

M. T. CICERONIS *57 n 12*
DE
ORATORE

AD
Q. FRATREM
DIALOGI, seu LIBRI TRES,
CUM
INTERPRETATIONE

AC
NOTIS

Quas in Usum
SERENISSIMI DELPHINI
Edidit. JACOBUS PROUST,
è Societate JESU.

OXONII,
ET TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO,
An. Dom. MDCCXIV.

Impensis Stephani Fletcher Bibliopolæ.

Imprimatur,

BERN. GARDINER,

Vice-Can. Oxon.

Oct. 8. 1714.

IN M. T. CICERONIS
DE
ORATORE
AD
Q. FRATREM
DIALOGOS, seu LIBROS TRES
ARGUMENTUM.

ANNO U.C. DCCXCIX. ante Christi ortum LV. cum M. Tullius annum ætatis ageret LII. de oratore tres libros hac occasione scripsit. De arte oratoria dissentiebant inter se M. Tullius & Q. frater: hic ad eloquentiam sufficere censebat ingenium & exercitationem, ille præterea cognitionem artium omnium liberalium desiderabat. Rogatus à fratre Marcus, ut componendæ lisis causa, ea de re accuratius differeret, partes suas L. Licinio Crasso; fratris, M. Antonio per dialogum tractandas commisit. Inter sunt præterea sermoni, quem habitum se puero Cicero refert, Q. Mucius Scaevola, Q. Lucatius Catulus, C. Julius Cæsar, & P. Sulpicius. Hos libros quanti fecerit ipse Tullius, patet ex lib. XIII. ad Atticum, epist. 19. Sunt etiam, inquit, de oratore nostri tres, mihi vehementer probati. In eis quoque eæ personæ sunt, ut mihi tacendum fuerit. Crassus enim loquitur, Antonius, Catulus senex, C. Julius, frater Catuli, Cotta, Sulpicius. Puero me hic sermo inducitur, ut nullæ esse possent partes meæ. Et lib. IV. ad eundem, epist. 13. De libris oratoriis factum est à me diligenter: diu multumque in manibus fuerunt; describas licet. Denique lib. I. ad Familiares, epist. 9. ad Lentulum. Scripsi igitur Aristoteleomore, quemadmodum quidem volui, tres libros in disputatione ac dialogo de oratore, quos arbitror Lentulo tuo fore non inutiles. Abhorrent enim à communibus præceptis; & omnem antiquorum, & Aristoteleam, & Isocrateam, rationem oratoriam complectuntur. Ceteram non aliorum tantum rhetorum more præcepta tradit hic Tullius, sed de
ipsis

ipsis præceptis judicat. Et primo quidem libro differit de artibus, quibus instructus esse debet orator : in secundo exponit artem de inventione ac dispositione : in tertio denique, quæ spectant ad elocutionem, eleganter & ornate persequitur.

DIALOGI, seu LIBRI I. ARGUMENTUM.

IN sex partes videtur satis commode distribui posse primus hic liber de Oratore.

I. à n. 1. ad 22. Proœmium est, in quo Tullius ait paucissimos esse oratores propter incredibilem artis difficultatem.

II. à n. 22. ad 29. sequitur quasi totius operis propositio, qua Cicero dicit expositurum se de arte oratoria quæ ex dialogo inter Q. Mucium Scævola, L. Crassum, M. Antonium, C. Cottam & C. Sulpicium habito acceperat.

III. à n. 30. ad 45. Crassus de dicendi studio sermonem infert, excurrit in eloquentiæ laudes, eaque affirmat urbes fuisse constitutas. Hoc scævola prudentium consiliis tribuit.

IV. à n. 45. ad 102. Crassus contendit oratorem artibus omnibus expolitum esse debere. Refragantur Scævola & Antonius, qui id & difficillimum, & à populari dicendi ratione, quam oratoris censent propriam, alienum putant.

V. à n. 102. ad 207. Crassus, primis disputationis partibus sibi delatis, pertenuem ait sibi videri dicendi artem, ingenium ac naturam ad dicendum vim habere maximam : caput artis esse, decere : non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum : exercitationem pronunciationis, memoriæ, lectionis adjungendam : oratori juris cognitionem esse omnino necessariam.

VI. Loquendi partes Antonio demandantur. Is, refutata, quam attulerat Crassus, oratoris definitione, cæteras ejus dissertationis partes carpit ea, qua plurimum valet, refellendi arte. Probat oratorem sine cognitione juris posse causas satisfacere; oratorem denique sibi videri, qui in rebus civilibus & usitatis accommodato dicat ad persuadendum.

M. T.

[1]

M. T. CICERONIS
DE
ORATORE
AD
Q. FRATREM

DIALOGUS, seu LIBER I.

I. **C**OGITANTI mihi sæpenumero, & memoria vetera repetenti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi videri solent, qui in optima re publica, cum & honoribus, & rerum gestarum gloria florerent, eum vitæ cursum tenere potuerunt, ut vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit tempus illud, cum mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum præclara studia referendi, fore justum, & prope ab omnibus concessum

INTERPRETATIO.

a Superiorum temporum historiam revolvendi. b eam vitam rationem servare potuerunt.

NOTÆ.

1 *Vetera*] Puta monumenta veterum aut Atheniensium, aut etiam Romanorum, apud quos clarissimi quique viri maximis afficiebantur honoribus.

2 *Quinte frater*] M. Tullii frater Quintus Cicero primum quidem legatus Cæsaris in Gallia, tum in Asia prætor fuit. Non indiserum fuisse ostendit ad M. fratrem de Petitione Consulatus liber. A triumviris proscriptus, cum à satellitibus efflagitaret,

ut ante filium interficeretur, filius ut ante patrem, uterque simul occisus est, anno U. C. DCXI. ante Christum XLIII. Appian. lib. IV. Bell. Civil. Plutarchus in Cicerone.

3 *Ac fuit tempus*] Nempe post consulatum, quem cepit anno U. C. DCXI. ætatis suæ XLIV. quo tempore rebus maximis pro salute publica gestis, plurimisque periculis, reliquum vitæ tempus in otio perquam honesto traducere jure poterat.

A arbitrarer;

arbitraretur; ^a si infinitus forensium rerum labor, ¹ & ambitionis occupatio, ² decursu honorum, etiam ³ ætatis flexu constitisset.

2. Quam spem cogitationum & consiliorum meorum, cum ⁴ graves communium temporum, tum ⁵ varii nostri casus fefellerunt. Nam, ^b qui locus quietis, & tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximæ ⁶ moles molestiarum, & turbulentissimæ tempestates exstiterunt. Neque vero nobis cupientibus atque exoptantibus, ^c fructus otii datus est ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus, ^d celebrandas, interque nos recolendas.

3. Nam ⁷ prima ætate incidimus ^e in ipsam perturbationem disciplinæ veteris: & consulatu ^f devenimus ⁸ in medium rerum omnium certamen, atque discrimen: & ^g hoc tempus

^a Si infinito rerum forensium labore defatigatus, & persunctus laboribus, qui in ambiendi honoribus suscipiendi sunt, post gestos ordine magistratus conquiescere potuissens. ^b qua vita pars. ^c quies & vita tranquillitas. ^d assidue tractandas. ^e in tempora quibus antiqua reipublica administranda ratio perturbata est. ^f adimus periculum amittenda patria, libertatis, & vita. ^g tota illo tempore, quod à meo consulatu fluxit, vexatus sum iis periculis, quibus resp. per me liberata fuerat.

1 Et ambitionis occupatio] Multum laboris sumebant candidati in ambiendis honoribus; obibant urbem & municipia; homines nominatim salutabant, prensabant, deducebant; ludis edendis, largienda clam pecunia suffragia populi captabant. Legit hic Hotomanus Observ. lib. 2. cap. 5. ut ambitionis occupatio, hoc sensu, requiescendi initium iustum futurum fuisse, si quemadmodum ambitionis & petendorum magistratuum occupatio decursu honorum: sic etiam infinitus forentium rerum labor ætatis ingravescentis flexu constitisset.

2 Decursu honorum] Erant quidam quasi gradus honorum Romanis decurrendi. A quaestura ad ædilitatem, hinc ad præturam & consulatum aspirabant. Cicero fuit augur, quaestor, ædilis, prætor, & proconsul Asiæ.

3 Ætatis flexu] Senectutem intelligit. Ætas hominum & vita quasi stadium est: utque in stadio erat meta, ad quam cum pervenissent, non pergebant ulterius, sed flectebant cursum, & ad eum, unde profecti erant, locum

revertebantur: sic in vita senectus est instar metæ, ad quam ubi ventum est, vitæ cursus veluti flectitur, & ad interitum declinat.

4 Graves communium temporum] Communia pericula, ut conjuratio Catilinæ.

5 Varii nostri casus] Plurimæ cum sceleratis civibus contentiones, cum Vatinio, cum P. Clodio, tribuno plebis, à quo ejectus est in exilium.

6 Moles molestiarum] In verborum collocazione neglexit hic diligentiam Cicero, ut in fragmentis Epistolarum, Res mihi invisa visa sunt. & in Bruto n. 1. parentis loco colere.

7 Prima ætate] Anno U. C. DCLXVII. & consequenti, cum Tullius ageret annum vicesimum, exarsere bella civilia Cinna, Marii & Syllæ, qui contra pristinum morem oppressa patriæ libertate, principatum invadere tentabant.

8 In medium rerum &c.] Conjunctionem Catilinæ, quam ad excidium urbis erumpentem exstinxit singulari prudentia Tullius consul anno U. C. DCXCI.

omne

omne¹ post consulatum objecimus iis fluctibus, qui per nos à communi² peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis, obsequar³ studiis nostris: & quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causæ amicorum^b, vel resp. tribuet otii, ad scribendum potissimum conferam.

4. Tibi vero, frater, neque hortanti^c deero, neque roganti: nam neque auctoritate quisquam apud me plus te valere potest, neque voluntate. ^d Ac mihi repetenda est veteris cujusdam memoriæ non sane satis explicata recordatio, sed ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas, quæ ^e viri omnium eloquentissimi, clarissimique senserint de omni ratione dicendi.

5. Vis enim, ut mihi sæpe dixisti; quoniam quæ pueris, aut adolescentulis nobis³ ex commentariolis nostris inchoata, ac rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot, tantisque consecuti sumus; aliquid iisdem de rebus politius à nobis, perfectiusque proferri: solesque nonnumquam hac de re à me in disputationibus nostris dissentire: quod ego eruditissimorum hominum^f artibus eloquentiam contineri statuam; tu autem illam ab ^g elegantia doctrinæ segregandam putes, & in quodam ingenii, atque exercitationis genere ponendam.

^a Illi desiderio literarum humaniorum, quo uterque incendimur. ^b quos sæpe in foro defendendos suscipio. ^c Non recusabo quod petis: nam nullus est, cujus auctoritas & voluntas plus apud me ponderi habeat. ^d hic revocanda est mihi in memoriam antiqua quadam dissertatio inter Crassum & Antonium, cujus non satis distincte memini. ^e L. Crassus & M. Antonius. ^f Historia, Jurisprudentia, &c. ^g ab apparatus variarum doctrinarum.

¹ Post consulatum objecimus] Cicero post gestum consulatum gravem perditorum civium invidiam sustinuit. Accusatus est à P. Clodio, tribuno plebis, quod Lentulum, Cethegum, & alios conjurationis cum Catilina socios interfici jussisset, quasi præter jus fasque cives indicta causa à medio sustulisset. Tueri se poterat opibus amicorum; at abire maluit in exilium, quam sua causa viros probos in periculum adducere. Statim domus ejus à Clodio diruta, bona publicata: Atque ii sunt fluctus, quibus cum eripuisset patriam, pene ipse submersus est. Paucis post mensibus, annitente præcipue

Pompeio, revocatus est, eodem quo expulsus fuerat anno, qui fuit U. C. DCCXCVI. ante Christum LVIII. Cicero, Plutarchus, &c. Ac paulo post, sedatis tempestatibus, hos ad Q. Fratrem libros scripsit.

² Peste] Redundare vocem illam censet Lambinus, &, per commune, ^{xi} xoiria, quod dicunt Græci, temp. significat.

³ Ex commentarioli nostri] Libros de Inventione sub annum ætatis vicesimum Cicero scripserat, rudes & impolitos, si cum his conferantur. Porro commentarius, liber est in quem referimus breviter aliquid memoriæ causæ.

6. Ac mihi quidem sapenumero in summos homines, ac summis ingeniis præditos, intuenti, quærendum esse visum est, quid esset, cur plures in omnibus rebus, quam in dicendo admirabiles existissent. Nam quocumque te animo, & cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non ¹mediocrium artium, sed ²prope maximarum. Quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam rerum gestarum vel utilitate, vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori ³imperatorem?

7. Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una civitate præstantissimos ⁴pene innumerabiles; in dicendo autem excellentes vix paucos proferre possimus?

8. Jam vero consilio ac sapientia qui regere ac gubernare temp. possent, multi nostra, plures patrum ⁵memoria, atque etiam majorum exstiterunt: cum boni per diu nulli, ⁶vix autem singulis ⁷ætatibus singuli tolerabiles oratores invenirentur. Ac, ne quis forte cum aliis studiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam varietate literarum versentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia comparandam putet; convertat animum ad ea ipsa artium genera, circumspiciatque qui in iis floruerint, quamque multi: sic facillime quanta oratorum sit, semperque fuerit paucitas, judicabit.

9. Neque enim te fugit laudatarum artium omnium pro-

² *Ætate.* ⁷ *saeculo.*

¹ *Mediocrium artium*] In pictura Zeuxis, Apelles, Protogenes: in statuaria Polyclethus, Phidias, Lyfippus: alii in aliis excellere.

² *Prope maximarum*] In arte imperatoria maximi quique duces cum Graeci, tum Romani: in Mathematica, Euclides & Archimedes: in Medicina, Hippocrates, ejusque filius, Thessalus, Prodicus, Polybius, Dexippus, Hippocratis discipuli, & qui secundas ab Hippocrate tenuit, Diocles, nomen summa commendarunt. De Philosophis dicitur num. 9.

³ *Imperatorem*] Romanae reipub. temporibus hoc nomen ducem significavit, qui rem contra hostes bene ac feliciter gereret: postea illis tributum est,

qui rerum summo jure soli potirentur.

⁴ *Pene innumerabiles*] Ut Manlios, Camillos, Fabios, Decios, Scipiones, Catones, &c.

⁵ *Vix autem singuli, &c.*] Plurimos quidem oratores ad incendendam eloquentiae cupiditatem enumerat in Bruto Tullius, sed adeo non excellentes, ut sub libri finem dicat vix singulis ætatibus binos oratores laudabiles existisse. Et vero per quingentos & quinquaginta prope annos nullus Romanus fuit orator. Primus omnium, ut ex Q. Ennio refert Cicero in Bruto, eloquens fuit, & habitus est M. Cornelius Cethegus, qui collega P. Sempromio Tuditano consulatum gessit anno V. C. DL. ante Christum cciv.

creatricem

LIBER PRIMUS.

5

creatricem quandam, & quasi parentem, eam, quam *πρωτο-
πλα* Græci vocant, ab hominibus doctissimis judicari; in
qua ¹ difficile est enumerare, quot viri, quanta scientia, quan-
taque in suis studiis varietate, & copia fuerint, qui non una
aliqua in re separatim elaborarint, ² sed omnia, quaecumque
possent, ³ vel scientiæ peruestigatione, vel disserendi ratione
comprehenderint.

10. Quis ignorat, ii, qui ³ mathematici vocantur, quanta
in obscuritate rerum, & quam recondita in arte, & multi-
plici, subtilique versentur? quo tamen in genere ⁴ ita multi
perfecti homines exstiterunt, ut nemo fere studuisse ei scienti-
æ vehementius videatur, quin, quod voluerit, consecutus
sit. ⁵ Quis musicis, quis huic studio literarum, quod pro-
fitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus se dedit, quin
omnem illarum artium pene infinitam vim, & materiam
scientia & cognitione comprehenderit?

11. Vere mihi hoc videor esse dicturus; ex omnibus iis,
qui in harum artium studiis liberalissimis sint, doctrinisque
versati, ⁶ minimam copiam poëtarum egregiorum exstitisse:

a Vel rebus naturalibus inquirendis, vel ratiocinandi arte.

¹ Difficile est enumerare] Ut ornittam
Pythagoram, Socratem, & alios vel an-
tiquiores, vel minus nobiles, præcipue
Philosophorum sectæ fuerunt omnino
decem. Academica, quæ fuit triplex;
vetus Platonem habet auctorem, media
Arcesilaum, nova Lacyden, aut, ut alii
volunt, Carneadem & Clitomachum.
Sunt etiam qui quartam addunt Aca-
demiæ, à Philone & Charmida insti-
tutam, uti refert Sextus. Cyrenæica
fluxit ab Aristippo Cyrenæo, Eliaca à
Phædone Eliensi, Megarica ab Euclide
Megarensi, Cynica ab Antisthene A-
theniensi, Eretrica à Menedemo Ere-
triate, Dialectica à Clitomacho Calche-
donio, Peripatetica ab Aristotele Sta-
gyrita, Stoica à Zenone Citico, Epicu-
rea ab Epicuro Atheniensi. Quorum
omnium diversas iisdem de rebus opi-
niones colligere infinitum esset. Vide
Clementem Alexandrinum lib. 1. Stro-
matum.

² Sed omnia] Gorgias Leontinus phi-
losophus ad omnia de quibus quisque
audire vellet, paratum se denunciabat.
Carneades item philosophus eloquentiæ

præsidio quicquid velleret, vel ab invitis
extorquere poterat.

³ Mathematici] Si unam vim nomi-
nis attendamus, Mathematicus eum si-
gnificat, qui doctrinam aliquam tenet;
nam *μάθησις* à *μάθησθαι*, à discendo dicitur;
proprie tamen mathematici nomen ca-
dit in eos, qui disciplinis Astrologiæ,
Geometriæ, Arithmeticæ, Musicæ, &c.
operam dant, quasi illæ solæ plane
discantur; quippe quæ certissimis de-
monstrationibus innitantur, non, ut
pleræque aliæ, solâ opinione content.

⁴ Ita multi perfecti] Præter Eucli-
dem & Archimèdem, artis principes,
inter mathematicos clarescere Archytas
Tarentinus, Eudoxus Gnidius, &c.

⁵ Quis musicis] Cujus artis peritissi-
mi fuere Aristoxenus cognomento Mu-
sicus, Xenophilus, Alcidas Elias, &c.

⁶ Minimam copiam poëtarum] Ante
Ciceronis tempora multi quidem poë-
tæ, sed pauci fuerant excellentes. Et
in Græcis quidem, heroici, Homerus
tantum & Hesiodus; lyrici, Pindarus,
Anacreon; comici, Aristophanes, Me-
nander;

atque in hoc ipso numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, si diligenter, & ex nostrorum, & ex Græcorum copia comparare voles, multo tamen pauciores oratores, quam poëtæ boni reperientur.

12. Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia cæterarum artium studia fere reconditis, atque abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio ^a in medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more & sermone versatur: ut in cæteris id maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia, sensuque disjunctum: in dicendo autem vitium vel maximum est à vulgari genere orationis, atque à consuetudine communis sensus ^b abhorreere.

13. Ac ne illud quidem vere dici potest, aut plures cæteris artibus inservire, aut majore delectatione, aut spe uberiore, aut præmiis ad perdiscendum amplioribus commoveri. Atque ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse voluit, atque illas ^c omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus summa dicendi vis & inventa est, & perfecta: in hac ipsa civitate profecto nulla umquam vehementius, quam eloquentiæ studia viguerunt.

14. ^d Nam posteaquam, imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo fere laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omnienitendum putavit. Ac primo quidem ^e totius ^f rationis

^a Facilis. ^b discedere. ^c Roma totum fere terrarum imperium obtinente. ^d artu.

nander; tragici Euripides & Sophocles principatum obtinere. Ex Latinis autem, nonnisi Q. Ennius, heroicus & tragicus; Lucilius satyricus, Plautus, ac Terentius, & alii pauculi nomen suum commendarunt.

¹ Omnium doctrinarum inventrices] Non ingenuarum modo, sed etiam liberalium artium ferunt inventores fuisse Athenienses. Primi lanificii, & olei, & vini usum docuere. Arare quoque & serere frumenta glandem vescensibus monstrarunt. Litera certe, ac facundia, & hic civilis ordo disciplina veluti templum Athenas habens. Justinus lib. 11. cap. 6. Nihilominus ab Hebræis, Ægyptiis & Chaldeis artes fluxisse ad

Athenienses apud eruditos constat, & egregia inductione demonstrat Clemens Alexandrinus lib. 1. Stromatum.

² Imperio omnium gentium] Celebratissimas gentes, non tamen omnes, Romani subegere. In Oriente, Parthi semper indomiti: Septentrionem versus, ultra Albim, Romanum imperium nunquam extensum est; nedum ante Ciceronis ætatem fuisset toto orbe constitutum. Itaque vel hic utitur hyperbole Tullius, vel civium saorum auribus servit potius quam veritati.

³ Totius rationis ignari] Suetonius libro de claris rhetoribus rhetoricam apud Romanos perinde ac grammaticam difficilius receptam, imo vetere senatus-

ignari, qui neque exercitationis ullam vim, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur; tantum, quantum ingenio, & cogitatione poterant, ^aconsequabantur. Post autem, auditis oratoribus Græcis, cognitisque eorum literis, adhibitisque doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagrarunt.

15. Excitabat eos magnitudo, & varietas, multitudoque in omni genere causarum, ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio consecutus esset, adjungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoque sunt, proposita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. ¹Ingenia vero (ut multis rebus possumus judicare) nostrorum hominum multum cæteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis non jure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri?

16. Sed nimirum ^b majus est hoc quiddam, quam homines opinantur, & pluribus ex artibus, studiisque collectum. Quis enim aliud in maxima discipulorum multitudine, summa magistrorum copia, præstantissimis hominum ingeniis, infinita causarum varietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmiis, esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem?

17. Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua ^c verborum volubilitas inanis, atque irridenda est: & ipsa oratio conformanda non solum electione, sed etiam constructione verborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscenti; quod omnis vis ratioque dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis, aut excitandis ^d expromenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæque, & eruditio libero digna, celeritasque & brevitās, & respon-

^a In eloquentia proficiebant. ^b hæc ars eloquentia est aliquid difficile. ^c oratio profuentibus ac belle sonantibus verbis redundans. ^d adhibenda est.

senatusconsulto philosophos & rhetores ex urbe ejectos dicit, C. Fannio Strabone, M. Valerio Messala Coss. anno U. C. DCCIV. ante Christum CLX.

¹ Ingenia] Nihil præcepta atque artes

valent, nisi adjuvante natura, inquit Fabius in procemio libri primi. Quapropter ei cui deerit ingenium, non magis hæc de eloquentia scripta sunt, quam de agrorum cultu sterilibus terris.

dendi,

dendi, & laceffendi, subtili venustate, atque urbanitate conjuncta.

18. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorumque vis: neque legum, aut juris civilis scientia negligenda est. Nam quid ego de actione ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ vultu, quæ vocis conformatione, ac varietate moderanda est: quæ sola per se ipsa quanta sit, ¹ histrionum levis ars, & ² scena declarat: in qua cum omnes in oris, & vocis, & motus moderatione elaborent, quis ignorat, quam pauci sint, fuerintque, quos ^b animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria? quæ nisi custos inventis, cogitatisque rebus, & verbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura.

19. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis: cum ex illis rebus universis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est: hortemurque potius liberos nostros, ceterosque quorum gloria nobis, & dignitas chara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed aliis quibusdam, se id, quod expetunt, consequi posse confidant.

20. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio; ^c quæ, nisi subest res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & pene puerilem.

21. Neque vero ego hoc tantum oneris imponam, nostris præsertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis ac vitæ, nihil ut iis putem licere nescire: quamquam vis oratoris,

^a Fabula qua in theatris exhibentur. ^b libenter. ^c si careat oratio re quadam illustri, qua probe sit oratori cognita, verborum ornatus & velubilitas inani est.

¹ Histrionum] De quibus in libro 3. ad Heren. n. 26.

² Scena] In theatro scena erat sive tentorium, sive tabernaculum, sive constructum frondibus umbraculum. Scenæ tragicæ quibus ancipites principum casus exhibebantur, columnis, signis ac

regia magnificentia exornabantur pro dignitate argumenti. Comicæ privatarum ædium speciem referebant. Satyricæ mutuo nexis arboribus, montibus, speluncis, aliisque rebus agrestibus, instar topiarii operis, deformabantur. *Vitruvius.*

pro-

professioque ipsa bene dicendi, hoc suscipere, ac polliceri videtur, ut ¹ omni de re, quæcumque sit proposita, ab eo ornate, ² copioseque dicatur.

22. Sed quia non dubito, quin hoc plerisque immensum, infinitumque videatur, & quod Græcos homines, non solum ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studioque abundantes, ² partitionem quandam artium fecisse video, neque in universo genere singulos elaborasse, sed seposuisse à cæteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationibus judiciorum, aut deliberationum versaretur, & id unum genus oratori reliquisse; non complectar in his libris amplius, quam quod huic generi ^b, re quæsitæ, & multum disputata, summorum hominum prope consensu est tributum:

23. Repetamque non ab ^c incunabulis nostræ veteris, puerilisque doctrinæ quendam ordinem præceptorum; sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum, eloquentissimorum, & omni dignitate principum, disputatione esse versata: non quod illa contemnam, quæ Græci, dicendi artifices, & doctores reliquerunt: sed cum illa pateant, in promptuque sint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatiùs explicari, aut planius exprimi possint; dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, auctoritatem Græcis antepōnam.

24. ² Cum igitur vehementius inveheretur ^d in causam

^a A Græcis video artes divisas esse in certas quasdam partes, nec operam dedisse omnibus eloquentia partibus aut discendū, aut docendū. ^b quod judicia ac deliberationes spectat. ^c rudimentis. ^d in senatores.

¹ Omni de re] Quod Gorgias Leon-
tinus, alique nonnulli sophistæ Græci
facere se posse jactabant.

² Cum igitur vehementius] C. Sempronius Gracchus, tribunus plebis, anno
U. C. DCXXXIII. ante Christum CXXII.
legem tulerat, qua judicia publica à se-
nato, penes quem à regum tempore
fuerant, quasi ab his non satis caste
exererebantur, transferrentur ad equites
Romanos. Verum cum in iis non satis
integra fide versarentur equites, ea rur-
sus sibi vindicare conati sunt senatores
anno U. C. DCLXIII. ante Christum

xcii. adnitenne imprimis M. Livio Dru-
so, tribuno plebis, qui populum perni-
ciosa spe largitionis, socios Italiæ po-
pulos, promissa ipsis civitate, in eque-
strem ordinem concitavit, ac demum
legem tulit, ut æqua ex parte judicia
penes senatum & equestrem ordinem
essent, sive trecentos equites & totidem
senatores. Eam ob rem tota graviter
Italia turbatum est; maxime à sociis
populis, qui cum promissum à Dru-
so jus civitatis non obtinerent, bellum
sociale seu Italicum conflagraverunt. Dru-
sus in senatu ut caput malorum accu-
satus,

principum consul Philippus, ^a Drusique tribunatus, pro senatus auctoritate susceptus, infringi jam, debilitarique videretur; dici memini, ^b ludorum Romanorum diebus ^c L. Crassum, quasi ^b colligendi sui causa, se ^c in Tusculanum contulisse: venisse eodem, soter ejus qui fuerat, ^d Quintus Mucius dicebatur, & ^e M. Antoninus, homo & consiliotum in repub. socius, & summa cum Crasso familiaritate conjunctus.

25. Exierant ^e autem cum ipso Crasso adolescentes & Drusi maxime familiares, & ^d in quibus magnam tum spem majores natu dignitatis suæ collocarant, ^e C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, & ^f P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur.

^a Cum Drusus, qui tribunus plebis ideo factus fuerat, ut senatus auctoritatem contra equites defenderet, ab adversariis superaretur. ^b recreandi animi causa. ^c Roma Tusculanum. ^d à quibus Crassus & Antonius jam astate proventiores sperabant suam auctoritatem contra factionem equitum defensum iri, si tribuni plebis fierent.

satus, cum domum inde se reciperet, inter turbam, incerto auctore cultro vulneratus, in atrio corruit, ac paulo post obiit. Philippus tum erat consul, tam senatui ac Druso insensus, quam additus equitibus, à quibus exerceri judicia volebat. Velleius, Livius, Florus, Appianus, &c.

¹ Ludorum Romanorum] Ludos Romanos, qui & Magni appellati sunt, ex Latinorum, quos domuerat, manibus instituit Tarquinius Priscus anno U. C. CL. ante Christum DCIV. Edebantur singulis annis à pridie nonas Septembris ad pridie idus, à quarto nimirum ad duodecimum Septembris diem; quo tempore civilibus occupationibus vacabant. Livius, &c.

² L. Crassum] L. Licinius Crassus, celeberrimus orator, præcipuus in his dialogis partes agit. Natus est, ut ex Ciceronis Bruto patet, C. Lælio & Q. Cæpione Coss. sive anno U. C. DCXIV. ante Christum ext. Qua morte defunctus fuerit, fide refert Tullius sub initium lib. 3. de Oratore n. 6.

³ In Tusculanum] Quod in Tusculano agro aliquot post annis Ciceronis prædium fuit, nunc est insigne monachorum cœnobium, diciturque *Grotta Ferrata*. Tusculum autem est *Frascati*.

⁴ Q. Mucius] Q. Mucius Scævola, Q. Scævole, consulis anno DLXXX. filius, C. Lælii gener, in Stoica disci-

plina, jurisque scientia, & omni literarum genere versatissimus. Ad quem audiendum à patre deductus est Cicero sumpta virili toga. Augur fuit anno U. C. DCXXI. ante Christum CXXXIII. Observant eruditi eum cum Q. Mucio pontifice, ad quem, hoc Q. Mucio augurè mortuo, se conferebat Tullius, minime confundendum esse.

⁵ M. Antonius] Orator eximius natus coss. Appio Pulchro & Q. Cæcilio anno U. C. DCXI. ante Christum CXLIII. de quo plura subinde his in libris occurrunt, & præcipue in Bruto n. 137. De ejus morte vide lib. 3. de Orat. num. 10.

⁶ C. Cotta] C. Aurelius Cotta dicendi laude præstans his temporibus petiit tribunatum, & obtinuit; à quo post Crassi mortem per invidiam depulsus, imo civitate deinde ejectus est. Appian. &c. Postea tamen consulatum gessit anno U. C. DCLXXII. ante Christum LXXV. Cum illi decretus esset triumphus, mortuus est ante diem triumphi, ut refert Asconius in notis ad Pisonianam, cum cicatrix vulneris ejus, quod ante plures annos acceperat, re-scissa esset repente. De quo plurima inferius, & in Bruto n. 202.

⁷ P. Sulpicius] Cujus in Bruto Tullius dicendi characterem describit, & sub initium lib. 3. de oratore funestam mortem deplorat.

26. Hi primo die de temporibus illis, deque universa rep. quam ob causam venerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. Quo quidem in sermone multa ^a divinitus à ^b tribus illis consularibus Cotta deplo- rata, & commemorata narrabat^c; ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non impendere illi ^d tanto ante vidissent.

27. Eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, ^e cum lauti accubuissent^e, tollere- tur omnis illa superioris tristitia sermonis; eaque esset in homine jucunditas, & tantus in jocando lepos, ^f ut dies inter eos, curiæ fuisse videretur; convivium, Tusculani.

28. Postero autem die, cum ^g illi majores natu satis qui- essent, & in ^h ambulationem ventum esset; dicebat tum Scæ- volam ⁱ duobus spatiis, tribusve factis, dixisse, ² Cur non imi- tamur, Crasse, ³ Socratem illum, ^k qui est in ⁴ Phædro Pla- tonis? nam me hæc tua platanus ^l admonuit; quæ non mi- nus ad ^m opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quam illa, cujus umbram secutus est Socrates; quæ mihi videtur non tam ⁿ ipsa aquula, quæ describitur, quam Pla- tonis oratione crevisse: sed ^o quod ille durissimis pedibus fe- cit, ut se abjiceret in herbam, atque ita illa, quæ philosophi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur; id meis pedibus certe concedi est æquius.

^a Singulari ac prope divina prudentia. ^b L. Crasso, Q. Mucio & Antonio, qui consulatu functi fuerant. ^c mihi, qui hæc ab illo audiui. ^d tanto tempore ante- quam illa evenirent. ^e Mensæ. ^f ut si habitum eo die inter eos colloquium ad sub- tristem senatus gravitatem accesserat, convivium saltem rursus Tusculani amicitiam referret. ^g postquam tres illi seniores consulares, Crassus, Scævola, Antonius, somno satis indulsissent. ^h locum idoneum ambulationi. ⁱ decursa his terve ambula- tione. ^k cujus meminit Plato in Phædro. ^l mihi Socratem & hunc Platonis dia- logum in memoriam revocavit. ^m in inumbrandum. ⁿ ipso rivulo. ^o multo æquius est, ut id faciam quod fecit Socrates, meque in mollem herbam abiciam; quippe non sum tam duris pedibus quam ille, qui solitus erat nudis pedibus incedere: labori- bus non sum tam assuetus quam ille.

¹ Cum lauti accubuissent] Solemnis ille mos fuit Romanorum, à nostro maxime discrepans, in lectulis mensæ accumbere. Prius tamen ad sudorem ab- stergendum, cum vestibus lineis non uterentur, balneum petebant. Quadrans erat pretium in publicis balneis dari solitum.

² Cur non imitamur] Apud Platonem in dialogo, qui Phædrus inscribitur, Socrates ad Ilissum, Acticæ fluvium,

molliter in herba recumbens, sub alta & patulis diffusa ramis platano, multa disserit.

³ Socratem] De quo dictum lib. 1. de Inventionem in notis ad n. 51.

⁴ Phædro] Phædrus, dialogus Plato- nis, in quo Socratem de divina pulchri- tudine, de dignitate animorum, &c. disputantem inducit. *Phædrus* Græcis pulcher est.

29. Tum Crassum, Immo vero ^a commodius etiam; ¹ pulvinosque poposcisse, & omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, consedisse dicebat. Ibi, ut ² ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quandam de studio dicendi intulisse.

30. Qui cum ita esset exorsus: Non sibi ^b cohortandum Sulpicium & Cottam, sed magis utrumque collaudandum videri, quod tantam jam essent facultatem adepti, ut non ^c æqualibus suis solum anteponerentur, sed cum majoribus natu compararentur. Neque vero mihi quidquam, inquit, præstabilius videtur, quam posse dicendo ^d tenere hominum cœtus, ^e mentes allicere, voluntates impellere quo velit; unde autem velit, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeque in pacatis, tranquillisque civitatibus, præcipue semper floruit, semperque dominata est.

31. Quid enim est aut tam admirabile, quam ex infinita multitudine hominum existere unum, qui id, ³ quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam jucundum cognitu, atque auditu, quam sapientibus sententiis, gravibusque verbis ornata oratio, & perpolitata? aut tam potens, tamque magnificum, quam populi motus, ^f iudicum religiones, senatus gravitatem, unius oratione ^g converti?

32. Quid tam porro regium, tam liberale, tam munificum, quam opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam necessarium, quam tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel provocare improbos, ⁴ vel te

^a Commodius quam in molli herba sedebimus. ^b ad eloquentiam. ^c ejusdem ætatis adolescentibus. ^d attentos facere. ^e reddere sibi benevolos. ^f iudices juramenti religione ad recte judicandum obligatos. ^g mutari ad oratoris arbitrium.

¹ Pulvinos] Qui sacculi sunt, lana vel tomento farti, quibus ad sedendum mollius, vel ad genua commodius ponenda utimur.

² Ex pristino sermone] In quo de publicis calamitatibus collocuti fuerant non sine dolore.

³ Quod omnibus] Nempe à natura datum omnibus animi sensa dicendo exprimere: quod pauci recte faciunt.

⁴ Vel te ulcisci laceffitus] De ultione

aliud alii veterum sentire. Damnantur, Seneca lib. 11. de ira cap. 32. Dion apud Plutarchum, & Juvenalis: imo Maximus Tyrius dicit eum, qui se ulciscitur, iniquiorem eo, qui prior nocuit: ὁ τιμωρὸν τῷ πρὶν πᾶρθεῖνος ἀδικαίτητος. Approbavit Aristoteles lib. 14. de moribus ad Nicomachum cap. 11. Δοκίμω δὲ καὶ ἀποδιδόναι, ὡς δὲ λυπηδία, μὴ δὲ γινόμενος τοῦ καὶ οὐκ ἀμυντικοῦ. Τὸ δὲ πρὸς πηλακίζεσθαι ἀνιχνεύειν ἀπὸ παροδῶντες. Qui sic

ulcisci laceffitus? Age vero, ^a ne semper ¹ forum, subsellia, rostra, curiamque meditare, quid esse potest in otio aut jucundius, aut magis proprium ^b humanitatis, quam sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præstamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo sensa possumus.

33. Quamobrem quis hoc non jure miretur, summeque in eo elaborandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maxime bestiis præsent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut vero jam ^c ad illa summa veniamus; ² quæ vis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare, aut à fera, agrestique vita ad hunc humanum cultum, civilemque deducere, aut jam constitutis civitatibus, ³ leges, judicia, jura describere?

34. Ac, ne plura, quæ sunt pene innumerabilia, ^d confectè, comprehendam brevi: sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione, & sapientia non solum ipsius dignitatem, sed & privatorum plurimorum, & universæ reip. salutem maxime contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentēs, atque in id studium, in quo estis, incumbite; ut & vobis honori, & amicis utilitati, & reip. emolumento esse possitis.

35. Tum Scævola comiter, ut solebat, Cetera, inquit, af-

^a Ne putes eloquentiam versari tantum in causis publice dicendis. ^b humana societatis. ^c ad maximas utilitates eloquentiæ. ^d fusius exponam.

fic affectus est, videtur & sensus & doloris expert, & cum non irascatur, ultionem negligere. Servile autem, si contumeliose tracteris, id tolerare. Cui opinioni videtur accedere Tullius, In Antonium: sic ulciscar facinora singula, quemadmodum à quibusque sum provocatus. Vide notas in lib. 11. de Invent. n. 65.

¹ Forum, subsellia, &c.] In foro jus dicebant prætores, & judices ab iis dati: unde causæ forenses appellabantur. Subsellia esse tribunorum, triumvirorum, quæstorum & aliorum minorum judicia exercentium scribit Asconius. Rostra, locus erat, ex quo dicebant oratores ad populum. Curia, ubi senatores & principes civitatis de rep. administranda inter se agebant.

² Quæ vis alia potuit] Has laudes Tullius lib. v. Tusculan. Quæst. num. 5. philosophiæ, poëtæ arti suæ tribuunt.

³ Leges, judicia, &c.] Tullius lib. 11. de Legibus num. 8. legum originem ad deum refert: Hanc igitur, inquit, video sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, neque scitum aliquod esse populorum, sed æternum quiddam, quod universum mundum regeret imperandi prohibendique sapientia. Sane multi legislatores nulla dicendi laude floruerunt; ut facile quis intelligat Crassum hic oratoribus plus æquo tribuere. De legum initiis consule notas in lib. 3. de Orat. n. 114.

sentior

sentior Crasso, ne aut de ¹C. Lælii, soceri mei, aut ²de hujus generi aut arte, aut gloria detrahā: sed illa duo, Crasse, vereor, ut tibi possim concedere: Unum, quod oratoribus civitates & ab initio constitutas, & sæpe conservatas esse dixisti: alterum, quod, remoto foro, concione, judiciis, senatu, statuisti, oratorem in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum.

36. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus ac silvis dissipatum, non prudentium consiliis compulsū potius, quam disertorum oratione delinitum, se oppidis, mœnibusque sepsisse? aut vero reliquas utilitates, aut instituendis, aut conservandis civitatibus non à sapientibus, & fortibus viris, sed à disertis, & orate dicentibus esse constitutas?

37. An vero tibi ³Romulus ille aut pastores & ^bconvenas congregasse, aut ³Sabinorum connubia junxisse, aut finitimorum vim repressisse eloquentia videtur, non consilio, & sapientia singulari? Quid enim? in ⁴Numa Pompilio, quid? in ⁵Ser. Tullo, quid? in ⁶ceteris regibus, quorum multa sunt eximia ad constituendam rempub. numquod eloquentiæ vestigium apparet? Quid? ⁷exactis regibus, (tamet si

^a Crassi, qui fuit Scævola gener. ^b homines à vicinis locis convenientes. ^c expulsis.

¹ C. Lælii] C. Lælius, de quo pluribus differit Tullius in Bruto, Sapiens vulgo appellatus, ingenio, doctrina, poësi, & eloquentia clarus; à quo Terentium ipsum in scribendis comœdiis adjutum refert Suetonius; ad amplissimos honores aditum sibi fecit, Africani Æmilianii amicitiam consecutus. Nec minus bellica virtute inclaruit: prætor Viriathi Lusitani ferociam repressit anno U. C. DCIX. ante Christum CXLV. Ac nisi fraus obsticisset, Q. Pompeii competitoris gessisset consulatum anno U. C. DCXIII. ante Christum CXLII.

² Romulus] Primus Romanorum rex; natus est, auctore Dionysio; anno 11. Olympiadis 11. ante Christum DECLXXI. Anno post decimo octavo, Romam condidit. Propter impotentiam odiosus, à patribus, ut creditur, discerp- tus obiit anno regni & U. C. XXXVIII. ante Christum DCCXVI. Dionysius, Livius, Plutarchus, &c.

³ Sabinorum connubia junxisse] Sabinorum puellas per ludorum occasionem anno regni quarto Romulus rapuit, ex quo grave bellum exarsit. Sabini porro populi sunt Italiæ inter Umbriam & Latium.

⁴ Numa Pompilio] Is fuit rex secundus; qui Romanos bello ferociiores ad humaniorem vitam supersticiosa religionis specie transtulit. Regnum, quod XLIII. annos tenuit, auspicius est annis ante Christum DCCXIV. Livius, &c.

⁵ Ser. Tullo] Qui sextus Romanorum rex, instituto censu, populo in classes distributo, urbe amplificata, ac regno summa virtute per annos XLIV. administrato, generi sui ac filii crudeli parricidio periit anno U. C. CCXIX. ante Christum DXXXV. Aivius, &c.

⁶ Ceteris regibus] Tull. Hostilio, Ancō Martio, & Tarquinio Prisco.

⁷ Exactis regibus] Tarquinius Superbus, septimus Romanorum rex, longe scelera-

ipsam ^a exactionem mente, non lingua, perfectam L. Bruti esse cernimus) sicut deinceps omnia, nonne plena consiliorum, inania verborum videmus ?

38. Ego vero, si velim & nostræ civitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quam adjumenta, per homines eloquentissimos importata : sed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Crasse, vobis duobus, eloquentissimos audisse ¹ Ti. & C. Sempronios ; ² quorum patet, homo prudens, & gravis, haudquaquam eloquens, & sæpe alias, & maxime censor, saluti reipub. fuit ; atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atque verbo ^b libertinos ³ in urbanas tribus transtulit : quod nisi fecisset, ⁴ rempublicam, quam nunc vix tenemus, jam diu nullam haberemus. At vero ejus filii disertis, & omnibus vel naturæ, vel doctrinæ præfidiis ad dicendum parati, cum civitatem vel paterno consilio, vel ⁵ avitis armis florentissimam acceperant, ista præclara gubernatrice, ut ais, civitatum, eloquentia, ⁶ rempublicam ^c dissipaverunt.

^a Expulsionem. ^b cives libertorum filios. ^c fere perdiderunt.

Acceleratissimus, cum Lucretiæ stuprum intulisset, communi populi consensu Roma ejectus est ; & cum eo simul regium nomen sublatum est exeunte anno U. C. CCXLIV. ante Christum dix. Refugium vi. Kalendas Martii in Calendario Romano notatur. Ex quo tempore regibus suffecti sunt consules, qui bini quotannis ad reip. regendam eligerentur. Primi fuere L. Junius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

¹ Ti. & C. Sempronios] De quibus in Bruto commodior erit dicendi locus.

² Quorum pater] Tiberius Scilius Sempronius, qui Corneliam Scipionis Africani majoris filiam duxit uxorem. Bis triumphavit, primum de Celtiberis, deinde de Sardinis : bis consul, & anno U. C. DLXXVII. & anno ceteris libertinos, qui per omnes antea tribus erant sparsi, transtulit, ac redegit in urbanas tribus, quæ quatuor tantum erant, & rusticis postponebantur ; quemadmodum ex Varrone colligitur lib. II. de re rustica ; ut minus valerent in suffragiis ferendis, neque in

eorum manu essent comitia, ut ait Livius : idque ille non erudita, & ad amissim elaborata oratione perfecit, sed imperio, ac paucis verbis.

³ In urbanas tribus] Populum Romanum, ut tradit Dionysius Halicarnassæus, Romulus in tres partes divisit, quas tribus appellavit. Tribus prioribus totidem addidit Tarquinius Priscus. Ab hac opinione distat Livius, & urbem à Romulo quatuor in partes divisam, tribusque à tributo solvendo dictas existimat. Ceterum adeo tribuum numerus excreverat, ut Ciceronis ætate triginta quinque recensentur. Urbanas tribus quatuor numerat Plinius, Suburrinam, Palatinam, Collinam & Esquilinam.

⁴ Remp. nullam haberemus] Quia libertini comitia, & suffragia pro arbitrio moderantes omnia perturbassent in eligendis magistratibus.

⁵ Avitis armis] Virtute bellica & victoriis avi materni Scipionis.

⁶ Rem. dissipaverunt] Latis agrariis legibus : quam ob causam, orta seditione, ambo cæsi sunt.

39. Quid ?

39. Quid? leges veteres, moresque majorum: quid?¹ auspicia, ² quibus & ego, & tu, Crasse, cum magna reipub. salute præsumus: quid? ³ religiones & cæremoniæ: quid? hæc jura civilia, quæ jampridem ³ in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude versantur, num aut inventa sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata?

40. Equidem & ⁴ Ser. Galbam memoria teneo, divinum hominem in dicendo, & M. Æmilium Porcinam, & Cn. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus ^b perculisti, ignarum legum, hæsitantem in majorum institutis, rudem in jure civili: & ^c hæc ætas nostra, præter te, Crasse, qui tuo magis studio, quam proprio munere aliquo disertorum, jus à nobis civile didicisti, quod interdum pudeat, juris ignara est.

41. Quod vero in extrema oratione, quasi tuo jure sumisti, oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissime posse versari, id, nisi hic ^d in tuo regno essemus, non tulissem, multisque præsto essem, qui aut ^e interdicto tecum contenderunt, aut te ^f ex jure manu confertum vocarent, quod in alienas possessiones tam temere irruisses.

42. ^e Agerent enim tecum lege primum ⁷ Pythagorei

^a Sacra jura. ^b sic accusasti, ut in judicio vinceretur. ^c oratores hujus ætatis. ^d domi tua. ^e legibus contra te uterentur.

¹ *Auspicia*] Certæ quædam conjecturæ ad res majoris momenti vel faciendas, vel omittendas apud Romanos ab avium cantu, volatu & pastu, interdum è cælo ipso peti solitæ; quibus conjecturis & signis deorum voluntatem cognoscere se confidebant. Romani ab Etruscis auspicia habuere.

² *Quibus præsumus*] Erant enim in augurum numero: augures autem curam auspiciorum gerebant.

³ *In nostra familia*] Scævolarum familia scientia juris floruit.

⁴ *Ser. Galbam*] De quo, perinde atque Æmilio Porcina, & Cn. Carbone, dicitur in Bruo.

⁵ *Interdicto tecum contenderent*] Interdictum, prætoris est edictum quo jubet aliquid vel fieri, vel omitti. Sententia est: multi litem tibi intenderent, & lege, ac prætoris edicto tecum agerent, quod eam rem, quæ pertinet ad alias artes, nimirum in omni disputatione copiose versari, tanquam oratori

propriam vindices illi, ac tribuas.

⁶ *Ex jure manu confertum*] Manum conferere est proprie in prælio venire ad manus. Transferitur autem à militiæ certaminibus ad fori contentiones. Scilicet petitor, & is à quo petebatur, dicto die, in agrum litigiosum conveniebant, simulatoque confictu, quasi per vim expellebatur ex agro petitor: hic deinde ad prætorem appellabat de vi, ac petebat ut sua sibi restituerentur. De hac locutione plura Gellius lib. xx. cap. 10. manu pro manus dicitur expuncta more veterum s: *confertum* in supino à *confero*, quod est committo. Ceterum hujus loci sententia est: multi repeterent ac restitui postularent, adhibita solemnī juris formula, rem à te contra jus falque occupatam.

⁷ *Pythagorei*] Philosophi quorum dux Pythagoras. Hic autem ex insula Samo oriundus post diuturnas peregrinationes Crotone confedit, in ea Italiæ parte, quæ Magna Græcia appellata est,

omnes, atque ¹ Democritici, cæterique in suo genere Physici; ² vindicarentque ornatu homines in docendo, & graves, ³ quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Urgerent præterea ⁴ philosophorum greges, ⁵ jam ab illo fonte, & capite Socrate, nihil te ⁶ de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæfuisse, nihil scire convincerent: & cum universi in te impetum fecissent, tum singulæ ⁷ familiæ litem tibi intenderent.

43. Instaret ⁸ Academia, quæ, quidquid dixisses, id te ipsum scire negaret. ⁹ Stoici vero nostri disputationum suarum, atque ¹⁰ interrogationum laqueis te irretitum tenerent. ¹¹ Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putas esse adjumenta, atque ornamenta dicendi, ab se peti ¹² vincerent oportere: ac non solum meliora, sed etiam mul-

^a Ab injusto possessore suam sibi rem restitui postularent. ^b innumerabiles philosophorum secta. ^c illi ipsi primi philosophi, qui à Socrate, primo philosophiæ moralis auctore, duxerunt originem. ^d qui hæc omnia tribuis oratori. ^e secta. ^f Academicorum secta. ^g argutis interrogationibus. ^h probarent.

est, ibique incredibili concursu docuit. Quinquenne silentium, quod aliquando contraxit ad biennium, exigebat à discipulis, quibus nunquam licuit cum extraneis, hoc est, non Pythagoricis de iis, quæ didicissent, loqui. Docuit *μὴ μετακινῆσαι*, cælum & stellas stare, terram moveri credidit, ut ex Plutarcho colligimus. Philosophum se primus appellavit, cum prius rerum naturalium interpretes Sophorum, sive sapientum nomen sibi arrogarent, atque ut cecinit Ovidius xv. Metamorph.

Mente deos adiit, & qua natura negavit

Visibus humanis, oculis ea pectoris hausit.

Claruit, ut auctor est Diogenes Laërtius, Olympiade lx. annis ante Christum dxi.

¹ Democritici] Philosophi quorum caput Democritus. Is autem patria Abderites ritu solebat humanos omnes casus excipere. Censuit atomos rerum omnium esse primordia; quam opinionem Gassendus hac ætate ingeniosissime illustravit. Democritus an oculis se privaverit, ut quam maxime animus à

cogitationibus abduceretur, ambigit Cicerone lib. v. de Finibus; Plutarchus libro de curiositate falsum, Gellius lib. x. cap. 18. verum existimat. Etatis annum cix. cum attigisset, sine ullo doloris sensu vita functus est, ut ex Hipparcho refert in ejus vita Diogenes.

² Quibuscum tibi iusto sacramento] Sacramentum sponso quædam est, ut patet ex Varrone lib. iv. de lingua Latina. Et qui petebat, inquit, & qui inficiabatur aliquid, utrique quingentos æris apud pontificem deponebant, aut certum numerum assium. Qui iudicio vicerat, suum sacramentum, hoc est, depositos à se nummos auferebat; victi pecunia redibat ad ærarium in pœnam injustæ litigationis.

³ Academia] Locus prope Athenas, ubi maximo discipulorum concursu philosophiam docuit Plato, cujus assidue inde Academici sunt appellati.

⁴ Stoici] Nomen habuere *στοῖκ* *στοῖκον*, à porticu, quo ad disputandum convenire solebant. Cujus sectæ fuit auctor Zeno Citieus à Cypro.

⁵ Peripatetici] Vide notas in lib. i. de Invent. n. 61.

to plura ¹ Aristotelem, Theophrastumque de his rebus, quam omnes dicendi magistros scripsisse ostenderent.

44. ² Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ne minima quidem societate conjungitur. Quamobrem ista tanta, tamque multa, ^b profitenda, Crasse, non censeo: satis id est magnum, quod potes præstare, ut in judiciis ea causa, quamcumque tu dicis, melior, & probabilior esse videatur: ut in concionibus, & sententiis dicendis ad persuadendum tua plurimum valeat oratio: demique ut prudentibus diserte, stultis etiam vere dicere videaris. Hoc amplius si quid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non communi oratorum facultate posse.

45. Tum ille, Non sum, inquit, nescius, Scævola, ista inter Græcos dici, & disceptari solere. Audivi enim summos homines, cum ² quæstor ex ³ Macedonia venissem Athenas, florente Academia, ut temporibus illis ferebatur, quod eam ⁴ Carneades, & ⁵ Clitomachus, & ⁶ Æschines obtinebant. Erat etiam ⁷ Metrodorus, qui cum illis una ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copiosissimum. Vigebat auditor

a Pratermitto. b palam predicanda.

¹ Aristotelem, Theophrastumque] De Aristotele lib. 1. de Inventionem n. 7. de Theophrasto ibidem n. 61. diximus.

² Quæstor.] Hic apud Romanos magistratus publicæ pecuniæ in aliqua provincia curam gerebat. Quæstura Crassi incidit in annum U. C. DCLIII. ante Christum exi.

³ Macedonia] Græciæ regio celebris, quæ ad septemtrionem & orientem maxime vergit. Prius Emathia & Pzonia.

⁴ Carneades] Patria Cyrenæus, novæ Academiæ princeps, de cujus obitu mira veterum dissensio. Hoc enim in libro dicit Antonius, se, cum Asiam proconsul peteret, Athenis convenisse Carneadem. Proconsulatus Antonii refertur ad annum U. C. DCLII. Ergo tunc temporis superstes erat Carneades, Apol-

lodorus tamen in Chronicis apud Laërtium tradit illum obiisse anno IV. Olympiadis CLXII. qui est U. C. DCLXV. ante Christum CXXIX. Vixit ad annum ætatis xc.

⁵ Clitomachus] Carthaginiensis philosophus; Carneadem audivit, eique successit. Tribus in sectis versatus est, Academica, Peripaterica & Stoica. *Digenes.*

⁶ Æschines] Longe alius ab Æschine Socratico, & ab eo rhetore, qui Demosthenis æmulus fuit. Fortasse Neapolitanus ille philosophus Academicus, cujus meminit Iærtius; aut Mitylenus, quem rhetoromastiga appellabant.

⁷ Metrodorus] Carneadis auditor, philosophus illustis, & arte pingendi clarus.

¹ Panætii

¹ Panætii illius tui ² Mnesarchus : & Peripatetici ³ Critolaus, & ⁴ Diodorus.

46. Multi erant præterea præclari in philosophia, & nobiles, ⁵ à quibus omnibus una pene repelli voce oratorem à gubernaculis civitatum, excludi ab omni doctrina, rerumque majorum scientia, ac tantum in judicia, & conciunculas, tanquam ⁶ in aliquod pistrinum, detrudi & compingi videbam.

47. Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inventori, & principi longe omnium ipi dicendo gravissimo, & eloquentissimo, ⁷ Platoni, cujus tum Athenis cum Carneade diligentius legi ⁸ Gorgiam : quo in libro, hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus videbatur. ⁹ Verbi enim controversia jam diu torquet Græculos homines, contentionis cupidiore, quam veritatis.

48. Nam si quis hunc statuit esse oratorem, qui tantum-

² *Qui uno consensu judicabant oratorem non esse idoneum administranda reip.*

¹ *Panætii*] Panætius philosophus Stoicus, Rhodius, Scipionis Africani præceptor elegantes de officiis libros conscripsit, eumque eodem in argumento Cicero secutus est. Floruit ducentis circiter ante Christum annis, & Athenis obiit.

² *Mnesarchus*] Panætii discipulus Stoicorum sectam secutus est.

³ *Critolaus*] Is est qui cum Carneade & Diogene Stoico Romam legatus fuit ab Atheniensibus anno U. C. ut censet Tullius DCCIX. ante Christum CLV.

⁴ *Diodorus*] Indolentiam honestati adungebat ad beatitudinem, ut alibi Cicero tradit.

⁵ *In aliquod pistrinum*] Ducta à servis metaphora, quorum nequissimos in pistrinum supplicii causa compingebant.

⁶ *Platoni*] Plato divinus ille philosophus, quem ex æria mente susceptum à patre ferunt, cujus in cunis parvulo dormienti apes in labellis dicuntur consedis, singularis in dicendo suavitatis prælagium; natus est Athenis anno primo Olympiadis LXXXVIII. ante Christum ccccxxviii. Socrati pri-

mum annos septem operam dedit: tum longinquis in peregrinationibus alios alibi audivit. Reverfus in patriam Aristotelem habuit discipulum. Obiit ætatis anno LXXXVI. Laertius, &c.

⁷ *Gorgiam*] Gorgias Platonis dialogus, in quo rationem edocet, qua futiles rhetorum sophistarum argutæ refellantur. Tullius sive ex sua, sive ex Crassi sententia non recte censuit in illo dialogo derideri oratores. Non veram rhetoricam, sed adulterinam tantum, ut cuivis legenti patet, traducit. Neque vero paucos induxit in errorem hic dialogus, ut observavit Quintilianus lib. II. cap. 15. Plerique, inquit, dum pauca ex Gorgia Platonis à prioribus imperite excerpta legere contenti, neque alia ejus volumina evolvunt, in maximum errorem inciderunt: creduntque eum in hac esse opinione, ut rhetoricam non artem, sed peritiā quandam gratia ac voluptatis existimet, &c.

⁸ *Verbi controversia*] Maximo animorum æstu contendunt inter se Græci, quis orator dicendus sit, an ille qui tantum in causis forensibus valeat, an qui de re qualibet orate possit dicere.

modo in jure, aut in judiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiose loqui; tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat necesse est. Neque enim sine multa pertractatione omnium rerum. neque sine legum, morum, juris scientia, neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callide versari, & perite potest. Qui autem hæc cognoverit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam recte tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil vis esse, nisi compositæ, ornate, copiose eloqui; quæro, id ipsum qui possit assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? Dicendi enim virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, exstare non potest.

49. Quamobrem si ornate locutus est, sicut fertur, & mihi videtur, physicus ille Democritus; materies illa, fuit physici, de qua dixit; ornatus vero ipse verborum, oratoris putandus est. Et si Plato de rebus à civilibus controversiis remotissimis divinitus est locutus, quod ego concedo; si item ¹ Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus iis, de quibus disputaverunt, eloquentes, & in dicendo suaves, atque ornati fuerunt; ² sint hæc res, de quibus disputant, in aliis quibusdam studiis: oratio quidem ipsa propria est hujus unius ^b rationis, de qua loquimur, & quærimus.

50. Etenim videmus, iisdem de rebus jejune quosdam, & exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, ² Chrysippum, disputavisse, ^c neque ob eam rem philosophiæ non satisfecisse, quod non habuerit hanc dicendi in arte ^d aliena facultatem. Quid ergo interest? aut ^e qui discernes eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate, & elegantia non utuntur? Unum erit profecto, quod ii, qui bene dicunt, afferunt ^f pro-

² Illa res de quibus disputant, sint per me licet propriæ aliarum artium, puta philosophiæ, mathematicæ, &c. ^b artis oratoria. ^c neque idcirco non fuisse bonum philosophum. ^d non propria philosophia, sed rhetorica. ^e qua ratione. ^f quod sua artis proprium est.

¹ Aristoteles] Consule lib. 1. de Invent. num. 7.

² Chrysippum] Qui natus Solis Ciliæ oppido, vel, ut alii malunt, Tarsî, philosophus Stoicus & Clean-

this auditor celebris fuit Athenis. Mortuus est Olympiade cxi. annis ante Christum cxi. agens annum lxxiii. ut refert ex Apollodoro Laërtius.

prium; compositam orationem, & ornatam, & artificio quodam, & expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta, & cognita; aut nulla sit necesse est, aut ¹ omnium irrisione ludatur.

51. Quid est enim ² tam furiosum, quam verborum vel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur, quacumque ex arte, quocumque de genere, id orator, si, ³ tanquam clientis causam, didicerit, dicet melius, & ornatus, quam ille ipse ejus rei inventor, atque artifex.

52. Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias, atque causas, & certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam; fatebor equidem in his magis assidue versari hanc nostram ^b dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent.

53. Quis enim nescit, maximam vim exsistere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamque revocandis? quæ nisi qui naturas hominum, vimque omnem ^c humanitatis, causasque eas, quibus mentes aut incitantur, aut ^d reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo quod volet, perficere non poterit.

54. Atqui totus hic locus ^e philosophorum proprius videtur: neque orator, me auctore, unquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum concefferit, quod in ea solum illi voluerint elaborare; ^f tractationem orationis, ^g quæ, sine illa, scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe jam dixi, oratio gravis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accommodata.

55. ^h Quibus de rebus ³ Aristotelem, & Theophrastum ^a Tanquam orationem qua defendit reum, & quam recitat ex memoria. ^b di-
cendi facultatem. ^c Hominum indolis. ^d à perturbatione ad tranquillitatem re-
vocantur. ^e qui agit de animorum permotionibus. ^f elegantiam, & ornatum
orationis. ^g qua sine cognitione permotionum tractandarum inanis est. ^h de animo-
rum affectibus.

¹ Omnium irrisione ludatur] Testis Peripateticus ille Phormio, qui coram Hannibale de re militari disserere ag-
gressus, eximio duci visus est absur-
dissime delirare. Vide lib. 11. de Ora-
tore n. 75.

² Tam furiosum] Furiosi & insani sunt, qui plurima effutunt, quæ non intelligunt.

³ Aristotelem] Qui de concitandis animi motibus egregie disserit lib. 11. Rhetorices.

scripsisse

scripsisse fateor. Sed vide, ne hoc, Scævola, ^a totum sit à me: nam ego, quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: isti quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. Itaque cæteros libros, ^b artis isti suæ nomine, ^c hos rhetoricos & inscribunt, & appellant.

56. Etenim cum illi in dicendo inciderint loci (quod persæpe evenit) ut de diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi civium, de hominum, de gentium jure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendum; clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholæ, sua hæc esse omnia propria; nihil omnino ad oratorem pertinere.

57. ^d Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis, consumendi otii causa, differant, cum concessero, illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, exsanguique sermone disputant, hic cum omni gravitate & jucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis tum Athenis differebam. Cogebat enim me ¹ M. Marcellus hic noster, qui nunc ² ædilis curulis est; & profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset; ac jam tum erat adolescentulus his studiis mirifice deditus.

58. Jam vero de legibus instituendis, de bello, de pace, de fociis, de vectigalibus, de jure civium generatim in ^e ordines, ætatesque descripto, ³ dicant vel Græci, si volunt,

^a Sit proprium artis mea oratoria. ^b philosophia. ^c in quibus agitur de movendis affectibus. ^d quando hoc philosophis dederò, ut de his rebus omnibus privatim, & jejune disputent; hoc dabo oratori, ut de iisdem rebus palam, & copiose differant. ^e qui tres sunt; senatorius, equester & plebeius.

¹ M. Marcellus] Quem Cicero servatum à Cæsare post bella civilia gratulatus est insigni oratione.

² Ædilis curulis] Ædiles ab ædibus sacris & privatis procurandis nomen habuere. Ex plebe primum duo fuere: subinde anno U.C. ccclxxxviii. ante Christum ccclxvi. ædiles curules primi creati sunt. Cum enim propter civiles discordias compositas, quod refert Livius lib. vi. censeret senatus, ut ludi maximi fierent, recusantibus id

munus ædilibus plebis, conclamatum est à juvenibus patriciis se, honoris deorum immortalium causa, libenter futuros ædiles, tumque duo è patribus ædiles creati, curules dicti, quod sella curuli uterentur. Eorum munus fuit ludis edendis solemnibus & publicis præesse, sacrarum ædium curam gerere, templa, theatra & mœnia magnificis operibus reficere.

³ Dicant vel Græci] Dictum ironice.

¹ Lycur-

¹ Lycurgum, aut ² Solonem (quanquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scisse melius, quam ³ Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos jam homines in dicendo, & perpolitos: vel nostros ⁴ decemviros, qui XII. tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant hoc genere & Ser. Galbæ, & Socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse.

59. Nunquam enim negabo, esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis, atque tractandis studium suum omne posuerunt: sed oratorem plenum, atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit varie, copioseque dicere. Etenim sæpe in iis causis, quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu forense, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, atque sumendum.

60. Quæro enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarum scientia: num apud populum de legibus jubendis, aut vetandis; num in senatu de omni reipub. genere dici, sine summa rerum civilium cognitione, & prudentia: num admoveri possit oratio ad sensus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam extinguendos, (quod unum in oratore dominatur) sine diligentissima pervestigatione earum omnium ra-

¹ *Lycurgum*] Lycurgus, Eunomi filius, Lacedæmoniorum legislator, Polydectæ fratris Spartanorum regis posthumum filium Charilaum, cujus pueri regnum tutoris nomine administrationem usurpare poterat, solio restituit. Peregre deinde profectus ex collectis diversarum rerumpublicarum institutis leges scripsit sapientissimas, quibus Lacedæmonios astrinxit. *Plutarch. Justin.* Quo potissimum tempore floruerit, incertum: alii ad Olympiadem primam, quæ incidit in annum DCLXXVI. ante Christum, ejus ætatem referunt: contendunt alii centum annis eoque amplius antecessisse. *Plutarch. &c.*

² *Solonem*] Solon Salamine natus, Atheniensium legislator, unus de septem Græciæ sapientibus, præ-

tor Athenis fuit anno III. Olympiadis XLV. ante Christum DXXVIII. Mortuus est anno ætatis LXXX. ante Christum DLIX. eodem quo Syrus in Perside regnare cœpit. *Plutarchus, Diogenes.*

³ *Hyperidem, aut Demosthenem*] De quibus in Bruto n. 35. & 36.

⁴ *Decemviros, qui XII. tabulas, &c.*] Sublatis regum decretis, & populo per viginti annos nullis legibus astricto, constituti sunt anno U. C. CCCIV. ante Christum CCCCL. decemviri qui à Græcis leges peterent; quas acceptas tabulis decem æreis inscribere. Cum autem in primis legibus aliquid desideraretur, anno sequenti alias duas adjecere tabulas: unde & dictæ sunt leges XII. tabularum. *Dionysius, Livius, &c.*

tionum, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philosophis explicantur.

61. ^a Atque haud scio an minus hoc vobis sim probaturus; equidem non dubitabo, quod sentio dicere. Physica ista ipsa, quæ paulo ante, & mathematica, & cæterarum artium propria ^b posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur. Illustrare autem oratione siquis istas ipsas artes velit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem.

62. Neque enim, si ¹ Philonem illum architectum, qui Atheniensibus ² armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potius artificio disertum, quam oratoris, fuisse. Nec, si huic M. Antonio pro ³ Hermodoro fuisset de ⁴ navalium opere dicendum, non, cum ab illo ^c causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio, copioseque dixisset? Neque vero ⁵ Asclepiades is, quo nos medico, amicoque usi sumus, tum, cum eloquentia vincebat cæteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ.

63. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, *omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes*. Illud verius, Neque quenquam eo disertum esse posse, quod nesciat, neque, si id optime sciat, ignarusque sit faciundæ, ac poliendæ orationis, diserte id ipsum posse, de quo sciat, dicere.

64. Quamobrem siquis universam, & propriam oratoris vim definire, complectique vult; ⁶ is orator erit, mea sen-

^a Fortasse hoc quod sum dicturus, non perinde ac superiora vobis probabo. ^b affimasti. ^c eas res quæ ad navalia pertinent.

¹ Philonem] Philo, insignis architectus, armamentarium mille navium, ut refert Plinius lib. vii. Atheniensibus fecit.

² Armamentarium] Hoc loco est navium receptaculum: armamenta proprie sunt navium instrumenta.

³ Hermodoro] Qui Romanorum navalium fuit architectus.

⁴ Navalium] Navalium locus idoneus ad recipiendas, trahendas in sicum, aut fabricandas naves.

⁵ Asclepiades] Patria Pruensis, primus rhetoricæ, deinde pressus inopia,

medicinæ operam dedit. Tantum artis suæ fidebat, ut sponsonem quandam cum fortuna fecisset, ne medicus crederetur, si unquam invalidus fuisset ipse; & victor suprema in senectâ lapsus scalarum exanimatus est. Crassus & Pompeio familiaris, eorum ætate floruit circa annum U. C. dcl. ante Christum civ. Plinius lib. vii.

⁶ Is orator erit] Viderur hic quinque partes artis oratoris facere: inventio est prudentiæ, collocatio compositionis, elocutio ornatus; quibus accedunt memoria, & actio, sive pronuntiatio.

tentia,

rentia, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quæcunque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & compositæ, & ornate, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate.

65. Sin cuiquam nimis infinitum videtur, quod ita proposui, ^a *quæcunque de re*, licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat, atque amputet: tamen illud ^b tenebo, si, quæ cæteris in artibus, aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantumque ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi; tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cum cognoverit ab iis, qui tenent, quæ sint in quaque re; multo oratorem melius, quam ipsos illos, quorum ex sunt artes, esse dicturum.

66. Ita si de re militari dicendum huc erit Sulpicio, quæret à ¹ C. Mario affini nostro, & cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario pene hic melius, quam ipse ille scire videatur. Sin de jure civili; tecum communicabit, reque hominem prudentissimum, & peritissimum, in iis ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit.

67. Sin qua res inciderit, in qua de natura, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit; forsitan, si ei sit visum, (etsi hæc quidem nosse debet orator) cum ² Sex. Pompeio, erudito homine in philosophia, communicabit. Hoc profecto efficiet, ut quamcunque rem à quoque cognoverit, de ea multo dicat ornatus, quam ille ipse, unde cognorit.

^a Oratorem esse, qui *quæcunque de re* prudenter, compositæ & ornate dicat. affirmabo.

¹ C. Mario] Hic ille est C. Marius, celebris Romanorum imperator, in bello hostibus, in otio civibus infestissimus, avarisq; impatiensissimus, ut refert Patricius; quem humili loco natum ad amplissimos reip. magistratus singularem virtus evexit. Apud Sallustium dum laqueatur, artis oratoris imperitum fecit; & à Plutarcho reprehenditur, quod literas Græcas contempserit. In optiam eloquentiæ compensavit fortitudo. Consecit bellum Jugurthinum; Teutones & Ambrones, Germaniæ populos, interfectis millibus ducentis, & pau-

lo post Cimbros ingenti strage delevit. Cum provinciam belli Mithridatici suscipere contenderet, à Sylla, suo quondam legato, expulsus ex urbe, in quam paulo post irrupit, & Syllanis omnibus obruncatis, septimum consul renunciatus in magistratu obiit anno U. C. DCLXVIII. ante Christum LXXXVI. Plutarch. Appianus, &c.

² Sex. Pompeio] Qui præstantissimum ingenium contulit ad summam iurii civilis, & ad perfectam geometriam, rerum Stoicarum scientiam. Tullius in Bruto.

68. Sed si me audierit, quoniam philosophia in tres partes est distributa, ^a in naturæ obscuritatem, in differendi subtilitatem, in vitam atque mores: ^b duo illa relinquamus, atque largiamur inertiae nostræ: tertium vero, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus esse possit, relinquemus.

69. Quare hic locus de vita & moribus totus est oratori perdiscendus: cætera si non didicerit, tamen poterit, si quando opus erit, ornare dicendo, si modo erunt ad eum delata, & tradita. Etenim si constat inter doctos, hominem ignarum astrologiæ, ornatissimis, atque optimis versibus, ¹ Aratum, de coelo, stellisque dixisse; si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum, ² Nicandrum ³ Colophonium, poetica quadam facultate, ^c non rustica, scripisse præclare; quid est, cur non orator de rebus iis eloquentissime dicat, quas ad certam causam, tempusque cognorit?

70. Est enim finitimus oratori poeta, numeris adstrictior paulo, verborum autem licentia liberior, multis vero ornandi generibus socius, ac pene par; in hoc quidem certe prope idem, nullis ut terminis circumscribat, aut definiat jus suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia vagari, qua velit.

71. Namque illud quare, Scævola, negasti te fuisse latinum, nisi in meo regno esses, quod in omni genere sermonis, in omni parte ^d humanitatis dixerim oratorem perfe-

^a In physicam, qua obscura est; in dialecticam, qua subtilis; & in moralem philosophiam. ^b duas priores partes. ^c elegantius. ^d humanioris eruditionis.

¹ Aratum] Qui poeta Græcus Solis urbe Ciliciæ natus est, ut auctor est Suidas, Olympiade cxxiv. annis ante Christum cclxxxiv. Inter alia adstricta numeris oratione scripsit libros de astrologia, quos *quæstiones* inscripsit. Ea primum Cicero, deinde veterum alii in Latinum sermonem vertere. De Arato sic judicat Quintilianus lib. x. cap. i. *Arati materia motu caret, ut in qua nulla varietas, nullus affectus, nulla persona cui usquam sit oratio: sufficit tamen operi, cui parem se credidit.*

² Nicandrum] Nicander patria Co-

lophoniensis, ut hic ait Cicero, (an potius Clarius, quod de se ipse testatur?) cum poetica medicinam exercuit. Librum scripsit *Thesaurus & Antidotaria*, qui etiamnum exstat: nam perisse illos necesse est, qui sunt ab eodem de rebus rusticis, ut ait Cicero, elaborati. Eum aliqui supparem Arato faciunt, alii duodecim Olympiadibus posteriorem; alii denique, ut Suidas, sub Attalo juniore floruisse tradunt.

³ Colophonium] Colophon Ionis in Asia minore urbs. Nunc *Altobosio*, alii *Belveder*.

etum esse debere? Nunquam mehercule hoc dicerem, si eum, ^a quem fingo, meipsum esse arbitrarer.

72. Sed, ut solebat ¹ C. Lucilius sæpe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, quam volebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus; sic sentio, Neminem esse in oratorem numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quæ sunt ^b libero dignæ, perpolitus: quibus ipsis si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque ^c exstat, utrum simus earum rudes, an didicerimus.

73. Ut, qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio ² palæstræ, sed indicat ipse motus, didicerintne palæstram, an nesciant: & qui aliquid ^d fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, senatus, ^e etiamsi propriæ cæteræ non adhibeantur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc ³ declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit.

74. Tum ridens Scævola, ^f Non luctabor, inquit, tecum, Crasse, amplius. Id enim ipsum, quod contra me locutus es ^g, artificio quodam ⁴ es consecutus, ut & mihi, quæ ego vellem non esse oratoris concederes, & ea ipsa, nescio quomodo, rursus detorqueres, atque oratori propria traderes.

^a Cujus ideam propono. ^b liberaliter instituto. ^c videtur. ^d manu formant ex luto, vel ex cera. ^e etsi orator in aliqua forensi causa non eodem modo loquatur de materia caterarum artium propria, quo ipsi artifices. ^f non pervicacius pugnabo. ^g nempe oratorem in omni genere artis debere esse perfectum.

¹ C. Lucilius] Consule notas in lib. II. ad Herennium n. 19. Subiratus erat Scævola, qui in Alburium, Lucilii amicum, orationem habuerat.

² Palæstra] Palæstra aliquando gymnasium, vel magisterium significat; aliquando concinnitatem, & in gestu motuque corporis venustatem; aliquando artem belle movendi corporis sive ad saltandum, sive ad pugnandum.

³ Declamatorio opere] Exercitatione puerili, in qua fictis argumentis ad scribendum & declamandum exercantur interdum ætate provectiores.

⁴ Es consecutus &c.] Sensus est, Arte quadam mihi dedisti quæ vellem; cum dixisti artes omnes esse proprias quorundam hominum, eorum scilicet qui illas aut invenerint, aut profiteantur, aut diligentius excolant, visus es mihi concedere eas non esse proprias oratoris unius, quod ego contendo. Rursum cum easdem artes & oratori, si disputare de illis velit, necessariae esse dixisti, & ab eodem etiam ornati-
tius, quam ab illis ipsis, quorum sunt propriæ, tractari; visus es illas mihi extorquere, & oratori tribuere tanquam suas.

D 2

75. Hæc,

75. Hæc, cum ego ¹ prætor ² Rhodum venissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ, ³ Apollonio, ea, quæ à Panætio acceperam, contulissem; irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atque contempsit, multaque non tam graviter dixit, quam facete. Tua autem fuit oratio ejusmodi, non ut ullam artem, doctrinamve contemneres, sed ut omnes, comites ac ministras oratoris esse diceres.

76. Quas ego, si quis sit unus complexus omnes, idemque si ad eas facultates istam ornatissimæ orationis adjunxerit; non possum dicere, eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore. Sed is, si quis esset, aut si etiam unquam fuisset, aut vero si esse posset, tu esses unus profecto, qui & meo judicio, & omnium, vix ullam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti.

77. Unde si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus, civilibusque versetur, quin scias; neque eam tamen scientiam, quam adjungis oratori, complexus es; videamus, ne plus ei tribuas, quam res & veritas ipsa concedat.

78. Hic crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui ante ^a ad agendum, quam ad cognoscendum venimus? quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotiis res ipsa ante ^b confecit, quam possemus aliquid de rebus tantis suspicari?

79. Quod ^c si tibi tantum in nobis videtur esse, quibus etiam si ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, & otium, & ^d hercule etiam studium illud discendi acerrimum defuit; quid censes, si ad alicujus ingenium vel majus illa, quæ ego non attigi, accesserint? qualem illum, & quantum oratorem futurum?

80. Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista, Crasse, quæ

^a Ad perorandas causas venimus, priusquam percipissemus artes oratori necessarias.
^b perduxit ad senectutem. ^c si tam peritus tibi esse videtur.

¹ Prætor] De quo lib. 11. ad Heren. in notis n. 19.

² Rhodum] Carpathii maris insulam, hodie Rhodes.

³ Apollonio] Apollonius Molo, Rhodius fuit: quo rhetoricæ magistro usus est aliquando ipse Tullius; cum dicta-

tore Sylla Romam Apollonius venisset, ut refert Cicero in Bruto.

⁴ Hercule] Jurandi formula. Primo dicebant: ita me Hercules adjuvet: deinde brevius: me Hercules: postea mehercule: denique Hercule, aut Hercle dixerunt.

dicis : nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum, atque artium rationem, naturamque comprehenderit.

81. Sed primum id difficile est factu, præsertim in hac nostra vita, nostrisque occupationibus : deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur ^a eorum hominum, de quibus paulo ante dixisti, quamvis illi orate, & graviter aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est verborum, & lætum ; sed ^b palæstræ magis, & olei, quam hujus civilis turbæ, ac fori.

82. Namque egomet, qui fero, ac leviter Græcas literas attigissem, tamen cum ^a pro consule ³ in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus : sed cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos fere ipsos, qui abs te modo sunt nominati, cumque hoc, nescio quomodo, apud eos ^c increbuisse, me in causis majoribus, sicuti te, solere versari, pro se quisque ut poterat, de officio & ratione oratoris disputabat.

83. Horum alii, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam ^d operarios lingua celeri, & exercitata : oratorem autem, ^d nisi qui sapiens esset, esse neminem : atque ^e ipsam eloquentiam,

^a Philosophorum & mathematicorum. ^b exercitationis ludicra & umbratilis. ^c rumor sparsus fuisset. ^d nisi qui philosophiam teneret.

¹ *Palæstra, & olei*] Athletæ & pugiles, qui corpus exercebant palæstra, solebant oleo corpus intingere, tum ad augendas vires, tum ut cutis lubrica, & oleo delibuta, mantis captantis adversarii facilius eluderet.

² *Pro consule*] Romani post gestum Romæ consulatum, mittebantur in provincias, ut in iis jus dicerent, & eas gubernarent : tumque pro consule, vel proconsul dicebatur aliquis in provinciam proficisci : proprætor, vel pro prætore, si prætura Romæ perfunctus in provinciam iret. Aliquando tamen etiam qui consules non fuerant, cum imperio consulari mittebantur in provincias, nec minus appellabantur procon-

sules ; ut hic ipse qui loquitur Antonius, ante consulatum, quem nonnisi triennio post obtinuit, proconsul in Ciliciam profectus est anno U. C. DCCLII. ante Christum cii. Imo nomina consulis & proconsulis, prætoris & proprætoris non semel à veteribus confundi videas.

³ *In Ciliciam*] Quæ Asia minoris est ora, quæ meridiem spectat, alluiturque mari mediterraneo, è regione insularum Cypri & Rhodi : urbs primaria Tarsus est : nunc Caramania appellatur.

⁴ *Operarios*] Qui haberent usum dicendi, artem ignorarent.

⁵ *Ipsam eloquentiam*] Eloquentia est

quod ex bene dicendi scientia constaret, ^a unam quandam esse virtutem ; &, qui unam virtutem haberet, omnes habere ; easque ipsas esse inter se æquales, & pares : ita, qui esset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat ^b spinosa quædam, & exilis oratio, longæque à nostris sensibus abhorrebat.

84. Carneades vero multo uberius iisdem de rebus loquebatur ; non quo aperiret sententiam suam (hic enim ^c mos erat patrius Academiae, adversari semper omnibus in disputando) sed tum maxime tamen hoc significabat, eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil plane tenere, neque posse quenquam facultatem affequi dicendi, nisi qui philosophorum inventa didicisset.

85. Disputabant contra disertis homines, Athenienses, & in repub. causisque versati ; ^d in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus, hospes meus : qui cum diceret ^e esse quandam prudentiam, quæ versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum, & regendarum rerum publicarum, ^f excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili varietate rerum, & copia. Omnes enim partes illius ipsius prudentiæ, petendas esse à philosophia docebat, neque ea, quæ statuerentur in repub. de diis immortalibus, de disciplina juventutis, de iustitia, de patientia, de temperantia, ^g de modo rerum omnium, cæteraque, sine quibus civitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, usquam in ^h eorum inveniri libellis.

86. Quod si tantam vim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur, quærebat, cur ⁱ de proemiis, & de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri : de civitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla inveniretur.

^a In virtutum numero esse reponendam. ^b implicata & obscurior. ^c antiquus, & jam inde ab ipso Academiae quasi parente Platone acceptus. ^d inter quos. ^e artem oratoriam. ^f Menedemus rhetor exercitatus ad dicendum vehementius excitabatur à Carneade, homine docto, & copioso. ^g de moderatione in rebus omnibus adhibenda. ^h rhetorum. ⁱ exordiis & perorationibus.

est vis ipsa & facultas bene & apposite dicendi ad persuadendum alterum: rhetorica est ars quæ dat præcepta ad id præstandum.

87. Ipsa vero præcepta ^a sic illudere solebat, ut ostenderet, non modo eos illius expertes esse prudentiæ ^b, quam sibi ^c asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi ^d rationem, ac viam nosse. ^e Caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud quos ageret, talis ^f, qualem se ipse optaret, videretur; id fieri vitæ & dignitate, de qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent: & uti eorum, qui audirent, sic ^h afficerentur animi, ut eos affici vellet orator: quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem moverentur. Hæc autem esse penitus in media philosophia ⁱ retrusa, atque abdita; quæ isti rhetores ^k ne primoribus quidem labris attigissent.

88. Ea Menedemus exemplis magis, quam argumentis, conabatur refellere: memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclare scripta pronuntians, docebat, illum in animis vel iudicum, vel populi, in omnem partem dicendo permovendis, non fuisse ignarum, ^l quibus ea rebus conficeretur, quæ negaret ^m ille sine philosophia quenquam scire posse.

89. Huic ⁿ respondebat, Non se negare, Demosthenem summam prudentiam, summamque vim habuisse dicendi: sed five ille hoc ingenio potuisset, five, id quod constaret,

^a De arte bene dicendi. ^b quæ ad regendam remp. requiritur. ^c vindicarent. ^d artem certis legibus constantem. ^e rem præcipuam in qua esset elaborandum oratori. ^f nempe vir bonus. ^g probitate. ^h moverentur. ⁱ recondita & intima. ^k ne levissime quidem docerent. ^l qua ratione motus animorum excitaret. ^m Carneades. ⁿ Carneades Menedemo.

¹ Caput]. Finis oratoris est alterum persuadere; persuadet is cui fides habetur; habetur autem viris probis, in quibus nulla est mendacii suspicio. Debet igitur orator id unum præ cæteris studere, ut sit vir bonus, aut certe talis videatur. Τὸς γὰρ ἑτοιμώτα πιστεύουσιν μάλλον καὶ θάρσυνον πρὸς πάντας μὴ ἀπαιδῆς ἢ οἱς δὲ τὸ ἀρετὴς μὴ ἔστιν, ἀλλὰ τὸ ἀμφοτέρω καὶ παρὶναι, inquit Aristoteles lib. 1. Rhetor. cap. 2. Bonis enim viris

credimus magis & celerius generatim quidem in omnibus; maxime autem in eo quod exploratum non est, sed in varias opiniones trahi potest. Ex his verbis falsi Carneades arguitur, qui nullam de sectanda vitæ probitate præceptionem rhetorum in libris traditam mox affirmat. Idem cum doctrinam movendorum affectuum ne à rhetoribus quidem delibatam ait, ex toto libro rhetoricorum Aristotelis secundo refutatur.

¹ Platonis studiosus audiendi fuisset; ² non, ³ quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quærendum.

90. Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullam artem esse dicendi: idque cum argumentis docuerat, ³ quod ita nati essemus, ut & blandiri, & suppliciter insinuare iis, à quibus esset petendum, & adversarios minaciter terrere possemus, & rem gestam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & id, quod contra diceretur, refellere; & ad extremum, deprecari aliquid, & conqueri: quibus in rebus omnis oratorum versaretur facultas: & quod consuetudo, exercitatioque, & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur.

91. Nam primum, ⁴ quasi dedita opera, neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cum repeteret usque à ⁵ Corace nescio quo, & Tisia, quos artis illius inventores, & principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam (sive ille irridens, sive quod ita putaret, atque ita audisset) me in illo numero, qui illa non didicissem, & tamen, ut ipse dicebat, possem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum illi alterum facile assentiebar, nihil me di-

a Quam fuisset eloquens.

¹ Platonis studiosus] Demosthenes, de quo plura in Bruto, admodum adulescens in Academia Platoni dabat operam, verum audito forte Callistrato insigni oratore, eum deinceps, relicta Academia, sectatus est. Ex Hermippo Gellius lib. 3. cap. 13.

² Non, quid ille potuisset] Ab uno ad omnes vitiosa est argumentatio. Nemo sic ratiocinetur: Demosthenes orator potuit in dicendo animos movere, ergo id poterunt ceteri oratores.

³ Quod ita nati essemus] Hoc Carneadis argumentum probat quidem aliquam esse naturalem eloquentiam; at non evertit artificialem, cujus præceptis persequitur vis persuadendi à natura insita.

⁴ Quasi dedita opera] Dicebat Car-

neades neminem scriptorem artis fuisse disertum, quasi omnes scriptores artis collegisset de industria, ut id probaret: vel sententia est, quasi scriptores artis cæso consilio diserti esse nolissent. Errabat hic etiam Carneades: nam, ut alios præteream, Gorgias, Isocrates, Protagoras, Theophrastus, eloquentiæ magistri diserti fuere.

⁵ A Corace, & Tisia] Artis rhetoriæ scriptores antiquissimi Corax, & Tisia, ejus discipulus, Siculi: quos inscutus est vir ejusdem insule Gorgias Leontinus, Empedoclis, ut traditur, discipulus. Quintil. lib. 3. cap. 1. Corax Hieronis tyranni amicus floruit Olymp. lxxvi. annis ante Christum ccclxxv. Vide Ciceronem in Bruto num. 46.

dicisse,

dicisse, in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar.

92. Artem vero negabat esse ullam, nisi quæ cognitis, penitusque perspectis, & in unum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse, & incerta; cum & dicerentur ab iis, qui ea omnia non plane tenerent, & audirentur ab iis, quibus ^a non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certe obscura opinio.

93. Quid multa? sic mihi tum persuadere videbatur, neque artificium ullum dicendi, neque quenquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callide, aut copiose dicere. Quibus dicere Carneades solebat, ingenium tuum, Crasse, vehementer admirans, ¹ me sibi perfacilem in audiendo, te ^b perpugnacem in disputando esse visum.

94. Tumque ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui ² me imprudente, & invito ^c excidit, & pervenit in manus hominum, Disertos me cognosce nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quod eum statuebam disertum, qui posset satis acute, atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere; eloquentem vero, qui mirabilius, & magnificentius augere posset, atque ornare quæ vellet, omnesque omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo, ac memoria contineret. Id si est difficile nobis, qui ante, quam ad dicendum ingressi sumus, ^d obruimur ambitione, & foro; ^e sit tamen in re positum, atque natura.

95. Ego enim, quantum auguror conjectura, quantaque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero fore

^a Non certa cognitio praeceptorum diu, & accurate tradenda esset, sed quadam observationes parum certa brevi tempore essent exponenda. ^b obstinatorem. ^c in publicam lucem exiit. ^d occupamur labore petendorum magistratuum, & causarum in foro dicendarum. ^e ea difficultas & ab arte, & ab homine aliquo superari potest.

¹ Me sibi perfacilem] Cum artium imperitum se simularet Antonius, non erat quod doctissimorum sententiam acius impugnaret, ut Crassus, quem omni disciplina perpolitum esse constabat.

² Me imprudente, & invito] M. Antonius idcirco se aiebat nullam orationem scripsisse, ut, si quid superiore iudicio altum, ei, quem postea defensurus esset, notitium foret, non dictum à se affirmare posset. Valer. Maximus lib. vii. c. 3.

aliquem aliquando, qui & studio acriore, quam nos sumus, atque fuimus, & otio ac facultate discendi majore, ac maturiore, & labore atque industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, scribendumque dediderit, existat talis orator, qualem quærimus; qui jure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen, mea sententia, aut hic est jam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraque quam hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit, paulum huic aliquid poterit addere.

96. Hoc loco Sulpicius, ^a Insperanti mihi, inquit, & Cottæ, sed valde optanti utrique nostrum, cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. Nobis enim huc venientibus jucundum satis fore videbatur, si, cum vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum ^b excipere possemus; ut vero penitus in eam ipsam totius hujus ¹ vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem pene intimam veniretis, vix optandum nobis videbatur.

97. Ego enim, ^c qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque vestrum, Crassi vero etiam amore; cum ab eo nusquam discerem, verbum ex eo nunquam elicere potui de vi ac ratione dicendi, cum & per memetipsum egissem, & ² per Drusum sæpe tentassem: quo in genere, tu Antoni, (vere loquar) nunquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid, defuisti, & persæpe me, quæ soleres in dicendo observare, docuisti.

98. Nunc, quoniam uterque vestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, & quoniam ^d princeps Crassus ejus sermonis ordiendi fuit; date nobis hanc ^e veniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. Quod quidem si erit à vobis impetratum, magnam habebo, Crasse, ^f huic palæstræ, & Tusculano tuo

^a Evenit mihi præter spem & expectationem. ^b annotare. ^c qui à pueritia utrumque vestrum maxime colerem. ^d primus Crassus hunc sermonem de arte oratoria est ingressus. ^e hanc gratiam. ^f huic loco, ubi mentem erudita disputatione exercebimus, quemadmodum in palæstra solet exerceri corpus ad saltandum, aut arma tractanda.

¹ Vel studii, vel artificii] Decorum servat hic Tullius, qui Sulpicium adolescentem inducit dubitantem an esset ars rhetorica, quod in dubium id re-

vocasse videretur Antonius.

² Per Drusum] C. Cotta & P. Sulpicius, qui hic loquitur, Drusi maxime familiares erant, ut supra dictum n. 25.

gratiam,

gratiam, & longe ¹ Academiae illi, ac Lyceo tuum hoc ^a suburbanum ² gymnasium anteponam.

99. Tum ille, Immo vero, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, qui & potest facere, quod requiris, & consuevit, ut te audio dicere. Nam me quidem semper à genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti, atque instanti sæpiissime negasse, tute paulo ante dixisti. Quod ego non superbia, neque inhumanitate faciebam, neque quo tuo studio rectissimo, atque optimo non obsequi vellem, præsertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptumque cognossem, ^b sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum, quæ quasi traduntur in arte, inscitia.

100. Tum Cotta, Quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, affecti sumus; de reliquo jam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percunctati erimus, explicaris, dimiserimus.

101. De his, credo, rebus ^c, inquit Crassus, ³ ut in cretionibus scribi solet, QUIBUS SCIAM, POTEROQUE. Tum ille ^d, Namque quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet? Jam vero, ista conditione, dum mihi liceat, negare posse quod non potero, & fateri nescire quod nesciam, licet, inquit Crassus, vestro arbitratu percunctemini.

102. Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias, quærimus: existimesne artem aliquam esse dicendi. Quid? mihi nunc vos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otioso, & loquaci, &

^a Urbi vicinum. ^b sed certe propterea quod non eram in huiusmodi disputatione exercitatus, & institutionum oratoriarum eram ignarus. ^c vobis respondebo, modo sciam, aut possim, ut in jure loquuntur. ^d Cotta.

¹ Academia illi, ac Lyceo] De Academia dictum num. 43. Lyceum autem gymnasium fuit prope Athenas celeberrimum, in quo docebat Aristoteles.

² Gymnasium] Locus ubi exercentur corpora saltu, cursu, luctatione; à γυμνός nudus, quia in istis exercitationibus graviores vestes deponebant, ut essent expediti. Metaphorice significat locum, ubi animi literis humanioribus informantur.

³ Ut in cretionibus] Cretio, inquit Ulpianus, est certorum dierum spatium, quod datur instituto hæredi ad deliberandum, utrum expediat ei adire hæreditatem. Cretio duplex est: alia vulgaris, in qua adjiciuntur hæc verba, quibus scieris poterisque: alia continua, in qua non adjiciuntur. Legunt alii, ut in conditionibus, quæ pactiones sunt certa lege & conditione fieri solitæ.

fortasse docto, atque erudito, quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, & non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiam, qui cum in schola assedissent, ex magna hominum frequentia dicere juberent, siquis quid quæreret?

103. Quod primum ferunt ¹ Leontinum fecisse Gorgiam; qui permagnum quiddam suscipere, ac profiteri videbatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denuntiaret. ² Postea vero vulgo hoc facere cœperunt, hodieque faciunt, ut nulla sit res, neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nova, de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos.

104. Quod si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de iis rebus audire velle, adduxissem huc Græcum aliquem, qui nos istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu est. Est enim apud ³ M. Pisonem, adolescentem ^a jam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostrique cupidissimum, Peripateticus ⁴ Staseas, homo nobis sane familiaris, & ut inter homines peritos constare video, in illo suo genere omnium princeps.

105. Quem tu, inquit, mihi, Mucius, Staseam, quem Peripateticum narras? ^b Gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse, qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis ^c cantilenam requirunt; sed ex homine omnium sapientissimo, atque eloquentissimo, atque ex eo, qui non in libellis ^d, sed in maximis causis, & in ^e hoc domicilio imperii & gloriæ, sit consilio, linguaque princeps, ^f cujus vestigia persequi cupiunt, ejus sententiam sciscitantur.

106. Equidem te cum in dicendo semper putavi & deum,

^a Philosophia. ^b debes obsequi adolescentibus. ^c inanem declamationem. ^d plenis formularum declamandi. ^e in hac urbe Roma. ^f quem imitari volunt. ^g divina quadam eloquentia præditum.

¹ Leontinum] Ex urbe Leontio in Sicilia; nunc, auctore Nigro, dicitur Lintini.

² Postea vero, &c.] Multi post Gorgiam extemporalis eloquentiæ laudem aucupati sunt, ut Protogoras, Prodicus,

Thrasymachus, Eleas, & alii.

³ M. Pisonem] De quo satis fufe Tullius in Bruto.

⁴ Staseas] Peripateticus philosophus patria Neapolitanus. Cicero lib. v. de Finibus.

tum

tum vero tibi nunquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quam humanitatis: qua nunc te uti vel maxime decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenii adolescentes cupiunt accedere.

107. Ego vero, inquit ^a, istis obsequi ^b studeo, neque gravabor breviter meo more, quid quaque de re sentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam ^c auctoritatem tuam negligere, Scævola, fas mihi esse non puto) respondeo; Mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos ^d in verbi controversia positam.

108. Nam si ars ita definitur, ut paulo ante exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planeque cognitis, atque ab ^e opinionis arbitrio sejunctis, scientiaque comprehensis; non mihi videtur ars oratoris esse ulla. Sunt enim varia, & ad vulgarem, popularemque sensum accommodata omnia genera hujus forensis nostræ dictionis.

109. Sin autem ea ¹ quæ observata sunt in usu, ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis, ac peritis animadversa, ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt, (id quod fieri potuisse video) non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac vulgari opinione, ars esse videatur. Sed siue est ars, siue artis quædam similitudo, non est quidem ea negligenda: verum intelligendum alia quædam ad consequendam eloquentiam esse majora.

110. Tum Antonius vehementer se assentire Crasso dixit, quod neque ita amplecteretur artem, ut ii solerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent, neque rursus eam totam, sicut plerique philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his, Crasse, facturum, si ista ex-

^a Crassus. ^b cupio. ^c id emittere, quod auctor es mihi, ut faciam. ^d in definitione hujus vocis, ars, qua definitio vocatur in controversiam. ^e opinione, qua pro hominum arbitrio mutatur.

¹ Qua observata sunt id usu] Ad artem notionem populari receptam quatuor hic requirit Crassus. 10. ut vir callidus ac prudens ea diligenter observet, quibus, v. g. in dicendi facultate, facilius quispiam persuadet. 20. ut observationes suas conscribat. 30. tria

dicendi genera, judiciale, exornativum, ac deliberativum clare explicet. 40. illa genera distribuat in partes, puta in constitutiones conjecturales, definitivas, juridicales, &c. Quæ cum quis collegerit accurate, artem eloquentiæ tradiderit.

posueris,

posueris, quæ putas ad dicendum plus, quam ipsam artem posse prodesse.

III. Dicam equidem, quoniam^a institui, petamque à vobis, inquit, ^b ne has meas ineptias efferatis: quanquam ^c moderabor ipse, ne, ut quidam magister, atque artifex, sed quasi unus^d è^e togatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis, videar, non ipse ^e aliquid à me promississe, sed fortuito in sermonem vestrum incidisse.

III.2. Equidem, cum peterem magistratus, ² solebam ^f in prensando dimittere à me Scævola, cum ei ita dicerem, ^g Me velle esse ineptum. Id erat petere blandius: quod, nisi inepte fieret, bene non posset fieri. Hunc autem esse unum hominem ex omnibus^h, quo præsentem ego ineptus esse minime vellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius, quam de dicendo dicere, cum idipsum dicere, nunquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium?

III.3. Perge vero, Crasse, inquit Mucius. Istam enim culpam, quam vereris, ⁱ ego præstabo. Sic igitur censeo, inquit Crassus, ³ Naturam primum, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: ^k neque vero istis, de quibus paulo ante dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi, & viam, sed naturam defuisse. Nam & animi, atque ingenii celeres quidam motus esse debent, qui & ad

^a Incepi. ^b ne communicetis cum aliis qua à me parum apte ad tantam rem dicentur. ^c hunc adhibebo modum in dicendo. ^d è numero civium. ^e aliquid novi inventum à me afferre. ^f cum cives, quibus jus erat suffragii, blande salutarem, & amplexarer, solebam rogare Scævola, ut abiret. ^g velle me ad vilis quadam obsequio dignitati mea parum congruentia descendere, blanditiis populum demereri, quod recte fieri non posset, nisi ad ineptias me demitterem. ^h memini. ⁱ in me suscipio quam rimes culpam. Scio te nihil inepte facturum. ^k Tisia & Coraci, artis rhetorica inventoribus, non institutiones oratoria, sed ingenium defuit.

¹ Togatorum] Ut pallium Græcorum erat proprium, adeoque palliati vocabantur: ita à toga, qua Romani utebantur, togatorum nomen habuere. Virgilius,

Romanos rerum dominos, gentemque togatam.

² Solebam in prensando] Id paulo fustius explicat Valerius Maximus lib. IV. cap. 5. Consulatum petens L. Crassus,

cum omnium candidatorum more circumferum supplex populo ire cogeretur, nunquam adduci potuit, ut id præsentem Q. Scævola, gravissimo & sapientissimo viro, socero suo, faceret. Itaque rogabat eum ut à se, dum inepta rei deserviret, discederet: majorem reverentiam dignitatis ejus, quam candida toga sua respectum agens.

³ Naturam] Consule notam in N. 15. hujus libri.

excogitandum

excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumque sint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni.

114. Et si quis est, qui hæc putet arte accipi posse, quod falsum est, (præclare enim se res habeat, si hæc ^a accendi, aut commoveri arte possint; inferi quidem, & donari ab arte non possunt omnia: sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certe cum ipso homine nascuntur? ^b linguæ solutio, vocis sonus, latera, vires, conformatio quædam, & figura totius oris, & corporis?

115. Neque hæc ita dico, ^c ut ars aliquid limare non possit: (neque enim ignoro, & quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina, & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse) sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita voce absonti, aut ita vultu, motuque corporis ^c vasti, atque agrestes, ut, etiamsi ingeniis, atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non possint. Sunt autem quidam ita naturæ muneribus in iisdem rebus habiles, ita ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse videntur.

116. Magnum quoddam est onus, atque munus, suscipere, atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, unum maximis de rebus, magno in conventu hominum, audiendum. Adest enim fere nemo, quin acutius, atque acrius vitia in dicente, quam recta videat. Ita quicquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit.

117. Neque hæc in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, ^d si quid naturale forte non habeant, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim non videat, ^e C. Cælio, ^e æquali meo, magno honori fuisse, homini ^f novo, illam ipsam, quamcunque assequi potuerit, in dicendo mediocri-

^a Hac quæ natura largitur. ^b expedita ad dicendum lingua. ^c incompositi in istu. ^d si quo natura dono careant. ^e qui ejusdem mecum fuit ætatis. ^f cujus maiores nobiles non fuerant.

1 Ut ars aliquid limare] Ars naturæ ceteros perficit, corrigit vitia, ut liquet exemplo Demosthenis. Ad eloquentiam & ingenio, & arte opus est, quod ad poësim requirebat Horatius in Arte,

Natura fieret laudabile carmen, an arte
Quæsitum est; ego nec studium sine di-
vite vena,

Nec rude quid profit video ingenium:
alterius sic

Altera poscit opem res, & conjurat
amico.

2 C. Cælio] De quo Tullius agit in Bruto; ut & de Q. Vario, de quo ibi multo sentit honorificentius, quam hoc libro.

tatem?

tatem? Quis vestrum æqualem meum, Q. Varium, vastum hominem, atque foedum, non intelligit illa ipsa facultate, quamcunque habuit, magnam esse in civitate gratiam consecutum?

118. Sed quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra, detractis omnibus vitiis orator, atque omni laude cumulus. Neque enim, si multitudo litium, si varietas causarum, si hæc turba, & ^a barbaria forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc ^b, quod quærimus, omitemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quam diligenter, & quam prope fastidiose judicamus? ¹ Nulla enim lites, neque controversiæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti.

119. Est igitur oratori diligenter providendum, non ut illis satisfaciatur, ^c quibus necesse est; sed ut iis admirabilis esse videatur, ^d quibus libere liceat judicare. Ac, si quæritis, plane, quid sentiam, enuntiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putavi. Mihi etiam quique optime dicunt, quique id facillime, atque ornatissime facere possunt, tamen, nisi timide ad dicendum accedunt, & in ordienda oratione ² perturbantur, pene impudentes videntur, ^e tametsi id accidere non potest.

120. Ut enim quisque optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem, ³ variosque eventus orationis, expectationem-

^a Indolita iudicum & litigatorum turba. ^b quæ sint oratoris perfecti dotes. ^c quorum causam agit. ^d cæteris auditoribus. ^e quamvis id fieri non possit, ut, qui optime dicit, in exordio non perturbetur.

¹ Nulla enim lites] Hæc est Crassi sententia. Oratores malos ferimus, propterea quod litibus & forensi negotio carere homines non possunt, aut etiam nolunt: theatrum autem, & ejusmodi artibus, in quibus est tantum oblectatio, possunt carere; unde malos actores pati non possunt.

² Perturbantur] Id de se ipse Cicero fatetur oratione in Q. Cæcilium, quæ Divinatio dicitur. Ita deos mihi velim propitios, ut, cum illius diei mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum sit, non solum commoveor ani-

mo, sed etiam toto corpore perhorresco. Et pro Dejotaro. Cum in omnibus causis gravioribus initio dicendi commoveri soleam vehementius, quam videtur vel usus, vel aras mea postulare; tum in hac causa ita me multa perturbant, ut quantum mea fides studiis mihi afferat ad salutem regis Dejotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat.

³ Varios eventus] Ita nonnunquam perturbantur egregii oratores, ut in dicendo hæreant. Obmutuit Demosthenes præsentem Philippo Macedonum rege: obmutuit Theophrastus apud Athenien-

que hominum pertimescit. Qui vero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere, is mihi, etiamsi commovetur in dicendo, tamen impudens videtur. Non enim ^a pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, ^b impudentiæ nomen effugere debemus.

121. Quem vero non pudet (id quod in plerisque video) hunc ego non reprehensione ^c solum, sed etiam poena ^d dignum puto. Equidem & in vobis animadvertere soleo, & in meipso sæpissime experior, ut ^e exalbescam in principiis dicendi, & tota mente, atque omnibus artibus contremiscam. Adolescentulus vero sic initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium ^f Q. Maximo debuerim, quod continuo ^g concilium dimiserit, simulac me fractum, ac debilitatum metu viderit.

122. Hic omnes assensu, significare inter sese, & colloqui coeperunt. Fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non modo non obesset ejus orationi, sed etiam ^h probitatis commendatione prodesset. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animadverſi, Crasse, & te, & cæteros summos oratores, quanquam tibi par, mea sententia, nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoveri.

123. Cujus quidem rei cum causam quærerem, quidnam esset, cur, ⁱ ut in quoque oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret, has causas inveniebam duas: Unam, quod intelligerent ii, quos usus, ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus non satis ex sententia eventum dicendi procedere: ita ^j non injuria, quotiescumque dicerent, id, quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere.

124. Altera est hæc, de qua queri sæpe soleo: cæterarum homines artium spectati, & probati, si quando aliquid minus

^a Pudorem tantummodo, ac metum significando. ^b facere debemus, ne videamur, ut dicamur impudentes. ^c quæ poena est animi. ^d corporis. ^e pallore. ^f concessum judicium. ^g quia probitatem ejus ostendebat. ^h ut quisque orator eloquentissimus esset. ⁱ non immerito.

les orationem habiturus. Cicero ipse, exceptus acclamatione Clodianorum, ut refert Asconius, non ea, qua solitus erat, constantia dixit.

^j Q. Maximo] Q. scilicet Fabio Maximo Serviliano, qui consularum gefuit anno U. C. DCXI. deinde censuram anno DCXXVII. ante Christum CXXVII.

bene fecerunt, quam solent, aut noluisse, aut valetudine impediti non potuisse consequi, id quod scirent, putantur. Noluit, inquit, hodie ^a agere ¹ Roscius; aut, ^b Crudior fuit.

125. Oratoris peccatum, si quod est animadversum, ^c stultitiæ peccatum videtur. Stultitia autem excusationem non habet: quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse. Quo etiam gravius iudicium in dicendo subimus. Quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur. Et, qui semel in gestu peccavit, non continuo existimatur nescire gestum: cuius autem in dicendo aliquid reprehensum est, ^d aut æterna in eo, aut certe diuturna valet opinio tarditatis.

126. Illud vero, quod à te dictum est, esse permulta, quæ orator, nisi à natura haberet, non multum à magistro adjuvaretur, valde tibi assentior; inque eo vel maxime probavi summum illum doctorem ² Alabandensem Apollonium, qui cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores evadere, operam apud sese perdere, dimittebatque; & ad quamcunque artem putabat esse aptum, ad eam impellere, atque hortari solebat.

127. Satis est enim cæteris artificiis percipiendis, tantummodo ^e similem esse hominis, & id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, si quis forte sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire. Non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, vultus, sonus.

128. In oratore autem acumen ³ dialecticorum, sententiæ philosophorum, verba prope poëtarum, memoria jurisconsultorum, vox tragicorum, gestus pene summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inveniri potest: quæ enim singularum

^a In theatro dicere. ^b stomacho laboravit propter cibos non concoctos. ^c ignorantia. ^d aut semper, aut diu opinantur homines eum esse tardum, & malum oratorem. ^e praditum esse ratione, ut ceteri homines praditi sunt.

¹ Roscius] Insignis ætate Ciceronis histrio, de quo plura in his, & aliis libris oratoriis Tullius.

² Alabandensem] Ex Alabanda, quæ urbs est Asiæ minoris in Caria. Alius Apollonius Molo, cuius supra meminit,

Rhodium fuit.

³ Dialecticorum] Quorum propria est subtilitas: profitentur enim artem differendi, cuius finis est verum à falso distinguere.

rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea, nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt.

129. Tum Crassus, Atqui vide, inquit, in ¹a artificio perquam tenui, & levi, quanto plus adhibeatur diligentiae, quam in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat, Se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidam probabiles, sed quia si aliquid modo esset vitii, id ferre ipse non posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriae stabile, ^b quam id, in quo aliquid offenderis.

130. Itaque, ^c ut ad hanc similitudinem hujus histrionis oratoriam laudem dirigamus, videtisne, quam nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa venustate fiat? nihil nisi ita, ut deceat, & uti omnes moveat, atque delectet? Itaque hoc jam diu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego abolutionem, perfectionemque in oratore desiderans, à qua ipse longe absum, facio impudenter: mihi enim volo ignosci ^d, cæteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiose facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) ^e ad id, quod facere possit, detrudendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam, ² jus civile, aut rem militarem jubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest pervenire?

131. Tum ille, Ego vero, inquit, quod in vobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum esse cognovi, idcirco hæc exposui omnia; nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quam ad vos, qui possetis, exacuendos accommodavi orationem meam. Et quanquam in utroque vestrum summum esse ingenium, studiumque per-

^a Histrionum arte. ^b quam si peccatum admiseris, quo alii offendantur. ^c ut judicemus de oratore perfecto comparatione illius cum Roscio instituta. ^d qui hac perfectione caream, & iis qui carent non parcam, sed ad alias artes etiam invitos traduci velim. ^e ad aliquid aliud.

¹ Artificio perquam tenui] Non alia vilior, si servitii exceperis, quam histrionum fuit apud Romanos, conditio. Nonnullis imperatorum legibus infames declarantur in codice Justiniani lib. xi. titulo xli. aliis ta-

men ab infamia vindicari videntur.

² Jus civile] Tribus scilicet artibus operam vulgo dare solebant nobiles Romani, aut eloquentiæ, aut jurisprudentiæ, aut militiæ.

spexi, tamen hæc, ¹ quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quam solent Græci dicere, in te, Sulpici, divina sunt.

132. Ego enim neminem, nec motu corporis, neque ipso habitu, atque forma aptiorem, nec voce plenior, aut suaviorem mihi videor audisse; quæ quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant, modice & scienter utantur, & ² ut ne dedeceat. Id enim est maxime vitandum, & de hoc uno minime est facile præcipere, non mihi modo, qui, sicut unus paterfamilias ^b, his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio; quem sæpe audio dicere, Caput esse artis, Decere: quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit.

133. Sed, si placet, ^c sermonem alio transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico, loquamur. Minime vero, inquit Cotta; nunc enim te jam exoremus necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quicquid est, istud, quod tu in dicendo potes. Neque enim sumus nimis avidi: ² ista tua mediocri eloquentia contenti sumus; idque ex te quærimus, (ut ne plus nos assequamur, quam quantum tu in dicendo assecutus es) quoniam, quæ à natura expetenda sunt, ea dicis ^d non nimis deesse nobis, quid præterea esse ^e assumendum putes?

134. Tum Crassus arridens, Quid censeres, inquit, Cotta, nisi studium, & ardorem quendam amoris? sine quo cum in vita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur. Neque vero vos ad eam rem video esse cohortandos; quos, cum mihi quoque fitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate.

135. Sed profecto studia nihil profunt perveniendi aliquo, nisi illud, quod eo, quo intendas, ferat, deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus im-

^a Ut ne peccent contra decorum. ^b non sicut artis magister in schola. ^c omit-
ramus sermonem de præceptis oratoris, & loquamur de iis rebus, de quibus quoti-
die solemus inter nos loqui. ^d non omnino. ^e addendum.

¹ Quæ sunt in specie posita] Quæ
pertinent ad quandam corporis digni-
tatem; ut actio, vox, motus & confor-
matio corporis.

² Ista tua mediocri] Ironice dictum:
tua tibi videtur eloquentia mediocri,
nobis maxima.

ponitis,

ponitis, neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantalacumque est, facultate quaeritis, exponam vobis quandam non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem consuetudinis meae, qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio versari adolescenti licebat.

136. Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! Quod enim neque precibus unquam, nec ^a insidiando, nec ^b speculando assequi potui, ut, quid Crassus ageret, meditandi, aut dicendi causa, non modo videre mihi, sed ex ^c ejus scriptore, & lectore Diphilo suspicari liceret; id spero nos esse adeptos, omniaque jam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros.

137. Tum Crassus, Atqui arbitror, Sulpici, cum audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quam existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur caperes, non fuisse. Nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione vestra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo, liberaliterque educato dignum, non negabo me ista omnium communia, & ^c contrita præcepta didicisse.

138. Primum oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate: deinde, esse omnem orationem aut ^a de infinitæ rei quaestione, sine designatione personarum, & temporum; aut de re certis in personis, ac temporibus locata.

139. ^d In utraque autem re, quidquid in controversiam veniat, in eo quaeri solere, ^b aut factumne sit; aut, si est fa-

^a Omnia clam tentando. ^b aditus omnes, quibus id consequi possem, vestigando. ^c pervulgata. ^d in utroque quaestioni genere.

¹ Ejus scriptore] Romani studiis literarum addicti, ut parcerent operæ, libros habebant quibus ad scribendum legendum uterentur. Id Ciceroni Tyrrasio Crasso Diphilus præstabat.

² De infinitæ rei quaestione] Quæstio est argumentum orationis, sive ad de quæritur. Ea quæstio, si nullis definita est circumstantiis personarum, loci, temporis, &c. vocatur infinita, & vulgo thesis, interdum etiam locus

communis; verbi gratia, an bellum sit gerendum. Si designantur personæ, locus, tempus, &c. vocatur quæstio definita, seu hypothesis, causa, controversia; verbi gratia, an contra Cæsarem bellum sit gerendum. Vide Topica numero 79. &c.

³ Aut factumne sit] Hæc pertinent ad causarum constitutiones, de quibus dictum in notis ad librum 1. Herennianum num. 18.

Etum,

etiam, quale sit; aut etiam quo nomine vocetur; aut, quod nonnulli addunt, rectene factum esse videatur.

140. Existere autem controversias etiam¹ ex scripti interpretatione, in quo² aut ambigue quid sit scriptum, aut contrarie, aut ita, ut à sententia scriptum diffideat: his autem omnibus partibus subjecta quædam esse argumenta propria.

141. Sed causarum, ^a quæ sint à communi quæstione se junctæ, ³ partim in judiciis versari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus poneretur: certosque esse locos, quibus in judiciis uteremur, in quibus æquitas quæritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur.

142. Cumque esset omnis oratoris vis, ac facultas⁴ in quinque partes distributa: ut deberet reperire primum, quid diceret; deinde inventa non solum ordine, sed etiam momento quodam, atque judicio^b dispensare, atque componere; tum ea denique vestire, atque ornare oratione; post^c memoria sepire; ad extremum, agere cum dignitate, & venustate:

143. Etiam illa cognoram, & acceperam, antequam de re diceremus, ⁵ initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent; deinde rem demonstrandam; postea controversiam constituendam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum: post, quæ contra dicerentur, refellenda; extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis essent, amplificanda, & augenda; quæque essent pro adversariis, infirmanda, atque frangenda.

144. Audieram etiam quæ de orationis ipsius ornamentis

^a Quæ finita sint, ac certis circumstantiis alligata. ^b disponere. ^c memoria conservare, & quasi claudere.

¹ Ex scripti interpretatione] De qua consule lib. II. ad Heren. n. 13. & 14.

² Aut ambigue] Vide librum eundem num. 16.

³ Partim in judiciis] De triplici genere, judiciali, deliberativo & exorativo diximus lib. I. Herenniano n. 2.

⁴ In quinque partes] Inventionem scilicet, dispositionem, exornationem, memoriam, & actionem.

⁵ Initio conciliandos] Partes orationis designat, exordium, narrationem, propositionem, confirmationem, relationem, ac perorationem.

traderentur;

traderentur; in qua præcipitur primum, ut pure, & latine loquamur; deinde, ut plane & dilucide: tum, ut ornate: post, ad rerum dignitatem apte, & quasi decore: singularumque rerum præcepta cognoram.

145. Quinetiam, quæ maxime propria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi videram: nam de actione, & de memoria quædam brevia, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. In his enim fere rebus omnis istorum^a artificum doctrina versatur; quam ego si nihil dicam adjuvare, mentiar. Habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quo quidque referat, & quo intuens, ab eo, quodcunque sibi proposuerit, minus aberret.

146. Verum ego hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores, eloquentiæ laudem sint adepti, sed, quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam observasse, atque^b id egisse. Sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut ante dixi, non ejicio. Est enim, etiamsi minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum^c non illiberale.

147. Præterea exercitatio quædam suscipienda vobis est; quanquam vos quidem^d jampridem estis in cursu; sed iis, qui ingrediuntur in stadium; quique ea, quæ agenda sunt in foro, tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere, ac meditari.

148. Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse volumus: attrahen ista, quæ abs te breviter de arte decursa sunt, audire cupimus; quanquam sunt nobis quoque non inaudita. Venum illa mox: nunc de ipsa exercitatione quid sentias, quæramus.

149. Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ vos facere soletis, ut, causa aliqua posita consimili causarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quam maxime ad veritatem accommodate. Sed plerique in hoc vocem modo, ne-

^a Dicendi magistrorum. ^b rebus observatis usus fuisse. ^c homine liberaliter educato dignum. ^d ista exercitatione jampridem utimini. ^e qui incipiunt studere eloquentia.

[Tanquam in acie] Forum comparatur cum acie & proelio: exercitatio vero domestica cum palæstra, in qua milites tyrones ludicris certaminibus finguntur ad vera prælia.

que eam scienter, & vires exercent suas, & ^alinguæ celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur: in quo fallit eos ^bquod audierunt, Dicendo homines, ut dicant, efficere solere.

150. Vere enim etiam illud dicitur, Perverse dicere homines, perverse dicendo, facillime consequi. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, etsi utile est etiam ^csubito sæpe dicere, tamen illud utilius, sumto spatio ad cogitandum, paratius, atque accuratius dicere. Caput autem est, quod, ut vere dicam, minime facimus, (est enim magni laboris, quem plerique fugimus) quam plurimum scribere. ^dStilus optimus, & præstantissimus dicendi effector, ac magister: neque injuria. Nam ^esi subitam, & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facile vincit; hanc ipsam profecto assidua, ac diligens scriptura superabit.

151. ^eOmnes enim sive artis sunt ^aloci, sive ingenii cuiusdam, atque prudentiæ, qui modo insunt in ea re, de qua scribimus, inquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus, ^bostendunt se, & occurrunt; omnesque sententiæ, verbaque omnia, quæ sunt cuiusque generis maxime illustrata, ^fsub acumen stili subeant, & succedant necesse est: tum ipsa collocatio, conformatioque verborum perficitur in scribendo, non poetico, sed quodam oratorio numero, & modo.

152. Hæc sunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt; neque ea quisquam, nisi diu, multum-

^a Magna celeritate declamant. ^b illud axioma. ^c ex tempore. ^d si oratio parata præstat extemporali, eadem certe si fuerit scripta, meditatam duntaxat superabit. ^e Omnia quæ vel ab arte inveniuntur, vel ingenii perspicacia. ^f expandantur ab eis, qui scribit accurate, ac per otium.

1 *Stilus*.] Proprie significat graphium, hoc est, acum ferream, qua Romani veteres, cum in obductis cera tabulis scriberent, utebantur ad formandas in cera literas. Hic stilus sumitur pro exercitatione scribendi frequenter, & per otium. Vulgo stilus est ipse modus & ratio scribendi, seu conformatio certa sententiarum & verborum in oratione: quomodo Cicetonianus, Virgilianusque stilus dicitur. Interdum etiam accipitur pro reprehensione, quo sensu Tullius ait, censorium stilum pertimescere.

2 *Loci*.] Loci oratorii sunt argumentorum sedes; alii intrinseci, & in ipsa causa positi; ut definitio, enumeratio partium, &c. alii extrinseci, & extra rem ipsam; ut locus à fama, à testibus, &c.

3 *ostendunt se*.] Triplex scribentium utilitas. Inveniunt certius ea omnia quibus probari, ac defendi causa potest: illustres sententias seligunt: verba expendunt: quod facere non possunt qui dicant ex tempore.

que ^a scriptitarit, etiamsi vehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur; & ^b qui à scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut, etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur; atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, ^c cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur.

153. Ut concitato navigio, cum remiges ¹ inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis motum, & cursum suum, intermisso impetu, pulsque remorum: sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine, & vi concitata.

154. In quotidianis autem ^f cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua ² C. Carbonem, nostrum illum inimicum, solitum esse uti sciebam, ut aut versibus propositis quam maxime gravibus, aut oratione aliqua lecta & ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, verbis aliis quam maxime possem lectis pronuntia-rem. Sed post animadverti, hoc esse in hoc vitii, quod ea verba, quæ maxime cujusque rei propria, quæque essent ornatissima, atque optima, ^h occupasset aut ³ Ennius, si ad ejus versus me exercerem, aut Gracchus, si ejus orationem mihi forte proposuissem: ita, si iisdem verbis uterer, nihil prodesse: si aliis, etiam obesse, cum minus idoneis uti consue-derem.

155. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut

^a Sape scripserit. ^b qui dicit publice, postquam privatim scripsit plurima. ^c reciperit. ^d licet aliquid dicat non scriptum, simile illi sit quod ante scriptum attulerat. ^e defuerunt remos impellere. ^f meditationibus ad scribendum. ^g quantum memoria poteram tenere. ^h prior usurpasset.

1 Inhibuerunt] In hujus vocis no-
tione deceptum olim se fuisse fatetur
Cicero ad Atticum lib. XIII. epist. 21.
inhibere illud tuum, quod valde mihi
arriserat, vehementer displicet. Est enim
verbum totum nauticum. Quanquam id
quidem sciebam: sed arbitrabar susti-
nere remos, cum inhibere essent remiges
possi. Id non esse ejusmodi didici heri,
cum ad villam nostram navis appeliere-
tur. Non enim sustinent, sed alio modo

remigant. Id ab ἑρῶν remotissimum est
..... Inhibitio autem remigum motum
habet, & vehementiorem quidem, re-
migationis navem convertentis ad pup-
pim.

2 C. Carbonem] Qui sibi veneno ne-
cem intulit, ut traditur in Bruto.

3 Ennius] De quo diximus in notis
ad lib. II. Herennianum n. 34. De Grac-
cho Cicero differit in libro de claris
oratoribus.

G

summorum

summorum oratorum Græcas orationes ^a explicarem; quibus lectis hoc assequebar, ut, cum ea, ^b quæ legerem Græce, Latine redderem, non solum optimis verbis uteretur, & tamen usitatis, sed etiam ^b exprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodo essent idonea.

156. Jam vocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quam laboris: quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem, pravitatemque veniamus.

157. Exercenda est etiam memoria, ediscendis ad verbum quam plurimis & nostris scriptis, & alienis. Atque in ea exercitatione non sane mihi displicet adhibere, si consue- ris, etiam istam ^a locorum, simulacrorumque rationem, quæ in arte traditur. ^c Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, & umbratili, medium in agmen, in pul- verem, in clamorem, in castra, atque aciem forenssem. Sub- eundus usus omnium, & ^d periclitandæ vires ingenii: & ^e il- la commentatio inclusa in veritatis lucem proferenda est.

158. Legendi etiam poëtæ; cognoscenda historia; omni- um bonarum artium scriptores, ac doctores, & legendi, & pervolutandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi: disputandumque de omni re in contrarias partes; & quicquid erit in quaque re, quod probabile videri possit, eliciendum, atque dicendum.

^a In sermonem Latinum verterem. ^b quadam Latina verba de novo facerem, ad Græcarum vocum similitudinem formata. ^c oportet ut orator, qui se privatim exer- cuit ad recte, & cum dignitate dicendum, idipsum deinde in foro præstet. ^d experi- endum quid possit vis ingenii. ^e id faciat in aliqua vera causa, quod in fictis cau- sis falsitavit.

¹ Qua legerem Græce, Latino redde- rem] Hoc veteres oratores optimum jū- dicabant . . . Hoc Cicero sua ipse persona frequentissime præcipit: quinetiam libros Platonis, atque Xenophontis edidit hoc genere translatos. Quintilianus lib. x. cap. 5.

² Locorum, simulacrorumque ratio- nem] Memoria artificialis, de qua con- sulendus liber 3. ad Herennium n. 34. maxime in eo continetur, ut loca, &

imagines quædam animo informetur, quibus velut imponantur & inhæreant ea, quorum volumus meminisse. Loca sunt, verbi gratia, domus aliqua, ubi limen, cubicula, fenestræ, &c. Imagi- nes, aliæ sunt hominum & ferarum, aliæ rerum anima & motu carentium, ut arborum, lapidum, &c. quæ imagi- nes certo inter se ordine collocatæ res ipsis affixas facilius exhibent. Vide Fa- bium lib. xi. cap. 2.

159. Perdiscendum jus civile; cognoscendæ leges; percipienda omnis antiquitas; ^a senatoria consuetudo, ^b disciplina reip. ^c jura sociorum, ^d fœdera, pactiones, ^e causa imperii cognoscenda est. ^f Libandus etiam ex omni genere urbanitatis facietiarum quidam lepos, quo, tanquam sale, perspergatur omnis oratio. ^g Effudi vobis omnia, quæ sentiebam; quæ fortasse, quemcunque patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem vobis percunctantibus respondisset.

160. Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum, Sed quanquam satis iis, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum videbatur, tamen sentiebant celerius esse multo, quam ipsi vellent, ab eo peroratum. Tum Scævola, Quid est, Cotta, inquit? quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea à Crasso requiratis?

161. Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo. Tan-
tus enim cursus verborum fuit, & sic evolavit oratio, ut ejus vim, atque incitationem adspexerim; vestigia, ingressumque vix viderim: & tanquam in aliquem locupletem, ac ^h refertam domum venerim, ⁱ non explicata veste, neque proposito argento, neque tabulis, & signis propalam collocatis, sed his omnibus multis, magnificisque rebus ^k constructis, ac reconditis: sic modo in oratione Crassi divitias, atque ornamenta ejus ingenii per quædam involucra, atque integumenta perspexi; sed ea cum contemplari cuperem, vix aspiciendi potestas fuit: ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, ^l quid possideat, neque plane nosse, ac vidisse.

162. Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod fa-

^a Qua sit consuetudo senatus in rep. administranda. ^b politica scientia. ^c ea qua pertinent ad jura imperii. ^d modice cognoscendus. ^e promiscue exposui. ^f ex hominum otiose confabulantium turba. ^g motum celerrimum. ^h domum plenam vestibus, signis, &c. ⁱ non proposita, ut quis curiose per otium inspiciat. ^k in acervum congestis. ^l quam sint illa divitia, quibus Crassi ingenium abundat.

¹ Jura sociorum] Socii Romanorum dicebantur ii populi, qui vel sua sponte, & bello non laceffiti, societatem cum Romanis inibant; vel qui ab iis victi, certas, quibus uterentur, leges accipiebant; suas etiam fœdere constituto servabant.

² Fœdera] Multo plus habent di-

gnitatis, & cæremoniarum, quam pactiones: fiunt enim fœdera vocatis diviis, dato jurejurando, occisa porca; pactiones sola voce aliquando concipiuntur, & data invicem, acceptaque fide. Rursum, pactiones iniri cum privatis possunt, non fœdera.

ceres, si in aliquam domum plenam ornamentorum, villamque venisses? si ea seposita, ut dicis, essent, tuque valde spectandi cupidus esses; non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet, præsertim si esset familiaris: similiter nunc petis à Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco, ¹ quasi per transfennam prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, & suo quidque loco collocet.

163. Ego vero, inquit Cotta, à te peto, Scævola; me enim, & hunc Sulpicium, impedit pudor ab ^a homine omnium gravissimo, qui genus hujusmodi disputationis semper contemserit, hæc, ^b quæ isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere: sed tu hoc nobis da, Scævola, & perface, ut Crassus hæc, quæ ^c coarctavit, & peranguste referat in oratione sua, dilatet nobis, atque explicet.

164. Ego mehercule, inquit Mucius, antea vestra magis hoc causa volebam, quam mea. Neque enim tantopere hanc à Crasso disputationem desiderabam, quantopere ejus in causis oratione delector. Nunc vero, Crasse, mea quoque etiam causa rogo, ut, quoniam tantum habemus otii, quantum jamdiu nobis non contingit, ne gravare ^d exædificare id opus, quod instituisti. ^e Formam enim totius negotii opinionione majorem, melioremque video; quam vehementer probo.

165. Enimvero, inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te hæc, Scævola, desiderare, quæ neque ego teneo, uti ii, qui docent; neque sunt ejus generis, ut, si optime tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit ^f ille, si de istis communibus, & pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes &

^a Crasso. ^b quæ Crassus fortasse nimis abjecta, & pueris tantum explicanda credat. ^c congestit ac stipavit. ^d ad fastidium perducere. ^e designationem operis, primis veluti lineamentis expressam, meliorem, quam putabam, esse video. ^f Scævola.

¹ Quasi per transfennam] Per cancellos fenestris oppositos, visui tamen pervios. Metaphora ducta est à mercatoribus, qui mercibus pretiosis, quas à prætereuntibus nolunt contrectari, tales cancellos objiciunt. Itaque per transfennam aspicere, idem est, quod nec propius, nec singillatim intueri.

incitarentur,

incitarentur, & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione reipub. denique de nostro ipso jure civili? Hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse: ^a in oratoris vero instrumento tam lautam suppellectilem nunquam videram.

166. Potes igitur, inquit Crassus, (ut alia omittam innumerabilia, & immensa, & ad ipsum tuum jus civile veniam) ^b oratores putare eos, quos multas horas ^c expectavit, ^d cum in campum properaret, & ridens, & ^e stomachans ² Scævola, ³ cum Hypseus maxima voce, plurimis verbis à M. Crasso pratore contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret: Cn. autem Octavius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne adversarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ judicio, atque omni molestia, stultitia adversarii, liberaretur?

167. Ego vero istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed ne forò quidem

^a In iis rebus, quas adhibet orator ad instruendam orationem. ^b in numerum orationum referre. ^c spectans audivit. ^d cum in campum Martium ad comitia festinaret. ^e agre ferens Hypsei, & Octavii, causidicorum, ignorantiam juris civilis.

^a In campum] A Marte, cui sacer erat, nomen habuit campus Martius, ubi & comitia centuriata habebantur, & tanquam in palæstra, juvenus Romana militiæ rudimentis instituebatur.

Scævola] Non ille Q. Scævola, Crassi soecr, quo præsentè Crasso hic differit; sed alter Q. Scævola, pontifex, jurisconsultus peritissimus, & cum hoc judicium disceptaretur, tribunus erat plebis, anno scilicet U. C. DCXLIX. ante Christum cv.

Cum Hypseus] Causam integram hope. Ibat Scævola pontifex in campum Martium ad comitia; iter illi peritissimus fuit; in eo reperit oratores duos, se litigantes, & graviter ignorantie juris civilis peccantes. Horum unus Hypseus erat, alteri Cn. Octavius, qui consularum gesserat anno U. C. CCCXVI. ante Christum CCXVIII. Hypseus accusabat aliquem tutorem, quod pupilli fortunæ male administrasset. hoc judicium tutela appellatur. Octavius tutorem defendebat. Judex hujus controversiæ M. Crassus, qui tum prætor urbanus erat, nempe anno U. C. DCXLVIII.

ante Christum cvi. Qui judicio tutelæ damnabatur, cogebatur pupillo, cujus rebus male consulisset, pecuniam solvere, ac damnum refarcire; deinde lege duodecim tabularum jubebatur aliquid ultra pendere, multa nomine. Quod si pupillus, aut ejus patronus plus à reo peteret, quam deberetur, cadebat causa. Hoc petebat Hypseus, & plus petebat, quam par esset, adeoque debebat causa cadere. Contendebat, inquit L. Crassus, ut ei, quem defendebat, nempe suo pupillo, causa cadere liceret; hoc est, petebat, ut edicto prætoris tribueretur pupillo suo major pecuniæ summa, quam deberetur; quod erat velle causam amittere. Octavius, tutoris accusari defensor imperitus, cum deberet hoc ipso vehementer letari, quod plus, quam fas erat, peteretur: id enim si objecisset postea, & probasset, causam obtinuisse, ac reum tutorem turpi judicio tutelæ male administratæ, atque omni molestia, & periculo liberasset: Octavius, inquam, longa oratione recusabat, ne plus peteretur, hoc est, ne Hypseus causa caderet, atque ipse litem obtineret.

dignos

dignos putarim. Atqui non defuit illis patronis, inquit Cras-
sus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, sed juris ci-
vilis prudentia: quod alter plus, ^a lege agendo, petebat,
quam quantum ¹ lex in XII. tabulis permiserat; quod cum
impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat ^b plus se-
cum agi, quam quod erat in actione; neque intelligebat,
si ita esset actum, litem adversarium perditurum.

168. Quid? his paucis diebus, nonne, ^c nobis in tribu-
nali ² Q. Pompeii, ³ præt. urbani, familiaris nostri, sedenti-
bus, ^d homo ex numero disertorum ⁴ postulabat, ^e ut illi,
unde peteretur, vetus atque usitata ⁵ exceptio daretur, *Cujus
pecuniæ dies fuisset?* quod petitoris causa comparatum esse
non intelligebat: ut si ille inficiator probasset judici, ante
petitam esse pecuniam, quam esset coepta deberi, petitor
rursus cum peteret, exceptione excluderetur, *Quod ea res
in iudicium antea venisset.*

169. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quam

^a In ea lite, qua ipsi intendebatur ex lege. ^b plus à se peti in lite, quam quod lex
permitteret in ejusmodi lite. ^c cum delecti à Q. Pompeio iudices essemus. ^d causi-
dicus aliquis, qui vulgo putabatur disertus. ^e ut debitori, à quo petebatur pecunia,
quem ipse defendebat, liceret uti beneficio & exceptione legis, qua hanc habebat ap-
positam conditionem, ut ne pecunia peteretur ante diem pactam inter creditorem ac de-
bitorem.

¹ Lex in duodecim tabulis] Vide n. 58.

² Q. Pompeius] Hoc ipso anno, quo
Cicero fingit habitos esse hos de orato-
re dialogos, scilicet U. C. DCLXIII. an-
te Christum xxi. Q. Pompeius Rufus
urbanam jurisdictionem sortitus obti-
nuit.

³ Prætoris urbani] Consule notas in
lib. II. ad Heren. n. 19.

⁴ Postulabat, ut illi] Hæc fuit causa.
Debebat quidam alteri certam pecu-
niæ summam solvendam v. g. ineunte
mense Januario; alter, seu petitor non
expectavit ad illud tempus, sed petiit
ut sibi solveretur v. g. mense Decembri
ineunte, & accusavit debitorem quod
pecuniam non solveret. Causidicus im-
peritus, qui debitorem defendebat, cum
litem inferre debitori debuisset eo no-
mine, quod ante tempus peteret pecu-
niam (erant enim graves poenæ positæ
illis, qui ante tempus pactionis, vel ob-
ligationis litem intenderent) id enim
si fecisset, causa cecidisset petitor; hoc

postulavit tantum, ut sibi liceret, ac de-
bitori, quem defendebat, uti beneficio
legis, & exceptione, quæ vetabat ne
pecunia pereretur ante illam diem, quæ
coepta esset deberi. Quod cum postula-
bat, non intelligebat homo juris ignarus,
comparatum hoc esse in utilitatem pe-
toris, & adversario suo prodesse. Hinc
enim factum, ut petitor postea litem de
integro intulerit, tanquam si ea re
nunquam in iudicium antea venisset;
quam litem inferre non potuisset, si
inficiator, hoc est, debitor probasset
judici, ante petitam esse pecuniam, quam
deberi cœpisset. Petitor enim, cum pe-
tea pecuniam suam peteret apud judi-
cem, exclusus fuisset lege, hoc est im-
peditus ne ageret, ac moveret litem:
lex enim excipit, hoc est prohibet, ne
agatur iterum ea de re, quæ jam in
iudicium venit, seu quæ jam dijudicata
est.

⁵ Exceptio] De qua dictum in notis
lib. 1. de Invent. n. 56.

eum,

eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controversias, causasque tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet; hunc in minimis tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus esse videatur.

170. Equidem propinquum nostrum¹ P. Crassum illum Divitem, cum multis aliis rebus elegantem hominem, & ornatum, præcipue in hoc² efferendum & laudandum puto, quod, cum³ P. Scævola frater esset, solitus^b ei persæpe dicere, Neque illum in jure civili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam^c assumsisset: (quod quidem hic,³ qui mecum Cos. fuit, filius ejus est consecutus:) neque se ante causas amicorum tractare, atque agere cœpisse, quam jus civile didicisset.

171. Quid vero ille⁴ M. Cato? nonne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, & juris civilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re jamdudum loquor, quod adest vir^d in dicendo summus, quem ego unum oratorem maxime admior: sed tamen idem hoc semper jus civile contempsit.

172. Verum, quoniam sententiæ, atque opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo, &, quoad potero, vobis exponam, quid de quaque re sentiam. Antonii incredibilis quædam, & prope singularis, & divina vis ingenii videtur, etiamsi hac scientia juris nudata sit, posse se facile cæteris^e armis prudentiæ causas tueri, atque defendere. Quamobrem hic nobis sit exceptus: cæteros vero non dubitabo primum inertię condemnare sententia mea, post etiam impudentiæ.

^a Pradicandorum. ^b est. ^c adjunxisset ad scientiam juris civilis. ^d Antonius in jure civili parum versatus. ^e argumentis, qua suppeditat prudentia.

¹ P. Crassum] De quo dicemus in notis ad Brutum. Ex eadem erat familia ac L. Crassus, qui loquitur, & eum vocat propinquum suum.

² P. Scævola frater] P. Scævola transtulerat in Crassorum familiam, adoptatus à P. Licinio Crasso, qui pater fuit ejus P. Crassi, de quo hic fit mentio.

³ Qui mecum consul fuit] In con-

sulatu collegæ fuere L. Licinius Crassus & Q. Mucius Scævola anno U. C. DCLIX. ante Christum XCIII. Hos narrat Tullius in Bruto collegas in omnibus magistratibus fuisse, præterquam in tribunatu plebis, & censura.

⁴ M. Cato] Censorius nimirum, cujus laudes Cicero in Bruto fuisse persequitur num. 294.

173. Nam

173. Nam^a volitare in foro, hære in jure, ac prætorum tribunalibus, judicia privata magnarum rerum obire, ^b in quibus sæpe non¹ de facto, sed de æquitate, ac jure ceteretur; jactare se² in causis centumviralibus, in quibus³ usucapionum, ⁴ tutelarum, ⁵ gentilitatum, ⁶ agnationum, ⁷ alluvionum, circumluvionum, ⁸ nexorum, ⁹ mancipiorum, ¹⁰ pa-

^a Causidicum se profiteri & venditare, in jure assidue versari. ^b in quibus sapienter non agitur, utrum res aliqua facta sit, neque; sed cum factum esse coniter, queritur, an jure, an injuria facta sit.

1 De facto] Causa, in qua agitur de facto, à rhetoribus vocatur conjecturalis status; quia veritas plerumque conjecturis indagatur.

2 In causis centumviralibus] Centumviri erant minores judices apud Romanos à singulis tribubus lecti ad exercenda privata de causis minoris ut plurimum momenti judicia. Porro erant illi centum quinque, terni scilicet ex unaquaque tribu; tribus autem erant triginta quinque; attamen, quo facilius nominarentur, centumviri sunt appellati. His præsidebat prætor, ut colligimus ex Plinio juniore, ex quo etiam intelligimus centumvirorum numerum ad centum octoginta excrevisse.

3 Usucapionum] Usucapio, sive usucapio, est jus possidendi, & capiendi rem aliquam, quia usus illa fuit per certum tempus lege constitutum, eamque possidisti.

4 Tutelarum] Tutela à Servio Sulpitio definitur, Vis ac potestas in capite libero ad defendendum eum, qui per ætatem se ipse defendere nequit, jure civili data ac permessa.

5 Gentilitatem] Gentilitas est ordo & series hominum, qui sunt ex eadem familia, quique ob eam causam jura quædam habent sibi propria, v. g. hæreditatis adeundæ, suscipiendæ tutelæ, &c. Hæc autem jura non obtinebant, neque gentilitate gaudebant, servi, liberti, libertini, & capite diminuti. Cicero in Topicis.

6 Agnationum] Agnati virilis sexus propinquitate juncti sunt, quibus, ut gentilibus, propria jura sunt.

7 Alluvionum, circumluvionum] Alluit prædium, vel agrum, fluvius, quando præter illum it: circumluit quando

totum instar insulæ cingit. Alluvio, inquit Justinianus Instit. lib. xi. cap. i. est incrementum latens. Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligere non possis, quantum quoque momento temporis adjiciatur. Ex alluvione autem, & circumluvione variz controversiæ nascuntur; v. g. si vis fluminis de prædio tuo partem aliquam detraxerit, & vicini prædio adjunxerit, cuja sit ea pars? si arbor tuæ in vicini prædium delatæ fluvio, in eo prædio radices egerint, fructum tollerint, &c.

8 Nexorum] Nexum, sive nexus, est obligatio civilis, quam cum contrahatur, aliquis libram & æs manu tenebat, qui vocabatur libripens. Vide notas in Topica. Præterea civis ille nexus dicebatur, qui cum esset liber, pecuniæque alteri deberet, illi addicebatur in servitutem, ut ipsi pro pecunia, quam deberet, nec posset solvere, servilem operam præstaret, dum æs alienum dissolveret. Nexus autem dicebatur, quod neceretur, id est, compedibus, aut nervo, vinctus, & clausus teneretur. Livius Lib. viii. additus etiam vocabatur.

9 Mancipiorum] Mancipium, inquit Isidorus, est quidquid manu capi potest. Aliquando sumitur pro quolibet servo: hic pro aliqua re, quæ accipitur, aut alteri possidenda traditur: vel pro actione, qua id fit.

10 Parietum, luminum] De pariete communi sæpe incidit controversia; de tigno in parietem immisso, de alio pariete aut adjuncto, aut supra communem exædificato, &c. Item de luminibus; v. g. si quis altius ædificet, ac vicini luminibus officiat; si quis prospectum in ædes tuas habeat, &c.

rictum,

rietum, luminum, ¹ stillicidiorum, ² testamentorum ruptorum, cæterarumque rerum innumerabilium jura versentur, cum omnino, quid suum, quid alienum; quare denique civis, an peregrinus, servus, an liber quisquam sit, ignoret, insignis est impudentiæ.

174. ³ Illa vero deridenda arrogantia est, in minoribus navigiis rudem esse se confiteri; ⁴ quinquereemes, aut etiam majores, gubernare didicisse. Tu mihi cum ^a in circulo decipiare adversarii ⁵ stipulatiuncula; cum obsignes tabellas ^b clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam causam majorem committendam putem? Citius hercule is, qui ^c duorum scalmorum naviculam in portu everterit, in ¹ Euxino ponto ⁸ Argonautarum navem gubernarit.

175. Quid si ne parvæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de jure civili; ^c quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia juris audent accedere? Quæ potuit igitur esse causa major, quam illius militis, de cujus morte, cum domum falsus ab exercitu

^a In aliquo hominum consessu. ^b ejus quem defendis. ^c quam insignis est impudentia.

¹ Stillicidiorum] Stillicidium est aquæ pluvie lapsus à tecto. Unde possunt oriri lites de servitute stillicidii, de immittendis & recipiendis stillicidiis.

² Testamentorum] Testamentum, inquit Modestinus, est voluntari nostra iusta sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri velit. Paulo aliter Ulpianus; est mentis nostra iusta confessio, in id solemniter facta, ut post mortem nostram valeat. Pluribus de causis rescindebantur, posteriore testamento, capitis diminutione, &c. De rescissis, & ratis testamentis affert exempla Valerius Maximus lib. vii. cap. 7. & 8.

³ Illa vero] Quemadmodum turpe est, ac non ferendum, si quis gloriatur se posse gubernare maximas naves, qui fateatur parva navigia non posse flectere: sic turpe est in minimis causis tractandis imperitum esse illum, qui tamen gravissimas, & publicas suscipere non dubitet.

⁴ Quinquereemes] Naves sunt quinque remorum ordinibus instructæ.

⁵ Stipulatiuncula] Obligatio est quam aliquis in se recipit, cum certis verbis interrogatus responderet: spondes? spondeo: fide jubes? fide jubeo.

⁶ Duorum scalmorum] Scalmus est lignum teres, ad quod remi alligantur, & circa quod vertuntur. Οὗ πῦρ αὐτὸν καὶ ἐκδιδύραγ, οὐραμὸς, inquit Pollux lib. i. cap. 9. Id unde remi alligantur, scalmus est. Navicula igitur duorum scalmorum est ea, quæ duobus remis utitur.

⁷ Euxino ponto] Mare illud quod à Bosphoro Thracio orientem versus & septentrionem porrigitur. Primo Axenus pontus, quasi inhospitalis, propter immanem eorum, qui littora occupabant, feritatem dictus est; postea, iisdem Græcorum commercio mansuetis, pontus Euxinus, id est, hospitalis appellari cepit: nunc La mer noire.

⁸ Argonautarum] De quibus lib. II. ad Herennium n. 34.

H

nuntius

nuntius venisset, & pater ejus, re credita, testamentum mutasset, & quem ei visum esset, fecisset hæredem, essetque ipse mortuus; res delata est ad centumviros, cum miles domum revenisset, ^aegissetque lege in hæreditatem paternam testamento exhæres filius? Nempe in ea causa quæsitum est de jure civili, Possetne paternorum bonorum exhæres esse filius, quem pater testamento neque hæredem, neque exhæredem ¹scripsisset nominatim?

176. ^aQuid? qua de re inter Marcellos & Claudios patricios centumviri judicarunt, cum Marcelli ab liberti filio ³stirpe, Claudii patricii ejusdem nominis hæreditatem gente, ad se rediisse dicerent; nonne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis jure dicendum?

177. Quid quod item in centumvirali judicio certatum esse accepimus? ⁴qui Romam in exilium venisset, cui Roma

^a Repetiisset, paterna bona, qua lege & jure sua erant, utque paternum testamentum irritum esse pronunciaretur.

1 Scripsisset nominatim] Filio, qui in potestate est, præterito, inquit Caius jurisconsultus, inutile est testamentum: debet enim nominatim appellari cum ab hæreditate excluditur; alioquin legitime non erit exhæres.

2 Quid? qua de re] Res hæc erat in controversia. Filius liberti cujusdam è Claudiorum familia intestatò decessit. Ejus hæreditas redibat lege ad Claudios. Sed Claudiorum duæ familiæ erant: altera patricia, altera plebeia; utraque nobilissima. Claudii patricii, Pulchri vocabantur, ut notat Alconius: plebei, Marcelli dicebantur. Utrique de ista hæreditate certabant. Et patricia quidem gens Claudiorum sibi hæreditatem vindicabat jure gentilitatis; quia libertus iste è gente Claudia erat: & quamvis servitutem serviisset, tamen injustam eam servitutem fuisse contendebant, ob quam, jure gentilitatis, privari nemo tum poterat. Claudiorum gens plebeia, qui Marcelli dicebantur, eandem sibi vindicabat hæreditatem, non jure quidem gentilitatis, quia libertum justam servitutem, qua gentilitatis jus amittebatur, serviisse dicebant; sed jure stirpis, quia libertus iste erat è stirpe Claudiorum; quod jus stirpis non amittebatur, ut

jus gentilitatis servitute etiam justa, capitis diminutione, adoptione, &c. Idemque jus certa de causa Marcellius magis favebat, quam Pulchris; quoniam v. g. libertus iste, licet ab Appio Claudio, unde omnes Claudii erant, stirpem & genus duceret, tamen Marcellius stirpe propior erat, quam Pulchris. Hæc origo litis ac dissidii inter Claudios & Marcellos.

3 Stirpe] Stirps erat in plebeiiis, gens in patriciis.

4 Qui Romam] Quidam peregrinus (sic appellatur quicumque civis non est) Romam venit, in exilium ejectus ex urbe sua, & patria. Applicuit sese, id est, adjunxit ad Romanum civem, quem coleret, observaretque, ut cliens patronum, & à quo vicissim defendebatur, ac si civis & cliens suus fuisset. Contigit ut ille peregrinus testamento nullo facto moretur. Civis Romanus, cui peregrinus ille tanquam patrono addictus fuerat, ejus hæreditatem postulavit apud centumviros, ea de causa, quod iste peregrinus ad ipsum applicuisset sese, & veluti ipsi dedidisset. Hoc, applicationis jus appellat Cicero. De isto jure antea obscuro, quia raræ sunt hujusmodi causæ, dicendum causidico fuit, adeoque illustrandum & patefaciendum.

exfulare

exulare jus esset, si se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestatoque esset mortuus, nonne in ea causa jus applicationis, obscurum sane, & ignotum, patefactum in iudicio, atque illustratum est à patrono?

178. Quid? nuper, cum ego C. Sergii Oratæ contra hunc nostrum Antonium iudicio privato causam defenderem, nonne omnis nostra in iure versata defensio est? ^a Cum enim Marius Gratidianus ædes Oratæ vendidisset, neque servire quandam earum ædium partem ^a in mancipii lege dixisset; defendebamus, quidquid fuisset incommodi ^b in mancipio, id si venditor scisset, neque declarasset, ^c præstare debere.

179. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo iudicio stultus, & suo valde sapiens, & à juris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper erravit. Nam cum ædes L. Fufio venderet, ^d in mancipio lumina, uti tum essent, ita recepit. Fufius autem, simulatque ædificari cœptum est in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conspici posset, ^e egit statim cum Bucculeio, ^f quod, cuicumque particulæ cœli officeretur, quamvis esset procul, mutari lumina putabat.

180. Quid vero? ^a clarissima M? Curii causa, Marçique

^a In pactione venditionis & emptionis. ^b in tabellis, & scripto. ^c in venditoris damnum verti oportere. ^d in contractu venditionis promisit se præstiturum, ne qui ex illis ædibus patebat prospectus, immutaretur; aut si id fieret, damnum à se faciendum. ^e in ius vocavit Bucculeium. ^f quod prospectus cœli aliqua parte impediretur.

1 Cum enim Marius] Rem omnem paulo fufius explicat Cicerò lib. 3. de officiis: M. Marius Gratidianus, propinquus noster, C. Sergio Orata vendiderat ædes eas, quas ab eodem Sergio ipse Marius paucis ante annis emerat. Hæ Sergio serviebant: sed hoc in mancipio, sive in contractu venditionis, Marius non dixerat. Adducta res in iudicium est. Oratam Crassus, Gratidianum defendebat. Antonius. Jus Crassus urgebat; quod vitium venditor non dixisset, sciens id oportere præstari: aequitatem Antonius; quoniam ad vitium ignotum Sergio non fuisset, qui illas ædes vendidisset, nihil fuisse necesse dici: nec eum esse deceptum, qui id, quod emerat, quo iure esset, teneret. In eodem libro statuit Tullius ad bonam fidem pertinere in vendundo, notum esse emptori vitium, quod novit venditor.

2 Clarissima M? Curii causa] Coponius quidam moriens cum uxorem gravidam putaret, filium, qui se mortuo nasceretur, (is posthumus dicitur, quasi postremo loco, seu, qui post humatum patrem, natus) reliquit hæredem; substituit illi hæredem secundum M? Curium, ea conditione, ut M? Curius esset hæres, si filius posthumus ante moreretur, quam sui juris esset. Decessit subinde Coponius: sed cum uxor ejus revera gravida non esset, nullus ei natus est filius posthumus. Statim M. Coponius, agnatus mortui, apud centumviros egit, ut sibi liceret hæreditatem adire: oratorem & patronum delegit Q. Scævola. Contra M? Curium, secundus hæres testamento relictus, sibi hanc hæreditatem postulabat, eo nomine, quod hæres fuisset institutus, si post-

Coponii nuper apud centumviros, quo concursu hominum, qua exspectatione defensa est? cum Q. Scævola, ^a æqualis, & collega meus, homo omnium & disciplina juris civilis eruditissimus, & ingenio, prudentiaque acutissimus, & oratione maxime limatus, atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, juris peritorum eloquentissimus, eloquentium juris peritissimus, ex scripto testamentorum jura defenderet, negaretque, Nisi posthumus, & natus, &, antequam in suam tutelam veniret, mortuus esset, hæredem eum esse posse, ^b qui esset secundum posthumum, & natum, & mortuum, hæres institutus: ego voluntatem defenderem; hac enim tum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut, Si filius non esset, qui ^c in tutelam veniret, M? Curius esset hæres. Num ^d destitit uterque nostrum in ea causa, in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est, in medio jure civili versari?

181. Omitto jam plura exempla causarum amplissimarum, quæ sunt innumerabilia. ¹ Capitis nostri sæpe potest accidere ut causæ versentur in jure. Etenim sic ² C. Mancinum, nobis

^a Qui ejusdem mecum est ætatis. ^b qui post filium posthumum, & natum, & mortuum secundo loco scriptus esset hæres. ^c perveniret ad eam ætatem, qua possidere posset ea bona, quæ fidei tutoris erant credita. ^d cessavit.

posthumus ante moreretur, quam posset per ætatem à tutoris custodia & potestate exire: perinde autem esse, quod nullus fuisset posthumus, ac si natus revera foret, ac mortuus ante tempus à patre constitutum. Erat Curii patronus L. Crassus, quem Cicero nuncloquentem facit. Q. Scævola scripto nitabatur: hæc esse verba testamenti, ut Curius tantum hæres esset, si posthumus ante certum tempus moreretur: mori eum non posse qui natus non sit: natum non esse posthumum, itaque hæreditatem M. Coponio agnationis jure ascribendam esse, non M? Curio, qui conditione testamenti excluderetur. Crassus contra, voluntatem ejus, qui testamentum fecisset, ac scripti sententiam spectandam esse contendebat, non ipsa verba, & apices scripti. Hanc fuisse mentem testatoris: Si filius sibi non esset, qui hæreditatem paternam adiret, ut M? Curius hæres esset. Causam obtinuit L. Crassus, ut refert Cicero oratione pro Cæcina n. 53.

1 Capitis nostri] Causa capitis apud Romanos ea dicebatur, in qua agebatur de status mutatione, sive capitis diminutione. Triplex est autem capitis diminutio: maxima cum aliquis simul & civitatem, & libertatem amittit: minor, sive media, cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinetur: minima, cum & civitas, & libertas retinetur, sed status hominis commutatur. Maxima servum facit; media peregrinum; minima filium familias, vel patrem familias. *Justinianus lib. 1. Instit. cap. 16.*

2 C. Mancinum] C. Hostilius Mancinus consul anno U. C. DCXVII. ante Christum cxxxvii. prodigiorum contemptor, à Numantinis victus, & castris exutus, pacem cum iis ignominiosam fecit. Sed hanc ratam esse vetuit senatus: itaque ipse sciens, ac volens illud deditus est. Cum autem non esset ab iisdem receptus, Romam rediit. Questum est, an pro cive habendus esset, sive an ullum ei postliminium esse posset.

lissimum, atque optimum vitum, ac consulatē, cum eum propter invidiam ¹ Numantini fœderis paterpatratus ex S.C. Numantinis dedidisset, eumque illi non recepissent, posteaquē Mancinus domum revenisset, neque in senatū introire dubitasset; P. Rutilius, M. filius, tribunus plebis, de senatu iussit educi, quod eum civem negaret esse: quia memoria sic esset proditum, Quē pater suus, aut populus vendidisset, aut paterpatratus dedidisset, ^b ei nullam esse ^c postliminiam.

182. Quam possumus reperire ex omnibus rebus civilibus causam, contentionemque ^d majorem, quam de ordine, de civitate, de libertate, de capite hominis consularis? præsertim cum hæc ^e non in crimine aliquo, quod ille posset inficiari, ^f sed in civili jure consisteret. ^g Similique in genere, inferiore ordine, ^h si quis apud nos servisset ex populo fœ-

^a Quia odiosus erat Romanis ob fœdus cum Numantinis initum. ^b ei jus nullum esse bona sua, & pristinum, quē in civitate obtinebat, locum recuperandi. ^c in simili causa postliminii. ^d in homine inferioris ordinis, quam fuisset Mancinus.

bat. Negabat P. Rutilius, tribunus plebis, ob eam causam, quam Cicero commemorat. Affirmabant alii, quia non erat receptus ab hostibus; deditionem enim, aut donationem sine acceptione non posse intelligi; Mancinum igitur non habendum esse pro dedito, quē hostis accipere nollit. Pro Mancino judicavit populus Romanus, illumque obtinuisse præturam anno U. C. DCXX. tradit Pomponius juriconsultus. Florus epitomæ, Appianus, &c.

¹ Numantini] Vide notæ in lib. IV. Terentii. n. 19.

² Paterpatratus] Is unus è fecialibus erat, sanctiori quadam ornatus dignitate, atque auctoritate, ad patrandum, nec est, sancientium aliquod fœdus, res petendas, bellum indicendum hostibus, &c. Feciales autem fidei publicæ inter populos præerant; nec licebat bellum inferre, nisi ipsi iustis de causis susceptum declarassent, atque indixissent. vius lib. I.

³ Postliminium] Vide Topica n. 36.

⁴ Majorem] Illa scilicet Mancini causa, in qua agebatur de illius ordine, civitate, & libertate: de ordine, an senator esset, quō in ordine erat antequam hosti dederetur: de civitate, an habendus esset in numero civium: de libertate, an servus esset, an liber: de

capite, an capite diminutus esset, proindeque in exilium pellendus, aut etiam omnino perdendus.

⁵ Non in crimine aliquo] Constat enim illius crimen, videlicet fœdus ignominiosum cum Numantinis fœdum.

⁶ Sed in jure civili] Cujus est statuere, quæ sit vis illius vocis, postliminium; & an ille pro dedito sit habendus, ac proinde privandus jure postliminii, qui hostibus quidem deditus fuerit, verum ab iis non receptus: quæ causa erat Mancini.

⁷ Si quis] Aliquis è populo fœderato, homo inter suos liber & ingenuus, Romanus venerat; ibi servitutem servit; ea servitute liberatus ad suos rediit; ab iis receptus non est. Quæsitum est, an is dicendus esset ad suos redire postliminio, an defuisset civis Romanus esse. Causa querendi hæc erat; quod inter fœderatos postliminium non est, sed tantum inter hostes: itaque si ille assertus in libertatem, factus erat civis Romanus, sine postliminio poterat redire ad suos. Non poterat tamen amplius esse civis Romanus, quia jure Romano nemo poterat, ut ait Cicero pro Corn. Balbo, duarum civitatum civis esse.

derato,

derato, seseque liberasset, ac postea domum revenisset; quæsitum est apud majores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, & amisisset hanc civitatem.

183. Quid? de libertate, quo judicium gravius esse nulum potest; nonne ex jure civili potest esse contentio, ^a cum quæritur, is, qui domini voluntate ² census sit, continuone, an ³ ubi lustrum conditum, liber sit? Quid? ^a quod usu, memoria patrum, venit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romanam venisset, cum uxorem prægnantem in provincia reliquisset, Romæque alteram ⁴ duxisset, ^b neque ⁵ nuntium priori remisisset, mortuusque esset ^c intestato, & ex utraque filius natus esset; mediocrisne res in controversiam adducta est, cum quæreretur ^d de duobus civium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de ejus matre; quæ, si judicaretur, ⁶ certis quibusdam verbis, ⁷ non novis nuptiis, fieri cum superiore divortium, in concubinæ locum duceretur.

184. Hæc igitur, & horum similia jura suæ civitatis ignorantem, erectum & celsum, alacri & prompto ore, ac vul-

^a Quod ætate patrum nostrorum contigit. ^b neque repudiasset priorem uxorem, quam duxerat in Hispania. ^c non facto testamento. ^d de puero, qui natus erat ex posteriori conjuge, & ejus matre, qua haberetur loco concubina, si statuerent judices divortium faciendum esse certis & conceptis verbis, non vero novis tantum nuptiis contrahendis.

1 Cum quæritur, is] Cum à censoribus numerarentur cives Romani de more quinto quoque anno; in eo numero recensebantur tantum cives, non servi; si quis igitur servus domini sui voluntate census esset, seu relatus in tabulas, in quibus scribebantur tantum civium nomina, & fortunæ, quæri poterat, an ille continuo libertate donatus fuisset à domino, & an liber esset, & à civium numero.

2 Census sit] Censum instituit Servius Tullus, rex Romanorum sextus.

3 Ubi lustrum conditum] Conditum lustrum dicebatur, cum census perfectus erat & absolutus: absolvebatur autem sacrificio solemniori. Lustrum est ipse census seu recensio civium: à lustrando dicitur, tunc enim veluti lustrabantur, & recognoscebantur cives omnes. Aliquando lustrum est spatium annorum quinque: quia exactis quinque an-

nis fiebat census.

4 Duxisset] In uxorem accepisset. Viri novas uxores ducere solebant domum suam.

5 Nuntium remisisset] Non licebat Romanis plures habere uxores: ac eo repudiare quæ ductæ essent, certis de causis fas erat, & iis quasi renuntiare.

6 Certis quibusdam verbis] His fere verbis, cum vir uxorem repudiabat, utebatur: Res tuas tibi habeto, tuu tibi res agito: Quorum altero restituit dotem, altero tutoris munus in rebus uxoriis deponebat.

7 Non novis nuptiis] Videtur is qui nuptias cum altera uxore contrahit, priorem repudiare: hunc tamen tacitum consensum recentiores jurisperiti negant sufficere. Lis igitur hæc, & controversia erat, an verbis, an mente sola, & novis nuptiis factis, divortium fieri censeretur.

tu, huc atque illuc intuentem, vagari magna cum caterva toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & prope cunctis civibus lucem ingenii, & consilii sui porrigentem, atque tendentem, nonne in primis flagitiosum putandum est?

185. Et, quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segnitiam hominum, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio juris magna, ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed, ô dii immortales, non dicerem hoc, audiente Scævola, nisi ipse dicere soleret, nullius artis faciliorem sibi cognitionem videri.

186. Quod quidem certis de causis à plerisque^a aliter existimatur: primum, quia veteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ, atque augendæ potentiæ suæ causa, pervulgari artem suam noluerunt: deinde, ^bposteaquam est editum, ^cexpositis à Cn. Flavio primum actionibus, nulli fuerunt, qui ^eilla artificiose digesta generatim componerent. ^dNihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere vult, habeat illam scientiam, ut ex iis rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit.

187. Hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum à me esse paulo obscurius: sed experiar, & dicam, si poterò, planius. Omnia fere, ^dquæ sunt conclusa nunc artibus,

^a Creditur esse difficillima juris cognitio. ^b postquam patefactum est id quod veterum testum voluerant. ^c varia præcepta juris civilis revocarent ad certa genera re-
^d qua in artem redacta sunt.

^a Expositis à Cn. Flavio] Posset agi necne, inquit Cicero pro Muræna m. 25. pauci quondam sciebant. Fastos enim vulgo non habebant. Erant enim magna potentia qui consulebantur: à quibus etiam dies tanquam à Chaldeis habebantur. Inventus est scriba quidam Flavius, qui cornicum oculos confixerat, id est, ostenderit doctrinam veterum illorum jurisconsultorum non admodum reconditam fuisse, & singulis populus ediscendos fastos populo proposuerat, & ab ipsis cautis jurisconsultis eorum sapientiam compilavit. Cn. iste Flavius, patre libertino natus, ob fastos

populo promulgatos fuit ædilis curulis à forensi turba creatus anno U.C. CDXLX. ante Christum ccciv. Livius lib. ix. & Pomponius de origine juris.

² Nihil est enim] Est enim opus quædam scientia ad artem instituendam, & res artificiose ordinandas. Philosophiam intelligit, ut colligitur ex n. 188. Neque satis est ea scire, quæ in artem possint redigi, nisi via illa teneatur, quam quia pauci tenebant, nulli per diu fuerunt, qui artem juris civilis constituerent; unde orta est illius cognoscendæ difficultas; quæ jam nulla est, arte inventa, & perfecta.

disperfa,

dispersa, & dissipata quondam fuerunt: ut in ^a musicis, ¹ numeri, & voces, & modi: ² in geometria, lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines: in astrologia, cœli conversio, ortus, obitus, motusque siderum: ³ in grammaticis, poetarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus: in hac denique ipsa ratione dicendi, excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere; ignota quondam omnibus, & diffusa late videbantur.

188. ^b Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assument, quæ rem dissolutam, divulsamque conglutinet, & ratione quædam constringeret. Sit ergo in jure civili finis hic, ^c legi-
timæ, atque usitatæ in rebus, causisque civium, æquabilitatis conservatio.

189. Tum sunt ⁴ notanda genera, & ad certum numerum paucitatemque revocanda. ⁵ Genus autem est id, quod sui similes communione quadam, specie autem differentes, duas aut plures complectitur partes. Partes autem sunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, subjiciuntur. Omniaque quæ sunt vel generum, vel partium nomina, definitionibus quam vim habeant, est exprimendum. ⁶ Est enim definitio

^a In arte musica. ^b Jus civile in artem redactum est, cujus artis conscienda rationem philosophi a se profectam venditant. ^c æquabilitatis, qua constas legibus, & iuris

¹ Numeri, & voces, & modi.] Ex his constant musica. 1. voce, in qua spectatur tonus varius, alius acutus, alius gravis, alius remissus; Hinc variz cantantium partes. 2. ex numeris, quæ sunt intervalla vocum, ac tempora, cum voces aut protrahuntur, aut contrahuntur, aut inciduntur, &c. 3. de modis: modus, seu modulatio, est coagmentatio quædam vocum, ac numerorum.

² In geometria.] Ars est qua tum locorum intervalla, tum rerum, quæ sub aspectum cadunt, longitudinem, latitudinem, altitudinem ac profunditatem dimetimur, ex γῆ terra, & μέτρο mensura. Lineamenta sunt linearum ductus, formæ sunt figuræ, &c. De his Euclides fuscè differit.

³ In Grammatica.] Grammatica est ars emendate loquendi. Asciscit sibi subsidia ex poetis quos evolvit, & historicis quos explicat. Versatur etiam

in interpretatione verborum, & eorum origine indaganda: hanc ejus partem etymologiam vocant, hoc est, notationem nominum, & veræ originis rationem.

⁴ Notanda genera.] Juris genera ista sunt: aliud publicum est jus, aliud privatum. Rursum publicum aliud spectat res sacras; aliud magistratus, ordinemque civitatis; aliud continetur legibus, aliud senatusconsultis, &c. aliud civile est; aliud exterorum, &c. Vide Ciceronem in Topicis.

⁵ Genus est id, &c.] Vide notas in Topica n. 13.

⁶ Est enim definitio.] Id attulit quod maxime definitionem continet. Vulgo enim duæ illius partes afferuntur: una explicat id, quod est rei, quam definit volumus, commune cum aliis rebus; altera id quod est illi proprium. Homo est animal rationis compos: animal, hoc illi cum belluis commune: ratio-

rationis

Earum rerum, quæ sunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis, & circumscripta quædam explicatio.

190. Hisce ego rebus exempla adjungerem, nisi apud quos hæc haberetur oratio, cernerem: nunc complectar quod proposui, brevi. Si enim aut mihi facere licuerit, ¹ quod jam diu cogito, aut alius quispiam aut, me impedito, ² occupaverit, aut mortuo effecerit, ut primum omne jus civile in genera degerat, quæ perpauca sunt; deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat; tum propriam cujusque vim definitione declaret: perfectam artem juris civilis habebitis, magis magnam, atque uberem, quam difficilem, atque obscuram.

191. Atque interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, coguntur, vel passim licet carpentem, & colligentem undique, repleti justa juris civilis scientia. Nonne videtis, equitem Romanum, hominem acutissimo omnium ingenio, sed minime cæteris artibus eruditum, ³ C. Aculeonem, qui tecum vivit, semperque vixit, ita tenere jus civile, uti, cum ab hoc discesseritis, nemo de iis, qui peritissimi sunt, anteponatur?

192. Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum, atque in foro: neque ita multis literis, aut voluminibus magnis continentur. Eadem enim sunt ^c elata primum à pluribus: deinde, paucis verbis commutatis, etiam ab iisdem scriptoribus scripta sunt sæpius.

193. Accedit vero, quo facilius percipi, cognoscique jus civile possit, (quod minime plerique arbitrantur) mira quædam in cognoscendo suavitas, & delectatio. Nam, five quem ^d aliena studia delectant, plurima est & in omni jure

^a Prius fecerit quam ego. ^b donec illa in unum corpus aliquis redigat, potest unusquisque carpendo, & colligendo undique, satis idoneam sibi comparare juris civilis scientiam. ^c in lucem edita. ^d aliena à studio juris.

tionis compos, hoc proprium est ac peculiare.

¹ Quod jam diu cogito] Hoc in persona Crassi de se ipse Cicero dicere videtur: eum enim scripsisse librum de jure civili in artem redigendo testis est

Gellius lib. 1. cap. 22.

² C. Aculeonem] Hic eques Romanus Ciceronis materteram duxit uxorem: propterea filios Aculeonis Cicero consobrinos suos vocat lib. 11. de Oratore.

civili, & in ¹ pontificum libris, & in ² XII. tabulis, ³ antiquitatis effigies; quod & verborum prisca vetustas cognoscitur, & ⁴ actionum genera quædam majorum consuetudinem, vitamque declarant: sive quis ⁵ civilem scientiam contempletur, (quam Scævola non putat oratoris esse propriam, sed cujusdam ex alio genere prudentiæ) totam hanc ⁶ descriptis omnibus civitatis utilitatibus, ac partibus, XII. tabulis contineri videbitis: sive quem ista præpotens, & gloriosa philosophia delectat, (dicam audacius,) ⁷ hosce habet fontes omnium disputationum suarum, qui jure civili & legibus continentur.

194. Ex his enim & dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, justus, atque honestus labor honoribus, præmiis, atque splendore decoratur; vitia autem hominum, atque fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumque plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuque legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere.

195. Fremant omnes licet; dicam quod sentio: Bibliothecas mehercule omnium philosophorum unus mihi videtur XII. tabularum libellus, si quis legum fontes, & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare.

196. Ac, si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat, cujus rei tanta est vis, ac tanta natura, ut ³ Ithacam illam, in asperimis saxulis, tanquam nidulum, affixam,

² Superiorum temporum, & morum. ⁴ controversiarum & litium. ⁵ scientiam administranda civitatis. ⁶ ordinis compositis. ⁷ philosophia fontes disputationum suarum habet contentos in jure civili.

¹ Pontificum libris] In quibus est jus sacrorum. Pontifices, religionis & rerum divinarum apud Romanos arbitri, ita sunt appellati, quod possent facere, hoc est, sacrificare. Qui Maximus dicebatur, cæteris summa auctoritate præerat, nec nisi in maximis rebus, quæ religionem spectabant, versabatur. Pontifices Maximi auctoritate valuerunt ad tempora C. Julii Cæsaris; post quem

reliqui Cæsares hanc dignitatem usurparunt.

² XII. tabulis] De quibus supra diximus in notis ad n. 58.

³ Ithacam] Insulam in Ionio mari prope Cephaleniam. Sophiano dicitur hodie, Valle di Compare; Porcaccio, *Tueschi*; Turcis, *Phiachi*. De Ithacæ fertilitate vide Homerum lib. iv. *Odyssææ*.

¹ sapien-

sapientissimus vir immortalitati anteponeret; quo amore tandem inflammati esse debemus in ejusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est virtutis, imperii, dignitatis? Cujus primum nobis mens, mos, disciplina, nota esse debet; vel quia est patria, parens omnium nostrum; vel quia tanta sapientia fuisse in jure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperii comparandis.

197. Percipietis etiam illam ex cognitione juris lætitiā, & voluptatem, quod, quantum præstiterint nostri majores prudentia cæteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorum ² Lycurgo, & ³ Dracone, & ⁴ Solone nostras leges conferre volueritis. Incredibile est enim, quam sit omne jus civile, præter hoc nostrum, inconditum, ac pene ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiam cæteris omnibus, & maxime Græcis, antepono. His ego de causis dixeram, Scævola, iis, qui perfecti oratores esse vellent, juris civilis cognitionem esse necessariam.

198. Jam vero ipsa per sese quantum afferat iis, qui ei præsumt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infimi homines, mercedula adducti, ⁵ ministros se præbent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos ⁶ *παραμυθητοὶ* vocantur: sic in nostra civitate contra amplissi-

^a Subserviunt oratoribus, suggerendo illis leges, & jus civile, quod opus est ad causam.

¹ Sapientissimus vir] Ulysses scilicet, cui Calypso pollicita est immortalitatem, modo secum manere perpetuo vellet. Sic enim illa Ulysssem alloquitur lib. v. *Odyssææ*.

Εὐδαίμων δὲ αὖτις μένων σὺν ἡμῶι τόδῃ δῶμα φυλάσσεις.

^b Αἰδύνατος τ' εἴης.

Hic si tecum manens hanc domum servares, & immortalis esses. Ulysses respondet,

Αλλὰ μὲν ὦς εἶπας, δὲ ἰδέμεναι ἡμᾶς πάντας.

Οἷα δὲ τ' ἰδέμεναι, καὶ νόστιμον ἦμαρ ἰδέσθαι.

Sed enim sic volo, & cupio singulis diebus domum repetere, & reditus diem videre.

² Lycurgo] De quo supra n. 58.

³ Dracone] Draco primus Atheniensium legislator, cujus severiores leges sanguine, non atramento, scriptas, draconis, non hominis, esse dicebant: tanta scilicet fuit illarum immanitas, ut in levia pariter, & gravia delicta capitali poena animadverterent; nec minus addicerent morti eum, qui otii convictus esset, quam qui parricidium admisisset. Cum in theatrum aliquando prodiiisset, conjectis in eum undique stragulis & vestimentis suffocatus est. Floruit, ut tradit lib. 1. Strom. Clem. Alexandrinus, xxxix. Olymp. anno 1. quo leges tulit, ante Christum dcxxiv. Eum perhibent tribus versuum millibus vitæ præcepta tradidisse.

⁴ Solone] v. notas superiores in n. 58.

⁵ Παραμυθητοὶ] Πράγμα est negotium,

mus quisque, & clarissimus vir, ut ille, qui propter hanc juris civilis scientiam sic appellatus à summo poëta ^a est,

^b *Egregie cordatus homo, catus* ¹ *Æliu' Sextus*; multique præterea, qui cum ^c ingenio sibi auctore dignitatem reperissent, perfecerunt, ut in ^d respondendo jure, auctoritate plus etiam, quam ipso ingenio, valerent.

199. Senectuti vero ^e celebrandæ, & ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quam juris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium jam ab adolescentia comparavi, non solum ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis, ut, cum me vires (quod fere jam tempus adventat) deficere cœpissent, ista ab solitudine domum meam vindicarem. Quid est enim præclarius, quam honoribus, & reipub. muneribus perfunctum senem posse suo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille ² Pythius Apollo, se esse eum, unde sibi, si non populi, & reges, at omnes sui cives consilium expetant,

³ *Suarum rerum incerti? quos ego mea ope ex Incertis certos, compotesque consili*
Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

200. Est enim sine dubio domus jurisconsulti, totius oraculum civitatis. Testis est hujusce Q. Mucii ⁴ janua, & vestibulum, quod in ejus infirmissima valetudine, & ⁵ affectaque

^a Ennio. ^b Sextus Ælius, homo insignis prudentia & sapientia. ^c opera ingenii sui. ^d respondendo iis, qui se consulerent de jure. ^e ab otio, & solitudine vindicanda. ^f an sunt in periculo rerum suarum? ego illos auxilio meo facio ex periclitantibus securos; iis suggero consilia, ne sese implicent molestis in negotiis. ^g ad exitum vergente.

tium, actio: illi causidici apud Græcos velut agebant, instruebantque causas, quas oratores pronunciarent; tela subministrabant, quæ ab oratoribus torquerentur.

¹ *Æliu' Sextus*] De quo in Bruto. Catus idem est, quod cautus. Æliu' scriptum est pro Ælius; in versu enim veteres ad libitum tollebant.

² *Pythius Apollo*] Delphis colebatur. Pythius autem dicebatur, ut volunt, à serpente Pythone, quem interemit. Ovidius *Metamor.* 1. Ad Apollinis oraculum reges undique, ac populi confluebant: sic ad prudentem & peritum jurisconsultum cives sui responsa, &

velut oracula, petitori conveniunt.

³ *Suarum rerum*] Versus tres iambici ex tragœdia quadam Enniana.

⁴ *Janua, & vestibulum*] Janua primus est ingressus in interiora domus. vestibulum spatium est januam inter & viam relictum; ut qui ædium dominum venissent salutatum, neque in ipsis essent ædibus, neque in via starent. Vide Gellium lib. xvi. cap. 5.

⁵ *Affecta*] *Affecta*, sicuti M. Cicero, & veterum elegantissimi locuti sunt, ea proprie dicebantur, qua non ad finem ipsum, sed proxime finem progressa deductave erant. Gellius lib. 3. cap. 16.

jam

jam ætate, maxima quotidie frequentia civium, ac summorum hominum splendore celebratur.

201. Jam vero illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque jura, quæ sunt propria civitatis, atque imperii, tum monumenta rerum gestarum, & vetustatis exempla, oratori nota esse debere. Nam et in rerum privatarum causis, atque judiciis depromenda spe oratio est ex jure civili, & idcirco, ut ante diximus, oratori juris civilis scientia necessaria est: sic in causis publicis ^a judiciorum, concionum, senatus, omnia hæc & antiquitatis memoria, & publici juris auctoritas, & regendæ reip. ratio ac scientia, tanquam aliqua materies, iis oratoribus, qui versantur in rep. subjecta esse debent.

202. Non enim causidicum nescio quem, neque ^a proclamatorem, aut ^b rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum virum, ^b qui primum sit ejus artis antistes, ^c cujus cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur; ut & ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed divinitus ad nos delatum videretur: deinde qui possit non tam ^d caduceo, quam nomine oratoris ornatus, incolumis vel inter hostium tela versari: tum qui scelus, fraudemque nocentis possit dicendo ^d subicere odio civium, supplicioque constringere: idemque, ingenii præsidio, innocentiam judiciorum poena liberare: idemque languentem, labentemque populum aut ad verum excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in

Declamatorem insulsum. b qui ceteris dicendo antecellat. c quamvis natura magnam artis oratoris facultatem asserat hominibus, tamen ars ea tanta est, ut ipse hanc facultatem dedisse putetur hominibus. d adducere in odium.

[Judiciorum, concionum, senatus] *Legalia exercentur in foro: conciones aut ad populum è rostris: senatus habetur in curia.*

[Rabulam] *Eum quem insana deliramenta, seu quæstus potius dicendo facili, rabies agitat; qui quod ratione non potest, oratione & clamore obtinere contendit.*

[Caduceo] *Caduceus bacillus qui non est duobus anguibus hinc inde exornatus ita illigatus, ut inter illos medius sit. Insigne est Mercurii. Descri-*

bitur à Virgilio his versibus IV. Æneid.

Tum virgam capis; hæc animas ille evocat orco

Pallentes, &c.

Legati, & feciales, qui pacem petebant, præferebant caduceum, & caduceatores interdum vocabantur. Qui virgam illam, insigne pacis, gestabant, erant jure gentium ubique tuti & incolumes. Hæc est porro hujus loci sententia: Orator non tam oratoris persona, quam orationis auctoritate tutus sit.

improbos,

improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique, quemcunque in animis hominum motum res & causa potest, eum dicendo vel excitare possit, vel sedare.

203. Hanc vim si quis existimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut à me posse exponi tam brevi, vehementer errat; neque solum inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem vobis, quoniam ita voluistis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipsa, ita putavi esse demonstranda; non ut ipse dux essem (quod & infinitum est, & non necessarium); sed ut commonstrarem tantum viam, & ut fieri solet, ¹ digitum ad fontes intenderem.

204. Mihi vero, inquit Mucius, ^a satis, superque abs te videtur, ^b istorum studiis, si modo sunt studiosi, esse factum. Nam, ut Socratem illum solitum aiunt dicere, ^c perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendæ, percipiendæque virtutis; (quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse, quam bonos viros, iis reliquam facilem esse doctrinam) sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare volueritis, facillime vos ad ea, quæ cupitis, perverturos ^d ab hoc aditu, januaque patefacta.

205. Nobis vero, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata, perque jucunda: sed pauca etiam requirimus, imprimisque ea, quæ valde breviter à te, Crasse, de ipsa arte ^e percursum sunt, cum illa te & non contemnere, & didicisse, confiterere. Ea si paulo latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni desiderii nostri. Nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum; sed ^f vias earum rerum, rationemque cupimus cognoscere.

206. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, vestræ potius obsecutus sum voluntati, quam aut consuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, & quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus

^a Copiose, ut nihil quæri amplius debeat. ^b Sulpicii & Cottæ. ^c se id, quod volebat, consecutum esse. ^d à Crasso. ^e cursim dicta. ^f artem. ^g qua apud se servat.

¹ Digitum ad fontes intenderem.] Id est, ostenderem discendi cupidis, unde parari posset eloquentia. Metaphora ducta est ab iis, qui sitientibus fontes præmonstrant, quibus sitim compescant.

LIBER PRIMUS.

★

maum libellum sibi excidisse jamdudum questus est, explicet vobis, & illa dicendi ^a mysteria enuntiet? Ut videtur, inquit Sulpicius: nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas, sentiemus.

207. Peto igitur, inquit Crassus, à te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus ^b id ætatis, oneris ab horum adolescentium studiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus, quas te quæri vides, sentias. ^c Deprehensum equidem me, inquit Antonius, plane video, atque sentio; non solum quod requiruntur à me, quorum sum ignarus, atque ^d insolens, sed quia, quod in causis valde fugere soleo, ne tibi, Crasse, succedam, id me nunc isti vitare non sinunt.

208. ^e Verum hoc ingrediar ad ea, quæ vultis, audacius, quod idem mihi spero usu esse venturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, ut nulla expectetur ornata oratio. Neque enim sum de arte dicturus, quam nunquam didici; sed de mea consuetudine: ipsaque illa, ^f quæ in commentarium meum retuli, sunt ejusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu, causisque tractata: quæ si vobis, hominibus eruditissimis, non probabuntur, vestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirem; & meam facilitatem laudatote, cum vobis non meo judicio, sed vestro studio inductus, non gravate respondero.

209. Tum Crassus, Perge modo, inquit, Antoni; nullum enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, neminem nostrum poeniteat ad hunc te sermonem impuere. Ego vero, inquit, pergam; & id faciam, ^g quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur; ne vagari, errare cogatur oratio, si ii, qui inter se dissenserint, non esse illud, de quo agitur, intelligent.

Secreta præcepta. b hujus ætatis, jam senibus. c occupatum ex improvisa. d horum usum non habeo: non enim consuevi tradere dicendi præcepta, & ea te observare. e sed eo audacius aggrediar explicare ea, quæ petitis, quod idem mihi spero eventurum in hac disputatione, quod solet in causis dicendis. f quæ scripsi in libello, à me refricanda memoria causa confecto. g laudate me quod ita fuerim modestus, ut vobis responderim; non quod ita judicarem esse mihi faciendum, homini rerum istarum ignaro, sed ut ardori discendi vestro servirem.

Quod in principio fieri, &c.] De tentia: Περὶ τῶν τῶν, &c. In omni præcepta est ex Phædro Platonis hæc sententia: O fili, &c.

210. Nam

210. Nam, si forte quæreretur, quæ esset ars ^a imperatoris, constituendum putarem principio, quis esset imperator; qui ^b cum esset constitutus, Administrator quidam belli gerendi; tum adjungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de ^c commeatu, de insidiis faciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi; ^d quarum qui essent animo, & scientia compotes, eos esse imperatores dicerem: uterque exemplis ¹ Africanorum, & ² Maximorum: ³ Epaminondam, atque ⁴ Hannibalem, atque ejus generis homines nominarem.

211. Sin autem quæreremus, ^e quis esset is, qui ad rempublicam moderandam, usum, & scientiam, & studium suum contulisset, definirem hoc modo: Qui, quibus rebus utilitas reipublice pararetur, augereturque, teneret, iisque uteretur, hunc reipublice rectorem, & consilii publici auctorem esse habendum: prædicaremque ⁵ P. Lentulum, principem illum, & T. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Laelium, & innumerabiles alios cum ex nostra civitate, tum ex cæteris.

^a Ducis exercitus. ^b cum ita esset definitus. ^c annona militari. ^d satis habuerent fortitudinis, ac prudentia, ut ea præstarent. ^e quis esset optimus reipublice gubernaturus.

¹ *Africanorum*] Africani duo fuisse; alter P. Cornelius Scipio Africanus Major, consul factus anno U. C. DCLIX. bellum in Africam transtulit, ubi Andronicus Carthaginiensis, & Syphax Numidie rege iterum debellatis, illustre consecutus est Africani cognomen. Accusatus de accepta ab Antiocho pecunia ad pacis leges ferendas, adversariorum invidia cessit, & Linternum in Campaniam se recepit, ibique obiit anno U. C. DLXXI. ante Christum CLXXXIII. Livius, Plutarchus, &c. Alter P. Scipio Emilianus Africanus Minor, Carthaginem invictam Romano nomini funditus sustulit, ut narrat Paternus, fecitque sua virtutis monumentum, quod fuerat avi ejus clementia. Numantiam item excisam aquavit solo. Nec quisquam ullius gentis hominum ante eum clariore urbium excidio nomen suum perpetua commendavit memoria. . . . Post duos consulatus, duosque triumphos, mane in le-

culo repertus est mortuus, ita ut quodam elisari facium in cervice reperirentur nota, anno U. C. DCXXV. ante Christum CXXXIX.

² *Maximorum*] Cujus nominis fuerunt complures arte militari celeberrimi, quibus omnibus antecelluisse videtur Q. Fabius Maximus, qui Hannibalem Romanæ imminenti cunctando fregit, remque Romanam restituit. Polyb. Lib. 2. &c.

³ *Epaminondam*] Qui Thebanorum dux maximam Lacedæmonii cladem attulit ad Leuctra, quæ Boeotie urbs est, eorum duce Cleombroto occiso, anno 1. Olympiadis cii. ante Christum CCCLXXII. suis imperium peperit. Diodorus, &c.

⁴ *Hannibalem*] Vide notas in lib. 1. Herennianum n. 2.

⁵ *P. Lentulum*] De quo, ut & de cæteris, qui hic laudantur, disserendi locus erit in Bruto.

212. Sin autem quaeretur, quisnam jurisconsultus vere nominaretur, cum dicerem, Qui legum, & consuetudinis ejus, qua privati in civitate uterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cavendum, peritus esset: & ex eo genere ¹ Sex. Aelium, M. Manilium, P. Mucium nominarem. Atque, ut jam ad leviora artium studia veniam, si musicus, si grammaticus, si poeta quaeratur, possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. ² Philosophi denique ipsi, qui de sua vi, ac sapientia unus omnia pene proficitur, est tamen quaedam descriptio, ut is, Qui studeat omnium rerum divinarum, atque humanarum vim, naturam, causasque nosse, & omnem bene vivendi rationem tenere, & persequi, nomine hoc appelletur.

213. Oratorem autem, quoniam de eo quaerimus, equidem non facio eundem, quem Crassus; qui mihi visus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: atque eum puto esse, Qui verbis ad audiendum jucundis, & sententiis ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus, atque communibus. Hunc ego appello oratorem; eumque esse praeterea instructum voce, & actione, & lepore quodam volo.

214. Crassus vero mihi noster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenii sui finibus, immensis pene, describere: nam & civitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit: in quo per mihi mirum visum est, Scaevola, te hoc illi concedere; cum sapissime tibi enatus breviter, impoliteque dicenti, maximis sit de rebus illensus. ³ M. vero Scaurus, quem non longe ruri apud se esse audio, vir regendae reip. scientissimus, si audierit, hanc auctoritatem gravitatis, & consilii sui ³ vindicari à te, Crasse,

¹ Ad providendum, ne sui consultores decipiantur. ² philosophus, etsi videtur omnes artes unus complecti, & profiteri, certa definitione tamen, & limitibus suis circumscribi potest. ³ Non ita definitio, ut Crassus; angustioribus terminis eloquentiam circumscribo.

¹ Sex. Aelium] Vide Ciceronem in Bruto, ubi & de M. Manilio, & de P. Mucio agitur.

² M. Scaurus] Consule notas in Brutum n. 3.

³ Vindicari] Vindicat, auctore Festo, appellantur res de quibus controversia est: vindicare vero dicitur ille qui rem, de qua controversia est, suam esse dicit.

quod eam oratoris propriam esse dicas; jam, credo, huc veniat, & hanc loquacitatem nostram vultu ipso, aspectuque conterreat: qui quanquam est in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte, nititur.

215. ^a Neque vero, si quis utrumque potest, aut ille consilii publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est; aut hic disertus, atque eloquens, si est idem in ^a procuratione civitatis egregius, illam scientiam dicendi copia est consecutus. Multum inter se distant istae facultates, longeque sunt diversae, atque sejunctae; neque eadem ratione, ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Laelius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & reip. dignitatem exornabant. ^b Neque enim est interdictum aut rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, ut singulis hominibus ne amplius, quam singulas artes, nosse liceat.

216. Quare non, etsi eloquentissimus Athenis ^c Pericles, idemque in ea civitate plurimos annos princeps consilii publici fuit, idcirco ejusdem hominis, atque artis, utraque facultas existimanda est; nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & juris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi juris civilis scientia.

217. Nam si quisquam, ut in aliqua arte, & facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumeret, is perficeret, ut, quod praeterea sciet, id ejus, in quo excelleret, pars quaedam esse videatur: ^c licet ista ratione dicamus, ³ pila bene, & ⁴ duodecim scrupis ludere, proprium esse juris civilis, quoni-

^a Administratione. ^b neque natura, neque lex, neque mos ullus prohibet, ne unus aliquis artes multas discat. ^c poterimus pari jure dicere, (ironice dictum.)

1 Neque vero si quis] Facile fieri potest, ut idem sit & senator bonus, & eximius orator; verum dotes illae diversae sunt; neque enim sequitur, ut qui bonus est senator, is sit orator illustris, & qui illustris orator, sit senator bonus. Sed ita distinguuntur illae facultates, ut in diversis hominibus separatae saepe reperiantur.

2 Pericles] De quo Tullius in Bruto, ut & de P. Crasso, ac ceteris oratoribus, qui passim hic laudantur. In nostris in Brutum notis ea congesimus, quae ad illustrium oratorum notitiam pertinerent.

3 Pila] Vide notas in lib. 3. de Oratore num. 58.

4 Duodecim scrupis ludere] Legunt alii scriptis ludere. Recte etiam, ut ostendit Victorius lib. v. Var. Lect. cap. 13. est enim scriptus, lapis, vel calculi genus, quo utebantur veteres in hoc ludi genere, quemadmodum docent Nonius & Festus. Scrupus lapillum significat. Duodecim scrupi totidem sedibus alternis, albo & nigro colore signatis, dispositi ludum hunc praebant. Pro scrupis nunc adhibentur orbiculi ex ebo, vel buxo. Singulare est quod Quintilianus

am utrumque eorum P. Mucius optime fecerit: eademque ratione dicantur, & quos ^a *ποικίλος* Græci nominant, iidem poëtæ, quoniam ² Empedocles physicus egregium poëma fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque à se possideri volunt, dicere audent, geometriam, aut musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur.

218. Ac, si jam placet, omnes artes oratori ³ subungere, tolerabilius est, sic potius dicere, Ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse jejuna atque nuda, sed aspersa, atque distincta multarum rerum jucunda quadam varietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse; neque ea, ut sua, possedisse, sed, ut aliena, ^b libasse. Fateor enim, ^c callidum quendam hunc, & ^d nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque ^e hospitem in agendo esse debere.

219. Neque verò ^f istis tragædiis tuis, quibus uti philosophi maxime solent, Crasse, perturbor; quod ita dixisti, Neminem posse eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere, cum eo maxime vis oratoris, magnitudoque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum, atque rationes peritus perspexerit; in quo philosophia sit oratori necessario percipienda: quo in studio, hominum quoque ingeniosissimorum, oriosissimorumque & totas ætates videmus esse contritas; quorum

^a Quasi famulas subicere. ^b leviter attigisse. ^c exercitatum, & acutum. ^d politum usu, & arte. ^e ignarum. ^f non moveor iis rationibus, quas tam vehementer, ac tragice attulisti. ^g totam vitam consumptam.

Quintilianus lib. xi. cap. 3. concigisse narrat illi Scævola, cum scrupis luderet: is cum prior calculum promovisset, essetque victus, dum rus tendit, reperto totius certaminis ordine, quo dato errasset, recordatus rediit ad eum quicum luserat, hicque ita factum esse confessus est.

¹ *ποικίλος*] *ποικίλος* natura: *ποικίλος* qui res naturales, earum causas, & effecta indignant.

² *Empedocles*] Philosophus, idemque poëta Agrigentinus. Eum tradunt, ut absumpso corpore crederetur immor-

talıs, in ardentem Ætnæ montis voraginem sese dedisse præcipitem; ejectis autem ferreis crepidis rem fuisse deprehensam. Ita Hippobotus apud Laërtium, qui neque hoc, neque alia de ejus morte commenta approbat. Id constat, eum floruisse Olympiade lxxxiv. annis ante Christum ccccxlv. Lucetius lib. i. Horatius in Arte, &c.

³ *Istis tragædiis tuis*] Tragædias in nugis agere dicuntur, qui rem parvam clamitando, ut fieri solet à tragædiarum actoribus, magnam faciunt.

ego copiam, magnitudinemque cognitionis, atque artis non modo non contemno, sed etiam vehementer admiro: nobis tamen, qui in hoc populo foroque versamur, satis est ea de moribus hominum & scire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus.

220. Quis enim unquam orator magnus, & gravis, cum iratum adversario iudicem facere vellet, hæsitavit ob eam causam, quod nesciret, quid esset iracundia, ¹ fervor² mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cum cæteros animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atque agitare vellet, ea dixit, quæ à philosophis dici solent? qui patim³ omnino motus negant in animis ullos esse debere, quique eos in iudicum mentibus concitent, scelus eos nefarium facere: patim, qui tolerabiliore⁴ volunt esse, & ad veritatem vitæ propius accedere, per mediocres, ac potius leves motus debere esse dicunt.

221. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ consuetudine mala, ac molesta, & fugienda, multo majora, & acerbiora verbis facit: itemque ea, quæ vulgo expetenda, atque optabilia videntur, dicendo amplificat, atque ornat; neque vult ita sapiens inter stultos videri, uti, qui audiant, aut illum ineptum⁵, aut Græculum⁶ putent; aut, ⁷ etiamsi valde probent ingenium oratoris, sapientiam admirentur, se esse ⁸ stultos moleste ferant.

222. Sed ita ⁹ peragrat per animos hominum, ita sensus,

^a Si de reconditiore philosophiæ disputationibus agat apud populum. ^b si eruditionem putide, ac frigide ostentare velit. ^c rudet, & imperitos. ^d penetrat.

¹ Fervore mentis] Sic iracundia describitur ab Aristotele per causam materialem: est, inquit, fervor sanguinis circa cor, propter ulciscendi doloris cupiditatem. Melius idem Aristoteles lib. 11. Rhetor. cap. 2. Εἰς ἡμῶν ὀφείλει μὲν αὐτὴ τῆς ἰσχυρίας παρρησίας διὰ τὸν θυμὸν ἐκτρέφεται, ὡς αὐτὰ, ἡ δὲ αὐτῇ τὴν μὴ ἀποτρέφεται. Ira est cum dolore conjuncta cupiditas ultionis sperata, propter apparentem contemptum, quo quis vel se, vel e suis aliquem immerito affectum putat. Tullius sic IV. libro Tusculan. quaest. Ira est libido puniendi ejus, qui læsisse videatur injuria.

² Omnino motus negant] Stoici negant motus in animis ullos esse debere: Peripatetici mediocres admittunt. Vide Tullium lib. 3. Tuscul. quaest.

³ Etiamsi valde probent] Licet auditores maxime probent ingenium oratoris, ab eo tamen solent alienari, cum orator plus æquo suam eruditionem venditat. Qui ingenium & doctrinam aperte prædicat, auditori videtur exprobrare inopiam ingenii & scientiæ: quod valde offendit animos: nemo enim, ut sit hebes & ignarus, videri tamen, aut putari amat.

mentesque

mentesque pertractat, ^a ut non desideret philosophorum definitiones, neque exquirat oratione, ^b Summum illud bonum in animone sit, an in corpore; virtute, an voluptate finiatur: an ^c hæc inter se jungi, copularique possint; an pro, ut quibusdam visum, nihil certum sciri, nihil plane agnosci, & percipi possit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque esse disciplinam, & multas, copiosas, varique rationes.

223. Sed aliud quiddam, longe aliud, Crasse, querimus: scuto homine nobis opus est, & natura, usuque callido, qui sagaciter peruestiget, quid sui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo persuadere velit, cogitent, sentiant, opinentur, expectent. ^e Teneat oportet ^f venas cujusque generis, ætatis, ordinis, & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit futurus, mentes, sensusque ^g degustet.

224. Philosophorum autem libros reseruet sibi ^a ad huiusmodi Tusculani requiem, atque otium; ne, siquando ei sciendum erit de iustitia, & fide, ^b mutuetur à Platone; qui, cum hæc exprimenda verbis arbitraretur, novam quandam fecit in libris civitatem: usque eo illa, quæ dicenda de iustitia putabar, à vitæ consuetudine, & à civitatum moribus ^c abhorrebant.

225. ^a Quod si ea probarentur in populis, atque in civibus, quis tibi, Crasse, concessisset, clarissimo viro, & am-

Ut carere facile possit philosophorum definitionibus. b virtus & voluptas. c oportet intelligat locos, & argumenta, quibus moveri, ac tractari possint animi hominum, seu quæ sint illi generis, ordinis, ætatis. d cognoscat. e rursi in villa legendos. f sumat. g aliena erant.

Summum illud bonum] Discrepantes philosophorum de summo bono sententias egregie & breviter Cicero colligit Tusculan. quæst. lib. v. num. 84. autem hæc de finibus, ut opinor, redefensaque sententia: primum finis quatuor: nihil bonum, nisi honestas, ut Stoici; nihil bonum, nisi virtus, ut Epicurus: nihil bonum, nisi utilitas, ut Hieronymus: nihil bonum, nisi natura præmiis bonis aut omnibus, aut animis frui, ut Carneades contra Stoicos agebat. Hæc simplicia: illa mixta: genera bonorum; maxima, animi; media, corporis; externa tertia, ut Peripatetici, nec multo veteres Academicis se-

ent. Voluptatem cum honestate Dinoma-chus, & Callipho copularunt. Indolentiam autem honestati Peripateticus Diogenes adiunxit.

2 Venas] Metaphora ducta à venis aquarum, & metallorum, quas investigant illi, qui metalla, aut aquas sub terra latentes explorant.

3 Quod si ea probarentur] Si philosophiæ placita libenter audiret populus, nunquam orationem tuam, Crasse, populus Romanus probavisset: ea quippe abhorrebat à documentis philosophorum, qui negant hominem probum & sapientem servire cuiquam posse, &c.

plissimo

plissimo principi civitatis, ut illa diceret in maxima concione tuorum civium, quæ dixisti? ¹ *Eripite nos ex miseriis, eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas nostrum sanguine non potest expleri: nolite sinere nos cuiquam servire, nisi vobis universis, quibus & possumus, & debemus.* Omitto *miserias*, in quibus, ut illi aiunt, vir fortis esse non potest: omitto *fauces*, ex quibus te eripi vis, ² ne iudicio iniquo exforbeatur sanguis tuus; quod sapienti negant accipere posse: *servire* vero non modo te, sed universum senatum, cuius tum causam agebas, ausus es dicere?

226. ^b Potestne virtus, Crasse, *servire*, istis auctoribus quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? ³ quæ & semper, & sola libera est; quæque etiam, si corpora capta sint armis, aut constricta vinculis, tamen suum jus atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debent. Quæ vero addidisti, Non modo senatum *servire* posse populo, sed etiam *debere*, quis hoc philosophus tam mobilis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis, doloremque referens, probare posset? Senatum *servire* populo, cui populus ipse moderandi, & regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas, tradidisset?

227. Itaque hæc cum à te divinitus & ego dicta arbitrer, ³ P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philosophiæ addictus, non modo parum commode, sed etiam turpiter & flagitiose dicta esse dicebat. Idemque ⁴ Ser. Galbam, quem

^a Ne iniquo iudicio pereas. ^b an homo virtute præditus servus esse potest, si cum multis philosophis, quorum præceptis institutum esse vis oratorem.

¹ *Eripite nos*] Verba sunt deprompta ex Oratione quadam, quam Crassus paulo ante ad populum habuerat; qua vehementer conquerebatur de equitibus Romanis, qui cum iudicia impotentius, & iniquius exercerent, tum vero senatum vehementer vexabant. Crassus igitur, qui senatorum partes & causam tuebatur, ita alloquebatur populum: *Eripite nos, &c.*

² *Quæ semper*] Videndum Ciceronis paradoxum, cuius hæc est inscriptio: *Omnes sapientes liberi, omnes stulti servi.*

³ *P. Rutilius Rufus*] Cujus meminit Cicero in Bruto n. 113.

⁴ *Ser. Galbam*] Q. Sergius Galba

Hispaniam provinciam, post exarctam Romæ præturam, obtinuit. Is, Lucanis ad xl. millia contra interpositam fidem partim interfecit, partim vendidit, accusatus, ejus nomen deferentis Scribonio tribuno plebis, peroranti contra illum Catone, cum invidia & odio populi premeretur, & periret, daretur, C. Sulpicii Galli, periculi sui, viri populo acceptissimi, intermedium protulit, cum duobus filiis suis, quos populi tutelæ fiens, & per moriturus commendavit. C. Sulpicii Galli recordatio, pupilli orbitas, ac peritorum aspectus ita populum ab ira ad misericordiam traduxerunt, ut

hominem probe nosse, & ^a commeminisse se aiebat, pergratius reprehendere solebat, quod is, L. Scribonio ^a quaestione in eum ferente, populi misericordiam concitasset, cum M. Cato, Galbæ gravis, atque acer inimicus, aspere apud populum R. & vehementer esset locutus : quam orationem ^a Originibus suis exposuit ipse.

228. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Calpicii Galli, propinqui sui Q. pupillum filium ipse pene in dueros suos extulisset ^b, qui patris clarissimi recordatione & memoria fletum populo moveret, & duos filios suos parvos, tutelæ populi commendasset, ac se, tanquam ^c in prociñctu testamentum faceret, ^d sine libra, atque tabulis, populum Rom. tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaque cum & invidia, & odio populi tum Galba premeretur, is quoque eum ^c tragoediis liberatum ferebat ; quod item quod Catonem scriptum esse video, Nisi pueris, & lacryis usus esset, pœnas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius de vituperabat, & ^d huic humilitati ^c dicebat vel exilium fuisse, vel mortem anteponendam.

^a Eum accusante. ^b ut toti populo spectandum exhiberet. ^c hac vehementi, & tragica oratione. ^d recordia.

Galba ac periculo Galba liberatus fuerat, anno U. C. DCV. ante Christum ^a Livius, lib. 49. Valer. Maxim. viii. cap. 1. De Galba plura apud pupillum in Bruto n. 82.

[Commeminisse] Erat enim tum adolescens Rutilius, cum Galba floret.

[Originibus] Liber hic fuit M. Calpicius, cujus inscriptio hæc erat ; Originibus, quia in eo libro agebat de originibus urbium, & populorum Italiz. de Ciceronem in Bruto n. 294.

[In prociñctu testamentum] Milites Romani prælium commissuri, tribus tribusve suis commilitonibus audientibus, hæredem nominabant, ut si caderent in prælio, testamento condito morerentur. Id testamentum in prociñctu dabatur, cum ad prælium accincti milites nihil aliud nisi pugnae signum spectabant. Vide Gellium lib. xv. n. 27.

[Sine libra, & tabulis] Aliud erat testamenti genus per familiæ emanci-

pationem ; quo paterfamilias imaginaria venditione jus omne suum, ac bona transferebat in alium. Is porro ritus erat : Quinque testibus, ac libripende, præsentibus, futurus hæres imaginarii pretii nomine nummum æneum dabat patrifamilias, ac solemnem verborum formulam pronunciabat : *Hujus ego familiam, qua mihi empta est hoc ære aneaque libra jure Quiritium, meam esse aio.* Deinde ære percutiens libram, illud æs dabat patrifamilias, qui tum hæreditatis adeundæ jus emptori concedebat. Is autem, qui emebat, vocabatur emptor familiæ : eaque testamenta in tabulis scribebantur. Tertium testamenti genus calatis comitiis in populi concione fiebat. Consule Gellium ibidem.

[Dicebat vel exilium] Nempe homo Stoicus, qui affectus omnes ex hominum animis sublato vellet, ac servilem hunc agendi modum à sapientis dignitate, & libertate vehementer abhorrere censebat.

229. Neque vero hoc solum dixit, sed ipse & sensit, & fecit: nam cum esset ille vir exemplum, ut scitis, innocentiae, cumque illo nemo neque integrior esset in civitate, neque sanctior; ^a non modo supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatus quidem, aut libetius causam dici suam, quam simplex oratio veritatis ferebat. ^a Paulum huic Cotta ^b tribuit partium, disertissimo adolescenti, sororis suae filio. Dixit item causam illam quadam ex parte Qu. Mucius, more suo nullo apparatu, pure, & dilucide.

230. Quid si tu nunc, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utantur, ad dicendi copiam petendum esse paulo ante dicebas; & tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo illiciter dicere? quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt ^c pestiferi cives, supplicioque digni, tamen ^b omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus evellisset vis orationis tuae. Nunc talis vir amissus est, dum causa ^a ita dicitur, ut in illa commentitia Platonis civitate res ageretur. Nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo remp. imploravit, nemo supplicavit. Quid multa? ^c pedem nemo in illo iudicio supposuit; credo, ^c ne Stoicis renuntiaretur.

231. Imitatus est ^d homo Romanus, & consularis, veteris,

^a Passus est ut C. Cotta suam causam ageret, ac partem aliquam defensionis obtineret. ^b oratione tua eloquenti, & copiosa exstinxisses crudele odium, quo populus adversus Rutilium incenderant. ^c ne id, opinor, moleste ferrent Stoici, quod ejusmodi tragicos affectus condemnant. ^d Rutilius.

¹ Non modo supplex] P. Rutilius Rufus orator, jurisconsultus, philosophus, & historicus, quaestor in Asia anno U. C. DCCLXXII. ante Christum exxi. cum à publicanorum injuriis Asianos defenderet, in invidiam & odium equestris ordinis, qui tunc iudicia exercebat, quo ex ordine publicani legebantur, vocatus est. Accusatus reperundarum, damnatus, & in exilium missus est. Vide Brutum n. 113.

² Tribuit partium] Oratores & patroni alii erant primarum partium, qui principem causae locum, ac defensionis, habebant; qui primi dicebant, vel de rebus praecipuis: alii secundarum, alii tertiarum, &c.

³ Pestiferi cives] Equites Romani qui in gratiam publicanorum Rutilium damnaverant.

⁴ Ita dicitur, ut si] Non dicitur ornatus, ac libetius, quam simplex ratio veritatis ferat; nullis excitatis affectibus, nulla quaesita commiseratione, &c. id quod fieri Plato volebat in sua ficta rep. quam administrandam tradidit philosophis, exterminata omni elegantia dicendi, & copia.

⁵ Pedem nemo] Valet pedis suppositio, ut Cicero monet, in contentione aut incipiendis, aut finiendis. Si fuerit crebrior, inepti hominis est, ut docet Fabius.

rem illum Socratem, qui, quum omnium sapientissimus esset, sanctissimeque vixisset, ita in iudicio capitis ² pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed magister, aut dominus videretur esse iudicum. Quinetiam, quum ei ¹ scriptam orationem disertissimus orator ³ Lyfias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur, non inritus legit, & commodè scriptam esse dixit: sed, inquit, ut, mihi calceos ³ Sicyonios attulisses, non uter, quamvis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent viriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam videri; fortem, & virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus est; neque solum primis sententiis, quibus tantum statuebant iudices, damnarent, an absolverent, sed etiam illis, ⁴ quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, si causa capitalis non esset, quasi ⁵ poenae aestimatio.

232. ^b Ex sententia, cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi aestimationem commeruisse se maxime confiteretur: quod cum ⁶ interrogatus Socrates esset, respondit, ⁷ Sese meruisse, ut amplissimis honoribus, & præmijs decoraretur, & ut ei victus quotidianus in ⁸ Prytaneo publice præberetur: qui honos apud Græcos maximus haberetur.

^a In quo accusabatur, quod deos negaret. ^b juxta sententiam condemnationis, cum poena aestimatio danda esset iudicibus, interrogabatur reus.

¹ Scriptam orationem] Vetitum olim Athenis fuit, ne quis ad suam defensionem oratorem adhiberet. Igitur Lyfias orator tum optimus scribebat orationes, quas eloquentiæ rudēs, quia pro se ipsi dicere jubeantur, ediscerent, ac pronuntiarent. Ea causa fuit, ut scriptam orationem obtulerit Socrates.

² Lyfias] De quo differemus in notis ad Brutum n. 35.

³ Sicyonios] Sicyon urbs Peloponnesi, in Græcia, Corinthum inter, & Athenas; teste Sophiano nunc appellatur Basilica. Hic olim muliebres calcei elegantissimi consuebantur.

⁴ Quas iterum, &c.] Quibus de poena statuerent, & aestimarent quam gravis deberet esse. Id autem fiebat, cum reus capitalis non erat, seu cum criminis capite plectendum non erat. Alioquin gravioribus delictis erat poena ca-

pitis legibus constituta. His igitur sententiam ferebant iudices; semel cum damnabant reum; iterum, cum poenam constituiebant.

⁵ Poena aestimatio] Proprie aestimatio in re forensi ac judicijs ad pecuniam & pretium spectat, quod multa nomine reo pendendum imponitur.

⁶ Interrogatus Socrates esset] Hinc colligitur iudicibus id primo propositum fuisse, ut Socrates non capitis reus multa aliqua tantum afficeretur. Et vero narrat Laërtius, sic interrogatum Socratem, respondisse, se drachmas viginti quinque solummodo; tumultuantibus autem iudicibus, dixisse, se dignum qui in Prytaneo aleretur.

⁷ Sese meruisse] Hoc desumptum ex Platone in apologia Socratis.

⁸ Prytaneo] Locus Athenis, ubi publice sumptu alebantur ii, qui de reip. optime meriti essent.

233. Cujus responso sic iudices ^a exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent; qui quidem si absolutus esset, (quod mehercule etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii magnitudinem vellem) quonam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cum ille damnatus est nullam aliam ob culpam, nisi ^t propter dicendi inscientiam, tamen à se oportere dicunt peti praecepta dicendi? Quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut verius; tantum dico, & ^b aliud illud esse, atque hoc, & hoc sine illo summum esse posse.

234. Nam quod jus civile, Crasse, tam vehementer ^c amplexus es, ^d video quid egeris: tum, quum dicebas, videbam. Primum Scævola ^e te dedidisti, quem omnes amare meritissimo pro ejus eximia suavitate debemus: cuius artem ^f cum indotatam esse, atque incomitatam, & incomtam videres, verborum eam dote locupletasti, & ornasti. Deinde quod in ea tu plus operæ, laborisque consumferas, cum ejus studii tibi & ^g hortator, & magister esset domi, veritus es, nisi istam artem oratione ^g exaggerasses, ne operam perdidisses.

235. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno: sit sane tanta, quantam tu illam esse vis: etenim sine controversa & magna est, & late patet, & ad multos pertinet, & summum in honore semper fuit, & clarissimi cives ei studio etiam hodie præsunt: sed vide, Crasse, ne, dum ^h novo, & alieno ornatu velis ornare juris civilis scientiam, ⁱ suo quoque eam, concesso, & tradito spolies, atque denudes.

^a In eum concitati sunt. ^b aliam esse ab arte philosophorum bene dicendi artem, & hanc sine philosophia summam, & excellentem esse posse. ^c pradicasti. ^d intelligo qua tua mens fuerit. ^e obsequi voluisti. ^f scientiam juris civilis nullis infusam ornamentis. ^g plus justo laudavisses. ^h orationis splendore, & copia, qui ornatus oratoris est, non jurisconsulti, adeoque novus, & alienus. ⁱ eam spoliis dignitate, quam per se sine arte oratoria obtinet.

¹ Propter dicendi inscientiam] In dicendo tantum valuit Socrates, ut, quemadmodum in apologia ipse sibi ab adversariis obiectum testatur, deteriorem causam oratione meliorem efficeret. Et in libris sequentibus dicitur rebus omnibus, omnium iudicio, quamcumque se in partem dedisset, facile princeps. Imo ipse, teste Antonio paulo supra, ita pro se dixit, ut non supplex, aut reus, sed

magister, aut dominus videretur esse iudicum. Conciliandus igitur secum ipse Antonius hoc modo. Noluit mores iudicum Socrates permovere, quia id nefas putavit; artem vero, quam ut illicitam non attingit, dictus est nescivisse.

² Hortator, & magister] Vel Scævola Crassi focer, vel L. Caelius Antipater, cujus Cicero meminit in Bruto.

236. Nam

236. Nam, si ita diceret, Qui jurisconsultus esset, esse eum oratorem, itemque qui esset orator, juris eundem esse consultum; præclaras duas artes constitueret, atque inter se pares, & ejusdem socias dignitatis. Nunc vero jurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quærimus, fateri esse posse, fuisseque plurimos: oratorem negas, nisi illam scientiam assumerit, esse posse. Ita & tibi jurisconsultus ipse per se nihil, nisi ¹ leguleius quidam cautus, & acutus, ² præco actionum, ³ cantor formularum, ⁴ auceps syllabarum. Sed quia sæpe utitur orator subsidio juris in causis, idcirco istam juris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pedissequamque adjunxisti.

237. Quod vero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parva nescirent, magna profiterentur; aut ea, quæ maxima essent in jure civili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, nunquamque didicissent; utriusque rei facilis est, & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus verbis ⁵ coemptio fiat, nesciat, eundem ejus mulieris, quæ coemptionem fecerit, causam posse defendere. ⁶ Nec si parvi navigii, & magni eadem est in gubernando scientia, idcirco qui, quibus verbis ⁶ erctum cieri oporteat, nesciat, idem herciscundæ familiæ causam agere non possit.

238. Nam, quod maximas centumvirales causas in jure

^a *Quamvis qui parvum navigium gubernare nesciat, idem non possit magnum; tamen qui nescit qua formula hercisci familiam oporteat, is poterit causam herciscundæ familiæ agere.*

¹ *Leguleius*] Is est, qui legum apices, minutasque formulas juris callet, & sequitur.

² *Præco actionum*] Qui denunciat imperitis juris, quando agi lege, necne possit; quo genere actionis suum quisque jus persequatur; qui sic interest actionibus & litibus, ut præco auctionibus ac venditionibus. *Strebaut.*

³ *Cantor formularum*] Qui juris formulas recitat. Formulæ autem sunt concepta verba, quibus vel patroni, vel iudices utuntur in foro: quæ quia semper eandem formam retinent, & ex iis informantur lites, ideo formulæ appellantur: interdum etiam dicuntur carmina.

⁴ *Auceps syllabarum*] Qui syllabas & interpunctiones omnes, puta legis alicujus, testamenti, &c. expendit, ac, velut auceps aviculas, observat, & persequitur.

⁵ *Coemptio*] Ritus erat apud Romanos contrahendi matrimonii; de quo agemus in notis ad Topica n. 14. quem in librum rejicimus explicanda quæ de jure passim hic occurrunt.

⁶ *Erctum cieri*] Erctisci, sive hercisci, verbum vetus, significat dividere: herciscundæ familiæ judicium illud est quod fit in rei, vel pecuniæ hereditariæ, divisione. Erctum, ut ait Donatus citatus à Servio in III. Æneid. hereditatem significat, & citum divisionem.

positas protulisti ; quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatissime potuerit dici ? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M^o Curii, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilii Mancini controversia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de jure dissensio.

239. Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his causis juris scientia, cum hic jurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est, non juris scientia, sed eloquentia, sustentatus. Equidem hoc sæpe audiui, cum ædilitatem P. Crassus peteret, eumque major natu, etiam consularis, Ser. Galba^a affectaretur, quod Crassi filiam C. filio suo^b despondisset, accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum ; qui cum Crassum^c seduxisset, atque ad eum^d retulisset, responsumque ab eo verum magis, quam ad suam rem accommodatum^e abstulisset ; ut eum tristem Galba vidit, nomine appellavit, quæsivitque, qua de re ad Crassum retulisset : ex quo ut audiuit, ^fcommotumque ut vidit hominem, ^gSuspensio, inquit, animo, & occupato, Crassum tibi respondisse video. Deinde ipsum Crassum manu prehendit :

240. Et heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita respondere ? Tum ille fidenter, homo peritissimus, confirmare, ita se rem habere, ut respondisset ; nec dubium esse posse. Galba autem^h alludens varie, & copiose, multas similitudines afferre, multaqueⁱ pro æquitate contra jus dicere : atque illum, cum differendo par esse non posset, (quanquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo) ad auctores confugisse, & id, quod ipse diceret, & in P. Mucii, fratris sui, libris, & in Sex. Æliiⁱ commentariis scriptum protulisse ; ac tamen concessisse Gal-

^a Per urbem comitaretur. ^b promississet in matrimonium. ^c à turba abduxisset, ut facilius illum consuleret. ^d causam illi suam, consulendi causa, exposuisset. ^e accepisset. ^f perturbatum responso Crassi ad suam utilitatem minus accommodato. ^g incerto ac dubitante. ^h non refusans Crassum dedita opera, sed quasi ludibundus. ⁱ jurisconsultorum peritissimorum.

ⁱ Pro æquitate contra jus] Æquitatis nomine intelligitur immixta, benignitas, qua lex scripta mitigatur, ratione habita rerum, personarum ac tempo-

rum : jus autem, ut hic sumitur, est exacta & severa legis ad verbum interpretatio.

hæc, disputationem sibi probabilem, & prope veram videri.

241. Attamen quæ causæ sunt ejusmodi, ut de earum jure dubium esse non possit, omnino in judicium vocari non valent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus est, hæreditatem petit? nemo: quia constat, ¹ agnascendo rumpi testamentum. Ergo in hoc genere juris judicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem juris? in controversiis ignorare, quæ pars sine dubio multo maxima est.

242. In eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos, non esse difficile oratori, ejus partis, quamcunque defendat, auctorem aliquem invenire; à quo cum ² amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis, viribusque torquet. Nisi vero (bona venia hujus optimi viri dixerim Scævola) tu libellis, aut præceptis soceri tui causam M³ Curii defendisti: ^c nonne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac voluntatis mortuorum?

243. Ac mea quidem sententia, (^d frequens enim te audivi, atque affui) ^e multo majorem partem sententiarum tæle tuo, & lepore, & politissimis facetiis pellexisti: cum ^f illud nimium acumen illuderes, & admirarere ingenium Scævola, qui excogitasset, Nasci prius oportere, quam amori; cumque multa colligeres ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex vita, ac sermone communi, non modo acu-

^a Jurisperitum aliquem auctorem, qui sit ejusdem sententia. ^b argumenta, & rationes jam informatas, & in adversarium vibrandas, instar hastarum, quæ habiles, ad torquendum sunt expeditæ. ^c nonne tua oratio versata est in defendenda æquitate, & ejus, qui testamentum condiderat, voluntate, contra adversarium, qui verba testamenti spectanda, & ita, uti scripta erant, accipienda esse contendebat. ^d lepore. ^e fecisti lepore tuo, ut maxima pars judicium secundum te sententiam ferret. ^f locatus fueris in Scævola, quasi qui nimium esset acutus, & ingeniosus.

¹ Agnascendo rumpi testamentum] Si paterfamilias ante fecit testamentum, quam natus ei sit filius, irritum est hoc filio, & amittit jus omne ad hæreditatem is, qui illo testamento hæritas fuerat institutus: filius enim nascendo, quia inter agnatos prior est, ac prior, jus omne ad hæreditatem sibi indicat. Agnasci dicitur, qui nascitur cum aliis, qui ex eadem stirpe per viam deinceps ducta nati & sanguine conjuncti sunt.

² In controversiis] Conjicit Lambinus legendum juris in controversiis, hoc est, certi.

³ Amentatas hastas] Amentum lorum est quoddam mediæ hastæ alligatum, in quod inseritur vibrantis manus, ne vacillet, utque certius & expeditius hastam impellat. Vocabulo ad artem oratoriam translato, amentatas hastas recte dixeris argumenta ab altero cogitata, quæ verbis tuis exornata sunt.

te,

te, sed etiam ridicule ac facete : ^a ubi si verba, non rem sequeremur, confici nil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium, ac lætitiæ fuit : in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo : dicendi vis egregia, summa festivitate, & venustate conjuncta profuit.

244. Ipse ille Mucius paterni juris defensor, & quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromptum videretur ? quam legem recitavit ? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius ? nempe ejus omnis oratio versata est in eo, ut, Scriptum plurimum valere oportere, defenderet. At in hoc genere pueri apud magistrōs exercentur omnes, cum in ejusmodi causis ¹ alias scriptum, alias æquitatem defendere docentur.

245. Et, credo, ² in illa militis causa, si tu aut hæredem aut militem defendisses, ^b ad ³ Hostilianas te actiones, non ad tuam vim, & oratoriam facultatem contulisses. Tu vero vel si testamentum defenderes, ^c sic ageres, ut omne omnium testamentorum jus in eo judicio positum videretur ; vel si causam ageres militis, patrem ejus, ut soles, dicendo ^d mortuis excitasses ; statuisses ante oculos : complexus esset filium ; flensque eum centumviris commendasset : lapides mehercule omnes flere ac lamentari coëgisset, ^d ut totum illud, ^e UTI LINGUA NUNCUPASSET, non in XII. tab. qua-

^a Ex quibus nihil posset concludi, si tantum verba spectarentur, non sententia verborum. ^b Ususne fuisses codice illo, in quem Hostilius, jurisconsultus celeberrimus, varias actiones, seu litium agendarum formulas, retulit ; an potius rhetorum libri, & præceptis. ^c Dixisses tanti esse momenti hoc testamentum, ut nisi accurata scriptura haberetur, jura omnia testamentorum perturbanda forent. ^d Illuisses etiam vocem illas XII. tabularum, uti lingua nuncupasset, easque dixisses simillimas esse magis carminis, quod ferme ad terrorem incutiendum hominibus scriptum est, non rei veritatem.

¹ *Alias scriptum*] Quid dicendum pro scripto adversus sententiam, pro sententia adversus scriptum fuit cum in libris Herennianis, tum II. de Inventionem explicatum.

² *In illa militis causa*] De qua dictum superius. Pater filium, qui erat in exercitu, obiisse falso audivit ; alium instituit hæredem : rediit miles ; egit lege in paternam hæreditatem.

³ *Hostilianas actiones*] Quis Hostilius iste sit ambigitur. Pomponius inter ju-

risperitos non recensuit. Actiones Hostilianas interpretantur nonnulli præscriptas Hostilia lege, quæ anno U. C. DLXXXIII. lata est de furtis : ut si quis agere liceret eorum nomine, qui apud hostes essent, &c.

⁴ *A mortuis excitasses*] Figuram hæc rhetores vocant prolopopœiam, quæ personæ fictæ inductionem, v. g. cum homo demortuus excitatur velut à mortuis, ac loqui fingitur.

⁵ *Uti lingua nuncupasset*] Legum

in omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum videretur.

246. Nam quod inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant; (quæ quam sit facilis, illi viderint, qui ejus artis arrogantia, quasi difficillima sit, ^a ita subnixa ambulant: deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis ad hanc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem ^b didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram:) deinde, quod sit plena delectationis; in qua tibi remittunt omnes istam voluptatem, & ea se carere patiuntur; nec quisquam est eorum, qui, si jam sit ediscendum sibi aliquid, non ¹ Teucrum Pacuvii malit, quam ² Manilianas venalium vendendorum leges ediscere.

247. Tum autem, quod amore patriæ censes nos nostrorum majorum inventa nosse debere; non vides, veteres leges aut ipsas sua vetustate consenuisse, aut novis legibus esse sublatas? Quod vero viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus & præmia proposita sint virtutibus, & supplicia vitiis; equidem putabam, Virtutem hominibus (³ si modo tradi ratione possit) instituendo, & persuadendo, ⁴ non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione juris, ^c quam sit bellum cavere malum, scire possumus.

248. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla

^a Elati & arrogantes, quasi rem difficillimam tenerent. ^b dialecticam. ^c quam sit res egregia vitium fugere.

si nuncupasset, hoc est, nuncupaverit. hæc erant concepta verba XII. tabularum. Uti lingua nuncupasset, ita jus est. Cujus formulæ & carminis ea contentia est, in dicendo jure ac statuendo habendam esse verborum & scripti rationem, & ita judicandum v. de pactione, stipulatione, venditione, & ea pactio & venditio verbis concepta sit, seu uti lingua venditum & contrahentium nuncupaverit, seu pronunciaverit.

¹ Teucrum Pacuvii] Teucer tragedia fuit scripta à Pacuvio poeta, de quo proximus in notis ad lib. II. Herennianum n. 36.

² Manilianas] Scriptas à Manilio jurisconsulto, de quo Tullius in Bruto.

³ Si modo tradi ratione] Magna olim inter philosophos quæstio, an essent virtutes à natura insitæ. Socrates in Menone apud Platonem ait, non parari industria, sed divinitus dari: censet Galenus corporis constitutioni mores hominum esse consentaneos: rectius Peripaterici docent animis inesse virtutum semina, quæ pro cujusque studio fructus ferre possint.

⁴ Non minus, & vi] Scil. ut ait Horat. Oderunt peccare boni virtutis amore: Oderunt peccare mali formidine pæna.

juris

juris scientia tamen causis ^a satisfacere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, Neque me unquam jus civile didicisse, neque tamen in iis causis, quas in jure possem defendere, unquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim esse artificem cujusdam generis, atque artis, aliud in communi vita, & vulgari hominum consuetudine nec hebetem, nec rudem.

249. Cui nostrum non licet fundos nostros ^b obire, aut res rusticas vel fructus causa, vel delectationis, invisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente vivit, ut, quid sit ¹ sementis, ac messis, quid arborum putatio, ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico sit, ² Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non iidem in jure civili, praesertim cum in causis, & in negotiis, & in foro ^c conteramur, satis instructi esse possumus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini, atque advena esse videamur?

250. Ac si jam sit causa aliqua ad nos delata obscurior; difficile, credo, sit eum hoc Scævola communicare; quamquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquisita deferunt. An vero si ^d de re ipsa, si ^e de finibus, cum in rem praesentem non venimus, si ³ de tabulis, & ⁴ praescriptionibus controversia est, ^f contortas res, & saepe difficiles necessario perdiscimus: si leges nobis, aut si homi-

^a Causas agere non pessime. ^b invisere. ^c assidue occupati sumus. ^d si de aliquo certo negotio, & suis circumstantiis alligato, quod proinde difficilius est. ^e de agrorum limitibus, quando ipsos agrorum fines, de quibus controversia est, ipsi non adiimus. ^f implicatas & obscuras.

¹ Sementis] Dissert à semine; est enim ipsa seminandi actio. Sementem facere, est seminare. Messis est satorum matura perceptio.

² Magonis] Mago Carthaginiensis scripsit Punice libros octo & viginti de re rustica, quos ex senatusconsulto Cassius Dionysius Uticensis convertit. Varro lib. 1. de re rustica cap. 1. & Columella, qui eundem rusticationis parentem appellat.

³ De tabulis] Tabulae sunt chartae, scriptae, instrumenta litis: & quidem

hic privatae tabulae intelliguntur; publicae enim tabulae sunt libri, & literae, quae publicam memoriam contineant.

⁴ Praescriptionibus] Praescriptio hoc loco, (nam alio fere sensu nunc ista vox usurpatur) idem significat quod exceptio, seu exclusio. Exceptio est appositae quaedam clausula, quae vel prohibet, ne quis agat, hoc est, litem intendat; vel conditionem apponit, qua conditione vis & significatio legis actionem permittentis, certis limitibus circumscribitur.

num

num peritorum responsa cognoscenda sunt, veremur, ne ea, si ab adolescentia juri civili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihilne igitur prodest oratori juris civilis scientia? Non possum negare prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cujus eloquentia copia rerum debeat esse ornata: sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria, ut ejus industriam ¹ in plura studia distrahere nolim.

251. Quis neget opus esse oratori in hoc oratorio motu, statuque, Roscii gestum, & venustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo histriionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quam vox? tamen me auctore nemo dicendi studiosus, Græcorum more, & tragædorum ^a voci serviet, qui & annos complures sedentes declamitant, & quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes sensim excitant, eandemque, cum ^b egerunt, sedentes ab acutissimo sono usque ad gravissimum sonum ^c recipiunt, & quasi quodam modo colligunt. ^d Hoc nos si facere velimus, ante condemnentur ii, quorum causas receperimus, quam toties, quoties perscribitur, ² Pæanem, aut ³ Nomionem citarimus.

252. Quod si in gestu, qui multum oratorem adjuvat, & in voce, quæ una maxime eloquentiam vel commendat, vel sustinet, elaborare nobis non licet; ac tantum in utroque

^a Vocis fingenda curam habebit. ^b emiserunt contentius. ^c demittunt, atque inflectunt. ^d si nos, similiter ac Græci, voci serviemus, ante condemnabuntur clientes nostri, quam toties, quoties ab illis Graculis, fingenda vocis magistris, perscribitur, cantando pronunciauerimus hymnos, Pæanem & Nomionem.

¹ In plura studia] Tam multa sunt, tamque difficilia, quæ sunt oratori necessaria, ut nolim eum iis omnibus omnino cognoscendis operam dare, ne tot rebus cognoscendis distractus non satis habeat otii ad artem suam plane percipiendam.

² Pæanem] Pæan hymnus in honorem Apollinis, qui re bene gesta canebatur. Virgil. vi. Æneid.

— Latumque choro Pæana canentes.
Apollo dicebatur Pæan vel ἄπ' αὐτοῦ παῖς.
à feriendis, quod radiis feriat, vel ἄπ' αὐτοῦ παῖς τὰς ἀστέρας, à sedandis molestiis.

³ Nomionem] Alter erat hic hymnus eidem Apollini sacer, qui olim ad

Amphrysus greges Admeti paverat: *reperit* pastor est; unde Nomion quasi pastoricius. Legunt alii hoc loco *Mnionem*, nec quid sit explicant: divinant alii Munychionem, & interpretantur hymnum Dianæ, quam Athenienses olim Munychiam appellabant: alii *minurionem* conjiciunt, ut sit cantio, quæ leni, & remissiore voce edatur. Hymnos ejusmodi, sive Pæanem, sive Nomionem, idoneis numeris ac modis comparatos habebant Græculi, qui vocem declamandi causa fingeant; eos citabant sæpius, & exercitationis causa cantabant.

M

assequi

assequi possumus, quantum, ^a in hac acie quotidiani mur-
ris, spatii nobis datur : quanto minus est ad juris civilis per-
discendi occupationem descendendum ? quod & summam
percipi sine doctrina potest, & hanc habet ab illis rebus dis-
similitudinem, quod vox, & gestus subito ^b sumi, & aliunde
arripi non potest : juris utilitas, ad quamcunque causam,
quamvis repente, vel à peritis, vel de libris depromi potest.

253. Itaque illi disertissimi homines ministros habent in
causis juris peritos, cum ipsi sint peritissimi, & qui, ut abs te
paulo ante dictum est, pragmatici vocantur. ¹ In quo nostri
omnino melius multo, quod clarissimorum hominum aucto-
ritate leges, & jura tecta esse voluerunt. Sed tamen non
fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati es-
sent, oratorem ipsum erudire in jure civili, non ei pragma-
ticum adiutorem dare.

254. Nam quod dicis senectutem à solitudine ^d vindi-
cari juris civilis scientia, ^e fortasse etiam pecuniæ magnitu-
dine. Sed nos non quid nobis utile, verum quid oratori ne-
cessarium sit, quærimus : quanquam, ^f quoniam multa ad
oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus, ² solet idem
Roscius dicere, se, quo plus sibi ætatis accederet, ³ eo tar-
diores tibicinis modos, & cantus remissiores esse facturum.
Quod si ⁴ ille, adstrictus certa quadam numerorum modera-
tione, & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis ⁵ ex-

^a In hac forensi quasi pugna. ^b formari ac perfici. ^c non omisissent Græci er-
dire oratorem in jure civili, si, &c. ^d liberari. ^e vide ne opes & fortuna felix
faciant, & senectutem facilius à solitudine vindicent. ^f quoniam in plurimis rebus
qua pertinent ad oratorem, explicandis, utimur exemplis, & similitudinibus ab eodem ar-
tifice, nempe Roscio, ductis.

¹ In quo, &c.] Consulcius faciunt
Romani Græcis : illi enim jurisperitos
volunt esse homines amplissimos, &
clarissimos ; cum apud Græcos fere sint
homines despiciatissimi, qui adducti
mercedula se oratoribus ministros
præbent.

² Solet idem Roscius] Probare conten-
dit oratorem juris civilis imperitum,
quanquam sit senex, non ideo deferen-
dum, & solitudine laboraturum esse.
Causas enim aget orator senex, sed re-
missius tamen, & lenius ; ut Roscius
jam senior agebat fabulas moderatius,
& minori contentione.

³ Eo tardiores tibicinis] Solebant hi-
striones cum dicerent, vel agerent, ad-
hibere tibicinem, ad cujus modos ve-
cem, gestumque accommodarent. Ita-
que Roscius dicebat se, cum senior se-
ret, ac proinde lentius caneret, ac re-
missius ageret, adhibiturum quoque
tibicinem lentiorum, qui modos tar-
diores faceret.

⁴ Ille, adstrictus] Versus enim, qui re-
citantur ab actore comædiæ, certis pe-
dibus ac numeris adstricti sunt.

⁵ Excogitas] Nempe ut remissiores
tibicinem sibi apponat, ne senilis vox
laboret.

cogitat,

cogitat, a quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus?

255. Neque enim hoc te, Crasse, fallit, quam multa sunt, & quam varia genera dicendi, & b quod haud sciam, an tu primus ostenderis, qui jamdiu multo dicis remissius, & lenius, quam solebas: neque minus hæc tamen tua gravissimi sermonis lenitas, quam illa summa vis, & contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, & Lælium, qui omnia sermone conficerent paulo intentiore, nunquam, ut Ser. Galba, lateribus, aut clamore contenderent. Quod c si jam hoc facere non poteris, aut nolis; vereris, ne tua domus, talis & viri, & civis, si à litigiosis hominibus non colatur, à cæteris deferatur? Equidem tantum abssum ab ista sententia, ut non modo non arbitrer subsidium senectutis in eorum, qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed, tanquam portum aliquem, expectem istam, quam tu times, solitudinem. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti, otium.

256. Reliqua vero etiam si adjuvant, historiam dico, & prudentiam juris publici, & d antiquitatis iter, & exemplorum copiam, siquando opus erit, à viro optimo, & istis rebus instructissimo, familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio, atque humanitate versentur: sed mehercule e non ita multum spatii mihi videtur, si modo ea facere, & persequi volent, quæ à te, Crasse, præcepta sunt; qui mihi prope etiam nimis duras leges imponere visus es f huic ætati; sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum prope necessarias.

257. Nam & subita ad propositas causas exercitationes, & accuratæ, & meditatæ commentationes, ac stilus ille tuus, quem tu vere dixisti perfectorem dicendi esse, ac magistrum, multi sudoris est, & illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita vel laudandi,

a Pedes ac numeros orationis non tantum lentiores, & solutiores facere nos possumus, qui, ut poëtæ & histriones, numeris certis ac modis affecti non sumus; sed totam orationis conformationem mutare ad levandum dicendi laborem. b quod tu fortasse primus ostendisti. c si agere vehementius, & voce, lateribusque contendere non poteris. d notitiam consuetudinum antiquarum. e brevior videtur ætas, ea persequi volentibus. f juventuti.

vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causa, disputatio, non mediocris contentionis est, vel ad memoriam, vel ad imitandum.

258. Illud vero fuit horribile, quod mehercule vereor ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere unumquemque nostrum ^a quasi quendam esse Roscium; dixistiquē, Non tam ea, quæ recta essent, probari, quam quæ prava sunt, ^b fastidiis adhærescere: quod ego non tam fastidiose in nobis, quam in histrionibus, spectari puto.

259. Itaque nos raucos sæpe attentissime audiri video; ^c tenet enim res ipsa, atque causa: at ^d Æsopum, si paulum irraucuerit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, simulatque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant, quæ si omnia summa non sunt, (& pleaque tamen magna sunt,) necesse est, ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri.

260. Ergo, ut ad primum illud revertar; sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodate ad persuadendum possit dicere. Is autem ^e concludatur in ea, quæ sunt in usu civitatum vulgari, ac forensi; remotisque cæteris studiis, quamvis ea sunt ampla, atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes & dies ^f urgeatur; imiteturque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem ^g Demosthenem, in quo tantum studium fuisse, tantusque labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ diligentia, industriaque superarit; cumque ita balbus esset, ut ejus ipsius artis, cui studeret, primam ^g literam non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo ^h planius eo locutus putaretur.

^a Tam perfectum esse, quam sit Roscius. ^b fastidium creare. ^c attentionem conciliat. ^d Æsopum, si aliquantulum raucus fuerit, sibilu, & sinistro clamore explodi. ^e trahet tantum eas res. ^f diligenter occupetur. ^g literam R, sive P, qua prima est in hac voce (ῥητορικῆς), rhetorica. ^h commodius.

¹ Æsopum] Histrionem longe celeberrimum, cujus filius, furiosæ luxuriæ juvenis, cantu commendabiles aviculas, immanibus emptis pretiis, in cena pro ficedulis apponere, acetoque liquatos magnæ summæ uniones portionibus aspergere solitus erat. Valer. Max. lib. ix. cap. 1. Plinius lib. x. ² Demosthenem] De quo plura in Bruto.

261. Deinde cum ^a spiritus ejus esset angustior, tantum ^b continenda anima in dicendo est affecutus, ut ^c una continuatione verborum (id quod ejus scripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remissiones continerentur. Qui etiam (ut memoriæ proditum est) conjectis in os calculis, summa voce versus multos uno spiritu pronuntiare consueſcebat; neque is consistens in loco, sed inambulans, atque ^c adſcenſu ingrediens arduo.

262. Hiſce ego cohortationibus, Craſſe, ad ſtudium, & ad laborem incitandos juvenes vehementer aſſentior: cætera, quæ collegiſti ex variis, & diverſis ſtudiis, & artibus, tametſi ipſe es omnia conſecutus, tamen ab oratoris proprio officio, atque munere ſejuncta eſſe arbitror. Hæc cum Antoniſ dixiſſet, ſane dubitare viſus eſt Sulpicius, & Cotta, utrius oratio propius ad veritatem videretur accedere.

263. Tum Craſſus, ^a Operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis; ^d atque haud ſcio an aliter ſentias, & utare tua illa mirifica ad reſellendum conſuetudine, qua tibi nemo unquam præſtitit: cujus quidem ipſius facultatis exercitatio, oratorum propria eſt, ſed jam in philoſophorum conſuetudine verſatur, maximeque eorum, qui de omni re propoſita in utramque partem ſolent copioſiſſime dicere.

264. Verum ego non ſolum arbitrabar, his præſertim audientibus, à me informari oportere, qualis eſſe poſſet is, qui habitaret in ſubſelliis, neque quidquam amplius afferret, quam quod cauſarum neceſſitas poſtularet; ſed majus quiddam videbam, cum cenſebam, oratorem, præſertim in noſtra repub. nullius ornamenti expertem eſſe oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibuſdam finibus totum oratoris munus

^a Halitus. ^b ſpiritum in pectore diſtius retinendo. ^c locum aliquem arduum aſcenſu ſuperans. ^d aliter ſentire te ſuſpicio.

¹ Una continuatione verborum] Periodum videtur intelligere, cujus verba omnia continua, partes omnes aptæ ex ſeſe invicem, & colligatæ ſunt. Demotheſes igitur in una eademque periodo bis vocem contendebat, bis remittebat: contendebat in prioribus periodi membris, remittebat in poſterioribus; idque uno ſpiritu, & perpetua pronuntiatione faciebat: unde illum

oportuit eſſe amplo, & prolixo ſpiritu, cujus tamen ſpiritus antea erat anguſtior.

² Operarium] Operarius eſt is qui opus manu facit. Operarium oratorem vocat, qui ad laborem & operam tenuem abjectus ſit, uti mercenarii, qui mercedula adductus improbo & humili labore occupetur.

circumdediſti,

circumdedisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptisque oratoris quæsitæ sunt; sed opinor,^a secundum hunc diem: satis enim multa à nobis hodie dicta sunt.

265. ¹ Nunc & Scævola, quoniam ² in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor ^b frangat; & nos ipsi, quoniam ^c id temporis est, valetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scævola, Sane, inquit, vellem non constituiſsem ^d, in Tusculanum me hodie venturum esse, Lælio: libenter audirem Antonium. Et, cum exurgeret, simul aridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quod jus nostrum civile ^e pervellit, quam jucundus, quod se id nescire confessus est.

^a Post hunc diem. ^b imminuat. ^c quoniam jam ad medium diem processimus. ^d promissiſsem. ^e inſectatus est.

¹ Nunc & Scævola] Cur in his dialogis non perſtet Scævola, cauſam aſſert ipſe Tullius lib. iv. ad Atticum epist. 16. Quod in iis libris, quos laudas, perſonam deſideras Scævola; non eam temere dimovi: ſed feci idem, quod in xō-
mūg deus ille noſter Plato, cum in Pira-
eum Socrates veniſſet ad Cephalum locu-
pletē, & feſtīvum ſenem: quoad pri-
mus ille ſermo haberetur, adeſt in diſpu-
tando ſenex; deinde cum ipſe quoque
commodiſſime locutus eſſet, ad rem divi-
nam dicit ſe velle diſcedere: neque poſtea
revertitur. Eredo Platonem vix poſſe
ſatis conſonum fore, ſi hominem id ata-

tiſ in tam longo ſermone diutius reti-
niſſet. Multo ego ſatius hoc mihi caven-
dum putavi in Scævola; qui & atate &
valetudine erat ea, qua meminīſti, &
iis honoribus, ut vix ſatis decorum vide-
retur cum plures dies eſſe in Crāſſi Tuſ-
culano: & erat primi libri ſermo non
alienus à Scævola ſtudiis. Reliqui libri
reſponſoria habent, ut ſcis. Huic joca-
latoria diſputationi ſenem illum, ut nori,
intereſſe nolui.

² In Tuſculanum] Aliam quandam
agri Tuſculani partem intelligit, ab ea
diſjunctam in qua erant.

M. T. CICERONIS
DE
ORATORE

AD
Q. FRATREM
DIALOGUS, seu LIBER II.

ARGUMENTUM.

SUPERIORE libro de studiis oratori necessariis potissimum egit Tullius: hic tradit artem de inventionem, dispositionem ac memoria; quæ pertinent ad elocutionem & actionem alibi postea dicturus. Cum autem tripartita sit inventio, alia ad docendum, alia ad movendum, alia denique ad delectandum; de duabus primis, quibus excelluit, Antonius differit; tertiam explicat Julius Cæsar, orator ætatis suæ facetissimus. Totus hic porro liber in partes septem commodè dividi potest.

I. à n. 1. ad 12. præmium est, in quo exponit Cicero qualis fuerit tum Crassi, tum Antonii eloquentia.

II. à n. 12. ad 74. Antonius suscepto dicendi munere agit de eloquentiæ arte, quæ ex collectis ad commovendas voluntates præceptis efficitur; de ejus materia sive infinita, sive finita, quæ in genere judiciali, & deliberativo versatur, & ad historiam extendi potest. Atque hinc ad historiæ leges, ejusque præcipuos scriptores, & Græcos, & Latinos digreditur.

III. à n. 74. ad 97. dicturus de eloquentiæ partibus, refellit

refellit trita rhetorum Græcorum præcepta; satius esse optimum dicendi magistrum eligere, quem imiteris.

IV. à n. 97. ad 216. ad inventionem attente considerandum causæ genus, & probationes ex locis, quos perstringit, eruendas; tum qua ratione concitandi sint animi motus, ac docendus auditor.

V. à n. 216. ad 291. de jocis oratori nonnunquam adhibendis dicendi partes committuntur Cæsari, qui de risu, de facetiis, sive in re, sive in verbo positis, festiue, & eleganter disputat.

VI. à n. 291. ad 350. resumit Antonius differendi munus, tractat dispositionis partes, exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, refutationem & conclusionem. Deinde triplex dicendi genus, judiciale, deliberativum, & exornativum.

VII. à n. 350. ad finem, præcipit de memoria artificiali, & dialogum concludit.

I. ^a **M**AGNA nobis pueris, Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quam quantum prima illa puerili institutione potuisset; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuisse: erantque multi, qui, quanquam non ita se rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incensos studio dicendi à doctrina deterrent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent; ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis patris nostri, optimi, ac prudentissimi viri, studium videretur.

INTERPRETATIO.

^a Ita homines opinabantur olim, cum essemus pueri.

NOTÆ.

¹ Patris nostri] M. Tullii Ciceronis pater, stirpe Tullia antiquissima ortus, cum esset infirma valetudine in Arpinati villa fere ætatem egit in literis. Cicero lib. II. de Legibus n. 3. Eum ex regio Volscorum genere editum in Eusebii Chronico legitur. Contra ful-

loniam fecisse, & vitibus oleisque colendis dedisse operam, tradit Q. Calenus in oratione maledica apud Dionem lib. XLVI. Cum alibi scribit Cicero se novum hominem, sine ulla majorum commendatione, tum oratione II. contra Rullum n. 1. Mihi quidem apud vos

2. Quos tum, ut pueri, refutare domesticis testibus, patre, & C. Aculeone, propinquo nostro, & L. Cicerone patruo, solebamus; quod de Crasso pater, & Aculeo, ^a quocum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus, qui ¹ cum Antonio in Ciliciam profectus ^b una ² decesserat, multa nobis de ejus studio, doctrinaque sæpe narravit: cumque nos cum ³ consobrinis nostris, Aculeonis filiis, & ea disceremus, quæ Crasso placerent, & ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud sæpe intelleximus, (^c cum essemus ejusmodi, quod vel pueri sentire poteramus) illum & Græce sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam videretur, & ^d doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaque ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei novum, nihil inauditum videretur.

3. De Antonio vero, quanquam sæpe ex humanissimo homine, patruo nostro, acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis, vel Rhodi se doctissimorum ^e hominum sermonibus dedisset; tamen ipse adolescentulus, ⁴ quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæsiui. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc novum (nam jam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis, variisque sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus aliquid ^f existimare possem, rudem, aut ignarum esse visum.

4. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quam illa despicere, & no-

^a Qui matris nostra sororem habebat in matrimonio. ^b in Ciliciam abierat, simul cum Antonio profectus. ^c cum vel hac ætate puerili satis haberemus ingenii, ut intelligeremus quam eruditus esset. ^d interrogando objicere iis à quibus docebamur. ^e versatus, & collocutus esset cum hominibus eruditissimis. ^f judicare.

de meis majoribus dicendi facultas non datur; non quod non tales fuerint, quales nos illorum sanguine creatos disciplinisque institutos videtis; sed quod laude populari, atque honoris vestri luce caruerunt.

¹ Cum Antonio in Ciliciam, &c.] Vide notas in lib. 1. de Orat. ad n. 82.

² Decesserat] Id est, itineri se commiserat; non autem, ut quidam interpretantur, mortuus fuerat: Cicero enim ille patruus in patriam redux narrabat quemadmodum Antonius Athe-

nis & Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedisset.

³ Consobrinis] Consobrini sunt proprie qui ex duabus sororibus nascuntur, quasi consorini. Gaius. Qui vero è duobus fratribus geniti sunt, proprie patruales vocantur.

⁴ Quantum ætatis mea, &c.] Adolescentium enim est tacere plurimum, & audire; non proterve loqui, non interrogare perperam.

strorum hominum in omni genere prudentiam ¹ Græcis anteferre. Antonius autem ² probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse nunquam putaretur: atque ita se uterque ^b graviolem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Græcos videretur.

5. ^c Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus. Illud autem est hujus institutæ scriptionis, ac temporis, neminem eloquentia, non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia, florere unquam, & præstare potuisse. Etenim cæteræ fere artes ^d se ipsæ per se tuentur singulæ: bene dicere autem, quod est scienter, & perite, & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur. Omnia, quæcunque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur, aut eloquentiæ nomen relinquendum est.

6. Quare equidem & in nostra civitate, & in ipsa Græcia, quæ semper ^e hæc summa duxit, multos & ingeniis, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem vero existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo.

7. Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem literis; vel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, Alterum non doctissimum, alterum plane indoctum fuisse; vel ut ea, quæ existimarem à summis oratoribus de eloquentia divinitus esse dicta, custodirem literis, si ullo modo assequi, complectique potuissem; vel mehercule etiam, ut laudem eorum jam prope senescentem, quantum ego possem, ab oblivione hominum, atque à silentio vindicarem.

8. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus

^a Remotiorem ab omni fraudis & fuci faciendi suspitione. ^b plus habiturum ætatis in dicendo. ^c rectene an secus voluerint Crassus & Antonius videri literarum maxime Græcarum aut contemptores, aut imperiti, non est hujus loci expendere: eruditi certe fuerint necesse est. ^d certa quadam, ac definita in materia versatur, neque aliis artibus indigent, ut earum auxilio possint præstare id quod profitentur. ^e eloquentiam summo semper in pretio habuit.

¹ Græcis] Quorum eruditio, aut potius loquacitas jam à Romanis contemnebatur.

hoc fortasse mihi esse putassem laborandum : sed cum ¹ alter non multum, (² quod quidem exstaret,) & idipsum adolescens ; ^b ² alter nihil admodum scripti reliquisset ; deberi hoc à me tantis hominum ingeniis putavi, ut, cum etiam nunc ^c vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem.

9. ³ Quod hoc etiam spe aggredior majore ad probandum, quia non ^d de Servii Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, si quid velim, nullius memoria jam refellente ; sed edo hæc iis cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audierunt ; ut duos summos viros iis, qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, vivorum & præsentium, memoria teste, commendemus.

10. Nec vero te, carissime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu ^d agrestes putas, insequor ut erudiam : (quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatus esse ?) sed quoniam sive ^e judicio, ut soles dicere ; sive, ut ille pater eloquentiæ de se ³ Isocrates scripsit ipse, pudore, ^f à dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti ; sive, ut ipse jocari soles, unum putasti ^g satis esse non modo in una familia rhetorem, sed pene in tota civitate : non tamen arbitror tibi hos libros ^h in eo fore genere, quod merito, propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, jejunitatem bonarum artium, possit illudi.

11. Nihil enim mihi quidem videtur in Crassi, & Antonii sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac

^a Quod quidem scriptum esset. ^b nihil fere. ^c recentem. ^d incultos. ^e certo consilio. ^f à causis publice agendis. ^g sufficere quod unus ego à nostra familia rhetor essem. ^h à te reponendas esse in eorum librorum numero, qui merito contemnuntur, propterea quod illi, à quibus scripti sunt, bonarum artium sunt ignari.

¹ Alter non multum] Pauca exstant Crassi scripta ; aliquot partes orationis pro Licinia virgine : oratio de colonia Narbonensi deducenda : oratio pro lege Servilia ; & pauca nonnulla.

² Alter nihil admodum] At nihil fere scripti reliquisset Antonium, cujus tantum supererat libellus de ratione dicendi.

³ Quod hoc etiam spe] Fore, ut pro-

bem doctissimos fuisse Crassum & Antonium, contra quam putabatur, hoc spero facilius, quod etiamnum vivant ii, qui Crassum & Antonium viderunt, & audierunt, qui possint me refellere, si quid fingam.

⁴ De Servii Galbæ] De quo, & C. Carbonis, dicitur in notis ad Brutum.

⁵ Isocrates] De quo in Bruto.

percipi potuisse arbitraretur : quod tu facillime poteris iudicare, qui ^a prudentiam, rationemque dicendi per teipsum; usum autem per nos percipere voluisti. Sed, quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocri munus, conficere possimus, omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemque veniamus.

12. Postero igitur die, ^b quam illa erant acta, ^c hora fere secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpicius federet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eo ^d Quintus Catulus senex cum C. Julio fratre venit : quod ubi audivit, ^e commotus Crassus surrexit, omnesque admirati, maiorem aliquam esse causam eorum adventus suspicati sunt.

13. Qui cum inter se, ^f ut ipsorum usus ferebat, amicitissime consalutassent, Quid vos tandem ? Crassus, num quidnam, inquit, novi ? Nihil sane, inquit Catulus : etenim vides esse ^g ludos : sed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel molestos putes. Cum ad me in Tusculanum, inquit, heri vespere venisset Cæsar ^d de Tusculano suo, ^e dixit mihi, à se Scævolam hinc euntem esse conventum ; ex quo mira quædam se audisse dicebat, Te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuisssem, permulta de eloquentia cum Antonio differuisse, & tanquam in schola prope ad Græcorum ^f consuetudinem disputasse.

14. Ita frater exoravit me ipsum, non quidem à studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule verentem tamen, ne molesti vobis interveniremus, ut huc secum venirem. Scævolam enim ita dicere aiebat, Bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam. Hoc si tu ^g cupidius factum ex-

^f ^a *Artem & præcepta eloquentia.* ^b *illa disputata, qua superiore libro exposita sunt.* ^c *pro usitata sua familiaritate.* ^d *de suo agro suburbano.* ^e *mihî dixit, se convenisse Scævolam, qui à se redibat.* ^f *qui in utramque partem disputant,* ^g *curiosus.*

¹ *Hora fere secunda*] Secunda scilicet post solis ortum. Apud Romanos enim prima hora diei erat ea, qua sol oriebatur; duodecima & ultima, qua occidebat.

² *Q. Catulus cum C. Julio fratre*] Quorum, ut & aliorum, quorum hic obiter fit mentio, characterem describit Cicero in Bruto.

³ *Commotus Crassus*] Veritus nimium, ne causa gravior aliqua eos repente, ac prima luce venire compulset: & vero tum in rep. vehementer turbabatur ob senatorum & equitum dissensionem; de qua meminit initio libri superioris n. 12.

⁴ *Ludos*] Romanos, de quibus libro superiore.

istimas, Cæsari attribues; si familiaris, utrique nostrum. Nos quidem, nisi forte molesti intervenimus, venisse delectat.

15. Tum Crassus, Equidem, quæcunque causa vos huc attulisset, lætarer, cum apud me viderem homines mihi carissimos, & amicissimos; sed tamen (vere dicam) quævis mallem fuisset, quam ista, quam dicis. Ego enim, (ut, quemadmodum sentio, loquar) nunquam mihi minus, quam hesternodie, placui: magis adeo id^a facilitate, quam alia ulla culpa mea contigit; qui dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus; fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod, transactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum venistis.

16. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore, ac^b perpetua disputatione audiendi, ut, si id mihi minus contingat, vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta plus quam ego apud te valere videantur; & te exorabo profecto, ut mihi quoque, & Catulo,^c tuæ suavitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit, non te urgebo; neque committam, ut, dum vereare tu ne sis ineptus, me esse^d iudices.

17. Tum ille, Ego mehercule, inquit Cæsar, ex omnibus Latinis verbis hujus verbi^e vim vel maximam semper putavi: quem enim nos *ineptum* vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, *quod non sit aptus*: idque in sermonis nostri consuetudine perlate patet. Nam qui aut, tempus quid postulet, non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum, quibuscum est, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconstans, aut multus est, is *ineptus* esse dicitur.

18. Hoc vitio^f cumulata est eruditissima illa Græcorum natio. Itaque quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt. ^g Ut enim quæras

^a Benigniore quadam indulgentia. ^b non interrupta. ^c ut eadem comitate nobiscum loqui non graveris. ^d ineptum. ^e significationem. ^f maxime laboras. ^g quamvis omnia eorum vocabula excutias.

omnia, quomodo Græci *ineptum* appellent, ¹ non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio, an ulla sit major, quam, ut illi solent, quocunque in loco, quoscunque inter homines visum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessariis argutissime disputare. Hoc nos ab istis adolescentibus facere, inviti & recusantes, heri coacti sumus.

19. Tum Catulus, ² Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in civitatibus suis clari, & magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in nostra republica volumus esse, ³ horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt: nec tamen in otio sermones huiusmodi, disputationesque fugiebant.

20. Ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri; num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, ubi ambulamus, & ³ palæstra, & tot loci b sessiones, gymnasiorum, & Græcarum disputationum memoriam quodammodo c commovent? aut importunum tempus in tanto otio, quod & raro datur, & nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes d hi sumus, ut sine his studiis e nullam vitam esse ducamus?

21. Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor, qui primum palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos, exercitationis, & delectationis causa, non disputationis invenisse arbitror. Nam & sæculis multis ante gymnasia inventa sunt, quam in his philosophi garrere co-

a Atqui non omnes Græci fuerunt similes eorum, qui se offerunt nobis inuitu, ut audiantur. b sedilia. c renovant. d ita comparati sumus. e insuavem, & acerbam.

¹ Non reperies] Et vero frustra sunt qui totam huius verbi vim expressisse putant vocabulis ἀνάμνησις, ἀπείρητος, εὐχρησ, ἀπρίμης, &c. minus aberrat ἀπρίμης: est enim ἀπρίμης, idoneus, commodus, cui si jungatur a privativum, idem fere significabit quod apud Latinos ineptus.

² Horum Græcorum] Græci permulti Romæ philosophiam, & bonas artes docebant; sed, quia plerique ex iis omnes erant ostentatores, argutuli & inepti,

fere contemnebantur.

³ Palæstra] Locus est patens & apertus ad exercitationes corporis, cursum, luctationem, &c. idoneus. Interdum philosophi maxime in Græcia, in ejusmodi locis adolescentes docebant, ac disputationes habebant. Palæstra idem fere significat quod gymnasium; ἀγὼν, à luctatione, dicitur palæstra. Consule notas in superiorem librum n. 73.

perunt;

perunt; & hoc ipso tempore, cum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores ¹ discum audire, quam philosophum, malunt; qui simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus, & gravissimis disputantem philosophum omnes ² unctionis causa relinquunt: ita levissimam delectationem gravissimæ, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt.

22. Otium autem quod dicis esse, assentior: verum otii fructus est, non contentio animi, sed relaxatio. Sæpe ex sortero meo audiui, cum is diceret, Socerum suum Lælium semper fere cum Scipione solitum ³ rusticari, eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe, tanquam de vinculis, evolavissent. Non audeo dicere de talibus viris ^b, sed tamen ita solet narrare Scævola, ³ Conchas eos, & umbilicos ad ⁴ Caietam, & ad ⁵ Laurentum legere consueisse, & ad omnem animi remissionem, ludumque descendere.

23. Sic enim se res habet, ut quemadmodum volucres videmus procreationis, atque utilitatis suæ causa fingere, & construere nidos, easdem autem, cum aliquid effecerint, levandi laboris sui causa, passim ac libere solutas opere volitare: sic nostri animi forensibus negotiis, atque urbano opere defessi, gestiunt, ac volitare cupiunt, vacui cura, atque labore.

24. Itaque illud, quod ego in ⁶ causa Curiana Scævolæ dixi, non dixi secus, ac sentiebam. Nam si, inquam, Scævola, nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus; omni-

^a Ruri esse animi causa. ^b quia videtur id esse indignum illorum gravitate.

¹ Discum] Discus est moles ferri, vel plumbi, vel etiam lapidis, quam juvenes certatim ultra metam aliquam, & finem constitutum, alius alio longius, projicere conabantur. Quod ludi genus eleganter descripsit Homerus Odysseæ lib. viii. Discum quam philosophum audire malle, non sine proverbii specie dicitur de eo, qui ad ineptas voluptates propensior est, quam ad utilia.

² unctionis causa] Non quidem ut discum jaculentur, sed ut ea certamina obeant, in quibus uncti oleo corpora exercent.

³ Conchas & umbilicos] Concha est pilicium testa, quales vacuæ sunt multæ

in litore maris. Umbilicus est lapillus rotundus, in umbilici humani morem factus.

⁴ Caietam] Caieta est portus Italiæ in Campania non procul à Neapoli. Hodie Gaiette.

⁵ Laurentum] Sic legendum potius quam Lucrinum cum editiones optimæ, tum Valerius Maximus lib. viii. cap. 8. suadet. Est autem Laurentum urbs Latii ad mare Tyrrhenum, quæ hodie dicitur S. Laurentii.

⁶ In causa Curiana] In oratione quam habui pro Curio, cujus causa exposita est libro superiore n. 180.

um testamenta tu scribes unus. Quid igitur? inquam; quando ages negotium publicum^a? quando amicorum? quando tuum? ^b quando denique nihil ages? Tum illud addidi. Mihi enim liber esse non videtur, qui non aliquando nihil agit: in qua permaneo, Catule, sententia; meque, cum huc veni, hoc ipsum nihil agere, & ^c plane cessare delectat.

25. Nam, quod addidisti tertium, Vos eos esse, qui vitam insuavem sine his studiis putaretis, id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut ¹ C. Lucilius, homo doctus, & perurbanus, dicere solebat, ea, quæ scriberet, neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quam ipse ^d: ^e quo etiam scripsit, *² Persium non curi legere*; (hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorum hominum doctissimus:) *Laelium, Decimum volo*; quem cognovimus virum bonum, & non illiteratum, ^f sed nihil ad Persium: sic ego, si jam mihi disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud vos: malo enim non intelligi orationem meam, quam reprehendi.

26. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Catule, jam mihi videor ^g navasse operam, quod huc venerim: nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidem perjucunda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio esse partes, ut de tota eloquentia differat, quemque jam dudum Cotta & Sulpicius expectant?

27. Ego vero, inquit Crassus, neque Antonium verbum facere patiar, & ipse obmutescam, nisi prius à vobis impetraro. Quidnam? inquit Catulus. Ut hic sitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, ^h quod ad fratrem promiserat, Ego, inquit Julius, pro utroque respondeo, Sic faciemus: atque ista quidem conditione, ⁱ vel ut verbum nullum faceres, me teneres.

^a in senatu, in foro, in comitio? ^b quandonam eris in otio? ^c delectat me ipsa vacatio ab omni opere & labore. ^d intelligeret. ^e quam in sententiam scripsit se non curare legere Persium, sed malle Laelium. ^f sed nulla in re cum Persio comparandum. ^g non operam perdidisse. ^h se venturum ad Julium Cæsarem fratrem, ut apud eum cenaret, promiserat. ⁱ ut hic manerem, quamvis me non invitari.

¹ C. Lucilius] De quo in notis ad lib. II. Heren. n. 19.

² Persium] Persius hic, de quo Lucilius loquitur, non est poëta ejusdem

nominis, qui sub Nerone floruit, sed orator doctus, qui scripsit Gracchi tempore: de quo Cicero mentionem facit in Bruto, quem consule n. 99.

28. Hic Catulus arrisit : & simul, ^a Præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam ^b neque domi imperaram, & ^c hic, apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facile promisit. Tum omnes oculos in Antonium conjecerunt : & ille, Audite vero, audite, inquit ; hominem enim audietis ^d de schola, atque à magistro, & Græcis literis eruditum. Et eo quidem loquar ^e confidentius, quod Catulus auditor accessit ; cui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem, elegantiamque concedere.

29. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid est, sive artificium, sive studium dicendi, ^f nisi accessit os, nullum potest esse ; docebo vos, discipuli, id, quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam.

30. Hic posteaquam arriserunt, ^g Res mihi videtur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. ^h Ars enim, earum rerum est, quæ sciuntur : ⁱ oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia continetur. Nam & ^j apud eos dicimus, qui nesciunt, & ea dicimus, quæ nescimus ipsi : itaque & ^k illi alias aliud iisdem de rebus & sentiunt, & judicant, & nos contrarias sæpe causas dicimus, non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum ; cum alterutri necesse sit falsum dicere : sed etiam ut

^a Sublata. ^b non jusseram mihi cœnam domi apparari. ^c Julius frater meus, apud quem eram cœnaturus, tam facile promisit, etiam me non consulto, neque rogato, quid vellem, se hic futurum. ^d audacius. ^e eloquentia mihi videtur habere parum artis, at vi quadam natura ac indole maxime effici. ^f causa in quibus agendus orator versatur, in quibus nulla est certa cognitio, sed opinio tantum probabilis. ^g dicimus apud imperitos. ^h imperiti qui nos audiunt.

¹ De schola] Ironice dictum, ut & quæ consequuntur. Audietis hominem qui magistris nunquam operam dedit.

² Nisi accessit os] Os in hoc loco confidentiam, audaciam & impudentiam quandam significat. Oportet, inquit, me pene esse impudentem, qui velim docere quod ipse nunquam didicerim : sed quoniam oratores audaciam hanc in laude ponunt, neque orator esse bonus quisquam potest, nisi sit idem ore duriori, & paulo confidentior, aggrediar sane ad dicendum, quid sentiam de eloquentia.

³ Ars enim] Eloquentiam non esse proprie artem sic probat Antonius. Ars, inquit, certissimis ac verissimis nititur principiis, & versatur in iis rebus quas certa scientia percipere possumus ; eloquentia autem versatur in causis in utramque partem probabilibus, & in iis rebus, in quibus quid certum, quid verum sit, deprehendi nullatenus potest. Nam contrarias causas tractant oratores, & alias aliud de iisdem rebus iidem sentiunt. Non est igitur proprie ars eloquentia.

O

uterque

uterque nostrum eadem de re alias aliud defendat, ^a cum plus uno verum esse non possit. Ut igitur in ejusmodi re, quæ ^b mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perveniat, quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur, ita dicam ^c, ^d si causam putatis esse, cur audiat.

31. Nos vero, & valde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eo magis, quod nulla mihi ostentatione videris esse usus. ^e Exorsus es enim non gloriose ^f magis, ut tu putas, à veritate, quam à nescio qua dignitate.

32. Ut igitur ^g de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, Artem esse non maximam; sic illud affirmo, Præcepta posse quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ^h ad excipiendas eorum voluntates. ⁱ Hujus rei scientiam si quis volet magnam quandam artem esse dicere, non repugnabo. Etenim cum plerique temere, ac nulla ratione causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam callidius id faciant; non est dubium, quin, ^j si quis animadverterit, quid sit, quare alij melius, quam alij dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is, si non plane artem, at quasi artem quandam invenerit.

33. Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro, atque in causis; ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, possem vobis exponere! Sed ^k de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, Quamvis ars non sit; tamen nihil esse perfectio oratore præclarius. Nam, ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata, & libera civitate dominatur,

^a Cum simplex & unica quadam res sit veritas, adeoque necesse sit falsum dicere qui aut alteri, aut sibi ipsi pugnancia defendat. ^b falsa opinione. ^c ut dici potest. ^d si vobis causa videtur idonea. ^e adhibuisti exordium non ostentationis plenum, ductum magis à veritate, ut tu quidem putas, quam ab ambigua quadam dignitate, quam arti suæ conciliare plerique student. ^f de ipsa eloquentia generatim sumpta. ^g ad captandas quasi ex insidiis voluntates. ^h scientiam tractandorum animorum, & bene dicendi. ⁱ non refert nunc id, possim necne.

^j Magis, ut tu putas, à veritate] Antonius professus erat initio minimum artis eloquentiam habere. Juxta hanc suam opinionem, quam veram existimat, utitur exordio simplice, & quod ab artis furo alienum est.

^k De ipso genere] Genus eloquentiæ

est ars, vel facultas, vel scientia: est enim id illi commune cum artibus aliis & disciplinis. Negabat autem Antonius vel scientiam esse, vel artem.

^l Si quis animadverterit] Hæc omnia desumpta sunt ex Aristotelis rhetor. lib. 1.

tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus jucundius percipi possit.

34. Qui enim cantus ^a moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inveniri potest? quod carmen artificiosa verborum conclusionem aptius? qui actor in imitanda, quam orator ^b in suscipienda veritate jucundior? Quid autem subtilius, quam acutæ, crebræque sententiæ? Quid admirabilius, quam res splendore illustrata verborum? quid ^c plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem ornate dici, graviterque debeat.

35. Hujus est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia; ejusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate & fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis à vitiis acrius revocare, quis vituperare improbos asperius, quis laudare bonos ornatus, quis cupiditatem vehementius frangere accusando potest? quis moerorem levare mitius consolando?

36. Historia vero, testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis, qua voce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua est ars alia, quæ verborum aut faciendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur; si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque variare, & distinguere quasi quibusdam verborum sententiarumque insignibus; aut si via ulla, nisi ab hac una arte, traditur, aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis, atque ordinis: ^d fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum esse, aut cum aliqua alia arte esse commune.

37. ^e Sed si in hac una est ea ratio, atque doctrina; non si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est hujus unius proprium: sed ut orator de iis rebus, quæ cætera-

^a Sententiarum verborumque dignitate gravis. ^b in tractandis veris causis. ^c perfectius. ^d si quæ ars alia præter artem oratoriam docet hæc omnia, dicendum sane fuerit aut hoc esse illi arti, qua hoc doceat, alienum, & aliunde sumptum, nempe ab arte oratoria, cuius hæc propria sunt; aut certe hoc illi esse cum arte oratoria commune. ^e si ars oratoria una docet modum componenda atque illustranda orationis, non idcirco minus hoc erit illius unius proprium, quod alii aliarum artium periti bene, & ornate locuti sunt.

rum artium sunt, si modo eas cognorit, (ut heri Crassus dicebat) optime potest dicere : sic cæterarum artium homines ornatus illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt.

38. ^a Neque enim, si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam id, quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diserte dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia : ^b in qua quia vis magna est in hominum ingeniis, eo multi, etiam sine doctrina, aliquid omnium generum, atque artium consequuntur : sed ^c quid cuiusque sit proprium, etsi ex eo judicari potest, cum videris, quid quæque doceant ; tamen hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes aliæ sine eloquentia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest : ut cæteri, si disertis sint, ^d aliquid ab hoc habent : hic nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit.

39. Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, minime impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ, patiere tamen, mihi que ignoscas. *Non enim possum, quin exclamem,* ¹ ut ait ille in Trinummo : ita mihi vim oratoris cum exprimere subtiliter visus es, tum laudare copiosissime : quod quidem eloquentem vel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet : debet enim ad eam laudandam, ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porro : tibi enim assentior, vestrum esse hoc totum, diserte dicere ; idque si quis in alia arte faciat, eum assumpto aliunde uti bono, non proprio, nec suo.

40. Et Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expolivit,

^a Si agricola quispiam de sua arte ornate loquatur, non idcirco putandum est agriculturam esse ipsam artem bene dicendi : vel si pictor, &c. ^b in qua eloquentia multi omnium generum & artium homines aliquid consequuntur, & aliquid dicendo possunt, eam ob causam, quia vis magna est in hominum ingeniis, ut sine cognitione præceptorum eloquentiæ de suis tamen artibus eloquenter, & ornate dicant. ^c qua sit artis cuiusque materia propria, ex eo quod quæque doceat, videri potest : itaque cum ars oratoria doceat hoc unum recte dicere, hoc illius unius proprium est, non aliarum. ^d aliquid ab oratore sumant : orator vero nisi ab arte sua, & quasi proprio domestico copiam & regulas bene dicendi sumat, eas non possit aliunde mutuari.

¹ Ut ait ille in Trinummo] Ut ait servus in comædia Plauti, quæ Trinummus inscribitur, actu III. Scena II. Stasimus servus ad verba Lysitelis adolescentis hunc in modum exclamat :

Non enim possum quin exclamem :
Euge ! euge ! *Lysiteles, πάλιν*
Facile palmam habes, hic victum
piciit tua comædia.

^a homi-

^a hominemque reddidit. Nam hesterno sermone unius ^b *cujusdam operis*, ut ait ^c Cæcilius, *remigem aliquem, aut bajulum*, nobis oratorem descripseras, inopem quendam humanitatis, atque inurbanum. Tum Antonius, ^c Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, ut, si te refellissem, hos à te discipulos abducerem : nunc, Catulo audiente, & Cæsare, videor debere non tam pugnare tecum, quam, quid ipse sentiam, dicere.

41. Sequitur igitur, ^d quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro, atque in oculis civium constituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eum muneri velimus esse præpositum. Nam Crassus heri, cum vos, Catule, & Cæsar, non adessetis, posuit breviter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt : neque sane quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit ; Duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia versaretur ; unum infinitum, alterum certum.

42. Infinitum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo : Expetendane esset eloquentia ; expetendine honores. Certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re & definita quæreretur ; cujusmodi sunt quæ in foro, atque in civium causis, disceptationibusque versantur.

43. ² Ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in con-

^a Humaniores effecit. ^b operarium quendam, & mercenarium faciebas oratorem, qui opus faceret, non secus ac remiges, & bajuli faciunt. ^c volebam scilicet heri te refellere, ut à te Scaevolam Cottamque abducerem : (id joco dictum) nunc dicam quod sentio. ^d quoniam agimus præcipue de illa parte artis oratoria qua in foro judiciisque versatur.

1 Cæcilius] Natione Insuber Gallus, professione comicus poëta ; quod servus fuisset, servile nomen habuit Statius, ut notat Gellius lib. iv. cap. 20. Vixit Romæ, & comædiæ princeps habitus est ætate sua. Eum licet dicat Cicero malum Latinitatis auctorem, tamen ei primas inter comicos tribuit Volcatius sedigitus, quod refert Gellius lib. xv. cap. 24. Ipse Tullius lib. de opt. gen. Orat. n. 2. videtur ipsi primum inter comicos locum dare. Sane apud Nonium in verbo *poscere* Varro principatum in argumentis Cæcilio dedit. In argumentis Cæcilius *poscit palmam*, in 431-

ov Terentius, in sermonibus Plautus. Claruit Cæcilius anno U. C. DLXXVII. ante Christum CLXXVII.

2 Ea mihi videntur] Antonius quæstiones, sive materiam oratori propositam revocat ad deliberationes, & ad judicia, quia hæc plerumque ab eo tractantur ; & si quando versetur in exornativo genere, vel ad defensionem vel ad suasionem laudatio, vituperatio ad accusationem aut dissuasionem referri facile potest. v. g. in oratione pro Lege Manilia in laudes Pompeii Tullius excurrit, ut suadeat eum delendum imperatorem contra Mithridatem 1

filio dando esse posita. Nam illud tertium, quod & à Crasso tactum est, & ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustravit, adjunxit, etiamsi opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam? inquit Catulus, an laudationes? id enim video poni genus tertium.

44. Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere scio & me, & omnes, qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cum abs te est Popilia, mater vestra, laudata, ¹ cui primum mulieri hunc honorem in nostra civitate tributum puto: sed non omnia, quæcunque loquimur, mihi videntur ad artem, & ad præcepta esse revocanda.

45. Ex his enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare; neque illa ² elementa desiderare, quæ ut nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? ^b Positis enim in rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam ² contra collegam censor habuit, principio dixit, *Quæ natura, aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus se vinci posse animo æquo pati; quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati vinci non posse*; qui laudabit quempiam, intel- liget, exponenda sibi esse fortunæ bona.

46. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum opum, valetudinis, formæ, virium, ingenii, cæterarumque rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ; si habuerit bene his usum; si non habuerit, sapienter caruisse; si amiserit, moderate tulisse. Deinde quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice

^a Præcepta rudia & trita quæ ad laudationes pertinent. ^b si enim statuamus duplicis generis spectandas esse, alias quæ natura vel fortuna dentur hominibus, alias quas sibi homines comparare possunt, ut Crassus dixit, &c.

tem: secunda Philippica invehitur in Antonium, ut tanquam hostis reip. condemnatur, quod spectat genus iudiciale.

¹ Cui primi mulieri] Popilia si matronarum prima publice post mortem laudata est, erravit Plutarchus in vita Camilli, qui dñi ante Popiliam funebris orationis honorem matronis concessum refert, propterea quod ornamenta sua ad persolvendum Apollini votum consulissent: nisi forte tanto post id sena-

tusconsultum tempore nulla sit laudatio quod vix credibile est. *Strebaus.*

² Contra collegam] Cn. Domitium Ahenobarbum, Neronis imperatoris avum, de quo dicebatur non esse mirandum, quod barbam haberet abentem, cui os ferreum, & cor plumbeum esset. Censor fuit anno U. C. DCLXII. ante Christum xcm. Cum L. Crasso gravi exercuit inimicitias. Vide Plinium lib. xvi. cap. 1. & Valerium Maximum lib. ix. cap. 1.

quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ sint ejus generis, facile videbit, qui volet laudare quempiam; & qui vituperare, contraria.

47. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium^a genus, ^b quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, ^c quæ cadunt aliquando in oratorem, quamvis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis.

48. Nam & testimonium^d sæpe dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratius; ut mihi necesse fuit in ^e Sex. Titium, seditiosum civem, & turbulentum. Explicavi in eo testimonio dicendo omnia consilia consulatus mei, quibus illi tribuno plebis pro republica restitissim; quæque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, exposui: diu retentus sum, multa audiui^e, multa respondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimoniis dicendis, quasi in arte tradere? Nihil sane, inquit Catulus, necesse est.

49. Quid si (quod sæpe summis viris accidit)^a mandata sint exponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem à senatu? num quia genere orationis in hujusmodi causis accuratior est utendum, idcirco pars etiam hæc causarum numeranda videtur, aut propriis præceptis instruenda? Minime vero, inquit Catulus: non enim deerit homini diserto in ejusmodi rebus facultas, ex cæteris rebus, & causis comparata.

50. Ergo item, inquit, illa, quæ sæpe diserte agenda sunt, & quæ ego paulo ante, (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in divisione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda sunt

^a Nempe exornativum. ^b quoniam est in ordine trium dicendi generum. ^c quæ ab oratore dici & tractari possunt aliquando, de iis nolo ita dicere, quasi sine oratorum præceptis tractari non possint. ^d ab oratore confirmandum vel infirmandum. ^e ab accusatore.

¹ Sex. Titium] Hic tribunus plebis fuit anno U. C. DCCLV. ante Christum scilicet. cum agraria lege lata plebem sibi vellet demereri, consulem Antonium, qui hic loquitur, acrem habuit adver-

sarium. Julius Obsequens.

² Mandata sint exponenda] Ut fit in legationibus, in quibus obeundis plurimum ingenii & eloquentiæ requiritur.

non minus diserte, quam quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, consolatio : quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret : ^a sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Plane, inquit Catulus, assentior.

51. Age vero, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? ^b Si, ut Græci scripserunt, summi, inquit Catulus : si, ut nostri, nihil opus est oratore : satis est non esse mendacem. Atqui, ne nostros contempnas, inquit Antonius, Græci quoque sic initio scriptitarunt, ¹ ut noster Cato, ² ut Pictor, ut ³ Piso.

52. Erat enim historia nihil aliud, nisi ⁴ annalium confectio : cujus rei, memoriæque publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum usque ad ⁵ P. Mucium, pontificem maximum, res omnes singulorum annorum mandabat literis pontifex maximus, efferebatque ^c in album, & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi, ii qui etiam nunc Annales maximi nominantur.

53. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt. Itaque qua-

^a Non debet ars oratoria istis rebus propria præcepta ponere, siquidem sufficient communia. ^b si ita scribatur historia, uti eam scribere Græci, summum oratorem desiderat : est enim ab illis ornate scripta. ^c in librum, in tabulam, ut ex ea populus possit historiam cognoscere ; qua tabula appellantur etiam nunc annales maximi.

1 Ut noster Cato] De quo Cicero fule in Bruto.

2 Ut Pictor] Fabii clarissima gens, teste Plinio lib. xxxv. cap. 4. Pictorum nomen ex eo traxerunt, quod princeps ejus cognominis ipse ædem Salutis pinxit anno U. C. ccccl. ante Christum ccciv. Ex Fabiis Pictoribus alius ædem Salutis pinxit, alius consulatum gessit cum Ogulnio, alius jurisconsultus, alius, de quo jam agimus, historicus fuit, si Livio credimus, scriptorum antiquissimus, cui prænomen erat Quinctus, ut ex Appiano recte colligit Vossius. In Romanos plus æquo propensus, in describendo bello Punico Carthaginensium gloriam sæpe deterit. In quo reprehenditur à Polybio. Floruit anno U. C. dxxx. ante Christum ccxxiv.

3 Piso] L. Piso vir tanta virtute atque integritate fuit, teste Tullio, ut etiam illis optimis temporibus, eum hominem in-

venire nequam neminem posses, solus tamen Frugi nominaretur. Consul fuit anno dcxxi. ante Christum cxxxiiii. Orationes reliquit & annales, ut quidem refert Cicero, sane exiliter scriptos, quos tamen simplicissima fuisse suavitate Gellius tradit lib. xi. cap. 14.

4 Annalium confectio] Sempronius Asellio apud Gellium lib. v. cap. 18. hoc statuit annales inter & historiam discrimen, quod annales tantummodo quid factum, quoque anno gestum sit aliquid exponant : historia vero non modo quid factum sit demonstret, verum etiam & rerum causas, & hominum consilia explicet.

5 P. Mucium] Non eum quo præceptore usus est in jure civili Cicero ; nam is est Q. Mucius & ipse pontifex maximus ; sed hujus patrem P. Mucium qui consul fuit anno U. C. dcxxi. ante Christum cxxxiiii.

lis apud Græcos ¹ Pherecydes, ² Hellanicus, ³ Acusilas fuit, alique permulti; talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio, (^a modo enim huc ista sunt importata) &, dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant esse, brevitatem.

54. ^b Paululum se erexit, & addidit historiæ majorem sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, ⁴ Antipater: cæteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Cœlius neque distinxit historiam varietate locorum, neque verborum collocatione; & tractu orationis leni, & æquabili perpoliuit illud opus; sed ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut dicis, superiores.

55. Minime mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. Nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in causis, atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentissimi homines, remoti a causis forensibus, cum ad cæteras res illustres, tum ad scribendam historiam maxime se applicaverunt. Namque & ^c Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornavit, in

^a Non ita pridem hac orationis ornamenta à Græcis didicimus. ^b historiam velut facientem humi extulit, & oratione grandiori scripsit. ^c qui primus historiam ornate scripsit.

¹ Pherecydes] Atheniensis historicus, prius à Pherecyde Syrio antiquiore, physico, & theologo, historiam primus oratione numeris soluta scripsit Darii, Hytaspis filii, temporibus, adeoque floruit circa Olympiad. LXXVIII. annis ante Christum DVIII. Eusebium & Suidam, qui duos agnoscant Pherecydas historicos, graviter errare observavit Scaliger, & recte probat Vossius lib. IV. de historicis Græcis cap. 4.

² Hellanicus] Hellanici duo sunt, alter Mitylenæus, sive Lesbios scripsit de antiquissimis gentium principibus, & alia quam plurima: Herodotum annis duodecim præcessit, ut ex Pamphila refert Gellius lib. XV. cap. XXIII. adeoque natus est anno 1. Olympiadis LXXI. ante Christum CCCXCVI. nec nisi octoginta quinque post annis obiit, ut testatur Lucianus in Macrobiis. Alter Milesius fuit: De utroque suo more

Vossius erudite differit.

³ Acusilas] Argivus historicus quæ victa numeris oratione Hesiodus, eadem soluta scripsit; aut potius hujus carmina pedestrem in sermonem transtulit, & tanquam sua edidit, ut docet Clemens Alexandrinus lib. VI. Stromatum. Paulo ante Persarum in Græcos expeditionem, hoc est, Olympiade circiter LXXII. annis ante Christum DXXX. vixisse tradit Josephus lib. I. contra Apionem.

⁴ Antipater] L. Cœlius Antipater belli Punici historiam edidit, ut ait Tullius in Oratore, & L. Crassi, qui in his dialogis primas tenet, magister fuit, ut idem refert in Bruto, quem consule ad n. 102.

⁵ Herodotum] Herodotus patria Halicarnasseus, ut ipse testatur, Thurius deinde appellatus, quod, ut ait Strabo, socium se deducendæ in Thurios coloniz

causis nihil omnino versatum esse accepimus: atqui tanta est eloquentia, ut me quidem, quantum ego Græce scripta intelligere possum, magnopere delectet.

56. Et post illum ¹Thucydides omnes dicendi artificio, mea sententia, facile vicit: qui ita creber est rerum frequentia, ut verborum prope numerum sententiarum numero consequatur; ita porro verbis aptus, & pressus, ut nescias, utrum res oratione, an verba sententiis illustrentur. Atqui ne hunc quidem, quanquam est in republica versatus, ex numero accepimus eorum, qui causas dictitarunt: & hos libros tum scripsisse dicitur, cum à republica remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exilium pulsus esset.

57. Hunc consecutus est Syracusius ²Philistus, qui cum Dionysii tyranni familiarissimus esset, otium suum consumens in historia scribenda, maximeque Thucydidem est, sicut mihi videtur, imitatus. Postea vero, quasi ex clarissima ³theopompis officina, duo præstantes ingenio, ⁴Theopompus, & Ephorus, ab Isocrate magistro impulsus, se ad historiam contulerunt; causas omnino nunquam attigerunt.

a E schola Isocrati.

nix præbisset. Historiæ pater floruit Olympiade LXXXIV. annis ante Christum CCCXLIV.

¹ *Thucydides*] Is fuit Olori filius, qui ad bellum Peloponnesiacum scribendum excitatus est, cum Herodotum libros suos recitantem audiisset. Claruit Olympiade LXXXVII. annis ante Christum CCCXXX. *Densus*, inquit Quintilianus lib. x. cap. 1. & *brevius*, & *semper instans sibi Thucydides*; *dulcis*, & *candidus*, & *fusus Herodotus*: *ille concitatus*, *hic remissus affectibus melior*: *ille concionibus*, *hic sermonibus*: *ille vi*, *hic volupate*. Eum tamen interdum tam obscurum esse, ut vix intelligatur, Cicero fatetur in Bruto.

² *Philistus*] Patria Syracusius pene pusillus Thucydides à Cicerone lib. II. epist. 12. ad Q. fratrem, appellatus; quia, ut notat Fabius lib. x. cap. 1. erat imitator Thucydidis, & ut multo infirmior, ita aliquatenus lucidior. Obiit Olympiade CVI. annis ante Christum CCCLVI. Cum pro Dionysio juniore in

prælio navali pugnaret, victus violentas sibi manus attulit, ut narrat Diodorus Siculus.

³ *Theopompus*] Chius, clarissimus Dionysio Halicarnasseo teste, omnium Isocratis discipulorum. Auctor est Suidas eum historiarum Herodoti epimen scripsisse. Refert Josephus Theopompum, cum vellet ex sacris codicibus quædam in suas historias transferre, mente turbatum fuisse; cumque somno didicisset id accidisse, quod evagare divina tentasset, ab incepto desistisse, pristinaque sanitati esse restitutum. Vixit annis ante Christum CCCLX.

⁴ *Ephorus*] Patria Cumæus, quem dicit Seneca sæpe decipi, sæpe decipere. Memoriam prodidit Diodorus Siculus eum res à Græcis & Barbaris ab Herodotidarum reditu pene per octul. annos gestas, & in triginta volumina distributas, scripsisse. Discipulus Isocratis fuit, ac floruit Olympiade CIX. annis ante Christum CCCXLIV.

58. Denique

§8. Denique etiam à philosophia profectus princeps ¹Xenophon, ²Socraticus ille; post ^b ab Aristotele ²Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam: & hic quidem rhetorico pene more; ille autem superior leniore quodam sono est usus, & qui illum impetum oratoris non habeat; vehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium ³Timæus, quantum autem judicare possum, longe eruditissimus, & rerum copia, & sententiarum varietate abundantissimus, & ipsa compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem.

§9. Hæc cum ille dixisset, Quid est, inquit, Catule, Cæsar? ubi sunt, qui Antonium Græce negant scire? quot historicos nominavit? quam scienter? ^c quam proprie de unoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud jam mirari desino, quod multo magis ante mirabar, hunc, cum hæc nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum

^a Discipulus Socratis. ^b discipulus Aristotelis. ^c quam eleganter dixit quæ propria cuiusque virtus in scribendo foret?

¹ Xenophon] Atheniensis, Socratis primum auditor, tum dux in bello præclare factis ita summi imperatoris famam adeptus est, ut privatis subinde studiis eloquentiæ palmam multis præriperit. Refert Suidas datum ei nomen Atticæ Musæ, vel apud Atticæ, quod, ut ait Tullius, ejus oratio sit melle dulcior. Maxime floruit, teste Laërtio, Olympiadis xciv. anno iv. nempe ante Christum cccci. Nonagenario major apud Corinthum obiit, anno i. Olympiadis cv. ante Christum ccclx.

² Callisthenes] Olynthius, Aristotelis non modo discipulus, verum etiam consobrinus, ut narrat Laërtius, tantæ fuit arrogantia, ut scripta sua factis Alexandri Magni superiora esse prædicaret. Odiosus Alexandro, quod divinos ipsi decerni honores distulisset, minimeque aulae & assentantium accommodatus ingenio, initæ in caput regis conjurationis falso suspectus, ante tortus interiit Olympiadis cxiii. anno ii. ante Christum cccxxvii. Nullius cades, inquit Curtius lib. viii. majorem apud

Græcos Alexandro excitavit invidiam, quam quod præditum optimis moribus artibusque, à quo revocatus ad vitam erat, cum interfecto Clyto mori perseveraret, non tantum occideret, sed etiam torserit, indicta quidem causa. Arrianus, Plutarchus, &c.

³ Timæus] Tauromenii in Sicilia natus, trecentis circiter ante Christi ortum annis floruit, regnante Agathocle, cui ob indictum exilium ulciscendi studio fuit præter modum insensus, adeo ut in hujus principis rebus nullam, auctore Suida, fidem mereatur. Varia fuit de ipso veterum sententia: hic eximie laudatur à Cicerone. Eum alii censent nullo delectu quidlibet in suas historias inseruisse, Hesychiusque & Suidas eum γραστονλέκτεον, animum collectricem, appellatum fuisse referunt. Longinus libro πηλ ὅς τις Timæum dicit sæpe frigidum, & ad puerilia delabi. Ait Diodorus Siculus propter in tempestivas reprehensiones nuncupatum esse ἡριπυγόν, id est, reprehensorem. Annos xcvi. vixit, teste Luciano in Macrobiis.

^a aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo.

60. Quid ergo est? fatebor; aliquid tamen: ut, cum in sole ambulem, etiamsi aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer: sic, cum istos libros ^b ad Misenum (nam Romæ vix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum ^c cantu quasi colorari, ^d Sed ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, voluerunt à vulgo intelligi.

61. In philosophos vestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quod sunt fere inscripti de rebus notis, & illustribus, de virtute, de justitia, de honestate, de voluptate, verbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis, & concisis disputationibus illigati. Poëtas omnino, ^a quasi alia quadam lingua locutos, non conor attingere. Cum his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares.

62. Sed illuc redeo ^e. Videtisne, quantum munus sit oratoris historia? ^f haud scio, an flumine orationis, & varietate maximum. Neque tamen eam reperio usquam separatim instructam rhetorum præceptis: sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit, ^g primam esse historiæ legem, Ne quid falsi dicere audeat? deinde, ^g Ne quid veri non au-

^a Quærens. ^b in villa mea, quæ est prope Misenum. ^c illorum oratione suavi, ^d sed ne me literarum Græcarum putetis esse peritiorem, quam sim. ^e unde digressus sum; nempe aio nulla esse præcepta in rhetoricis propria historiæ. ^f fortasse copia & dignitate orationis maximum. ^g ne quid, quod verum sit, non audeat dicere.

1 Misenum.] Misenus mons Campaniæ: vulgo *Miseno*. Misenum oppidum vocant Josephus & Orosius: à Miseno qui Ænean in Italiam secutus erat, nomen accepit. *Virgilius Æneid. lib. vi.*

2 Quasi alia quadam lingua.] Poëtarum enim sermo ab oratione numeris soluta remotior est; maxime Græcorum, qui dialectos suas amant, verbis inusitatis gaudent, &c.

3 Primam esse historiæ legem.] Perstringit hic historiæ leges, quarum prima est veritas, quæ vel visu, vel ex multorum simili relatione exploratur. Adversus hanc legem graviter peccaverunt Herodotus, Theopompus, & alii

præcipue Græci, quorum in historiis plerumque reperitur similis poëticiæ licentia. Ut nemo miretur Juvenalem scripsisse Satyra 1.

----- Et quidquid Græcia mendax
Audet in historia.

4 Ne quid veri non audeat.] Veritati dicendi libertatem adjungat historicus: ab omni affectu liber nec inimicorum virtutes, nec amicorum vitia supprimat: quod in Thucydide, ac Polybio probatur. Id eleganter in libello de scribenda historia exponit Lucianus. Talis igitur mihi sit historicus; motus expers, muneribus incorruptus, liber, in dicendo libertatis, & veritatis amicus.

deat? Ne qua suspicio ^a gratiæ sit in scribendo? Ne qua similitudinis? Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus.

63. Ipsa ^b autem exædificatio posita est in rebus, & verbis. Rerum ratio ^c ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: vult etiam, quoniam ^d in rebus magnis, memoriaque dignis consilia primum, deinde acta, postea eventus expectantur, & de consiliis significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari non solum quid actum, aut dictum sit, sed etiam quomodo; & cum de eventu dicatur, ^e ut causæ explicentur omnes, vel casus, vel sapientiæ, vel temeritatis; hominumque ipsorum non solum res gestæ, sed etiam, qui fama, ac nomine excellent, de cuiusque vita, atque natura.

64. Verborum autem ratio, & genus orationis, ^d fufum, atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens, sine hac judiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis, persequendum est. Harum tot, tantarumque rerum videtisne nulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum repetantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia jacerunt, cohortationes, consolationes, præcepta, admonita, quæ tractanda sunt omnia disertissime; sed locum suum ^e in illis artibus, quæ traditæ sunt, habent nullum.

65. ^f Atque in hoc genere illa quoque est infinita silva, quod oratori plerique (ut etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt: Unum de certa, definitaque causa,

^a Propensiois erga partem alteram. ^b structura historia. ^c ut explicentur causæ cur res facta sit, alias casu & fortuito, alias sapienter, aut temere. ^d numero-
sum, & coherens. ^e in libris rhetorum qui artem oratoriam tradunt. ^f in iis rebus
de quibus nulla præcepta tradita sunt, numerantur quæstiones duæ: altera definita, &
personis rebusque circumscripta: altera infinita: qua duæ quæstiones infinitam rerum
plurimam & copiam complectuntur.

ut, ut Comicus ille ait, ficus ficus, ligo-
nem ligoem appeller: non odio, neque a-
micitia quicquam tribuens, non parcens,
aut miseresens, aut erubescens, aut exo-
rabili: aquus iudex, benevolus omnibus,
usque ut ne alteri tribuat plus quam
par est: hospes in libris ac peregrinus, sui
pari, nullius imperio subditus, non quid
sui vel illi placitum sit cogitans, sed
quid actum sit exponens.

¹ Ordinem temporum] Historiæ peri-
us scriptor & chronologiam adjungat,

qua res suis consignetur temporibus, &
geographiam, qua describatur qua quid-
que regione gestum sit.

2 In magnis rebus] Vix quicquam
in historico vitiosius est, quam si rebus
maximis leviter tactis minuta quæque
persequatur; non aliter, inquit Lucianus,
ac si quis Jovis Olympici majesta-
tem nec videat, nec laudet, neque igna-
ris explicet: sed subsellii rectitudinem,
& crepidæ concinnitatem admiretur, &
studiosus exponat.

quales

quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus versantur; addat, si quis volet, etiam laudationis: Alterum, quod appellant omnes fere scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine persona, quæstionem. Hoc quid, & quantum sit, cum dicunt, intelligere mihi non videntur.

66. ¹ Si enim est oratoris, quæcunque res infinite posita sit, de ea posse dicere, dicendum erit ei, quanta sit ² solis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de musicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui profitetur esse suum, non solum de iis controversiis, quæ temporibus, & personis notæ sunt, hoc est, de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere, nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum.

67. Sed si illam quoque partem quæstionum oratori volumus adjungere vagam, & liberam, & late patentem, ut de rebus bonis, aut malis; expetendis, aut fugiendis; honestis, aut turpibus; utilibus, aut inutilibus; de virtute, de justitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris virtutibus, contrariisque vitiis dicendum oratori putemus; itemque de republica, de imperio, de re militari, ^a de disciplina civitatis, de hominum moribus: ^b assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit circumscripta modicis regionibus.

68. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum civium, morem hominum, quæ versantur in consuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac societate civili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda esse oratori puto; si minus ut separatim de his rebus philosophorum

^a De arte politica. ^b demus oratorem differere de hominum moribus, non solum & implicite ut philosophos, sed obiter & quadantenus pro sua facultate.

¹ Si enim est oratoris, &c.] In infinita causa versari non posse oratorem probat inductione plurimarum artium, quæ infinitas continent quæstiones ab usu oratorio remotissimas. Astrologia solis magnitudinem; geometria terræ figuram investigat, aliud aliarum artes in-

quirunt; quorum pleraque oratori hoc est, fule & ornate tractari non possunt.

² Solis magnitudo] Quanta sit solis magnitudo, quæ figura terræ dicimus in notis ad librum 1. de Inventionem num. 8.

more respondeat, at certe, ut in causa prudenter possit intexere: hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter & splendide, sine ulla serie disputationum, & sine jejuna concertatione verborum.

69. Hoc loco, ne qua sit admiratio, si tot, tantarumque rerum nulla à me præcepta ponentur, sic statuo; ut in cæteris artibus cum tradita sunt cujusque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi non necesse est: ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit, posse eum cujusvis vel formæ, vel ætatis, etiamsi non didicerit, pingere; ^a neque esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit: neque est omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, à doctore tradantur; sed qui primum, & certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua non incommode ^b persequuntur.

70. Similiter arbitror, in hac sive ratione, sive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus sit, ut eorum mentes, ^c qui aut de rep. aut de ipsius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium movere possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsiturum esse quid dicat, quam ¹ Polycletum illum, cum ² Herculem fingebar, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiamsi hæc nunquam separatim facere didicisset.

71. Tum Catulus, Præclare mihi videris, Antoni, posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus; quid etiam si non didicisset, ex eo, quod didicisset,

^a Neque timendum est. ^b percipiunt. ^c qui judices sunt, quorum est aliquid statuere de iis rebus de quibus audiunt.

¹ Polycletum] Sicyonium Statuarium insignem, celebrem Olympiade LXXXVII. annis ante Christum plus minus ccccxxx.

² Herculem] Jovis ex Alcmena filium, qui post purgatum monstris orbem, deorum in numerum, ut fingunt poëtæ, à Jove relatus est. Inter alia fortitudinis portenta non postrema sunt illa duo quæ hic obiter indicantur; horrendum leonem in Nemea sylva

occidit, detractamque pellem gestavit pro insigni: hydram colubris & capitibus pullulantem ferro & face in Lerna palude oppressit. Cum anno ætatis LII. ut scribit Eusebius, morbo pestilenti afflatus sese in rogi ardentem doloris impatiens immisisset, magnum dedit poëtarum fabulis argumentum. Ejus mortem referunt ad annum ante Christum MCCXXXVII.

assumeret.

assumeret. Deduxisti enim totum hominem in duo solum genera causarum, cætera innumerabilia exercitationi, & ^a similitudini reliquisti. Sed ^b videto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis; Hercules autem, & alia opera majora, ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi minus operis videtur de universis generibus rerum, quam de singulorum causis, ac multo etiam majus de natura deorum, quam de hominum litibus, dicere.

72. Non est ita, inquit Antonius: dicam enim tibi, Catule, ^c non tam doctus, quam (id quod est majus) expertus. Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non habeti, neque inexercitato, neque communium literarum, & politioris humanitatis experti: in causarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud sciam, an de humanis operibus longe maximum; in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu, & victoria judicatur; ubi adest armatus adversarius, qui sit & feriendus, & repellendus; ubi sæpe ^d is, qui rei dominus futurus est, alienus, atque iratus, aut etiam amicus adversario, & inimicus tibi est; cum aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam oratione moderandus; in quo sæpe benevolentia ad odium, odium autem ad benevolentiam deducendum; qui tanquam ¹ machinatione aliqua, tum ad severitatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiā est contorquendus.

73. Omnium sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus est utendum. Accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus ² si quis illam artem comprehen-

^a Reliquisti cognoscenda ex aliorum qua didicerit similitudine. ^b cave ne ista duo genera, judiciale scilicet, & deliberativum, quæ tantum assignas oratori, sint velut hydra in Herculeæ statua, & pellis leonis qua Hercules tegitur, hoc est, sint opera leviora & faciliora: illa autem qua præceptis non indigere dicis, sint Hercules, hoc est, opera majora & difficiliora. ^c dicam id quod non tam studio quam experientia didici. ^d is qui de tota controversia pro arbitrio statuet, est animo infenso.

¹ Machinatione] Ut tormentis machinisque bellicis quatuntur muri, capiuntur arces: sic affectibus commotis animi expugnantur.

² Si quis, &c.] Hujus loci sententia est: Quemadmodum artifex, si quod est præcipuum ac difficillimum

possit efficere, & statuam veluti ponere, de statuarum ornamentis ac levioribus operibus non laborabit: ita orator, si quod in arte sua maximum est, affectus fuerit, reliqua facile comprehendet.

derit,

derit, ut, tanquam ¹ Phidias, ² Minervæ signum efficere possit; non sane, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit.

74. Tum Catulus, Quo ista majora, ac mirabilia fecisti, eo me major expectatio tenet, quibusnam rationibus, quibusve præceptis ea tanta vis comparetur; non quo mea quidem jam inter sit (neque enim ætas id mea desiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus judicum vi quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad ulum meum, tantum cognoscendi studio adductus requiro.

75. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi pervulgata præcepta decantet, cum ipse nunquam forum, nunquam ullum judicium adspexerit; ut Parepateticus ille dicitur ³ Phormio, cum ⁴ Hannibal Carthagine expulsus, ⁵ Ephesum ad ⁶ Antiochum venisset exsul, ^a proque eo, quod ejus nomen erat magna apud omnes gloria, invitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si vellet, audiret; cumque ^b se non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum, cum cæteri, qui illum audierant, vehementer essent delectati, quærebant ab Hannibale, quidnam ipse de illo philosopho judicaret. Hic ^c Pœnus, non optime Græce, sed tamen libere respondisse fertur, Multos se deliros senes sæpe vidisse; sed qui magis, quam Phormio, deliraret, vidisse neminem.

^a Et quia ille Phormio magna erat eruditionis gloria, invitatus esset Hannibal. ^b dixisset se libenter auditurum. ^c Hannibal Carthaginensis.

¹ Phidias] Celebris ebore sculpendo statuarius, præter Jovem Olympium, quærit nemo æmulatur, inquit Plinius lib. xxxiv. cap. 8. fecit & ex ebore Minervam. Floruit Olympiade LXXXIII. ante Christum annis cxxxviii.

² Minerva] Sive Palladis, quæ artium Dea Græcè dicitur Ἀθήνη.

³ Phormio] Peripateticus ille philosophus, qui se deridendum obtulit Hannibali, vixit Olymp. cxlv. annis ante Christum cc.

⁴ Hannibal] Consule notas in lib. III. ad Heren. n. 2.

⁵ Ephesum] Quæ urbs est Ioniz in Asia minore: etiamnum appellatur Ephese.

⁶ Antiochum] Syriæ regem, qui motus ab Hannibale, Romanis bellum intulit anno U. C. dclxii. ante Christum cxcii. ab triennio post à L. Cornelio Scipione consule, ejusque fratre legato P. Cornelio Scipione Africano ingenti strage profligatus, pacem iniquis conditionibus redemit. Livius, &c.

Q

76. Neque

76. Neque mehercule injuria : quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quam Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano, omnium gentium victore, certasset, Græcum hominem, qui nunquam hostem, nunquam castra vidisset, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur : quod enim ipsi experti non sunt, id docent cæteros : sed hoc minus fortasse errant, quod non te, ut Hannibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur.

77. Erras, Catule, inquit Antonius : nam egomet ^a in multos jam Phormiones incidi. Quis enim est istorum Græcorum, qui quenquam nostrum quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt ; facile omnes perpetior, & perfero. Nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat ; aut efficiunt, ut me non didicisse minus poeniteat. Dimitto autem eos non tam contumeliose, quam philosophum illum Hannibal, & ^b eo fortasse plus habeo etiam negotii : sed tamen est eorum doctrina, quantum ego judicare possum, perridicula.

78. Dividunt enim ^c totam rem in duas partes, in causæ controversiam, & in quæstionis. Causam appellant, ^d rem positam in disceptatione rerum, & controversia : Quæstionem autem, ^e rem positam in infinita dubitatione. De causæ præcepta dant : de altera parte dicendi mirum silentium est.

79. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa disponere, deinde ornare verbis, post memoriæ mandare, tum ad extremum agere ac pronuntiare : ^f rem sane non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte viderit, neminem posse apte dicere, nisi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo : sed ^g ante oculos posita esse dico ; ut ⁱ eas item quatuor, quinque, sek-

^a In multos similes isti Phormioni. ^b ob hanc meam humanitatem mihi sunt molestiores. ^c materiam omnem rhetorica subiectam. ^d rem alligatam certis rebus & circumstantiis de quibus disceptatur. ^e rem qua nullis personarum, temporum, aut locorum circumstantiis definita est. ^f qua partitio minime recondita est & subtilis. ^g trita & vulgaris.

ⁱ Eas item quatuor] Orationem distribuunt nonnulli quatuor in partes, exordium, narrationem, confirmationem & perorationem. Confirmationi subjungunt

ve partes, vel etiam septem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa.

80. Jubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, benevolum nobis faciamus, & docilem, & attentum: Deinde rem narrare, ita ut verisimilis narratio sit, ut aperta, ut brevis: Post autem dividere causam, aut proponere: Nostra confirmare argumentis, ac rationibus: Deinde contraria refutare. Tum autem alii conclusionem orationis, & quasi perorationem collocant; alii jubent, antequam peroretur, ornandi, aut augendi causa, digredi; deinde concludere, ac perorare.

81. Ne hæc quidem reprehendo: sunt enim concinne distributa; sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis, non perite. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conservanda.

82. ¹ Nam ego mihi benevolum judicem facilius facere possum in cursu orationis, quam cum omnia sunt ² inaudita: docilem autem, non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, & explano: ² attentum vero, crebro tota actione excitandis mentibus judicum, ^b non prima denuntiatione, efficere possumus.

83. Jam vero narrationem quod jubent verisimilem esse, & apertam, & brevem, recte nos admonent: quod hæc narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis, valde ³ mihi videntur errare: omninoque in hoc omnis est error, quod ^c existimant, artificium esse hoc quoddam non

^a Nondum à judicibus audita. ^b prima postulatione attentionis. ^c putant artem eloquentia similem esse artibus aliis, v. g. juris civilis, in quo tradendo, & componenda quasi arte, primo sunt exponenda rerum genera, puta quotuplex sis jus, &c.

subjungunt alii refutationem. Sunt & qui partitionem, & qui digressionem adjungant.

¹ Nam ego mihi, &c.] Aberrat hic Antonius: etsi enim judicis benevolentiam tota oratione debet orator aucupari, præcipue eam sibi conciliet in exordiis necesse est, cum vel auditor præjudicaris in gratiam adversariorum opinionibus laborat, vel nondum bene erga nos videtur animatus.

² Attentum vero.] Imo tradunt

nonnulli malæ causæ multum prodesse, si parum intelligatur: adeoque satius tum esse auditorem reddere non attentum, quam attentum. Falluntur: ineptit enim orator, qui ab oratione sua auditorem avertit: sapit autem, qui ab accurata rationum infirmarum consideratione avocatur.

³ Mihi videntur errare.] Tota hæc Antonii ratiocinatio egregie refellitur à Cæsare hujus libri n. 326. &c.

diffimile cæterorum; cuiusmodi de ipso jure civili hesternodie Crassus componi posse dicebat: ut genera rerum primum exponerentur, in quo vitium est, si genus ullum præmittatur: deinde singulorum generum partes, in quo & deesse aliquam partem, & ^a superare, mendosum est: tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare.

84. Sed hoc si in jure civili, si etiam in parvis, aut mediocribus rebus doctiores assequi possunt, non idem sentio ^b tanta hac in re, tamque immensa posse fieri. ^c Sin autem qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos, qui hæc docent: omnia jam explicata, & perpolita assequentur. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abdit, neque obscuri. Sed videant, ^d quid velint, ad ludendumne, an ad pugnandum arma sint sumturi. ^e Aliud enim pugna, & acies; aliud ludus, ^f campusque noster desiderat. ^g Attamen ars ipsa ludicra armorum, & gladiatorum, & militi prodest aliquid: sed animus acer, & præsens, & acutus idem, atque versutus invictos viros efficit, non difficilius arte conjuncta.

85. Quare ego tibi oratorem sic jam institui, si potuerit, ut ^h quid efficere possit, ante perspiciam. ⁱ Sit enim mihi tinctus literis; audierit aliquid, legerit, ista ipsa præcepta acceperit: ^j tentabo quid deceat, ^k quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos pervenire; non solum hortabor, ut elaboret, sed etiam, si vir quoque mihi bonus videbitur, obsecrabo: tantum ego in eccellente oratore, & eodem viro bono, pono esse ornamenti universæ civitati. Sin videbitur, ^l cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse

^a Supervacaneam esse. ^b in arte eloquentia, qua tam late patet. ^c quod si qui tamen sunt, qui putant eloquentiam, ut jus civile, in minutas partes ac præcepta posse dividi; adeant illi sane rhetoricae magistros, à quibus hæc omnia divisa & explicata discent. ^d quo consilio rhetoricam doceri velint. ^e aliud requirit forum & cæto, aliud umbratilis dicendi exercitatio. ^f quemadmodum militem & gladiatorem adjuvat ars ipsa lanissarum, & umbratilis armorum meditatio: sic ars conjuncta cum animo acri, præsentis, acuto atque versuto facilius oratorem faciet invictum. ^g quemadmodum sis ad eloquentiam comparatus à natura & ab eruditione. ^h si instructus aliqua cognitione artium. ⁱ experiar quam decens sit & aptus tota corporis conformatione. ^k cum vim omnem & contentionem adhibueris.

^j Campusque noster.] Ad campum Martium spectat, in quo ludicra belli simulacra in armis exercebant.

^k Quid voce.] Oratori enim ad agendum opus est canora voce, firmis lateribus, spiritu libero, & expedita lingua.

venturus;

venturus; ¹ permittam ipsi, quid velit; molestus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, & erit ² absurdus; ³ ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo.

86. ^b Nam neque is, qui optime potest, deferendus ullo modo est à cohortatione nostra; neque is, qui aliquid potest, deterrendus: ^c quod alterum, divinitatis mihi cuiusdam videtur: alterum, vel non facere quod non optime possis, vel facere quod non pessime facias, humanitatis: tertium vero illud, clamare contra quam deceat, & quam possit, hominis est, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixisti, ³ stultitiæ suæ quamplurimos testes domestico præconio colligentis.

87. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, adjuvandusque sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus docuit, ut nobis ducibus veniat eo, quo sine duce ipsi pervenimus, quoniam meliora docere non possumus.

88. Atque, ut à familiari nostro exordior, hunc ego, Catule, Sulpicium ^d, primum in causa parvula adolescentulum audiui, voce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quærimus; oratione autem celeri & concitata, (quod erat ingenii:) & verbis ^e effervescentibus, & paulo nimium redundantibus, (quod erat ætatis:) non sum aspernatus. ^f Volo enim se efferat in ado-

^a Minime factus ad eloquentiam. ^b qui naturam & indolem affert præclaram ad dicendum, semper cohortandus est. ^c posse optime dicere, divinum quiddam est: emittere vero eloquentiam, quia non possis ad summos oratores pervenire, vel in eam incumbere, quia speres te venturum ad mediocres, neque futurus sis inter pessimos, humanum: at clamare incondite, & præter vires, invita Minerva dicere stultum est. ^d qui jam hic adest. ^e elatis & acerbis. ^f non mihi displicant adolescentes plus iusto facundi & uberes in dicendo.

¹ Permittam ipsi] Scilicet tolerabilis est in arte oratoria mediocritas: ut ait Horatius in Arte,

— consultus juris & actor
Causarum mediocris, abest virtute disertis
Messala, nec scit quantum Cassellius Aulus:

Sed tamen in pretio est.

² Ut se contineat] Quippe, ut idem canit,

Tu nihil invita dices, faciesve Minerva.

³ Stultitia sua] Sensus est: Orator absurdus, & ab eloquentia penitus abhorrens, quasi privatus præco, sua voce,

tanquam tuba, multos testes suæ stultitiæ convocat.

⁴ Volo enim] Quam in sententiam egregie Fabius lib. II. cap. 4. Audeat, inquit, hac ætas plura, & inveniat, & inventis gaudeat; sint licet ista non satius interim secunda & severa. Facile remedium est ubertatis: sterilia nullo labore vincuntur. Illa mihi in pueris natura nimium spei dabit, in qua ingenium iudicio præsumitur. Materiam esse primum volo vel abundantiorē, atque ultra quam oporteat fusam. Multum inde decoquent anni, multum ratio limabit, aliquid velut usu

lescente fecunditas: nam facilius, sicut in vitibus,^a revocantur ea, quæ sese nimium profuderunt, quam,^b si nihil valet materies,^c nova sarmenta cultura excitantur: ita volo esse in adolescente, unde aliquid amputem.^d Non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum.

89. Vidi statim indolem,^e neque dimisi tempus; & eum sum cohortatus, ut forum sibi^f ludum putaret esse ad discendum; magistrum autem, quem vellet, eligeret; me quidem si audiret, L. Crassum: quod iste^g arripuit, & ita sese facturum confirmavit, atque etiam addidit, gratiæ scilicet causa, me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cum iste accusavit^h C. Norbanum, defendente me. Non est credibile, quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat.ⁱ Omnino in illud genus eum Crassi magnificum, atque præclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem, studio, atque imitatione incidisset, atque ita dicere consueffet, ut tota mente Crassum, atque omni animo intueretur.

90. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut^j instremus,^k quem imitetur, atque ita, ut,^k quæ maxime excel-

^a Refecantur sarmenta qua luxuriant, & plus nimio se profundunt. ^b si vis ipsa & radix vitiosa sit. ^c novi surculi educuntur. ^d quemadmodum non potest fructus habere succum diuturnum, qui præcox fuerit, & nimium cito maturus: ita non potest adolescens diu esse eloquens, cujus oratio jam sit quasi decocta, & matura. ^e occasionem ejus cohortandi non sum passus elabi mihi. ^f scholam. ^g perhibente me admonentem audivit. ^h sua Sulpicium indoles ducebat in eam dicendi rationem magnificam, qua Crassus utebatur: ea tamen indoles non satis profecisset, nisi in hoc dicendi genus studio & imitatione incubuisset, assuevissetque ita orationem suam formare, ut Crassum omnino, quem imitaretur, aspiceret. ⁱ ostendatur oratori ad eloquentiam aspiranti aliquis quem imitetur. ^k curet imitari diligentissime illa quæ in eo erunt præstantissima.

usu ipso deteretur, sit modo unde excidi possit, & quod exculpi. Erit autem, si non ab initio tenuem nimium laminam duxerimus, & quam calatura altior rumpat.

[I C. Norbanum] Anno U. C. DCLX. ante Christum xciv. C. Norbanus, quod tribunus plebis Q. Servilium Cæpionem à Cimbris victum seditiosis concionibus ultra modum vexasset, reus majestatis à P. Sulpicio Rufo juvene peractus est. Hominis nocentissimi cau-

sam suscepit M. Antonius ejus olim quaestor, & tum eloquentia sua, tum etiam equitum favore obtinuit. De hoc judicio pluribus infra n. 197. disserit Antonius Sulpicium alloquens.

2 Quem imitetur] Neesse est, inquit Fabius lib. x. cap. 11. aut simile, aut dissimiles boni sumus: similem rari natura præstat, frequenter imitatio. Prudenter idem paulo post monet in hoc imitationis onere suscipiendo suas cuique vires esse consulendas. Nam quædam

lant in eo, quem imitabitur, ea diligentissime persequatur: tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores sæpe cognovi, qui aut ea, quæ facilia sunt, aut etiam illa, ^a quæ insignia, ac pene vitiosa, consecretantur imitando.

91. Nihil est facilius, quam ^b ⁱ amictum imitari alicujus, aut ^c statum, aut motum. Si vero etiam vitiose aliquid est, id sumere, & in eo vitiosum esse, ^d non magnum est; ut ille, qui nunc etiam, amissa voce, ^e furit in rep. ² Fufius, ^f nervos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non assequitur: ^g oris pravitatem, & verborum latitudinem imitatur. Sed tamen ille nec deligere scivit, cujus potissimum similis esset; & in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit.

92. Qui autem ita faciet, ut oportet, primum vigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quæ maxime excellent, ea diligentissime persequatur. Quid enim causæ censetis esse, cur ^h ætates extulerint singulæ singula prope genera dicendi? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus judicare; quia scripta, ex quibus judicium fieri posset, non multa sane reliquerunt; quam in Græcis, ex quorum scriptis, cujusque ætatis quæ dicendi ratio, voluntasque fuerit, intelligi potest.

93. Antiquissimi fere sunt, quorum quidem scripta ⁱ consent, ³ Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides; subtiles, acuti, breves, sententiis magis, quam ver-

^a Quæ oculos feriunt. ^b certam rationem componenda toga. ^c positionem corporis rectam. ^d non magna opera ac laudis est. ^e turbulentis concionibus temp. venat. ^f vim & impetum. ^g oris contorti deformitatem, & vastam hiantemque pronunciationem. ^h quot ætates fuerunt, totidem diversa existerint dicendi genera. ⁱ superflui.

dam sunt inimitabilia, quibus aut infirmitas natura non sufficiat, aut diversitas repugnet. Nec cui tenue ingenium erit, sola velit fortia & abrupta: cui forte quidem, sed indomitum, amore subtilitatis & vim suam perdat, & elegantiam, quam cupit, non assequatur.

¹ Amictum] Vide notas in Brutum n. 224.

² Fufius] De Fusio & Fimbria agitur in Bruto. Fusium autem hic furere di-

cit Antonius ad nomen ejus respiciens; Furius enim & Fufius, quemadmodum Valerius & Valesius, commutantur, ut observat Quintilianus lib. 1. cap. 4.

³ Pericles, atque Alcibiades, &c.] Non semel jam monuimus de oratoribus tum Græcis tum Latinis, qui passim hic laudantur, dicturos esse nos in notis ad Brutum, quo in libro Tullius oratores omnes, quorum existat memoria, recenset.

bis abundantes. Non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lyfias. Multa Lyfiæ scripta sunt, nonnulla Critiæ, de Theramene audivimus. Omnes etiam tum retinebant illum ^a Periclis succum, sed erant paulo uberiore filo.

94. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium, ^b cujus è ludo, tanquam ^c ex equo Trojano, ^d meri principes exierunt: sed ^e eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse voluerunt. Itaque & illi, Theopompi, Ephori, Philisti, ³ Naucrata, multique alii, ^d naturis differunt; voluntate autem similes sunt, & inter sese magistri: & ii, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Æschines, Dinarchus, aliique complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem veritatis imitandæ genere versati; ^e quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, studiumque vixit.

95. Posteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est, & evanuit; alia quædam dicendi molliora, ac remissiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis: tum Phalerus ille Demetrius, omnium istorum, mea sententia, politissimus, aliique eorum similes extiterunt. Quæ si volumus usque ad hoc tempus persequi, intelligemus, ut hodie ⁴ Alabandensem illum ⁵ Meneclem, & ejus fratrem Hieroclem,

^a Orationem plenam suavitatis & roboris, qua usus est Pericles, retinebant, sed tamen erant paulo copiosiores. ^b cujus è schola viri in dicendo præstantissimi, ut heredes duces ex alvo equi Trojani, prodierunt. ^c alii eorum orationibus ad pompam & laudicram exercitationem scriptis, alii causis in foro dicendis celebres esse voluerunt. ^d indole & ingenio sunt discrepantes: sed idem omnes efficere conati sunt, nempe unum aliquem præstantem oratorem imitari. ^e quamdiu fuerunt qui eos imitentur, tandiu mansit ac floruit dicendi genus illud, quod fuerant consecrati.

¹ Ex equo Trojano] Poëtarum fabulis notum est, à principibus Græcis ingentem equum ligneum inclusis Trojam post decennium fuisse captam & incensam. Virgil. 11. Æneid.

² Meri principes] Ita legitur apud Nonium in Merum, idque interpretatur hoc loco sincerum. In multis editionibus habetur innumeri principes.

³ Naucrata] Naucraten Isocratis discipulum fuisse tradit Quintilianus

lib. III. cap. 6.

⁴ Alabandensem] Oriundum ex Alabanda, quæ urbs est Asiæ minoris in Garia.

⁵ Meneclem, & Hieroclem] Illustrissimos Asiæ oratores, quos cum audierit Antonius, ipseque Tullius puer, ut tradit in Bruto n. 325. floruisse oportet circa annum V. C. DCXX. ante Christum civ.

quos

quos ego audiui, tota imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem, cujus se similes plerique esse vellent.

96. Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi vult, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maxime persequatur. Quod si hic noster Sulpicius faceret, multo ejus oratio esset pressior; in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate ^a inest luxuries quædam, quæ stilo depascenda est.

97. Hic Sulpicius, Me quidem, inquit, recte mones, idque mihi gratum est: sed ne te quidem, Antoni, multum scriptitasse arbitror. Tum ille, Quasi vero, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi defunt: sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: verum & in hoc, ex re familiari mea, & in illo, ex eo, quod dico, quantulum id cumque est, quid faciam, judicari potest.

98. Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & suapte natura, quod velint, sine cujusquam similitudine consequantur: quod & in vobis animadverti recte potest, Cæsar, & Cotta, quorum ^b alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam, & ^c salem; ^d alter acutissimum, & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque vero vester æqualis, Curio, ^e patre, mea sententia, vel eloquentissimo temporibus illis, quenquam mihi magnopere videretur imitari: qui tamen verborum gravitate, & elegantia, & copia, ^e suam quandam expressit quasi formam, figuramque dicendi: quod ego maxime potui judicare in ea causa, quam ille contra me apud ^a centumviros ^a pro fratri-

^a Rerum & verborum inutilis copia, quam scriptis crebra quasi refecare oporteat. ^b Cæsar. ^c Cotta. ^d qui patrem habuit in dicendo facile principem. ^e proprium quoddam ac suum sibi fecerat dicendi genus, non aliunde imitando expressum.

¹ Inest luxuries] At Cicero lib. de claris oratoribus ait hujus Sulpicii stilum esse pressum ac concisum. Nempe orationem adolescentis redundantem ac dissipatam subinde coercuerat ætas maturior.

² Sed tamen ne, &c.] Hæc est Antonii sententia. Non tamen sum in scribendo tam negligens quam dicis. Quemadmodum enim existimor non conficere tabulas, quas tamen à me confici satis probat res mea familiaris recte administrata: sic scribendi exercitatio nem penitus à me non omitti satis de-

clarat hæc mea, quantulacunque est, dicendi facultas & copia, quam videlicet nunquam, nisi crebro multumque scribendo, assecutus essem.

³ Tabulas conficere] Est scribere commentarios domesticos, in quos referantur rationes acceptæ & expensæ pecuniæ.

⁴ Centumviros] Vide notas in librum superiorem num. 173.

⁵ Pro fratrius Cossis] An qui genus ducebant ab illustribus illis Corneliiis Maluginensibus Cossis, qui magistratus amplissimos gessere?

R

bus

bus Cossis dixit: in qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet.

99. Verum, ^a ut aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotii est, iudiciorum, atque litium (riferit aliquis fortasse hoc præceptum: est enim non tam acutum, quam necessarium, magisque monitoris non fatui, quam eruditi magistri) hoc ei primum præcipiemus, Quasunque causas erit acturus, ut eas diligenter, penitusque cognoscat.

100. Hoc ^b in ludo non præcipitur: faciles enim causæ ad pueros deferuntur ^c. Lex peregrinum vetat in murum ascendere: ascendit ^d: hostes repulit: accusatur. Nihil est negotii huiusmodi causam cognoscere. Recte igitur nihil de causa dicenda ^e præcipiunt: hæc est enim in ludo, causarum fere formula. At vero in foro, ^f tabulæ, testimonia, pacta, ^g conventa, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa ^g, vita denique eorum, qui in causa versantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentia plerasque causas, & maxime privatas (sunt enim multo læpe obscuriores) videmus amitti.

101. Ita nonnulli, ^h dum operam suam multam existimari volunt, ut toto foro ⁱ volitare, & à causa ad causam ire videantur, causas dicunt incognitas: ^k in quo est illa quidem magna offensio, vel negligentia, susceptis rebus; vel perfidia, receptis: sed etiam illa major opinione, quod nemo potest de ea re, quam non novit, non turpissime dicere: ita dum inertia vituperationem, quæ major est, contemnunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, ^l tarditatis.

102. Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat, & ^m ut ne quis alius adsit, quo liberius loquatur, & ⁿ agere adversarii causam, ut ille agat suam, &

^a Ut oratorem quem instituimus, doceamus, quemadmodum agenda sint in foro graviores causa. ^b in exercitatione puerili & schola. ^c qualis est ista. ^d peregrinus. ^e magistri puerorum. ^f libri in quos acta publica referuntur. ^g iuriconsultorum. ^h dum in pretio esse volunt propter multitudinem causarum quas suscipiunt. ⁱ sese ostentare. ^k in quo peccant illi graviter & negligentia, qui res susceptas causasque non curent, & perfidia, quia id non præstant, quod in se receperunt, hoc est, se facturos promiserunt. ^l ignorantia. ^m ut removeantur arbitri & testes, ne quis audiat quod mecum ille loquitur. ⁿ obijcio ipsi quæ ab adversario dici possunt, ut ea refellas ipse.

quicquid de sua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cum ille discessisset, tres personas unus sustineo summa animi æquitate, meam, adversarii, judicis. ^b Qui locus est talis, ut plus habeat adjumenti, quam incommodi, hunc judico esse dicendum: ubi plus mali, quam boni, reperio, id totum ^c abjudico, atque rejicio.

103. Ita assequor, ut alio tempore cogitem, quid dicam, & alio dicam: ^d quæ duo plerique, ingenio freti, simul faciunt. Sed certe iidem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus, causamque cognovi, statim occurrit animo, ^e quæ sit causa ambigui.

104. Nihil est enim, quod inter homines ambigatur, sive ^f ex crimine causa constet, ut facinoris; sive ^g ex controversia, ut hæreditatis; sive ex deliberatione, ut belli; sive ex persona, ut laudis; sive ^h ex disputatione, ut de ratione vivendi: ⁱ in quo non ^l aut Quid factum sit, aut fiat, futurumve sit, quærat, aut Quale sit, aut Quid vocetur.

105. Ac nostræ fere causæ, quæ quidem sunt criminum, plerumque ^k inficiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis, quæ maximæ sunt, neganda fere sunt omnia: & ² de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem, ac benignitatem ab ambitu, atque largitione sejungere: de sicariis, de veneficiis, de peculatu, inficiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in judiciis, ^m ex contro-

^a Trium hominum, meam, adversarii, & judicis partes sustineo, nulli plus favendo quam alteri ex illis tribus, non mihi plus quam adversario & judici. ^b cum aliqua pars causa est ejusmodi. ^c adhibito judicio rejicio. ^d eodem tempore & cogitant quid sibi dicendum sit, & illud ipsum dicunt. ^e quid in dubium & in questionem veniat. ^f ex accusatione ob crimen illata. ^g ex jure ambiguo & dubio. ^h ex aliqua re qua in disputationem apud eruditos vocetur. ⁱ in quo non quaestio sit, an aliquid factum sit, quod pertinet ad statum conjecturalem; an tale sit factum, quale criminatur adversarius, quod refertur ad statum finitivum: denique an jure id factum sit quod obicitur, tumque est status qualitatis. ^k negando crimen. ^l qua contra leges erepta sunt. ^m in quo genere causa ambigitur an res aliqua facta sit, & vulgo negatur esse facta.

1 Aut quid factum sit] De constitutionibus causarum egimus lib. 1. ad Herennium n. 18.

2 De ambitu] Difficile est, inquit Antonius, in causa de ambitu, quo quis ad magistratus obtinendos suffragia civium malis artibus quaerit, ita reum

defendere, ut fatearis largitionem quidem ab illo factam esse, verum non ad emenda suffragia populi, sed liberalitatis tantum ac benignitatis ergo. Quare praestat inficiatione uti, ac negare penitus ullam largitionem esse factam.

versia Facti. ¹ In deliberationibus plerumque ex Futuri, ² raro etiam ex Instantis, aut Facti.

106. Sæpe autem res non, Sit, necne, sed Qualis sit, quæritur: ut cum ³ L. Opimii causam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat; sed id jure, pro salute patriæ, factum esse dicebat; ut eidem Carboni tribuno pleb. ⁴ alia tum mente ⁵ rempub. capessenti, P. Africanus de ⁶ Ti. Graccho interroganti, responderat, Jure cæsum videri. ⁷ Jure autem omnia defenduntur, quæ sunt ejus generis, ut aut ⁸ oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse videntur.

107. Jam ⁹ Quid vocetur, quæritur, cum, quo verbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in ¹⁰ Norbani causa summa contentio: pleraque enim de iis, quæ ab isto obiciebantur, cum confiteter, tamen ¹¹ ab illo majestatem imminutam negabam: ex quo verbo ¹² lege Apuleia tota illa causa pendebat.

108. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut verbum illud, ¹³ quod causam facit, lucide, breviterque definiat. Quod mihi quidem perquam puerile videri solet. ¹⁴ Alia est enim, cum inter doctos homines de iis ipsis rebus,

^a *Rara controversia est de re qua mox facienda est, aut jam facta est.* ^b *quia tum additus Gracchorum partibus erat.* ^c *magistratum in republica gerenti.* ^d *ita defenduntur, ut ea jure facta esse orator dicat.* ^e *rationi et officio consentaneum fuerit ea facere.* ^f *aliquando quaritur quo nomine res appellanda sit.* ^g *negabam à Norbano lafam esse pop. Rom. majestatem, quo verbo lex Apuleia utebatur, et ex quo Norbani causa pendebat.* ^h *in quo explicando tota controversia vertitur.*

¹ *In deliberationibus*] Oriuntur etiam causæ ex controversia futuri, hoc est, in deliberationibus venit in controversiam id quod futurum est, raro id quod instat, & quod mox faciendum est, nunquam id quod est jam factum.

² *L. Opimii causam*] Anno U. C. DCXXXIII. ante Christum CXXI. L. Opimius consul C. Gracchum in tertii tribunatus plebis petitione repulsum, ac vim parantem oppressit. Consulatu perfunctus à P. Decio tribuno plebis accusatus est majestatis, quod cives indemnatos occidisset: verum à C. Carbone defensus, frequentibus suffragiis est absolutus. Livii epitoma, &c.

³ *Ti. Graccho*] De quo consulendus Ciceronis Brutus.

⁴ *Norbani*] Vide quæ annotavimus paulo superius n. 89. Erat potro crimen majestatis seditiones concitare.

⁵ *Lex Apuleia*] Anno U. C. DCXL. ante Christum CII. L. Apuleius Saturninus tribunus plebis legem de majestate tulit, ut conjicit Pighius, occasione mortuum, qui Romæ concitati sunt, cum Cimbrî superatis Alpibus ad Athenis fluvium Q. Catuli præconfulis exercitum invaderent, & equites Romani, præfidiis suis pulsi, Urbem pavidi peterent. Et tam turpi fuga, & ipsa civium trepidatione, maxime videbatur imminuta pop. Rom. majestas.

⁶ *Alia est enim, &c.*] Cum de aliqua re inter se disceptant eruditi, adeo accuratam adhibent definitionem, ut neque

quæ versantur in artibus, disputatur, verborum definitio; ut, cum quæritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit civitas. In quibus hoc præcipit ratio, atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam, neque superfit.

109. Quod quidem in illa causa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam, quantum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid esset *majestatem minuere*. Etenim definitio primum reprehensio verbo uno, aut addito, aut detracto, sæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemque pene puerilem: tum in sensum, & in mentem judicis intrare non potest; ante enim præterlabitur, quam percepta est.

110. Sed in eo genere, in quo ^b quale sit quid, ambigitur, existit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio, in quo nulla potest esse, nisi ^c ex ambiguo, controversia. Nam illud ipsum, cum ^d scriptum ^e à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui; quod tum explicatur, cum ea verba, quæ desunt, ^f suggesta sunt: quibus additis defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse: & ^g ex contrariis scriptis si quid ambigitur, non novum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur. Itaque aut nunquam ^h dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut ⁱ referendis præteritis verbis, id scriptum, quodcunque defendimus, supplea-

^a Sic infirmatur ab adversario, ut ea uti deinde non possis. ^b an aliqua res jure sit facta, necne. ^c nisi quia scriptum in utramque partem accipi potest. ^d dissentit à voluntate illius qui scripsit. ^e addita sunt. ^f cum nascitur controversia ex duobus scriptis quæ sibi videantur esse contraria, non est novum causa genus, sed idem ac superius, quod nascitur ex ambiguo scripto. ^g definiri. ^h supplendo verba quæ omissa sunt in ambiguo scripto.

neque desit quicquam, neque superfit. V. g. artem definiunt ut Cicero lib. 1. de Orat. n. 92. *Qua cognitum penitusque perspectum, & in unum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus continetur.* Legem dicent esse regulam morum, stabilem, ex superioris auctoritate consociationi hominum atque communitati ad ipsius bonum impostam: civitates appellabunt cœtus hominum jure sociatos. Verum in foro ad multitudinis captum fusius explicantur defini-

tiones. Ejusmodi est Tullii lib. 11. de Legibus n. 13. legis definitio. *Lex est justorum injustorumque distinctio ad illam antiquissimam & rerum omnium principem expressa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, qua supplicio improbos afficiunt, defendunt & tumentur bonos.*

[ⁱ Scriptum à sententia] De statu scripti & voluntatis egimus in notis ad lib. II. Heren. n. 13. &c.

tur.

tur. ^a Ita fit, ut unum genus in iis causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambigue.

111. Ambiguorum autem complura genera sunt, quæ mihi videntur ii melius nosse, qui dialectici appellantur: hi autem nostri ^b ignorare, qui non minus nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis, vel scripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum, aut verba sint prætermissa.

112. Iterum autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in quibus, Qualis quæque res sit, disceptatur, sejungunt: nosquam enim tam quæritur, quale sit genus ipsum rei, quam in scripto, quod totum à facti controversia separatum est.

113. Ita ^c tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem & controversiam cadere possunt; Quid fiat, factum, futurumve sit, aut Quale sit, aut Quomodo nominetur: nam & illud quidem, quod quidam Græci adjungunt, Rectene factum sit, totum in eo est, quod, Quale sit, quærimus. Sed jam ^d ad institutum revertar meum.

114. Cum igitur, ^e accepto causæ genere, & cognito, rem tractare coepi, nihil prius constituo, quam, Quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria questionis, & iudicii: deinde illa duo diligentissime considero, quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus; alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commovendos.

115. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa: ut probemus vera esse ea, quæ defendimus: ut conciliemus nobis eos, qui audiunt: ut animos eorum, ad quemcunque causa postulabit motum, vocemus.

116. ^d Ad probandum autem duplex est oratori subjecta

^a Itaque unum est genus earum causarum, in quibus de ambiguo scripto disputatur. ^b oratores. ^c ubi primum cognovi genus causæ quæ ad me deferretur. ^d argumentis quibus aliquid probatur, duplicis sunt generis: alia ab oratore non excogitantur.

¹ Tria sunt omnino genera] Explicat paucis causarum status de quibus disserimus lib. 1. Heren. n. 18.

² Ad institutum] Redeo, inquit An-

tonius, ad id quod dicendum mihi proposui, nempe ut doceam vos, quid maxime in agendis causis spectare soleam.

materies: Una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re positæ, ratione tractantur; ¹ ut tabulæ, testimonia, pacta, conventa, quæstiones, leges, senatusconsulta, ² res judicatæ, decreta, responsa, & reliqua, si quæ sunt, quæ non reperiuntur ab oratore, sed ad oratorem à causa, atque à ³ reis deferuntur. Altera est, quæ tota in disputatione, & argumentatione oratoris collocata est.

117. Ita ^c in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis cogitandum est. Atque ^d isti quidem, qui docent, cum causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt. Quod etiam si ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut, simulac posita sit causa, habeant quo se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere; tamen & tardi ingenii est rivulos consectari, fontes rerum non videre: & jam ætatis est, ususque nostri, ^e à capite, quod velimus, arcessere, & unde omnia manant, videre.

118. Et ^f primum genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem usum similium rerum esse debet. Nam pro tabulis, & contra tabulas; ² pro testibus, & contra testes; pro quæstionibus, & contra quæstiones; & item de cæteris rebus ejusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere universo, vel definite de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidem locos (vobis hoc Cotta, & Sulpici, dico) multa commentatione, atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis.

119. Longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quæstiones

^a Prajudicia vulgo appellant. ^b iis quorum causa agitur. ^c in eorum argumentorum genere, qua non inveniuntur ab oratore. ^d rhetorica magistri. ^e res ab ipso principio repetere. ^f ii loci, qui arte carent, debent esse nobis meditati, ut ad eorum similitudinem ea qua in causis dicendis occurrent, tractemus, modo generatim, modo definite.

¹ Ut tabula, testimonia, &c.] Locos rhetorum extrinsecos quinque numerat Aristoteles, leges, testes, pacta, quæstiones, & juramenta. Frustra hic augentur ab Antonio, cum tabulæ, senatusconsulta, res judicatæ & decreta ad leges, responsa autem ad testimonia referri possint. Verum de locis disse-

rendi proprius erit in Topicis locus.

² Pro testibus] Quis esset hujus loci tractandi modus veterum exemplis exposuimus in notis ad lib. II. Herennium. 9. De quæstionibus ibidem diximus n. 10. consulendus præterea Topicorum liber.

oportet.

oportet. Hæc sunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem, & præcepta duntaxat hæcenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur.

120. Itemque illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem; explicationem magis illustrem, perpolitamque desiderant. Itaque cum hæc duo nobis quærenda sint in causis, primum, Quid; deinde, Quomodo dicamus: alterum, quod totum^a arte tinctum videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est pene mediocris, Quid dicendum sit, videre: alterum est, in quo oratoris vis illa divina, virtusque cernitur, ea, quæ dicenda sunt, ornate, copiose, varieque dicere.

121. Quare illam partem superiorem^b, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo, quo minus perpoliam, atque conficiam, (quantum consequar, vos judicabitis) Quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moveantur. Hæc sunt enim tria numero: ea vero quemadmodum illustrentur, præsto est qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit.

122. Namque ego, Catule, (dicam enim non reverens assentandi suspensionem) neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe, & diligenter audierim. Itaque, si quid est in me, quod jam sperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum opera mihi ad audiendum datis, ex eo est, quod nihil quisquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus insederit. Atque ego is, qui sum, quantuscumque sum ad iudicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo, & iudico, Neminem omnium tot, & tanta, quanta sunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi.

123. Quamobrem si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eum Crasso, & vestiendum, & ornandum.

^a Arte plenum. ^b quæ docet quid sit dicendum, & quænam res valeant ad faciendam fidem. ^c adest Crassus. ^d si quid dicendo possum.

124. Tum Crassus, Tu vero, inquit, Antoni, perge, ut instituisti. Neque enim est boni, neque liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & vestire, & ornare; præsertim cum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitavit^a excitare¹ reum consularem, & ejus^b diloricare tunicam, & iudicibus² cicatrices adversas senis imperatoris ostendere? quî idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem seditiosum, furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare gravissimis verbis, Multos sæpe impetus populi non injustos esse; ^c quos præstare nemo possit? multas etiam^d de republica seditiones sæpe esse factas, ut, cum reges essent ^e exacti, ut cum^f tribunitia potestas esset constituta? illam Norbani seditionem, ex luctu civium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & jure esse conflata?

125. Potuit & hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, sine quadam incredibili vi, ac facultate dicendi tractari? Quid ego^h de³ Cn. Manlii, quid de⁴ Q. Regis commiseratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare; sed hæc ipsa, quæ

^a *subere ut è subfelliis surgeret, ubi rei sedebant.* ^b *abscindere vestem interiorem.* ^c *quos prospicere & impedire nemo possit.* ^d *conjunctas cum utilitate reipub.* ^e *ex-pulsi, suspectis in eorum locum consulibus.* ^f *cum ille magistratus, qui tribunus plebis dictus est, fuit institutus.* ^g *ea pars orationis tam lubrica.* ^h *de commiseratione quam concitasti in causa Cn. Manlii & Q. Regis.*

¹ *Reum consularem*] M^o. Aquillium, qui post servile bellum in Sicilia confectum de repetundis pecuniis causam dixit. Cum iudicum misericordiam implorare nollet, M. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicam ab ejus pectore diducit, ut honestas cicatrices bello acceptas ostenderet. Quibus conspectis reus absolutus est. *Livii epitome.*

² *Cicatrices adversas*] Quæ in pectore, vel alia parte anteriori, accipiebantur vulnera, dicebantur adversa, erantque gloriosa: ut contra, averſa inhonesta, utpote in fuga, & tergo accepta.

³ *Cn. Manlii*] A Cimbris Cn. Man-

lius & Q. Servilius Cæpio proconsules victi prælio castrisque binis exuti sunt: octoginta millia militum occisa, calorum ac lixarum quadraginta millia. *Livii epitome lib. LXVII.* Ea clades incidit in annum U. C. DCXLIX. ante Christum cv.

⁴ *Q. Regis*] Q. Marcius Rex celeberrimo in rep. Rom. genere, plurimis magistratibus cum dignitate gestis, consul fuit anno U. C. DCXXXVI. ante Christum cxviii. Verum quæ fuerit ejus causa, in qua commiserationem excitavit Antonius, non est, quod sciam, à veteribus traditum.

nunc ^a ad me delegare vis, ea semper in te eximia, & præstantia fuerunt.

126. Tum Catulus, Ego vero, inquit, in vobis hoc maxime admirari soleo, quod, cum inter vos in dicendo dissimilimi sitis, ita tamen uterque vestrum dicat, ut ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina non delatum esse videatur. Quare, Crasse, neque tu tua suavitate nos privabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermisum, aut relictum sit, non explices; neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quam à Crasso dici maluisse.

127. Hic Crassus, Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat, Quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis, reperiantur? quæ quamquam abs te novo quodam modo, præclareque dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis ^b pervagata: illa deprome nobis, unde afferas quæ sæpissime tractas, semperque divinitus.

128. Depromam equidem, inquit Antonius; & quo facilius id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quam modo Crassus in cælum verbis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi; una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum.

129. Harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat. Nam hoc necesse est, ut is, ^c qui nobis causam adjudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, ^d in qua rerum ipsarum explicatio, ac defensio posita est, videtur omnem hujus generis quasi doctrinam continere, de ea primum loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim sunt, ^e quæ usu jam tractata, & animo quasi habere notata videamur.

130. Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assen-

^a Vis mihi tribuere. ^b vulgo cognita. ^c qui secundum nos judicaturus est. ^d in qua continentur defensionis argumenta, & ratio probandi docetur. ^e quæ experientia didicerim, quæque animo pridem notata mihi jam occurrant.

tiemur, ut singularum causarum ^a defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus; aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam, & orationem disputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties ejus verbi literæ sunt cogitatione conquirendæ; nec quoties causa dicenda est, toties ad ejus causæ ^b seposita argumenta revolvi nos oportet; sed habere ^c certos locos, qui, ut literæ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam, statim occurrant.

131. Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus vel usu, quem ætas denique affert; vel auditione, & cogitatione, quæ studio & diligentia ^d præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem & acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine civitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac voluntatibus civium suorum ^e hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. ¹ Subactio mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed novato, & iterato, quo meliores foetus possit, & grandiores edere. Subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ.

132. Ac primum ^f naturam causæ videat, quæ nunquam latet, Factumne sit, quærat, an Quale sit, an Quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non his ^g subductionibus, quas ^h isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controversia stare non possit: deinde, quid veniat in iudicium, quod isti sic jubent quærere: Interfecit ² Opimius Gracchum: ⁱ quid facit cau-

^a Locos quibus orator ad causæ defensionem uti debet. ^b propria & quasi seposita à communibus argumentis. ^c communes quosdam omnibus causis locos. ^d conciliat prudentiam & cognitionem, quam ætas nondum asferre potest. ^e ignarus. ^f genus ac statum. ^g divisionibus. ^h rhetores Græculi. ⁱ quodnam est causæ caput?

¹ Subactio] Translatio ducta ab agricultura. Ut ager non semel aratus, sed iterum ac tertio profectus potest meliores & grandiores fructus asferre: ita perdomitum & excultum ingenium & plura & meliora producit. Modus autem colendi ingenii est usus, auditio, &c.

² Opimius] Anno U. C. DCXXXIII. ante Christum cxxi. C. Gracchus sedi-

tioso tribunatu alto, cum Aventinum armata quoque multitudine occupavisset, à L. Opimio consule ex senatusconsulto vocato ad arma populo pulsus, interemptus est. . . . Anno consequente L. Opimius accusatus apud populum à Q. Decio tribuno plebis, quod indemnatos cives in carcerem conjecisset, liberatus est. Epitome Livii lib. LXI.

sam? quod ^a reipublicæ causa, cum ^b ex senatusconsulto ad arma vocasset: hoc tolle, causa non erit. ^c At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, licueritne ^d ex senatusconsulto, servandæ reipub. causa. Perspicua hæc sunt quidem, & in vulgari prudentia sita; sed illa quærenda, quæ ab accusatore & defensore argumenta ad id, quod in iudicium venit, spectantia, debeant afferri.

133. Atque hic illud videndum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus; non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut videatis, quam sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi videntur, hebes, atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum: Unum appellant, in quo sine personis, atque temporibus de universo genere quærat: Alterum, quod personis certis, & temporibus definiatur: ignari, omnes controversias ad universi generis vim & naturam referri.

134. Nam in ea ipsa causa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii. De ipso enim universo genere infinita quæstio est, num poena videatur esse afficiendus, qui civem ex senatusconsulto patriæ conservandæ causa interemerit, cum id per leges non liceret. ¹ Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium venit, ex reorum personis, non generum ipsorum universa disputatione quærat.

135. Quinetiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, Ceperitne contra leges pecunias ² P. Decius, argumenta & criminum, & defensionis revocentur oportet ad genus, & ad naturam universam: ³ quod sumptuosus, de luxuria: quod

^a Gracchum interfecit. ^b cives iussit arma sumere, probante senatu, & edito iussu. ^c Decius contendit Gracchi cædem non fuisse licitam, quia contra leges facta fuit. ^d Gracchum occidere.

¹ Nulla est causa] Nulla est causa, inquit Antonius, in qua id quod in iudicium & controversiam vocatur, queri debeat ac peti ex ipsis reorum personis, sed omnia referri debent ad universum genus. Sic in hac ipsa quæ modo proposita est causa, ad oratoris locos nec Opimii nec Decii persona pertinet; non ex ipsis deducenda sunt argumen-

ta, sed ex ipso facto, quod generatim spectatur.

² P. Decius] Non unus ex iis qui se pro patria devoverunt; fortasse is fuerit, qui quæstura functus est anno U.C. DCXXVIII. ante Christum CXXVI.

³ Quod sumptuosus] Accusatur v. g. Decius, quod sumptus nimios fecerit; argumenta defensionis & accusationis petenda

alieni appetens, de avaritia: quod seditiosus, de turbulentis, & malis civibus: quod à multis arguitur, de genere testium: contraque, quæ pro reo dicentur, omnia necessario à tempore, atque homine ad communes rerum, & generum summas revolventur.

136. ^a Atque hæc forsan homini, non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in iudicium tum, cum de facto quæ-
ratur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum, aut locorum, infinita.

137. Quæ vero, cum de facto non ambigitur, quæruntur, Qualia sint, ^b ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura; si ex rebus, valde & modica, & illustra. ^c Nam si ¹ Mancini causam in uno Mancino ponimus, quotiescunque is, quem ^d paterpatratus dediderit, ^e receptus non erit, toties causa nova nascetur. Sin illa controversia causam facit, Videaturne ei, quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, ^f postliminium esse; nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet.

138. Ac, ^g si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, ^h extra quæstionem est, & ⁱ ea tamen ipsa oratio ad universi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam; quanquam reprehendendi sunt, ^k qui in genere definiendo istas causas describunt in personis, & in temporibus positas esse.

139. Nam ^l etsi incurrunt tempora, & personæ, tamen

^a Facta, & crimina, quæ in iudicium veniunt, & agitantur in foro, permulta fortasse esse videantur homini non acutissimo: sed quamvis revera multa essent genera, ipsi tamen loci, unde factorum accusatio & defensio petitur, minime multi sunt. ^b si recensere velis eos, quorum privata causa in iudicium venit, multa sunt: si res ipsas & causarum genera spectes, pauca, & cognita facilia. ^c si persona Mancini & nomine includimus ejus causam, & novam litem statuimus, quoties novus reus erit, &c. ^d pacis & belli consiendi auctoritatem habens. ^e ab hoste, cui paterpatratus ipsum tradidit. ^f jus eorum, qui ad suam civitatem, unde abfuerunt, domumque suam ac limen postea revertuntur. ^g si quod argumentum peti potest ab hominis dignitate, &c. ^h non pertinet ad causam totius caput. ⁱ argumenta quæ petuntur ab ipsis reis, revocanda sunt ad locum illum communem, quo nititur controversia. ^k qui cum causarum genera duo faciant, alterum in personis ac temporibus positum esse volunt. ^l licet causæ sint astrictæ certis personis ac temporibus.

petenda erunt à communi genere & loco, de luxuria: quod alienas opes appetiverit? de avaritia, &c.

1 Mancini causam] Quam explicuimus lib. 1. de Orat. n. 181. Eodem loco exponitur, quid sit paterpatratus, intelligendum

intelligendum est, non ex iis, sed ^a ex genere quæstionis pendere causas. ^b Sed hoc nihil ad me: nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. Tantum satis est intelligi, ^c ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio, etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut generum rerum discernere, eaque paulo subtilius explicarent. Verum hoc, ut dixi, nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noster, & Sulpici.

140. ^c Quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita. Si in personis ponitur; quot homines, tot causæ: sin ad generum universas quæstiones referuntur; ita modicæ, & paucæ sunt, ut omnes eas, diligentes, & memores, & sobrii oratores percurfas animo, & prope decantatas habere debeant. ^d Nisi forte existimatis, à ² Manio Curio causam didicisse L. Crassum; & ea re multa attulisse, quamobrem, posthumo non nato, Curium tamen hæredem Coponii esse oporteret.

141. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causam vim, ac naturam nomen Coponii, ac Curii pertinuit: in genere erat universo rei, negotiique, non in tempore, ac nominibus omnis quæstio, ^e cum scriptum ita sit, SI MIHI FILIUS GENITUS, ISQUE PRIUS MORITUR, & cætera; tum UT MIHI ILLE SIT HÆRES: Si natus filius non sit, videaturne is, qui filio mortuo institutus hæres sit, hæres esse. ^f Perpetui juris, & universi generis quæstio non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum fontes desiderat.

142. In quo etiam isti nos jurisconsulti impediunt, à di-

^a Ex controversia universim spectata. ^b parum curo, quam recte isti rhetores causarum genera diviserint. ^c si sequamur istorum præcepta. ^d nisi forte creditis L. Crassum, cum M. Curii causam egit, ab ipso nomine & persona M. Curii argumenta sumpsisse, quibus ad dicendum useretur; & ea re, ejus nomine ac persona multum profecisse, ut probaret Curium hæredem Coponii esse oportere, quamvis Coponio posthumus filius nullus natus esset. ^e tota quæstio versabatur in explicando illo scripto, si mihi &c. ^f controversia qua jure aliquo certo & perpetuo nititur, non pendet ab hominum nominibus, sed ad communes quosdam dicendi locos, qui sunt argumentorum fontes, revocanda est.

¹ Ne hoc quidem] Causas, ut par est, agere non potuerunt sine exercitatione forensi: at certe recte dividere ac definire illas ipsas causas in otio suo potuerunt & debuerunt: in quo tamen

ipso peccarunt.

² A Manio Curio] Totam hanc causam exposuimus lib. 1. de Orat. in notis ad num. 180.

scendoque

scendoque deterrent. Video enim in ¹ Catonis, & Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de jure viro aut mulieri responderint; credo, ut putaremus, in hominibus, non in re, consultationis, aut dubitationis causam aliquam fuisse; ut, quod homines essent innumerabiles, debilitati à jure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abjiceremus. Sed ² hæc Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim. Est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se jus civile, quod nunc diffusum, & dissipatum est, in certa genera ^b coacturum, & ad artem facile redacturum.

143. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de jure, didicit; & quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut, quæ sint in jure, vel apte describere, vel ornatè illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum à Crasso discemus, cum se de ^c turba, & à subselliis in otium, (ut cogitat) solitudinemque contulerit.

144. Jam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret, sibi certum esse, à judiciis, causisque discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. Neque enim ipse auxilium suum sæpe à viris bonis frustra implorari patietur, neque id æquo animo feret civitas; quæ, si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliata putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si hæc vere à Catulo dicta sunt, ^d tibi mecum in eodem est ² pistrino, Crasse, vivendum: & ^e istam oscitantem, & dormitantem sapientiam, ³ Scævolarum, & cæterorum beatorum otio concedamus.

^a Sed aliquando Crassus juris scientiam hominum nominibus ac factis impeditam explicabit, & ad certa rerum genera, quæ pauca sunt, revocabit. ^b collecturum. ^c à tumultu & forensibus causis. ^d eadem ars causarum in foro tractandarum nobis, dum vivemus, oris exercenda, quamvis sit plena defatigationis. ^e cessantem & otiosum.

¹ Catoni & Bruti] M. Catonem, principem Porciæ familiæ, celebrem fuisse jurisconsultum, ejusque libros ætate sua existisse tradit Pomponius ff. lib. 1. tit. 2. de Origine juris. Ibidem fit Bruti mentio. Post hos fuerunt P. Mucius, & Brutus, & Manilius, qui fundaverunt jus civile. Ex his P. Mucius etiam decem libellos reliquit, Brutus septem, & exstant volumina scripta, Manilii monu-

menta: illi duo consulares fuerunt, Brutus prætorius, P. autem Mucius & pontifex maximus.

² Pistrino] Hic ingentis ac molesti laboris plenum opus significat; ducta translatione ab exercitatione durissima, cui servi addicebantur.

³ Scævolarum] Sic vocat jurisconsultos, inter quos celeberrimus erat Scævola.

145. Arrisit hic Crassus leniter, & ^a Pertexe modo, inquit, Antoni, quod exorsus es : me tamen ista oscitans sapientia, simulatque ad eam confugero, in libertatem vindicabit. ^b Hujus quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius : quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed in generum causis, atque naturis omnia sita esse quæ in dubium vocarentur : genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate : ut eam materiem orationis, quæ cujusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, ^c omnibus locis descriptam, instructam, ornataque comprehenderent, rebus dico, & sententiis.

146. ^d Eæ vi sua verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea, res ipsa peperisse videatur. Ac, si verum quæritis, quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam, & opinionem meam) ^e hoc instrumentum causarum, & generum universorum in forum deferre debemus ; neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus ; quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerarint, studio adhibito & usu, pertractata esse possunt : sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur.

147. Atque hoc totum est sive artis, sive animadversionis, sive consuetudinis, nosse ^f regiones, intra quas ¹ venire, & pervestiges, quod quæras. ^g Ubi eum locum omnem cogitatione sepseris, si modo usum rerum percallueris, nihil te effugiet ; atque omne, quod erit in re, occurret, atque

^a Absolve quod incepisti. ^b eo spectat omnis disputatio, quam supra de locis communibus exorsus sum, ut &c. ^c distributam in omnes locos communes, & universa genera. ^d si res ac sententia collecta fuerint, ex iis nascentur sua sponte verba. ^e hæc suppellectilem ac copiam praeceptorum artis nobis debemus comparasse, antequam in forum veniamus, neque ad ea tum primum recurrere, cum causa nobis traditur peroranda. ^f argumentorum sedes, quarum ope quasi venando quæras & captes id quod vis. ^g postquam aliquem locum diligenter excusseris.

¹ Venere] Lectionem nostram cum probatissimi codices, tum ipsa quæ sequuntur verba confirmant ; in quibus translatio à venatione ducta continua-

tur. Habent plerique minus recte, intra quas venire debemus, ut pervestiges quod quæras.

incidet.

incidet. Et sic, cum ad inveniendum in dicendo tria sint ; acumen, deinde ratio, quam licet (si volumus) appellemus artem, tertium diligentia ; non possum equidem non ingenio primas concedere : sed tamen ipsum ingenium diligentia ^a etiam ex tarditate incitat.

148. Diligentia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum valet. Hæc præcipue colenda est nobis ; hæc semper adhibenda ; hæc, nihil est, quod non assequatur. Causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia ^b est : ut adversarium attente audiamus, atque ut ejus non solum sententias, sed etiam verba omnia ^c excipiamus, vultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumque indicant, diligentia est.

149. Id tamen dissimulanter facere, ^d ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est. Deinde ut in iis locis, quos proponam paulo post, ^e pervolvatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura & cogitatione intentus, diligentia est : ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires ^f : hæc ^g magna sunt.

150. ^h Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaululum loci reliquum est arti : ars demonstrat tantum, ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas invenire : reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore : complectar uno verbo, quo sæpe jam usi sumus, diligentia : qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur.

151. Nam orationis quidem copia videmus ut abundant philosophi, qui, ut opinor (sed tu hæc, Catule, melius ⁱ) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcunque res proposita est, suscipiunt, de qua copiose, & abundanter loquantur.

152. Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen, quid de quaque re dicant. Sed ¹ Aristote-

^a Quamvis tardum sit, incitat. ^b efficit. ^c colligamus & animadvertamus, ut melius orationis ejus firmamenta convellere possimus. ^d ne putet adversarius a se bene perorari causam, si videat se studiose & attente audiri. ^e totus occupetur. ^f diligentia efficit. ^g hæc magna percipiuntur commoda ex eloquentia. ^h cum ad eloquentiam primum valeat & ingenium, & diligentia, ad illam ars parum conferre possit. ⁱ intelligis, & explicare potes.

¹ Aristoteles] De quo notas consule in librum 1. de Inventionem num. 7.

les, is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumenti via, non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inveniretur: ^a à quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua; sive tu similitudine illius divini ingenii in eadem incurris vestigia, sive etiam illa ipsa legisti, atque didicisti: quod quidem magis verisimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video, quam putamus.

153. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule: Semper ego existimavi, jucundiorē, & probabiliorem huic populo oratorem fore, ^b qui primum quam minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. Atque ego idem existimavi, pecudis esse, non hominis, cum ^c tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seseque & videndi res obscurissimas, & bene vivendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturōs pollicerentur, non admoveere aurem; & si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam, ^d subauscultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, attendere. Itaque feci, Catule, & ^e istorum omnium summatim causas, & genera ipsa gustavi.

154. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem ^f libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti: quam hæc civitas aspernata nunquam est. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, ^f cum erat in hac gente ^g magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt; ^h qui annis permultis ante fuit, quam ipse

^a Cujus tu methodum & artis tradenda viam sequeris. ^b qui quam minimum significaret se artem eloquentia didicisse, nullo vero modo Græcas literas attigisse. ^c tantam eruditionem. ^d clam & privatim audiendo. ^e leviter & cursim didici summa capita & genera causarum ac rerum quas docent. ^f cum erat Græcia ditionis ea pars Italia, qua magna Græcia dicitur.

¹ Libidinis scopulum] Connotat vel Circes, vel Sirenum scopulos poetarum fabulis celebres.

² Magna Græcia] Ad orientalem Italiæ plagam Brutios inter & Salentinos pertinet ea regio, quam olim magnam Græciam dixere: nunc pars est regni Neapolitani.

³ Qui annis permultis] Numa Pompilius, secundus Romanorum rex, de quo diximus libro superiore in notis ad n. 37. regnum, quod tenuit annos quadraginta tres, auspiciatus est anno U. C. XL. Olymp. XVI. 3. ante Christum MCCXIV. Tarquinio Superbo rege, qui regnare cepit, ut refert Dionysius, anno

Pythagoras: quo etiam major vir habendus est, cum illam sapientiam constituendæ civitatis duobus prope sæculis ante cognovit, ^a quam eam Græci natam esse senserunt. Et certe non tulit ullos hæc civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviore, aut humanitate politiores P. Africano, C. Lælio, ¹ L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palam semper habuerunt.

155. Atque ego ex istis sæpe audiui, cum dicerent, pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus civitatis, quod, cum ² ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem. Itaque eos, dum Romæ essent, & à se, & ab aliis frequenter auditos: ^b quos tu cum haberes auctores, Antoni, miror, cur philosophiæ, sicut ³ Zethus ille Pacuvianus, prope bellum indixeris.

156. ^c Minime, inquit Antonius: ac sic decrevi ⁴ philosophari potius, ut ⁵ Neoptolemus apud Ennium, paucis. Nam

^a Antequam Græci cognoscerent illam regenda civitatis scientiam, quam à Pythagora didicerunt. ^b cum scires eorum auctoritate & nomine philosophiam niti. ^c non indixi bellum philosophiæ, ut ais: eam igitur attingo, sed obiter, ac paucis: nam in ea totum esse & omnino philosophari non placet.

anno iv. Olymp. Lxi. U. C. cexxi. Pythagoras in Italiam venit, & quidem, si credimus Iamblichō, circa Olymp. Lxx. annis circiter ab U. C. cexxi. Ex quibus colligitur, quod hic tradit Catulus, Numam duobus prope sæculis prius vixisse quam Pythagoram, annis scilicet omnino centum octoginta duobus.

1 L. Furio] De quo videndus Ciceronis Brutus.

2 Ad senatum legatos] Carneades Academicus, Diogenes Stoicus, & Critolaus Peripateticus, celeberrimi ætatis suæ philosophi, ab Atheniensibus Romam ad senatum populumque Romanum legati sunt, ut postularent civitati remitteretur talentum fere quingentum multa, quam propter Oropi vastationem fecerat. Tempus hujus legationis Cicero Academicæ. Quæst. lib. iv. refert ad P. Scipionem & M. Marcellum cos. qui anno Urbis dxcix. ante Christum cv. reipub. administrarunt. Gellius lib. xvii. temporibus belli Pu-

nici secundi; Pausanias in Achaicis an. U. C. dciii. assignat. Gellius lib. vii. cap. xiv. De Carneade & Critolao diximus libro superiore n. 45.

3 Zethus] Jovis ex Antiopa filius, frater Amphionis, cui in condendis Thebis operam commodavit: Eum, ut ab artibus aversum, Pacuvius in trægædia invehentem in musicam inducit, quam Amphion tuetur. Consule lib. ii. ad Heren. n. 43.

4 Philosophari] Censet Vossius verum illum Ennii fuisse trochaicum quadratum hujusmodi,

Philosophari mihi est necesse; at paucis: nam omnino haud placet.

Idque colligit ex lib. ii. Tusculanarum Quæstionum n. i. ubi legitur, Neoptolemus quidem apud Ennium philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis: nam omnino haud placere.

5 Neoptolemus] Pyrrho, Achillis filio, Neoptolemi cognomen impositum, quod adolescentulus in bello Trojano militiæ tirocinium fecerit.

omnino haud placet. Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbar exposuisse: Ego ista studia ^a non improbo, moderata modo sint: opinionem istorum studiorum, & suspicionem artificii apud eos, qui res judicent, oratori adversariam esse arbitror: imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem.

157. Sed, ut eo revocetur, unde huc declinavit oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, videsne Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere bene differendi, & vera, ac falsa dijudicandi, quam verbo Græco ¹ Διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, si modo est hæc ars, nullum est præceptum, quo modo verum inveniat, sed tantum est, quo modo judicetur.

158. Nam & ^b omne, quod eloquimur, sic, ut id aut esse dicamus, aut non esse; & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut judicent, verumne sit, an falsum; & si conjuncte sit elatum, & adjuncta sint alia, judicent, rectene adjuncta sint, & verane summa sit uniuscujusque rationis: & ad extremum ^c ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quærendo, reperiunt non modo ea, quæ jam non possint ipsi dissolvere, sed etiam ^d quibus ante exorsa, & potius detexta prope retexantur.

159. Hic nos igitur ^e Stoicus iste nihil adjuvat, quoniam quemadmodum inveniam quid dicam, non docet; atque idem etiam impedit, quod & multa reperit, quæ neget ullo modo posse dissolvi, & genus sermonis affert non liquidum, non fusum, ac profluens, sed exile, aridum, concisum ac minutum: quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, ^f quæ non aurificis statera, sed quadam populari trutina examinantur.

^a Philosophiæ. ^b omnis propositio aut affirmat aliquid, aut negat; & si quidem simplex sit, profitentur dialectici se judicare an vera, an falsa sit: & si composita sit, judicant an id, quod subjicitur propositioni, recte adjunctum sit, an secus, & an tota ratio simul sumpta sibi cohereat. ^c ipsi se impediunt nimia subtilitate. ^d quibus ressellantur ea, quæ ab eis in principio disputationis probata esse videbantur. ^e Diogenes, & similes illius Stoici, nihil oratorem adjuvant. ^f quæ non expenduntur peritorum iudicio & accurata quadam statera, qualis est aurificum.

¹ Διαλεκτικὴν] Dialecticam ἀπὸ τῆς διαλέγεσθαι, à differendo nomen habet.

160. Quare

160. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in exco-
gitandis argumentis muta nimium est, in judicandis nimium
loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene venisse
commemoras, puto plus ^a huic studio nostro prodesse potu-
isse. ^b Erat enim ab isto Aristotele, à cujus inventis tibi ego
videor non longe aberrare. Atque inter hunc Aristotelem,
cujus & illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes
omnium superiorum, & illos, in quibus ipse sua quædam
de eadem arte dixit, & ^c hos germanos hujus artis magi-
stros, hoc mihi visum est interesse; quod ille eadem acie
mentis, qua rerum omnium vim, naturamque viderat, hæc
quoque adspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despicie-
bat, pertinebant: illi autem, qui ^d hoc solum colendum
ducebant, ^e habitaverunt in hac una ratione tractanda, non
eadem prudentia, qua ille, sed usu in hoc uno genere, stu-
dioque majore.

161. Carneadis vero vis incredibilis illa dicendi, & varie-
tas, perquam esset optanda nobis; qui nullam unquam in
illis suis disputationibus rem defendit, quam non probavit;
nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc majus
est quiddam, quam ab iis, qui hæc tradunt, & docent, po-
stulandum sit.

162. Ego autem, si quem nunc plane rudem institui ad
dicendum velim, ^f his potius tradam assiduis, uno opere
¹ eandem incudem diem noctemque tundentibus, qui omnes
tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nu-
trices infantibus pueris, in os inferant. Sin sit is, qui & do-
ctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo jam imbutus usu,
& satis acri ingenio esse videatur; ^g illuc eum rapiam, ubi
non seclusa aliqua aquula teneatur, sed unde universum flu-
men erumpat: qui illi fedes, & tanquam domicilia argu-
mentorum commonstret, & ea breviter illustret, verbisque
definiat.

^a Arti oratoria. ^b ex Aristotelis schola prodierat. ^c hos qui se profitentur rheto-
ricam proprie docere. ^d unam artem bene dicendi. ^e versati sunt. ^f dabo illum
informandum eloquentia magistris, qui ejus artis præcepta discipulorum auribus diu
nostrisque inculcant. ^g tradam illum alicui erudiendum, qui non tantum rivales elo-
quentia, sed ipsum fontem, unde omnia oriuntur argumenta, commonstret.

¹ Eandem incudem] Proverbii genus rum, qui continuis ictibus incude per-
cussa ferrum emolliunt.
est in eos, qui indefessa assiduitate ei-
dem studio incumbunt, similes fabro-

163. Quid

163. Quid enim est, in quo^a hæreat, qui viderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, ¹ aut ^b ex sua sumi vi, atque natura, aut assumi^c foris? Ex sua vi, cum aut res, ^d quæ sit tota, quærat, aut pars ejus, aut vocabulum, quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. Extrinsecus autem, cum ea, quæ sunt foris, neque inhærent in rei natura, colliguntur.

164. Si res tota quæritur, definitione universa^e vis explicanda est, sic: Si majestas est amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Rom. tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi Rom. potestati tradidit.

165. Sin^f pars; partitione, hoc modo: Aut senatui parandum ^g de salute reip. fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum: aliud consilium ^h, superbum; suumⁱ, arrogans: utendum igitur fuit consilio senatus. ^k Sin ex vocabulo, ut Carbo: Si consul est, qui consulit patriæ, quid aliud fecit ² Opimius?

166. Sin ab eo, ¹ quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes ac loci: nam & conjuncta quæremus, & genera, & partes generibus subjectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia, & causas rerum vestigabimus, & ea, quæ ex causis orta sunt, & ^m majora, paria, minora quæremus:

167. Ex ⁿ conjunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moveri, cum ³ Q. Metel-

^a Laboret. ^b ex causa natura sumi. ^c extra causam. ^d quomodo sit definienda. ^e rei natura. ^f si quæritur pars aliqua totius alicujus, ea explicanda erit partitione & enumeratione. ^g in causa ubi agebatur salus reipub. ^h instituere. ⁱ adhibere. ^k si argumentum sumitur à nomine rei alicujus, ut Carbo sumptus in Opimii causa, ita argumentum instituendum erit: Si consul, &c. ^l quod affirmatum est ad id de quo quæritur. ^m comparisonem à majore ad minus, à pari, à minori ad majus. ⁿ à conjunctis.

¹ Aut ex sua vi] Designat locos rhetorum intrinsecos & extrinsecos, de quibus cum & fusius & accuratius agat Cicero in Topicis, eo rejecimus notas omnes & exempla, quibus possunt illustrari.

² Opimius] De quo paulo superius diximus n. 122.

³ Q. Metellum] Anno U. C. DCVII. ante Christum xcvii. præturam obtinuit Q. Metellus, Pii cognomentum adeptus, quod, ut ait scriptor de viris illustribus, patrem Numidicum precibus ac lachrymis assiduus ab exilio revocasset. Qua singulari pietate facilem ad summos honores adiutum paravit.

lum tam pie lugere videatis. Ex genere autem : Si magistratus ^a in populi Rom. potestate esse debent, quid ¹ Norbanum accusas, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis ?

168. Ex ^b parte autem ea, quæ est subiecta generi : ² Si omnes, qui reipublicæ consulunt, cari nobis esse debent, certe in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis, retinemus & nostram salutem, & imperii dignitatem. Ex similitudine autem : Si feræ partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros ^c indulgentia esse debemus ?

169. At ex dissimilitudine : Si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere & similitudinis, & dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis, & fi-
ctæ narrationes sæpe ponendæ. Jam ex contrario : Si Gracchus nefarie, ^d præclare Opimius.

170. Ex consequentibus : Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi visus est, & ^e causa nemini, & tu semper audax ; quid est, quod de facinore dubitare possimus ? Ex ^f consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, ut olim Crassus adolescens : Non si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum civem putabunt : simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuum est, quod Ti. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quod Pub. Africani necis socius fuisti, ³ quod eam legem in tribunatu tulisti, quod semper à bonis dissensisti.

171. Ex causis autem rerum sic : Avaritiam si tollere

^a Subiecti esse populo Romano. ^b ex specie. ^c benevolentia. ^d fecit. ^e si fuit nemini causa cur illum interfectum vellet, nisi tibi. ^f verisimilibus.

¹ Norbanum] Consule notas superiores n. 89.

² Si omnes] Hoc argumentum (Omnes qui reip. consulunt, cari nobis esse debent ; ergo & imperator qui reip. consulit) præter mentem Antonii non ducitur à specie, sed à genere : ratio enim unde probatur nobis carum esse debere imperatorem, generatim & ad imperatores, & alios omnes, qui reip. student, extenditur. Rectius à specie sic argumentaberis : suum unicuique reddere iustitia est, ergo & virtutis. Scilicet vir-

tutis species est iustitia, ex qua recte colligitur, id omne, quod ad iustitiam pertinet, ad virtutem spectare.

³ Quod eam legem] Pighius ad annum Urbis DCXXXIV. ante hæc verba deesse nonnihil suspicatur ; sicque ex varia manuscriptorum codicum lectione locum esse restituendum putat. Quod P. Africani necis socius fuisti, quod C. Graccho dux & auctor repensenda per seditiones tribunicia potestati fuisti, quod eam legem, &c.

vultis,

vultis, mater ejus ex tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ sunt orta de causis : Si ærarii copiis & ad belli adjumenta, & ad ornamenta pacis utimur, ^a vectigalibus serviamus.

172. Majora autem, & minora, & paria comparabimus, sic. Ex majore : Si bona existimatio divitiis præstat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda ? Ex minore sic :

^b *hic parvæ consuetudinis*

Causa hujus mortem fert tam familiariter :

Quid si ipse amasset ? quid mihi hic faciet patri ?

Ex pari sic : ^c Est ejusdem & eripere ^c contra rempub. & largiri pecunias.

173. Foris autem assumuntur ea, quæ non sua vi, sed extranea ^d sublevantur, ³ ut hæc : Hoc verum est ; dixit enim Qu. Lutatius. Hoc falsum est ; habita enim quæstio est. Hoc sequi necesse est ; recito enim tabulas : de quo genere toto paulo ante dixi. Hæc, ut ⁴ brevissime dici potuerunt, ita à me dicta sunt.

174. Ut enim si aurum cui, quod esset ^e multifariam defossum, commonstrare vellem, satis esse deberet, si signa, & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore inveniret : sic has ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint ; reliqua, cura, & cogitatione eruuntur.

175. ⁵ Quod autem argumentorum genus cuique causa-

^a Curemus vectigalia. ^b filius meus propter parvam cum ea consuetudinem ejus mortem tam acerbè deflet, quam si ea familiariter usus fuisset. ^c contra utilitatem reipub. ^d adhibentur ad probandam causam. ^e multis in locis.

¹ *Hic parva*] Verba Simonis senis in Andria Terentii, Actu 1. Scena 1.

² *Est ejusdem*] Conferuntur hic inter se duo crimina ; alterum repetundarum, quo quis alterius facultates contra jus invadit ; alterum ambitus, quo suas opes aliquis largitur ad populi suffragia sibi demerenda.

³ *Ut hæc*] Congerit hic tres locos extrinsecos : primum à testimoniis, cujus hoc affert exemplum ; Hoc dicit Q. Lutatius, est igitur verum : alterum à tormentis ; Ad exprimendam veritatem tormentis subiectus est ille

quem oportuit, nec simile quicquam indicavit, ergo falsum est : tertium à tabulis ; Rem ita esse patet ex tabulis, ergo id in dubium revocare nemini licet.

⁴ *Brevissime*] Fusiores videlicet locorum explicationem meditabatur Cicero in libro Topicorum ; quapropter ne sæpius eandem incudem tundat, hic tantum perstringit, quod alibi copiosius exponet.

⁵ *Quod autem, &c.*] Quis sit locorum usus explicabimus in Topicis.

rum

rum generi maxime conveniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenii judicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus ^a usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita ^b excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi.

176. Si vero assequetur, ut talis videatur, qualem se videri velit, & animos eorum ita afficiet, apud quos aget, ut eos, quocunque velit, vel trahere, vel rapere possit; nihil profecto præterea ad dicendum requiret. Jam illud videmus, Nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inventum tractare possis.

177. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas, & id quare ita sit, ostendere; & ex iisdem illis locis interdum concludere, ^c relinquere alias, alioque transire: sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: si cui quid simile dicas, ^d prius ut simile confirmes: deinde quod agitur, adjungas: ^e puncta argumentorum plerumque ut occulas, ne quis ea numerare possit; ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur. Hæc ut & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse, percurro, ut aliquando ^f ad illa majora veniamus.

178. Nihil est enim in dicendo, Catule, majus, quam ut faveat oratori is, qui audiet, utque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quam judicio, aut consilio, regatur. ¹ Plura enim multo homines judi-

^a Animadversiones quasdam quibus utor, quas experientia didici. ^b investigati. ^c aliquando non concludere. ^d afferenda & illustranda similitudo priori loco: tum id adiungendum quod agitur. ^e partes. ^f ad rem longe majoris momenti, nempe quæ admodum animi movendi sint.

¹ Plura enim homines] Recte Aristoteles lib. II. Rhetoric. observat, cum pro diversis animi motibus diversa sentiant ac faciant homines, aliudque mens tranquilla, aliud agitata suggerat, permagni interesse oratoris varias pro tem-

pore auditorum in animis excitare perturbationes, adeoque ipsi tenendam esse artem movendorum affectuum, quibus concitatus auditor eo, quo voluerit orator irpellere, facile seratur.

cant ¹ odio, aut ² amore, aut ³ cupiditate, aut ⁴ iracundia, aut ⁵ dolore, aut ⁶ lætitia, aut ⁷ spe, aut ⁸ timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut ^a præscripto, aut juris norma aliqua, aut iudicii formula, aut legibus. Quare, nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus.

179. Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quam illuc proficiscere, quo te dicis intendere. Quidnam, inquit? ^b Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus videri soles.

180. Vide quam sim in isto genere, inquit, Catule, deus. Non mehercule mihi, nisi admonito, venisset in mentem: ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere videor, usu solere in dicendo, vel casu potius incurrere. Ac ^c res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic, tanquam ignotum hominem, præteribam, tantum potest in dicendo, ut ^d ad vincendum nulla plus possit.

181. Sed tamen mihi videris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisivisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuisssem, tempus esset jam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere. Sed cum ⁹ tria sint à me proposita, de uno dictum: cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione quærendum.

^a Certa aliqua ratione. ^b omisisti ordinem qui tibi maxime placet. ^c ista dispositio argumentorum. ^d ad causam obtinendam.

¹ Odio] Quod est abalienatio quædam animi perfecta, qua quis alterum & perditum velit, & perdat si possit.

² Amore] Quid sit exposuimus lib. 1. de Invent. n. 93. & lib. II. de Invent. n. 166.

³ Cupiditate] Quam Aristoteles lib. 1. Rhetor. definit rei jucundæ appetitum.

⁴ Iracundia] Consule notas in librum superiorem n. 220.

⁵ Dolore] Quem Tullius lib. IV. Tusc. Quæst. ait esse ægritudinem cruciantem.

⁶ Lætitia] Est, inquit ibidem Cicero, opinio recens boni præsentis, in qua esse rectum esse videatur.

⁷ Spe] Vide notas inferiores n. 209.

⁸ Timore] Timor est ægritudo voluntatis respondens mentis ambiguitati, malum prope imminens, vixque declinabile intuentis.

⁹ Tria sint à me] Divisit Antonius inventionem in tres partes; quarum prima doceat, altera conciliet, tertia moveat oratorem. De prima disseruit; cum alias explicuerit, de oratione disponenda sermonem instituet.

182. ^a Valet igitur multum ad vincendum, ¹ probari mores, instituta, & facta, & vitam eorum, qui agent causas, & eorum, pro quibus; & item improbari adversariorum; animosque eorum, apud quos agitur, conciliari quam maxime ad benevolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi ² dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ; quæ facilius ornari possunt, si modo sunt, quam fingi, si nulla sunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris significatio, verborum comitas: ³ si quid persequare acrius, ut invitus, & coactus facere videare. Facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, signa proferri perutile est: eaque omnia, quæ proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde benevolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in adversarios ex contrario conferenda.

183. Sed genus hoc totum orationis in iis causis excelsit, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acri & vehementi quadam incitatione. Non enim semper fortis

^a Ad persuadendum maxime prodest constans omnium opinio de probitate oratoris.

¹ Probare mores] Communis est hæc rhetorum omnium sententia, neminem oratorem esse posse, nisi qui probis moribus fuerit. Ut enim persuadeat, qui scopus est eloquentiæ, is esse debet huius artis studiosus, cui fides habeatur in ea re, quæ certo sciri non potest; cuiusmodi sunt causæ omnes in quibus versatur orator. Sic autem sunt homines, ut quem noverint improbum, ei difficillime credant. Adi Aristotelem lib. 1. Rhet. cap. 2. & Quintilianum lib. xii. cap. 1.

² Dignitate hominis] Moribus suis capiat iudicum benevolentiam Cicero oratione pro P. Sulla n. 1. Quamquam ex huius incommodum magnam animo molestiam capio, tamen in ceteris malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem meam misericordiamque notam omnibus quondam, nunc quasi intermissam agnoscerent: improbi ac perditii cives edomiti atque victi præcipitante repub. vehementem me fuisse atque

fortem: conservata mihi ac misericordem faterentur.

³ Si quid persequare acrius] Huius oratorii præcepti egregium nobis exhibet exemplum Cicero Divinatione in Verrem n. 4. Tuli graviter & acerbè, iudices, in eum me locum adductum, ut aut eos homines spes falleret, qui opem à me atque auxilium petissent: aut ego, qui me ad defendendos homines ab ineunte adolescentia dedissem, tempore atque officio coactus ad accusandum traducerer. . . . Adductus sum, iudices, officio, fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine institutoque majorum, ut onus hoc laboris atque officii non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore mihi suscipiendum putarem. Quo in negotio tamen illa me res, iudices, consolatur, quod hac, qua videtur esse accusatio mea, non potius accusatio, quam defensio est existimanda. Defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam.

oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maxime commendat reos. Reos autem appello, non eos modo, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur: sic enim olim loquebantur.

184. Horum igitur exprimere mores oratione, justos, integros, religiosos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet; & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda, tantam habet vim, si est suaviter, & cum^a sensu tractatum, ut sæpe plus, quam causa, valeat. Tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, ut¹ quasi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam sententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitatemque significanti, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni viri esse videantur.

185. Huic autem est illa dispar adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes judicum permoveret, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut saluum velint, aut metuant, aut spernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut misereantur, aut punire velint, aut ad eos motus abducantur, si qui finitimi sunt, & propinqui his ac talibus animi perturbationibus.

186. Atque illud optandum est oratori, ut aliquam per-motionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam judices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius est enim^b currentem (ut aiunt) incitare, quam commovere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obscurius, sicut medico diligenti, priusquam conetur ægro adhibere medicinam, non solum morbus ejus, cui mederi volet, sed etiam^c consuetudo valentis, & natura corporis cognoscenda est: sic equidem cum aggredior ancipitem causam, & gravem ad animos judicum pertractandos, omni

^a Arte & prudentia. ^b hominem jam aliqua ex parte perturbatum incitare, quam commovere tranquillum. ^c quibus rebus ager assueverit cum valeret.

¹ Quasi mores auditorij] Videtur hoc præceptum oratorium ex Aristotele depromptum lib. II. Rhetor. Ut similitudo morum, ita oratio, quæ moribus auditoris accommodata est, ejus conciliat benevolentiam. Operæ pretium est igitur ætatis cujusque indolem oratione exprimere. Quod idem ad poetæ com-

mendationem requirit Horatius in Arte, Si plausorij eges aulae manentij, & usque Sessuri, donec cantor, Vos plaudite, dicat: Etatis cujusque notandi sunt tibi mores, Mobilibusque decor naturis dandus, & annis.

mente in ea cogitatione, curaque versor, ut odoror quam sagacissime possim, ¹ quid sentiant, quid existiment, quid expectent, quid velint, quo deduci oratione facillime posse videantur.

187. Si se dant, &, ut ante dixi, sua sponte, quo impellimus, inclinant, atque propendent; accipio quod datur, & ² ad id, unde aliquis flatu ostenditur, vela do. Sin est ³ integer, quietusque iudex, plus est operis: sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante natura. Sed tantam vim habet illa, quæ recte à bono poeta ^c dicta est, ^d *flexanima*, atque *omnium regina rerum*, oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam adversantem, & repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere possit.

188. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagitabat, quæ à me divinitus tractari solere diceret, & in causa M'. Aquilii, Caiique Norbani, nonnullisque aliis, quasi præclare acta, laudaret; quæ mehercule ego, Crasse, cum à te tractantur in causis, horrere soleo: ² tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, vultu, gestu, ³ digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen gravissimorum, optimorumque verborum, tam integræ sententiæ, tam veræ, tam novæ, tam sine pigmentis, fucoque puerili, ut mihi non solum tu incendere iudicem, sed ipse ardere videaris.

189. ⁴ Neque fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut odeat, ut invidet, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum, misericordiamque deducatur, nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet iudici, in ipso oratore impressi esse, atque

^a Eos magis excito ad eos motus, quo ipsi feruntur. ^b nondum ulla perturbatione commotus. ^c Ennio. ^d flectens animos.

¹ Quid sentiant] Idem tradit Aristoteles lib. II. Rhetor.

² Tanta vis animi, &c.] Non tanta dicendi vi Crassus valebat, quod ex libro de Claris Oratoribus intelligitur: verum ejus eloquentiam hic exaggerat Antonius, quo plus auctoritatis his dialogis Cicero conciliat.

³ Digito denique] Cum tres contracti digiti pollicem premuntur, tum digitus ille, quo usum optime Crassus Cicero dicit, ex-

plicari solet. Is in exprobrando & indicando, unde ei nomen est, valet. Fabius lib. XI. cap. 2.

⁴ Neque fieri potest] Recte Horatius in Arte,

Ut ridentibus arrident, ita fletibus adsunt

Humani vultus. Si vis me flere, dolendum est

Primum ipsi tibi.

inuisti

inuisti videbuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, & si in ejusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atque imitatione simulatum, major ars aliqua forsitan esset requirenda. Nunc ego, quid tibi, Crasse, quid cæteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos mentiar. Non me hercule unquam apud judices aut dolorem, aut misericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui, quin ipse in commovendis judicibus, iis ipsis^a sensibus, ad quos illos adducere vellem, permoverer.

190. Neque enim facile est perficere, ut irascatur, cui tu velis, judex, si tu ipse id^b lente ferre videare; neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi teipsum flagrantem odio ante viderit; neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce, vultu, collachrymatione denique ostenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ, nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesseris.

191. Ac, ne forte hoc magnum, ac mirabile esse videatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis, ^c magna vis est earum sententiarum, atque eorum locorum, quos agas tractesque dicendo, nihil ut opus sit simulatione & fallaciis. Ipsa enim natura orationis ejus, quæ suscipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipsum magis etiam, quam quenquam eorum, qui audiunt, permovet.

192. Et ne hoc in causis, in judiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum, in civitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenii nostri existimatio (nam id esset levius: quanquam, cum professus sis, ^d te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt majora multo, fides^e, officium^f, diligentia^g: quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus,

^a Animi perturbationibus. ^b moderate. ^c tantam vim habent sententia & loci oratorii, ut aliquis eas per motiones extra simulationem ullam suscipiat. ^d eloquentia tibi famam comparare. ^e qua debet reo consulere. ^f quo probabiles ad tuendam causam rationes eum oportet afferre. ^g qua inquirenda sunt omnia quæ ad causam pertinent.

tamen eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi, existimare non possumus.

193. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quam versus, quam scena, quam fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse vidi, cum ^a ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis viderentur, ¹ spondalia illa dicentis,

^b *Segregare abs te ausus, aut sine illo ³ Salamina ingredi?*

Neque paternum adspectum es veritus?

Nunquam illum adspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem inflexa ad miserabilem sonum voce,

^c *Quem ætate exacta indigem*

Liberum laceraſti, orbaſti, exſtinxiſti: neque fratris necis,

Neque gnati ejus parvi, qui tibi in tutelam eſt traditus?

ſiens ac lugens dicere videbatur. Quæ ſi ille hiſtrio, quotidie cum ageret, tamen recte agere ſine dolore non poterat, quid? Pacuvium putatis in ſcribendo leni animo, ac remiſſo fuiſſe? Fieri nullo modo potuit.

194. Sæpe enim audivi, ⁴ Poetam bonum neminem (id quod à Democrito, & Platone in ſcriptis relictum eſſe dicunt) ſine inflammatione animorum exſiſtere poſſe, & ſine quodam afflatu quaſi furoris. Quare nolite exiſtimare me ipſum, qui non heroum veteres caſus, fictoſque luctus vellem imitari, atque adumbrare dicendo; neque actor eſſem

^a Etiam in ſiſta, quam gerebat, perſona. ^b etiamne fratrem ausus es abſ te ſe-movere, & ſine illo intrare Salamina, nec reveritus es conſpectum patris? ^c quem patrem decrepita ætate liberis indigentem oppreſſiſti, filio privaſti, dolore obruiſti: neque miſertus es occiſi fratris, neque filii ejus parvi, qui tua tutela commiſſus eſt.

¹ Spondalia] An legendum hic Sophoclea, ut cenſet Auratus, quod hi verſus ex Sophoclis Teucro à Pacuvio è Græco in Latinum termonem converſi? an ſpondalia, ut Turnebus, ſeu potius, quemadmodum Salmaſius & Voſſius putant eſſe magis ſecundum analogiam ſpondaulia. *σπονδαῖα* ſunt tibi-cines, *σπόδιον* enim tibia eſt. Atque hic *σπονδαῖος μέλος* verſus inter ſacrificandum ad tibiam cani ſoliti, ne quid male ominatum audiretur.

² Segregare] Sic in Teucro tragædia Telamonem inducit loquentem Pacuvius. Telamon rex Salaminis ad

bellum Trojanum filios miſerat Ajacem & Teucrum, ut alter alterum tueretur. Ut audivit Ajacem, ob negata Achillis arma, ſibi manus intuliſſe, Teucrum, qui fratris necem ultus non fuerat, re- verſum eiecit.

³ Salamina] Salamis inſula propo Peloponneſum in ſinu Saronico: nunc, teſte Sophiano Coluri dicitur.

⁴ Poetam bonum neminem] Sacro quodam afflatu furoris abripi poetæ dicuntur. Ovidius lib. III. de Arte.

Eſt deus in nobis, ſunt & commercia cæli;

Sedibus æthereis ſpiritus ille venit.

Idem

alienæ personæ, sed ^a auctor meæ, cum mihi M'. Aquilius in civitate retinendus esset, quæ in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse.

195. Quem enim ego Consulem fuisse, imperatorem ^b ornatum à senatu, ^c ¹ovantem in Capitolium ascendisse meminissim, hunc cum afflictum, debilitatum, moerentem, in summum discrimen adductum viderem, non prius sum conatus misericordiam aliis commovere, quam misericordia sum ipse captus. Sensi quidem tum magnopere moveri iudices, cum ^d excitavi moestum, ac sordidatum senem, & cum ista feci, quæ tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi, ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem.

196. Cum C. Marius moerorem orationis meæ præsens ac sedens multum lachrymis suis adjuvaret; cumque ego illum crebro appellans, ² collegam ei suum commendarem, atque ipsum advocatum ad communem ^e imperatorum fortunam defendendam invocarem: non fuit hæc sine meis lachrymis, non sine dolore magno misratio, omniumque deorum, & hominum, & civium, & sociorum imploratio: quibus omnibus verbis, quæ à me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea.

^a Qui non fittam & impostam ab alio personam agerem, sed eam quam ego sustinissim. ^b laudatum. ^c triumpho minori ornatum. ^d incomptum & squalidum stare iussi. ^e ducum exercitus.

Idem longe ante tradiderat Plato lib. III. de Legibus, sed clarius & fustius in lone. Omnes, inquit, Epici poeta boni, non ex arte, sed divino afflatu correpti omnia hac præclara dicunt poemata. Et Lyrici boni similiter, ut Corybantes non sana mente saltant, sic Lyrici non sana mente pulchra illa carmina componunt, &c.

¹ Ovantem] Ovantes scribit Festus latantes esse ab eo clamore, quem victores milites geminata litera o emittunt. Rectius, ut mihi quidem videtur, Plutarchus ovationis nomen ab ove deducit; quod qui hoc minore triumpho decorarentur, ovem immolarent: cum taurum sacrificarent, quibus triumphus major decernebatur. Porro quibus ovan-

di jus erat, primis reipub. Romanæ temporibus sine exercitu & legionibus pedites Urbem ingrediebantur, ut ex Dionysio Halicarnasseo & Plutarcho patet: subinde consuetudo invaluit, ut purpura vestiti & sceptrum manu tenentes equo veherentur, concinentibus tibiis, & turmis equitum præcedentibus. Triumphantes autem picta vel aurata veste, tubis clangentibus, senatu sub prætextis currum comitante, turmis equitum subsequenteribus, curru quadrijugo ferebantur.

² Collegam] C. Marius quintum consul collegam habuit M'. Aquillium anno U. C. DCCLIII. ante Christum ei. De M'. Aquillii causa dictum superius n. 124.

197. Quam-

197. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet, atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis : quanquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando, sodali, & quæstore meo, tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis vi, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id restinguendum vix conarer accedere ? ^a Habueras enim tum omnia ^a in causa superiora : vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam, in Cæpionis gravi, miserabilique casu : in iudicium vocabas : deinde principem & senatus, & civitatis, M. Æmilium, lapide percussum esse constabat : vi pulsum ex templo ^a L. Cottam, & T. Didium, ^b cum intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare.

198. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro rep. queri ^c summa cum dignitate existimarere : ego homo ^c cenforius vix satis honeste viderer seditiosum civem, & in hominis consularis ^d calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi cives iudices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excusationis ; quod tamen eum defenderem, qui mihi quæstor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse ? quid fecerim, narrabo ; si placuerit, vos meam defensionem ^e in aliquo artis loco reponetis.

199. ^f Omnium seditionum genera, vitia, pericula collegi, eamque orationem ex omni reip. nostræ temporum varietate repetivi, conclusique ita, ut dicerem, Etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, & prope necessarias. Tum illa, quæ modo Crassus commemorabat, egi, Neque reges ex hac civitate ^g exigi, neque tribunos pl. creati, neque ^h plebiscitis toties consularem po-

^a Favabant tibi omnia in illa causa multo magis quam mihi. ^b cum vellent impedire ne lex ferretur. ^c honestissime ac verissime. ^d Cæpionis. ^e aliquid habuisse artificii existimabitur. ^f expositus in ea oratione varia reip. pericula orta diversis temporibus jam tunc ab urbe condita. ^g expelli. ^h edictis à plebe latis.

¹ In causa] Norbani videlicet, de quo supra diximus num. 89.

² L. Cottam] L. Aurelius Cotta & T. Didius fuere tribuni plebis anno U. C. DCLIX. ante Christum XCV.

³ Cenforius] Quatuor ante quam hanc Norbani causam tueretur annis, M. An-

tonius cum collega L. Flacco censura fungebatur, nimirum anno U. C. DCLVII. ante Christum XCI. ut liquet ex Capitolinis fragmentis apud Pighium.

⁴ Omnium seditionum] De quibus fuit Livius Decade prima.

testatem minui, neque ^a provocationem; patronam illam civitatis, ac vindicem libertatis, populo Rom. dari sine nobilium dissensione potuisse; ^b ac, si illæ seditiones saluti huic civitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in ^c fraude capitali esse ponendum. Quod si unquam populo Rom. concessum esset, ut jure concitatus videretur, id quod docebam sæpe esse concessum, nullam illa causam justiore fuisse. Tum omnem orationem traduxi, & converti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. Sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione ^d refricabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tum judices causa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipsi propter judicia abalienati, renovabam, atque revocabam.

200. Quod ubi sensi ^e me in possessione judicii, ac defensionis meæ constituisse, quod & populi benevolentiam mihi conciliaram, cujus jus etiam cum seditionis conjunctione defenderam, & judicum animos totos vel calamitate civitatis, vel luctu, ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem ad causam nostram converteram; tunc admiscere huic generi orationis vehementi, atque atroci genus illud alterum, de quo ante disputavi, lenitatis & mansuetudinis cœpi; Me pro meo ^f sodali, qui mihi ^g in liberum loco more majorum esse deberet, & pro mea omni fama prope, fortunisque ^g decernere: nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si is, qui sæpe alienissimis à me, sed meis tamen civibus, saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem.

^a Jus appellandi à magistratibus ad populum, quo jure maxime stare libertas videtur. ^b quod si varia, qua alias contigerant, seditiones, non modo expertes sceleris, sed etiam salutes reip. fuissent, non idcirco Norbanum accusandum esse gravissimo scelere, si qua per eum seditio mota esset. ^c crimine laesa majestati. ^d renovabam. ^e me judicum animos habere velut in potestate, defensionemque è sententia mihi cedere. ^f quastore & contubernali meo. ^g dimicare.

¹ In liberum loco] Quam arcta sit pratoris & quæstoris necessitudo, ostendit Tullius Divinatione in Q. Cæciliium n. 61. Sic à majoribus nostris accepimus, pratorem quæstori suo parentis loco esse

oportere: nullam neque justiore, neque graviorem causam necessitudinis posse reperiri, quam conjunctionem sortis, quam provincia, quam officii, quam publicam muneri societatem.

201. Petebam

201. Petebam à iudicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent; præsertim si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro meipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atque causa, quod esse in arte positum videbatur, ut ¹ de lege Apuleia dicerem, ut, quid esset minuere maiestatem, explicarem, perquam breviter perstrinxi, atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minime præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est à me illa causa tractata, ut & acerrimus in Cæpionis invidia renovanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus viderer. Ita ² magis affectis animis iudicium, quam doctis, tua, Sulpici, est à nobis tum accusatio victa.

202. Hic Sulpicius, Vere hercule, inquit, Antoni, ista commemoras; nam ego nihil unquam vidi, quod tam è manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non iudicium, sed ^b incendium tradidissem, quod tuum principium, dii immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, ^c tractusque verborum? Ut ^d illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti, Te pro homine pernecessario, quæstore tuo, dicere; quam tibi primum munisti ad te audiendum viam.

203. Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur, ^e serpere occulte cœpisti, nihil dum aliis suspicantibus, me vero jam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed illam populi Romani iracundiam, neque eam injustam, sed meritam ac debitam fuisse defenderes. Deinde ^f qui locus abs te prætermisus est in Cæpionem? ut tu illa omnia odio, invi-

^a Magis movendo iudices, quam eos docendo, & controversiam explicando. ^b causam difficillimam, quam obtinere tam operosum esset, quam incendium extinguere. ^c tarditas pronuntiationis. ^d quam solerter usus es illa causa, cur Norbanum susciperes defendendum, quod quæstor, quod pernecessarius tui foret: quæ una ratio digna venia hominibus videbatur. ^e sensim progredi quo destinabas. ^f quod omisisti argumentum, unde Cæpio vocari posset in odium & invidiam.

¹ De lege Apuleia] Vide notas superiores num. 107.

dia, misericordia miscuisti? ^a Neque hæc solum in defensione, sed etiam in ¹ Scauro, cæterisque meis testibus, quorum testimonia non refellendo, sed ^b ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti.

204. ² Quæ cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam. Istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto. Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos ^c sequi in dicendo, quæque maxime spectare solemus. Docuit enim jam nos longa vita, ususque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus.

205. Equidem primum considerare soleo, postuletne causa: nam neque parvis in rebus adhibendæ sunt hæc ^d dicendi faces, neque ^e ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus, ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut ^f tragædias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non possint commoveri.

206. Nam quoniam hæc fere maxime sunt in iudicium animis, aut, quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione ^g molienda, amor, odium, iracundia, invidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus ⁴ amorem conciliari, si id videre, ⁵ quod sit utile ipsis, apud quos agas,

^a Non solum illo artificio usus es in defendendo Norbano, sed etiam in Scauro cæterisque testibus refellendis. ^b Populi iracundiam meritam ac debitam fuisse ostendit. ^c observare. ^d motus graviores. ^e quando ita sunt affecti homines aliqua certa perurbatione, ut merito desperes te posse illos in contrariam partem ^f motum flectere. ^f motus vehementiores, quales in tragædiis esse solent, adhibeamus in levioribus causis. ^g excitanda.

¹ Scauro] Cæteris omissis Scaurum hic appellat, quippe cuius auctoritas major esset.

² Quæ cum abs te] Cum explicuisti nobis rationem quam adhibuisti in defensione Norbani, visus sum mihi parere posse præceptis omnibus artis oratoris, & hoc uno exemplo contentus esse quod imitaretur.

³ Tragædias] Tragædias in nugis agere per proverbium dicitur ille, qui, ut ait Terentius, magno conatu magnas nugæ dicit, vel in re levi tumultum excitat.

⁴ Amorem conciliari] [Amoris tres

sunt causæ, conjunctio, similitudo & bonitas. Quapropter primo quidem amantur patria, parentes, liberi, consanguinei, affines & fœderati: deinde pares, qui sunt ejusdem ætatis, indolis & artis, nisi forte sibi incommodent, tum enim figulus figulo invidet: denique qui nos afficiunt beneficiis, & aliqua virtute excellunt. Consule Aristotelem lib. II. Rhetor.

⁵ Quod sit ipsis utile] Sic Tullius lib. I. in Vetre[m] n. 5. Itaque mihi videor magnam, & maxime agram, & prope depositam reip. partem suscepisse: neque in eo magis mea, quam vestra laudi existimationique

defendere; si aut¹ pro bonis viris, aut certe pro iis, qui illis boni, atque utiles sunt, laborare. Namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defensio caritatem; plusque proficit, si proponitur spes utilitatis futuræ, quam præteriti beneficii commemoratio.

207. Enitendum est, ut ostendas, in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorem, significes² nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causa sua.³ Invidetur enim commodis hominum ipsorum; studiis autem eorum cæteris commodandi faverur.

208. Videndumque hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligere volumus, eorum laudem, atque gloriam, cui maxime invideri solet, nimis efferre videamur. Atque iisdem his ex locis &⁴ odium in alios struere discemus, & à nobis, ac nostris, dimovere. Eademque hæc genera tractanda sunt in⁵ iracundia vel excitanda, vel sedanda. Nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile sit, id factum augeas;

mationique servisse. Accessi enim ad invidiam iudiciorum levandam, vituperationemque tollendam: ut cum hac res pro voluntate pop. Rom. esset iudicata, aliqua ex parte mea diligentia constituta auctoritas iudiciorum videretur.

1 Pro bonis] Hinc Fonteio conciliat amorem Cicero n. 29. Frugi igitur hominem, iudices, frugi, inquam, & in omnibus vita partium moderatum ac temperantem, plenum pudoris, plenum officii, plenum religionis videtis positum in vestra fide ac potestate: atque ita ut commissus sit fidei, permissus potestati. Videte igitur, utrum sit equus hominem honestissimum, virum fortissimum, civem optimum dedi inimicissimis atque immanissimæ nationibus, an reddi amicis.

2 Nihil ad utilitatem suam] Quod præstat Tullius oratione pro Milone n. 92. Me quidem, iudices, exanimant & interimunt hæc voces Milonis, quas audio assidue, & quibus intersum quotidie. Valeant, inquit, valeant cives mei: sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc urbs præclara, mihi que patria carissima, quoquo modo merita de me erit: tranquilla rep. cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen persuantur. Ego cedam, atque abibo.

3 Invidetur] Invidetur homini qui faciat aliquid utilitatis suæ causa; graviter enim ferimus gloriam aliorum & commoda: sed eidem faverur, si aliis commodare & servire studeat, quia utilitate nostra ducimur.

4 Odium] Est abalienatio quædam animi perfecta, qua quis alterum perditum velit. Congestis & exaggeratis Clodii criminibus in eum Cicero movet odium in Miloniana n. 72. Occidi, occidi non Sp. Melium... non Tib. Gracchum... sed eum (auderet enim dicere, eum patriam periculo suo liberasset) cuius nefarium adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissima femina comprehenderunt: eum, cuius supplicio senatus solemnes religiones expiandas sæpe censuit: eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus iuratus se, quæstionibus habitis, dixit comperisse: eum, qui civem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis, ac vitæ civium conservatorem iudicabant, servorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, ademisse, orbem terrarum quibuscum voluit, partitus est: eum, qui &c.

5 Iracundia] De cuius natura diximus lib. 1. de Oratore n. 220. Huc referri possunt indignationis commovendæ varii modi & exempla, quæ videtis

odium creatur: sin, quod aut in bonos viros, aut in eos, in quos quisque minime debuerit, aut in rempub. tum excitatur si non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ, aut odii non dissimilis^a offensio.

209. Item¹ timor incutitur² aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus: ^b interior est ille proprius; sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par, atque una ratio est³ spei, ⁴ lætitiæ, ⁵ molestiæ: sed haud

^a Motus animi offensus & indignantis. ^b metus qui ex ipsorum hominum periculis incutitur, est gravior, quam qui oritur ex communibus periculis. Oportet tamen efficere ut qui communia pericula metuit, à communibus illis periculis suum periculum non putet esse sejunctum.

videbis in notis ad lib. 1. de Invent. n. 100. & sequentibus.

1 Timor] Definitur ab Aristotele lib. II. Rhetor. Timor est dolor ac perturbatio ex opinione impendentis mali, quod vel perniciem, vel molestiam asserere possit.

2 Aut ex ipsorum periculis] Cicero senatum propositis periculis metu deterret, ne legatos mittat ad Antonium Philippica XII. n. 7. Quod si est erratum P. C. spe falsa atque fallaci, redeamus in viam. Optimus est portus penitenti mutatio consilii. Quid enim, per deos immortales, potest reip. prodesse nostræ legatio? prodesse dico? quid si etiam obsitura est? obsitura? quid, si jam nocuit? an vos acerrimam illam & fortissimam pop. Rom. libertatis recuperanda cupiditatem non imminutam ac debilitatam putatis legatione pacis audita? quid municipia censetis? quid colonias? quid cunctam Italiam? futuram eodem studio quo contra commune incendium exarserat? An non putamus fore, ut eos peniteat profectos esse & pra se tulisse odium in Antonium, qui pecunias polliciti sunt, qui arma, qui se totos & animis & corporibus in salutem reip. contulerunt.

3 Spei] Cum metui spes opponatur, recte definiri potest, gaudium ex opinione impendentis boni, quod vel conservare, vel asserere voluptatem possit. Ita Vossius. Spes excitatur proposita boni honestate & magnitudine, faciliusque & paratis ad illud assequendum praesidiis: frangitur autem rei difficultate, ac malorum imminuentium imagine. P. Scipio apud Livium lib. XXI. exposita victoriæ facilitate suis spem

moveret, & ad prælium contra Cardiginenses ineundum animos facit. Erat in hoc certamine is vobis illisque animis, qui victoribus & victis esse solet. Nec nunc illi, quia audent, sed quia necesse est, pugnaturi sunt. Nisi creditis qui exercitus incolumi pugnam detrectavere, eos, duobus partibus peditum equitumque in transitu Alpium amissis, qui pene plures perierint quam supersint, plus spei natum esse. At enim pauci quidem sunt, sed ingentes animis corporibusque, quorum robora ac vires vix sustinere vis ulla possit. Effigies, imo umbra hominum, fami, frigore, illuvie, squalore enecti, contusi ac debilitati inter saxa rupeisque: ad hæc perusti artus, nive rigentes nervi, membra torrida gelu, quassata confractaque arma, claudi ac debiles equi. Cum hoc equite, cum hoc pedita pugnaturi esset: reliquias extremas hostium, non hostes habebitis.

4 Lætitiæ] A Cicerone definitur IV. Tuscul. Quæst. Opinio recens boni presentis, in quo efferrî rectum esse videatur. Commovetur vel in sperato bono, vel læta fortunæ commutatione. Sic Tullius ipso Catilinariæ secundæ exordio triumphat gaudio. Tandem aliquando, Quirites, L. Catilinam furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefarie molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem ex urbe vel ejecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem verbis prosecuti sumus. Abiit, excessit, evasit, erupit. Nulla jam perniciēs à monstro illo atque prodigio manibus ipsis intra mania comparabitur.

5 Molestiæ] Molestia, sive dolor acerbus, est mali presentis sensus. Iudicium

sciam, an acerrimus longe sit omnium ^a motus invidiæ; nec minus virium opus sit in ea comprimenda, quam in excitanda. Invident autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent ^a evolasse: sed etiam superioribus invidetur sæpe vehementer, & eo magis, si intolerantius se jactant, & ^b æquabilitatem communis juris, præstantia dignitatis, aut fortunæ suæ transeunt: quæ si inflammanda sunt, maxime dicendum est, ^a Non esse virtute parita; deinde etiam vitiis, atque peccatis: tum si erunt honestiora, atque graviora, tamen non esse tanti ulla merita, quanta ^a insolentia hominis, quantumque ^c fastidium.

^a Ad aliquam dignitatem pervenisse. ^b jura omnibus hominibus ex æquo posita contemnunt propter dignitatis & fortuna sua præstantiam. ^c arrogantia.

cum in animis dolorem sic excitat Cicero pro Sextio n. 145. *Atque hic & tot civium squalor, hic luctus, hæc sordes suscepta sunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum casum, luctumque doluerunt, quia me lugenti patria, flagitanti senatus, poscenti Italia, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum est in me scelus? quid tantopere deliqui illo die, cum ad vos indicia, literas, confessiones communis exitiis detuli? cum parvi vobis? At, si scelestum est amare patriam, pertuli pœnarum satis: eversa domus est, fortuna vexata, dissipati liberi, rapta conjux, frater optimus incredibili pietate, amore inaudito, maximo in squalore volutatus est ad pedes inimicissimorum: ego pulsus aris, fœcis, diis penatibus, distractus à meis, carui patria, quam (ut levissime dicam) certe texeram: pertuli crudelitatem inimicorum, scelus infidelium, fraudem invidorum.*

¹ Motus invidia] Invidiam Aristoteles lib. II. Rhetor. cap. 10. sic definit. Invidia est dolor quidam ob prosperitatem qua apparet in bonis, de quibus dictum est, erga similes; idque non ut bene sit invidenti, sed propter illos quibus invidetur. Cicero lib. IV. Tusculanar. Quæst. Invidenti, inquit, esse dicunt aegritudinem susceptam propter alterius res secundas qua nihil noceant invidenti. Invidiæ causa princeps est cupiditas excellendi, qua quis tantum sibi detrahi putat, quantum alteri adjicitur.

² Non esse virtute parita] Cicero pro Roscio Amerino n. 144. Chrylogonum in invidiam vocat ob divitias male partas. Si hac indigna suspitione careat, animo æquo se carere suis omnibus commodis dicit. Rogat oratque te, Chrysofone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit: si nulla in re te fraudavit: si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, appendit: si vestitum, quo ipse tectus erat, annulumque de digito suum tibi tradidit: si ex omnibus rebus seipsum nudum, neque præterea quidquam excepit: ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere. Prædica mea tu possides, ego aliena misericordia vivo: concedo, & quod animus æquus est, & quia necesse est. Mea domus tibi patet, mihi clausa est; fero. Familia mea maxima uteris, ego servum habeo nullum: patior, & ferendum puto. Quid vii amplius?

³ Insolentia homini] Hinc facit invidiam M. Posthumio tribuno militum L. Decius tribunus plebis apud Livium lib. IV. Auditis, Quirites, sicut servis, malum minantem militibus: tamen hac bellua dignior vobis tanto honore videbitur, quam qui vos urbe agrisque donatos in colonias mittunt: qui sedem senectuti vestra prospiciunt: qui pro vestris commodis adversus tam crudeles superbosque adversarios depugnant. Incipite deinde mirari cur pauci jam vestram suscipiant causam.

210. ^a Ad sedandum autem, ¹ Magno illa labore, magnis periculis esse parta, ² nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata; seseque, si quam gloriam peperisse videatur, tametsi ea non sit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamque abjicere, atque deponere; omninoque perficiendum est, (quoniam plerique sunt invidi, maximeque est hoc commune vitium, & pervagatum: invidetur autem præstanti, florentique fortunæ) ut hæc opinio minuat, & illa ^b excellens opinione fortuna ³ cum laboribus & miseriis permixta esse videatur.

211. Jam ⁴ misericordia movetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ^c ad suas res revocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; aut intuens alium, crebro ad seipsum revertatur. Ita cum singuli casus

^a Ad compescendam invidiam. ^b excellens illa fortuna, ut homines opinantur. ^c cum audit de calamitate aliorum, cogitet de iis rebus acerbis, quas vel tulerit, vel timeat.

1 Magno illa labore] Sic apud Livium lib. vi. invidiam sedat M. Manlius Capitolinus Cornelio Cosso dictatori respondens. Offendit te, A. Corneli, vosque P. C. circumfusa turba lateri meo. Quin eam deducitis a me singuli vestris beneficiis? intercedendo, eximendo de nervo cives vestros, prohibendo judicatos additosque duci, ex eo quod affluit opibus vestris, sustinendo necessitates aliorum? Sed quid ego vos de vestro impendatis horrores? sortem aliquam ferte, de capite deducite quod usuris pernumeratum est: jam nihilo mea turba quam ullius conspectior eris. At enim quid ita solus ego civium curam ago? Nihilo magis quod respondeam habeo, quam si quæras quid ita solus Capitolium arcemque servaverim. Et tum universis quam potui opem tuli, & nunc singulis feram.

2 Nec ad suum commodum] Ex hoc capite motam in se invidiam comprimit Tullius oratione in Syllam n. 25. Ego tantis à me beneficiis in rep. positus, si nullum aliud mihi præmium à senatu populoque Romano, nisi honestum otium postularem, quis non concederet? sibi haberent honores, sibi imperia, sibi provincias, sibi triumphos, sibi alia præclara laudis insignia: mihi liceret ejus urbis, quam conservassem, conspectu, tranquillo animo & quieto frui? Quid, si hoc non

possulo? si ille labor meus pristinus, si sollicitudo, si officia, si opera, si vigilia deserviant amicis, præsta sunt omnibus? si neque amici in foro requirunt studium meum, neque respublica in curia? si mihi modo rerum gestarum vacatio, sed neque honoris, neque ætatis excusatio vindicat à labore? si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus? si mihi ne ad ea quidem, quæ pro salute omnium gessi, recordanda & cogitanda quidquam relinquitur temporis? tamen hoc regnum appellabitur? cuius vicarius qui velis esse, inveniri non potest.

3 Cum laboribus] Eadem pro Sylla oratione paulo post n. 29. sic idem Tullius. Quod si illis meis præfidiis forte invidetis, & si tibi ea regia videntur, quod omnes boni omnium generum atque ordinum suam salutem cum mea conjungunt; consolare te, quod omnium mentes improborum mihi uni maxime sunt infestæ & adversæ, qui me non solum idcirco oderunt, quod eorum conatus impio: & furorem consceleratum repressi; sed etiam magis, quod nihil jam se simile mihi vivo conari posse arbitrantur.

4 Misericordia] De misericordiae natura, variis ejus excitandæ modis & exemplis diximus lib. i. de Invent. n. 106. &c.

humanarum

humaniarum miseriarum graviter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta, & prostrata virtus maxime luctuosa est; & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione, ^a boni viri debet speciem tueri, lenis, (ut sæpe jam dixi,) atque summissa; sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta, ac vehemens esse debet.

212. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ^b ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eodem excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac vi nonnunquam animi aliquid inflammandum est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quam illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur, remissio autem lenitatis quadam gravitate & contentione firmatur.

213. In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo vis atque contentio quæritur, & hoc, ^c quod ad vitam, & mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamen ^d spissi & producti esse debent. Nam ^e neque affiliendum statim est ad illud genus orationis, (abest enim totum à causa; & homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicii est, audire desiderant) nec cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est.

214. ^f Non enim, sicut argumentum, simulatque positum est, arripitur, alterumque, & tertium poscitur; ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simulatque intuleris, possis commovere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, ^g quæ simulatque emissa est, adhærescit. Illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis ^h perturbationem requirit; quam consequi, nisi multa, &

^a Motus illi, quibus opinionem viri boni & famam probitatis orator sibi conciliat, debent esse lenes. ^b orator debet vim & asperitatem contentionis condire illa humanitate, qua conciliantur auditores, & temperatum illud dicendi genus contentione excitare. ^c quod idoneum est ad ostendendam vitam & probos mores oratoris. ^d vehementes & longiores. ^e non statim veniendum ad vehemens & acre genus orationis. ^f argumentum statim atque propositum est, intelligitur, ac si minus sufficiat, secundum & tertium petitur: ac non ita statim atque tractate dicendo caperis, poteris excitare auditorem in animis misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam. ^g qua simul atque demonstrata est, menti inhaeret. ^h affectum.

varia, & copiosa oratione, & simili contentione actionis, nemo potest.

215. Quare qui aut breviter, aut summis dicunt, docere judicem possunt, commovere non possunt; ^a in quo sunt omnia. Jam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed ^b argumento resistendum est, aut ^c iis, quæ comprobandi ejus causa sumuntur, reprehendendis; aut demonstrando, id, quod concludere illi velint, non effici ex propositis, ^d nec esse consequens; aut, si ita non refellas, afferendum est ^e in contrariam partem, quod sit aut gravius, aut æque grave. Illa autem, quæ aut conciliationis causa leniter, aut permutationis vehementer aguntur, contrariis commotionibus ^f inferenda sunt, ut odio benevolentia, misericordia invidia tolleratur.

216. Suavis autem est; & vehementer sæpe utilis jocus, & facetiæ: quæ, etiamsi alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certe, neque ullam artem desiderant: in quibus tu longe aliis, mea sententia, Cæsar, excellis: quo magis mihi etiam testis esse potes, aut ^d nullam esse artem salis, aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis.

^a In quo commovendo requiruntur omnia; nempe & copiosa oratio, & contentio actionis. ^b refellendum est argumentum allatum ab adversario. ^c auferenda sunt. ^d modum apte jocandi nulla arte tradi posse.

1. Argumento resistendum] Refutationis regulas breviter sic colligit Julius Severianus. Proposito eo quod adversarius dixerit, respondebimus duobus modis, aut non esse id, aut non ideo nos vinci debere. Prima ratione utitur Cicero pro Roscio Amerino, cum eum penitus negat paricidii reum; altera utitur pro Milone, à quo non negat occisum Milonem, sed jure occisum contendit, quod non alio modo vim repellere posset Milo.

2. Iis qua comprobandi] Ita sub initium Milonianæ n. 7. Negant intueri lucem esse fas ei, qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea qua primum judicium de capite vidit M. Horatii fortissimi viri, qui nondum libera civitate pop. Rom. comitiis liberatus est, cum sua manu sororem interfectam esse fateretur, &c.

3. Nec esse consequens] Quod in ur-

bem non veniret Roscius filius, inde eum invisum fuisse patri Erucio colligebat. Hoc minime cohærere Cicero ostendit oratione pro Roscio Amerino.

4. In contrariam partem] Cum facinus negari potest, idem in adversarium, si licet, retorquendum est. Tullius Tuberonem Ligarii accusatorem quod etiam arma contra Cæsarem tulisset, exagitat. Quid enim tuus ille, Tubero, districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus mucro ille petebat? quis sensus erat armorum tuorum? qua tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas?

5. Nullam esse artem salis] Quorsum igitur, inquit aliquis, hic de jocandi ratione præcepta traduntur. Nodum hunc solvit Quintil. lib. vi. cap. 3. Hæc quidquid est, ut non ausim dicere careat omnino arte; quia nonnullam observationem habet, suntque ad id pertinentia, &

217. Ego vero, inquit Cæsar, omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quam de ipsis facetiis, disputari. Itaque cum quosdam Græcos inscriptos libros esse vidissem ¹ de ridiculis, nonnullam in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere. Inveni autem ridicula, & falsa multa Græcorum: nam & ² Siculi in eo genere, & Rhodii, & ³ Byzantii, & præter cæteros, ⁴ Attici excellunt: sed qui ejus rei rationem quandam conati sunt, artemque tradere, sic insulsi exstiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsi-
fitas, rideatur.

218. Quare mihi nullo videtur modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fufum, alterum peracutum & breve: illa à veteribus superior, cavillatio; hæc altera, dicacitas nominata est. Leve nomen habet utraque res: quippe leve enim est totum hoc, risum movere.

219. Verumtamen (ut dicis Antoni) multum in causis per sæpe lepore & facetiis profici vidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festivitatis ars non desideretur, (natura enim fingit homines, & creat imitatores, & narratores facetos, & vultu adjuvante, & voce, & ipso genere sermonis) tum vero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum ante illud facetum dictum, ^a emissum hæere debeat, quam cogitari potuisse videatur?

220. Quid enim hic ^b meus frater ab arte adjuvari potuit, cum à ⁵ Philippo interrogatus, quid latraret, *Furem se videre* respondit? Quid in omni oratione Crassus ⁶ vel apud centumviros contra Scævolam, vel contra accusatorem Brutum,

^a Ferire animos ante debeat. ^b Catulus.

& à Græcis & à Latinis composita præcepta: ita plane affirmo præcipue positum esse in natura & occasione.

¹ De ridiculis] Tradit Laërtius Theophrastum scripsisse librum *πῶς γε γέλοιον, de ridiculo*.

² Siculi] Incolæ Siciliæ, quæ in mari mediterraneo insula ab extrema versus orientem Italiæ parte per angustum fretum se jungitur. Dicta præterea est Sicania, & Trinacria, aut Triquetra, à figura, auctore Plinio. Nunc appellatur *la Sicile*. De Rhodiis dictum alibi.

³ Byzantii] Byzantium nobilissima

Thraciæ civitas ad Bosphorum Thracium sita, cui totius orbis spoliis loeupletatæ nomen suum imposuit Constantinus Magnus anno post Christum cccxxx. ex quo dicta est Constantinopolis. Ab anno mccccxiii. subiecta est Turcis, à quibus *Stamboul* appellatur.

⁴ Attici] Attica Achaiæ regio notissima, cujus caput Athenæ.

⁵ A Philippo] De quo dictum lib. i. de Oratore n. 24. Ex dictorio Catuli patet notam fuisse hominis rapacitatem.

⁶ Vel apud centumviros] De causa illa, quam pro Curio secundo hærede contra

cum pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est, omnium sententia, concedendum. Non enim fere quisquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, & illo, qui in perpetuitate sermonis, & hoc, qui in celeritate, atque dicto est.

221. Nam hæc perpetua contra Scævola^a Curiana defensio, tota redundavit hilaritate quadam, & joco; dicta illa breviter non habuit. Parcebat enim adversarii dignitati, in quo ipso servabat suam; quod est hominibus facietis, & diacacibus difficillimum, habere hominum rationem, & temporum, & ea, quæ occurrant, cum falsissime dici possint, ^b tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse ^c interpretantur.

222. Dicere enim aiunt Ennium, *Flammam à sapiente facilius ore in ardente^d opprimi, quam^e bona dicta teneat*: hæc scilicet bona dicta, quæ falsa sint: nam ea dicta appellantur proprio jam nomine. Sed ut ^f in Scævola^a continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam, disputationemque lusit: sic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia judicabat, utroque genere pugnavit.

223. Quam multa de balneis, quas nuper ^g ille vendiderat, quam multa de amisso patrimonio dixit? atque illa breviter, cum ille diceret, ^h *se sine causa sudare*: *Minime mirum*, inquit, *modo enim existi de balneis*. Innumerabilia hujusmodi fuerunt, ^b sed non minus illa jucunda perpetua. ² Cum enim Brutus duos lectores ⁱ excitasset, & alteri

^a Oratio Crassi, in qua Curium defendit contra Scævola^a. ^b tacere. ^c verbis Ennii explicant. ^d exstingui posse. ^e verba falsa & faceta supprimat. ^f abstulit ab illis dictis & acutis salubus tum, cum in Scævola^a dixit, usque est potius facietum aquabiliter tota oratione sparsis, quibus gravissimam causam jocando confecit. ^g Brutus qui Plancium accusabat. ^h in L. Crasso perpetuitas faciet sermonis non minus jucunda fuit, quam illius breviter quadam & acute dicta. ⁱ surgere jussisset.

contra Scævola^a Coponiorum defensionem Crassus peroravit, diximus lib. 1. de Orat. n. 180.

¹ *Se sine causa sudare*] Dixerat Brutus se nimis vehementer agere & sudare in impugnanda Plancii contra Crassum causa, quæ accusatione facile posset everti: respondit illi Crassus, Non miror te sudare, modo enim existi de balneis. Dicto scilicet notans bal-

neas, de quarum possessione Brutus venditor & decoctor abierat. Solent porro qui de balneis exeunt, sudare & aqua distillare: quod false transtulit in Brutum Crassus.

² *Cum enim Brutus*] Ipse sibi interpret erit Tullius: in oratione pro A. Cluentio rem totam paulo fusius exponit n. 140. L. Crassi auctoritatem sequor, qui cum Cn. Plancium defenderet, accusante

¹ de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri ² de lege Servilia; & cum contraria inter sese de repub. capita ³ contulisset, noster hic ^b facetissime tres patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit.

224. Ex libro primo, FORTE EVENIT, UT ³ IN PRIVERNATI ESSEMUS. ^c *Brute, testificatur pater se tibi Privernatem fundum reliquisse.* Deinde ex libro secundo, ⁴ IN ALBANO ERAMUS EGO, ET MARCUS FILIUS. ^d *Sapiens videlicet homo cum primis nostrae civitatis, norat hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur.* Tum ex libro tertio, ^e in quo finem scribendi fecit (tot enim, ut audiui Scævolam dicere, sunt veri Bruti libri) ⁵ IN TIBURTI FORTE ASSEDIMUS EGO, ET MARCUS FILIUS. *Ubi sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater ^f publicis commentariis consignatos reliquit? Quod nisi puberem te, inquit, jam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset.*

^a Alterum alteri apposuit. ^b L. Crassus. ^c tum subiecit Crassus. ^d inter primos cives sapientissimus cognoscebat hunc decessorem. ^e prater quem Bruti pater alium librum scripsit nullum. ^f commemoratas in suis libris publice edidit.

accusante M. Bruta, homine in dicendo vehementi & callido, cum Brutus duobus recitatoribus constitutis, ex duabus ejus orationibus capite altera inter se contraria recitanda curasset, quod in dissuasione rogationis ejus, quæ contra coloniam Narbonensem ferebatur, quantum potest de auctoritate senatus detrahit: in sua sine legis Servilia, summis ornat senatum laudibus: & multa in equites Rom. cum ex ea oratione asperius dicta recitasset, quo animi illorum judicium in Crassum incenderentur: aliquantum commotus esse dicitur. Quid deinde fecerit Crassus, à Quintiliano brevius narratur lib. vi. cap. 3. Tres excitavit & ipse lectores, hisque patris ejus dialogos dedit legendos: quorum cum in Privernati unus, alter in Albano, tertius in Tiburti sermonem habitum complacere, requirebat ubi essent ea possessiones. Omnes enim illas Brutus vendiderat, & cum paternæ manciparet prædæ, turpis habebatur.

¹ De colonia Narbonensi] In provincia Narbonensi celebris est civitas Narbo Martius, Narbone, ubi colonia pop.

Rom. fuit. Cum legem, quæ adversus illam coloniam ferebatur, dissuaderet Crassus, multis senatum, ejus legis auctorem, exagitavit. Rursus cum idem Crassus diceret pro Servilia lege, quæ judicia ab equitibus ad senatum transferiebantur, summis in cælum laudibus senatum extollebat.

² De lege Servilia] Videbis lib. 1. de Invent. in notis ad n. 92.

³ In Privernati] In villa ad Privernum Latii urbem, quæ nunc appellatur Piperno.

⁴ In Albano] Villa ad Albam longam Latii urbem, quæ si Leandro credimus, nunc dicitur Savello.

⁵ In Tiburti] Alia item villa ad Tibur, quæ urbs in Latio vocatur hodie Tivoli.

⁶ Quod nisi puberem] Si scripsisset librum quartum antequam tu pervenisses ad pubertatem, ac tecum, utpote impubere, lavasset in balneis, in eo libro meminisset etiam de balneis, quas tu, ut fundos ab eo tibi relictos, vendidisti.

225. Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetiis non minus refutatum esse Brutum, ^a quam illis tragœdiis, quas egit idem, cum casu in eadem causa cum funere efferretur anus Junia? Pro dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis? quam inexpectata? quam repentina? cum, conjectis oculis, gestu omni imminenti, summa gravitate, & celeritate verborum, *Brute, quid sedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, ¹ quorum imagines duci vides? quid majoribus tuis? quid ² L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere?*

226. *Patrimonione augendo? ^b at id non est nobilitatis. ^c Sed fac esse, nihil superest ^d; libidines totum dissipaverunt. An juri civili? ^e est paternum. Sed ^f dicet, te, cum ades venderes, ⁴ ne in rutis quidem, & cæsis solum tibi paternum recepisse. An rei militari? qui nunquam castra vidi-*

^a Quam illa dictione concitata & pene tragica, qua Crassus idem usus est in eadem causa pro Plancio adversus Brutum, cum dicente Crasso per medium forum efferretur ad rogum anus Junia Bruti propinqua. ^b non debet esse hoc studium viri nobili. ^c esto: id facere liceat viro nobili. ^d ex tuo patrimonio. ^e hoc patris studium fuit. Patrem in eo recte quidem tibi proponeres imitandum. ^f testatur illa anus manibus tui parentis, te adeo imperitum esse juris civilis, ut cum ades venderes, non retinueris tibi, ut sit, ruta casa, imo ne cathedram quidem illam patri, in qua domi de juro solebat respondere.

¹ Quorum imagines duci vides] Apud majores in atrii hæc imagines erant quas spectarentur, non signa externorum artificum, nec ara & marmora: expressi cera vultus singulis disponebantur armariis, ut essent imagines quas comitarentur gentilitia funera, semperque defuncto aliquo totus aderat familia ejus, qui unquam fuerat, populus. Plinius lib. xxxv. cap. 2.

² L. Bruto] De quo lib. iv. ad Herennium in notis ad n. 66.

³ At id non est nobilitati] Non Romanis modo, verum etiam Græcis visum est ignobile faciendi quæstus studium. Scribit Aristoteles Politicorum lib. III. cap. 5. apud Thebanos lege cautum fuisse, ne quis ad honores reip. promoveretur, nisi decem annos à mercatura destitisset. Consule, si vacat, eundem Aristotelem lib. i. cap. 11. Cicero lib. i. Officior. n. 150. Illiberales, inquit, sordidi quæstus mercenariorum omnium, quorum opera, non quorum ar-

tes emuntur. Est enim in illis ipsa merces auctoramentum servitutis. Et paulo post, Mercatura autem si tenuis est, sordida putanda est; sin magna & copiosa, multa undique apportans, multisque sine vanitate impertiens, non est admodum vituperanda. Hoc mercaturæ genus salvo dignitatis jure nonnullos equites Romanos exercuisse patet ex ultima Verriana n. 160. Clamabat ille miser se civem esse Romanum, municipem Casanum, meruisse se cum L. Pretio, splendidissimo equite Romano, qui Panormi negotiaretur, ex quo hæc Verres scire posset.

⁴ Ne in rutis quidem & cæsis] Per ruta cæsa intelligitur supellex, quæ sine aliqua demolitione domus auferri potest. Et ruta quidem quæ eruta sunt, ut arena, creta & similia: ea quæ cæsa, ut arbores cæsas, & his similia esse vult Ulpianus. Rutis cæsis opponuntur fixa junctaque, vel infixæ inædificataque, de quibus plura jurisconsulti.

vis. An eloquentiæ? quæ nulla est in te; & ^a quicquid est vocis ac linguæ, omne in istum turpissimum ¹ calumniæ questum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti.

227. Sed hæc tragica, atque divina: faceta autem & urbana innumerabilia ^b ex una concione meministis. Nec enim concio major unquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quam ^d hujus ² contra collegam in censura nuper, neque lepore, & festivitate ^e conditior. Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, & multum facetias in dicendo prodesse sæpe, & eas arte nullo modo posse tradi: & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non hujus rei quoque palmam, ut cæterarum, Crasso detulisse.

228. Tum Antonius, Ego vero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paulum inviderem. Nam esse ^f quamvis facetum, atque fallum, non nimis est per seipsum invidendum; sed, cum omnium sis venustissimus, & urbanissimus, omnium gravissimum, & severissimum & esse, & videri, quod ^g isti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur.

229. Hic cum arrisisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum, Juli, negares, aperuisti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid jocus de gravitate decerperet: quod quidem in primis à Crasso observari solet. ^h Sed hoc præceptum prætermittendum est

^a Uteris lingua & voce ad homines accusandos, interdum per calumniam & falso crimine, ut quæstum facias ex eorum bonis, qui damnati judicio fuerint. ^b ex ejus oratione una quam nuper censor habuit. ^c nunquam fuit major populi conventus. ^d Crassi contra collegam Domitium, cui nimiam domus magnificentiam objiciebat. ^e plenior. ^f quantumlibet festivum ac lepidum. ^g Crasso. ^h hoc in adhibendis jocis præceptum habendæ rationis hominum, rei, temporis, prætermittendum est, cum qui hic adsunt oratores, eo minime indigeant, servandi decori jam peritissimi.

¹ Calumniæ questum] Qui huic studio serviebant, dicebantur quadruplatores, quod ex damnatorum, quos detulerant, bonis, quarta pars ipsis cederet;

infame omnino & odiosum hominum genus.

² Contra collegam] Vide notas ad n. 45. hujusce libri.

facetiarum,

facietiarum, cum his nihil opus sit: nos autem quomodo utamur, cum opus sit, quaerimus: ut ^a in adversarium, & maxime si ejus stultitia poterit agitari, in testem stultum, cupidum, levem, ^b si facile homines audituri videbuntur.

230. Omnino probabiliora sunt, quæ laceffiti dicimus, quam quæ priores. Nam & ingenii celeritas major est, quæ apparet in respondendo, & ^c humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus laceffiti: ut in ista ipsa concione nihil fere dictum est ab hoc, quod quidem facetius dictum videretur, quod non provocatus responderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo objectum, ^d lepore magis elevandum, quam contentione frangendum videretur.

231. Tum Sulpicius, quid igitur? inquit, patiemur Cæsarem, qui quanquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totum nobis genus hoc jocandi, quale sit, & unde ducatur? præsertim cum tantam vim, & utilitatem salis, & urbanitatis esse fateamur. Quid si, inquit Julius, assentior Antonio dicenti, Nullam esse artem salis?

232. Hic cum Sulpicius reticisset, Quasi vero, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius tamdiu loquitur, ars ulla sit: observatio quædam est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent; ^e quæ si eloquentes facere possit, quis esset non eloquens? Quis enim hæc vel non facile, vel certe aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc vim, & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut prava intelligamus, cum, ^f quo referenda sint, didicerimus.

233. Quare, Cæsar, ego quoque à te hoc peto, ut, si tibi videtur, disputes de hoc toto jocandi genere, quid sentias, ne qua forte dicendi pars, quoniam ita voluistis, in hoc tali coetu, atque in tam accurato sermone præterita esse videatur.

^a Opus est interdum uti facetiis. ^b si bonam in partem accipienda sint ab auditoribus. ^c respondere cum fueris provocatus, est ingenii minime mali. ^d urbanitate refellendum potius quam rationibus. ^e si satis esset observatio ista ad eloquentiam comparandam. ^f quo in loco adhibenda sint.

Ego vero, inquit ille, quoniam ^a collectam à conviva, Crasse, exigis, non committam, ut, ² si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi : quanquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt ^b in scena gestum, spectante ² Roscio : quis enim ^c sese commovere potest, cujus ille vitia non videat ? Sic ego nunc Crasso audiente primum loquar de facetiis, & docebo ^d ³ sus (ut aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, ^e *fœnum alios*, aiebat, *esse oportere*.

234. Tum ille, Jocabatur, inquit, Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut ⁴ ambrosia alendus esse videatur. Verum te Cæsar, audiamus, ^f ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi restant, inquit : sed tamen defessus jam labore, atque itinere disputationis, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diversorio. Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hospitium meum dices : nam te in viam, ^g simul ac perpaululum gustaris, ⁵ extrudam, & ejiciam.

235. Ac, ne diutius vos demorer, de omni isto genere, quid sentiam, perbrevis exponam. De risu quinque sunt, quæ quærantur : unum, quid sit : alterum, unde sit : tertium, sitne oratoris velle risum movere : quartum, quatenus : quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum, ⁶ quid sit ipse risus, ⁷ quo pacto concitetur, ubi sit, quomodo exsi-

^a Si recusem collectam solvere. ^b in theatro. ^c gestum vel minimum agere. ^d imperitus hominem peritissimum Crassum. ^e fœno pasci alios oratores, nullo in numero habendos. ^f ut reliqua quæ supersunt Antonio dicenda, ex ipso deinde audiamus. ^g ubi paululum cibi sumpseris.

¹ *Collectam*] Collecta, est pecunia quæ à singulis convivis exigitur & colligitur, quam pro sua quisque parte solvit ad sumptus convivii faciendos.

² *Roscio*] De quo supra dictum est non semel.

³ *Sus, ut aiunt*] Respicit ad tritum illud Latinorum proverbium, *sus Minervam*, subaudi, docet ; iis accommodari solitum, qui indocti eos docere velint, à quibus ipsi potius docendi sint. Minervæ jus in omnes disciplinas liberales esse tradunt poëtæ : sue non aliud animal sordidius est & stolidius.

⁴ *Ambrosia alendus*] Proverbii specie insulsi oratores fœno victitare dicebantur à Catulo, quem ipsum censet

hic Crassus alendum ambrosia, qui cibus est deorum, quasi esset ille cum ipsis diis eloquentia comparandus, cum stolidi brutorum ad ordinem abjici debeant.

⁵ *Extrudam*] Hac allegoria breviter acturum se de jocis ac salibus profitetur.

⁶ *Quid sit ipse risus*] Sic definiri potest. Risus est vehementior quidam animi ex re jucunda motus, ad exprimendum conceptum intus gaudium, quo thoracis & oris musculi impetu quodam agitantur.

⁷ *Quo pacto concitetur*] Nimirum cum nobis occurrit res admodum jucunda, læticia perfunditur animus, cor sese dilatat, magnaue sanguinis effervescit

stat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit ¹ Democritus: neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet: &, si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui ^a pollicerentur.

236. Locus autem, & ² regio quasi ridiculi (nam ^{bid} proxime quæritur) turpitudine, & deformitate quadam continetur. Hæc enim ridentur vel sola, vel maxime, quæ notant, & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium veniam, est plane oratoris movere risum; vel quod ipsa hilaritas benevolentiam conciliat ei, per quem excitata est; vel quod admirantur omnes acumen uno sæpe in verbo positum, maxime respondentis, nonnunquam etiam laceissentis; vel quod frangit adversarium, quod impedit, quod elevat, quod deterret, quod refutat; vel quod ipsum oratorem politum esse hominem significat, quod eruditum, quod urbanum, maximeque quod tristitiam, ac severitatem mitigat, & relaxat, ³ odiosasque res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, joco, risuque dissolvit.

237. ^c Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori,

a Se explicaturos. b est hac altera de risu quaestio. c ad quem usque modum.

vescentis & vitalium spirituum fit diffusio, ad quam musculorum thoracis ac præsertim diaphragmatis motus sequitur: agitato diaphragmate, quæ membrana est præcordia disjungens à visceribus, extenduntur simul muscoli qui à lateribus buccæ sunt, tumque fit oris ille gestus, quem risum appellamus.

1 Democritus] Non modo quia res naturales scrutatus est, verum etiam quia in risum sæpissime effundi solebat. De Democrito vide notas in librum 1. de Oratore n. 42.

2 Regio quasi ridiculi] Ridiculum, inquit Aristoteles lib. de Poëtica cap. 5. est vitium ac turpitudine qua nec dolorem nec perniciem affert; exempli gratia, facies ridicula est turpis & distorta sine dolore.

3 Odiosasque sæpe res] Missum oppor-

tune ridiculum iram sæpissime frangit. Documento sunt juvenes Tarentini, qui multa de Pyrrho rege securius inter cænam locuti, cum rationem facti reposerentur, & neque negari res, neque defendi posset, risu sunt & opportuno joco elapsi. Namque unus ex his, imo, inquit, nisi lagena defecisset occidissetus te: Eaque urbanitate tota est invidia criminis dissoluta. Quintilian. lib. vi. cap. 3.

4 Quatenus] Recte Horatius:

Est modus in rebus, sunt certi denique fines,

Quos ultra citraque nequit consistere rectum.

Cum cæteris in rebus, tum in jocis ac salibus maxime adhibendus est modus; Ridicula enim & quæ specie prima sensus nostros acerrime commovent, ita se habent, ut iis celerrime fastidium adhærescat.

perquam

perquam diligenter videndum est; id quod in quarto loco^a quærendi posueramus. Nam¹ nec insignis improbitas, & scelere juncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur: facinorosos majore quadam vi, quam ridiculi, vulnerari volunt; miseros illudi nolunt, nisi si se forte jactant. ^b ² Parcendum est autem maxime caritati hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur.

238. Hæc igitur adhibenda est primum in jocando moderatio. Itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, neque misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis vitiis, quæ sunt in vita hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur: eaque belle agitata ridentur.

239. Est etiam deformitatis, & corporis vitiorum satis bella materies ad jocandum. Sed quærimus idem, quod in cæteris rebus maxime quærendum est, Quatenus. In quo non modo illud præcipitur, ³ Ne quid insulse, sed etiam si quid perridicule possis: vitandum est oratori utrumque, ne aut scurrilis jocus sit, aut mimicus. Quæ cujusmodi sint, facilius jam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera venerimus.

240. Duo enim sunt genera facetiarum; quorum ^c alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur; ut olim tu, Crasse, in ⁴ Memmium, ^d comedisse eum ⁵ lacertum Largii, cum esset cum

^a Inquirendum proposueramus. ^b non sunt facile homines ridendi, qui vel propter dignitatem, vel propter probitatem diliguntur. ^c alterum in ipsa re & sententia positum est, alterum in voce & forma loquendi. ^d momordisse.

¹ Nec insignis improbitas] Cur insignis improbitas ac miseria joci non sit exagitanda, patet ex definitione ridiculi superius allata.

² Parcendum] Scite Fabius lib. vi. cap. 3. Longe absit propositum illud, Potius amicum quam dictum perdidit.

³ Ne quid insulse] Oratori minime convenit distortus vultus gestusque, quæ in mimis rideri solent. Dicacitas etiam scurrili & scenica huic persona alienissima est. Obscæritas vero non à verbis tantum abesse debet, sed etiam à significa-

tione. Fabius ibidem.

⁴ Memmium] C. Memmius, de quo Tullius in Bruto, orator asper & contentiosus morum acerbitate huic Crassi joco locum dedit.

⁵ Lacertum] Brachium significat id quod est ab humero ad cubitum, lacertus autem id quod à cubito ad manum pertinet. Ovid. Metam. lib. i.

----- laudat digitoque manusque,
Brachiaque, & nudos media plus parte
lacertos.

eo ¹ Tarracinæ de ² amicula rixatus : falsa, attamen à te ipso ficta tota oratio. Addidisti clausulam, Tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria LLL. duo MM. Cum quæreret, id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, ³ *Lacerat lacertum Largi mordax Memmius.*

241. Perspiciatis, hoc genus quam sit facetum, quam elegans, quam oratorium; siue habeas vere, quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis adspargendum, siue fingas. Est autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonstret, ut mores ejus, de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa, fierique videantur.

242. In re est item ridiculum, quod ^b ex quadam depravata imitatione sumi solet, ut idem Crassus, ³ *Per tuam nobilitatem, per vestram familiam.* Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa vultus & vocis imitatio? *Per tuas statuas* vero cum dixit, & extento brachio paululum etiam de gestu addidit, vehementius risimus. ^d Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis,

⁴ *Tibi ego, Antipho, has sero,* inquit. senium est, cum audio. Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit. ^e Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscænitās. Orator ^f surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quam videat: ^g præstet idem ingenuitatem & ruborem suum, verborum turpitudine, & rerum obscænitāte vitanda.

^a Muliercula. ^b cum imitamur siue gestum, siue quid aliud, quod ab adversariis depravate ac perperam fit. ^c nisi quod Crassus, ea cum diceret, imitaretur vultus & vocem adversarii. ^d hunc in modum Roscius imitari senem solet, cum illa verba profert: *Tibi ego has arbores sero.* Adeo facete senem hæc dicentem Roscius imitatur, ut non tam audire mihi videar senem loquentem, quam ipsam senectutem. ^e imitatio si est nimia & putida, pertinet potius ad eos mimos, qui ethologi, siue imitatores morum alienorum dicuntur, quam ad oratorem. ^f modice usurpet quæ rem alienam & histrionibus propriam. ^g pra se ferat.

¹ Tarracina] Quæ Latinis est Tarracina, lingua Volscorum Anxur appellatur, ut tradit Plinius. Latii oppidum est, & etiamnum antiquum nomen retinet Tarracina.

² Lacerat] Versus est iambicus senarius.

³ Lacerat lacertum Largi mordax Memmius.

³ Per tuam nobilitatem] Verba desumpta ex alicujus adversarii, an C. Domitii? oratione, quæ ludicra imitatione Crassus traducit.

⁴ Tibi ego] Verba senis quem in scena Roscius exhibebat, ex aliquo veteri poeta comico.

243. Ergo

243. Ergo hæc duo genera sunt ejus ridiculi, quod in re positum est : quæ sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales sunt, intelligantur; aut, imitatione brevi injecta, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur.

244. In dicto autem ridiculum est id, quod verbi, aut sententiæ quodam acumine movetur: sed ut in illo superiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo: sic in hoc, scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Qui igitur distinguemus à Crasso, à Catulo, à cæteris familiarem vestrum Granium, aut Vargulam, amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior: Hoc, opinor, primum, ne, quotiescunque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere.

245. ¹ Pusillus testis processit. *Licet*, inquit, *rogare*, Philippus? Tum quæsitior properans, *Modo breviter*. Hic ille, *Non accusabis: perpusillum rogabo*. Ridicule. Sed sedebat judex L. Aurifex, brevior etiam, quam ipse testis: omnis est risus in judicem conversus: visum est totum scurrile judicium. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamvis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia:

246. Ut iste, qui se vult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnunquam in hoc vitium scurrile delabatur. ² Cænabo, inquit, *apud te*, huic lusco, familiari meo, C. Sextio: *uni enim locum esse video*. Est hoc scurrile, & quod sine causa laceffivit; ² & tamen id dixit, quod in omnes lu-

a. Et præterea quia id dixit.

¹ *Pusillus testis*] Esto, inquit, hoc exemplum nimis dicacitatis & scurrilis ridiculi. In quadam accusatione processerat pusillus testis. Philippus patromus petiit, ut sibi liceret nanum illum testem interrogare. Prætor, sive quis alius moderator judicii & accusationis, qui cito cuperet rem confici, annuit, modo paucis verbis hominem interrogaret: hic Philippus caudicus, nihil erit quod me accuses, interrogabo perpusillum. Perpusillum intelligebat Philippus de illo teste parvo & nano, cujus exiguam staturam carpebat hoc di-

cto; & tamen videbatur quæsitiori respondere, ac dicere se perparum ac breviter interrogaturum.

² *Cænabo*] Appius irridens C. Sextium, qui altero oculo captus erat, ait, Cænabo apud te, est enim uni locus: ita carpebat hominis vitium, cujus in vultu erat locus uni oculo; quasi in ejus triclinio & convivio uni fuisset homini locus vacuus. Respondit Sextius subtili ac subito joco: Cæna bis enimvero apud me, sed prius manus lava: quo dicto, hominis impuritatem notabat.

scos

icos conveniret. Ea, quia meditata putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextii, & ex tempore, *Manus lava, inquit, & cæna.*

247. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia & raritas dictorum, distinguet oratorem à scurra: & ^a quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi videamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, & sine causa. ^b Quid enim est Vargula affecutus, cum eum ¹ candidatus ² A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset, ^c *Puer, abige muscas?* Risum quæsit, qui est, mea sententia, vel tenuissimus ingenii fructus. Tempus igitur ^d dicendi prudentia, & gravitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus! sed domina natura est.

248. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maxime moveant. Hæc igitur sit prima partitio, ^e Quod facete dicatur, id ³ alias in re habere, alias in verbo facietas: maxime autem homines delectari, si quando risus conjuncte re verboque moveatur. Sed hoc mementote, quoscunque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis fere etiam graves sententias posse duci: ^f tantum in-

^a Id etiam discriminis est inter oratorem & scurram, quod non sine causa ridiculum quidpiam dicimus, sed ut causa nostra prosit. ^b quem fructum tulit Vargula. ^c servule. ^d ridicula jactandi. ^e facete dictum aliquando rebus, aliquando verbo contineri. ^f hoc tantum interest, quod &c.

¹ Candidatus] Qui ad magistratum aliquem aspirabat, sic dicebatur à toga candida, quam per id tempus ad integritatem significandam solebat induere.

² A. Sempronius] Hic ambibat magistratum, & eos prensabat, quibus erat jus suffragii: erat illi comes M. frater: ad Vargulam ventum est, quem cum Sempronius amice salutaret, amplectereturque officii causa, itemque Marcus Sempronii frater; cœpit Vargula servulum inclamare, ut muscas abigeret: eo dicto carpebat petitores & candidatos, qui perinde ac muscæ molesti levesque essent.

³ Alias in re habere] Qui consistit in re jocus, ejusmodi est, ut idem mutatis verbis maneat. Exemplum habes lib. iv. in Verrem. Itaque, iudices, hi, qui hospites ad ea quæ visenda sunt ducere solent, & unumquidque ostendere, quos illi mystagogos vocant, conversam jam habent demonstrationem suam. Nam

ut ante demonstrabant quid ubique esset: ita nunc, quid undique ablatum sit ostendunt. Ridiculum in dicto perit si voces commutentur. Tale est illud Ciceronis in Verrem lib. iv. Nunquam tam male est Siculus, quin aliquid faciet & commode dicant: velut in hac re aiebant, in labores Herculis non minus hunc immanissimum Verrem, quam illum aprum Erymanthium referri oportere. Tolle nomen Verris, quod Latine porcum non castratum significat, dicto perit omnis gratia. Elegantissimum autem illud est, quod re simul & dicto risum movet; cujusmodi est illud Ciceronis à Plinio, Plutarcho in Apophrh. & Quintiliano relatum. Hortensius orator accepta mercedis loco à Verre sphinge argentea, cum Ciceroni obscurius aliquid locuto dixisset se ignarum ænigmatum solvendum: Atqui sphinx, inquit, apud te est.

terest,

terest, quod gravitas honestis in rebus severe, jocus in turpiculis & quasi deformibus ponitur: velut in iisdem verbis & laudare frugi servum possumus, &, si est nequam, joculari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in furace servo, *Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum*: quod idem in bono servo dici solet: sed hoc iisdem etiam verbis.

249. Ex iisdem autem locis ^a omnia nascuntur. Nam quod ¹ Sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob rempub. accepto, & ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis, mi Spuri? quotiescunque gradum facies, toties tibi ^b tuarum virtutum veniat in mentem*: praeclarum & grave est. Quod Calvino Glaucia claudicanti, ² *Ubi est vetus illud: num claudicat? at hic claudicat*: hoc ridiculum est: & utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, est ductum. ³ *Quid hoc Nævio ignavius?* severe Scipio. ⁴ At in male olentem, *Video me a te circumveniri*, subridicule Philippus. At utrumque genus continet verbi ad literam immutati similitudo.

250. Ex ^c ambiguo dicta, vel argutissima putantur; sed non semper in joco, sæpe etiam in gravitate versantur. Africano illi majori, coronam ^d sibi in convivio ad caput accommodanti, cum ea sæpius rumperetur, ⁵ P. Licinius Varus, *Noli*

^a Sive quæ graviter, sive quæ ridicule dicuntur. ^b memoria. ^c ex ambigologia oriuntur sales acutissimi. ^d è floribus contextam.

¹ Sp. Carvilio] E gente Carvilia plebeia quidem, sed consulari.

² Ubi est vetus illud] Verba sunt Glauciae. Ubi (inquit Glaucia cura videret Calvinum claudicantem) est vetus illud proverbium, quo utebantur olim, ut hominem aliquem esse constantem significarent, cum dicerent hæc verba, *num claudicat?* num ille instar arundinis vacillat & fluctuat, modo hoc, modo illud sequitur: certe hoc proverbium, inquebat Glaucia, non cadit in Calvinum, nam profecto claudicat, *at hic claudicat*. Hoc est, homo est inconstans, dubiæ & incertæ fidei. Ita Glaucia vitium corporis ad vitium animi significandum ridicule transferebat.

³ Quid hoc Nævio] Verbum Scipionis est, qui cum Nævii cujusdam fo-

cordiam increparet graviter, usus est hoc modo paronomasia, sive similitudine verbi tantisper immutati, cum dixit; Quid isto Nævio ignavius est?

⁴ At in male olentem] Dictum est ridiculum Philippi faceti oratoris. Hunc adibat aliquis cujus halitus erat gravis & male olens; exclamavit Philippus enecari se tam gravi odore, neque tam se conveniri, quam circumveniri, hoc est, opprimi & per nomen speciemque colloqui præfocari ab isto maleolente, cujus anima esset instar veneni pestiferi.

⁵ P. Licinius Varus] Qui multis magistratibus egregie functus, prætor urbanam jurisdictionem obtinuit anno U. C. DCLVI. ante Christum CXXVIII.

mirari,

mirari, inquit, ^a si non convenit: ¹ caput enim magnum est: laudabile, & honestum. At ex eodem genere est ² Calvus: Satis est, quod dicit parum. ^b Ne multa: nullum genus est joci, quo non ex eodem severa & gravia sumantur.

251. Atque hoc etiam animadvertendum, Non esse omnia ridicula, ^c faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum, quam ^d Sannio est? sed ⁴ ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipso. Salsum hunc possum dicere, atque ^e ita, non ut ejusmodi oratorem esse velim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc, quod risum vel maxime movet, ^f non est nostrum, ⁵ morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum: naturæ ridetur ipsæ; & quas personas agitare solemus, non sustinere.

e Si non satis accommodata est. b paucis dicam. c elegantia & venusta. d mirio, mimus. e ita laudantur sanniones, ut non conveniat oratori illorum salsa rursus & illiberalis, sed mimo tantum & histrioni ridiculo. f non est usurpandum oratoribus. g quas personas insectari & describere dicendo, non agere instar histrionum & imitari solemus.

¹ Caput enim magnum est] Ambigue dictum vel ad magnitudinem capitis, vel ad amplitudinem animi trahi potest.

² Calvus: Satis est quod dicit parum] Ex eodem ambigui genere est illa vox Calvi cujusdam, qui cum audiret oratorem ineptum, à quo pauca quædam dicta fuerant, ait satis ab eo dictum esse, sive illud parum quod dixisset iste orator, satis esse, cui tacere satius fuisset omnino quam loqui. Hæc erat Calvi mens & sententia: quantumvis enim parum sit quod ineptus dicat, hoc plus nimio est. Eadem tamen verba sunt ambigua; possunt enim accipi in laudem istius oratoris, quasi satis multa dixisset ad causam probandam & obtinendam, etsi parum locutus fuisset.

³ Sannio] Sanna est oris distortio, aut ineptus quispiam alius corporis gestus, quo ad mores aliorum ridicule exprimendos pantomimi abutuntur. Sannio qui sannas adhibet.

⁴ Ore, vultu] Os pro facie sumitur, vultus pro certo quodam oris habitu & conformatione, quæ animi motuum index est. Oculi, inquit Tullius lib. 1. de Legibus n. 27. nimis arguti, quemadmodum animo affecti simus, loquuntur: & n̄ qui appellatur vultus, qui nullo in

animante esse præter hominem potest, indicat mores: cujus vim Græci norunt, nomen omnino non habent. Vultum tamen animalibus ac feris attribuit Virgilius lib. vii. Æneid. v. 20.

Setigerique suæ, atque in præsepibus

ursi
Severe, ac forma magnorum ululatus

luporum,
Quos hominum ex facie dea sava presentibus herbis

Induerat Cereæ in vultus ac tergo serarum.

⁵ Morosum, superstitiosum] Hujus loci sententia talis est: Oratores non debent sanniones illos imitari, qui mores hominum putide exprimunt, qui imitantur homines morosos, nimia religione laborantes, suspiciosos, quales sunt senes ac timidi; aut gloriosos, quales sunt Thraiones in comædiis; aut stultos & aliqua impotenti perturbatione correptos; quorum omnium personæ natura sua vitiosæ & ridiculæ sunt. v. g. natura ipsa Thraonis ex sese ridicula est: contra vero persona senis aut judicis, si quis eam gerat, nihil habet in se ridiculum, sed fortasse in imitatione, quia scilicet aliquis senem & judicem ridicule imitabitur.

252. ^a Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando, & cursim. Alterum minime est liberale. Tertium, oris depravatio, non digna nobis. Quartum, obscœnitas, non solum non foro digna, sed vix convivio ^b liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re, ut ante divisi, positæ videntur esse, aut in verbo. Nam quod, quibuscumque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis salem amittit, in verbis habet leporem omnem.

253. ¹ Ambigua, sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re: sed non sæpe magnum risum movent, magis ut belle, & ^c literate dicta laudantur: ut in illum Titium, qui cum studiose pila luderet, & idem signa sacra ^d noctu frangere putaretur, ^e gregalesque eum in campum non venisse requirerent, excusavit Vespa Terentius, quod eum ² *brachium fregisse* diceret. Ut illud Africani, quod est apud Lucilium,

³ *Quid? Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit.*

Ut tuus amicus, Craffe, Granius, ⁴ *non esse sextantis.*

^a Licet oratori clam & parca usurpare alterum ridiculi genus, quod est in lepida personæ non ex se ridiculæ imitatione: alterum autem genus quod personam sua sponte ridiculam exhibet, in virum honestum non convenit. ^b hominum ingeniorum. ^c festive. ^d quorum partes furtim auferret. ^e cum collusores inquisissent, cur in campum Martium non venisset.

¹ Ambigua] Quo in genere elegans est illud Ciceronis. Cum objiceret Miloni accusator in argumentum factarum Clodio insidiarum, quod Bovillas ante horam nonam divertisset, ut expectaret dum Clodius à sua villa exiret, & identidem interrogaret, quo tempore Clodius occisus esset, respondit, Sero. Quintil. lib. vi. cap. 4. Ambiguum illud sero, vel vespertinum tempus, vel tarde perinde significat.

² Brachium fregisse] An sibi? an alicui signo sacro?

³ Quid? Decius] Si etiamnum exstarent Lucilii satyræ, huic sententiæ, quam non nisi divinando possumus assequi, lucem afferrent. Hunc qualemcumque sensum, explosis aliorum turpiculis interpretationibus, elicimus.

Quid? ô Deci, inquit alius quispiam, an Nuculam hominem vis configere. Configi autem aliquis & mucrone & sermone asperiori dicitur, in quo ambiguum posuit Africanus.

⁴ Non esse sextantis] Sextans est sexta pars assis, sive duæ unciae: res aliqua magni pretii esse dicebatur. Granius dixit illam non esse sextantis. Ambiguum est: si enim ut vox unica pronuncietur, significat vilissimum & minimum pretium, duas uncias: si separate legatur *sex tantis*, sensus erit, id de quo agitur non esse comparandum & æquiparandum sex aliis tantis, seu pluris valere quam alia sex tantæ, seu æqualis magnitudinis & pretii, adeoque esse rem valde pretiosam. Ita fere Strebæus.

254. Et, si quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit: sed risus movent alia majores. Ambiguum per seipsum probatur id quidem, ut ante dixi, vel maxime: ¹ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud, atque cæteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis, quam risum movet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi.

255. Quæ genera percurram equidem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum ²aliud expectamus, aliud dicitur: hic nobismetipsis noster error risum movet. Quod si admixtum est etiam ambiguum, fit falsus: ut apud ³Nævium, videtur esse misericors ille, ⁴qui judicatum duci videt, percunctatur ita,

Quanti addictus? mille⁵ nummum.

Si addidisset tantummodo, *Ducas licet*: esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit,

¹ *Ingeniosi*] Tale est illud Ciceronis. Cum aliquando Crassus dixisset, neminem gentis suæ Romæ ultra sexagesimum annum perduxisse vitam, negaretque rem postea, & miraretur quomodo dixisset: Sciebas, inquit Cicero, populum Romanum auditurum libenter, adeoque hanc ab illo gratiam inire voluisti. *Plutarchus in Cicerone.*

² *Aliud expectamus, aliud dicitur*] Cujusmodi fuit asperior ille Ciceronis in M. Crassum jocus. Cum pro rostris M. Crassum secunda concione ornasset laudibus, eundemque rursus, paucis interpositis diebus, contumeliose perstrinxisset; ubi ille dixit, Nonne me ex isto loco aliquanto ante laudasti? Etiam, inquit, exercendæ orationis causa commentans, vile argumentum tractavi. *Plutarchus in Cicerone.*

³ *Nævium*] Cn. Nævius natione Campanus, professione poëta comicus anno post Romam conditam quingentesimo undevicesimo fabulas apud populum dedit. Eum M. Varro, ut Gellius refert lib. xvii. cap. 21. scribit stipendia fecisse bello Punico primo, idque ipsum Nævium dicere. Exul Uticæ decessit Olympiade cxxlv. Coss. uti tradit Fullius in Bruto, Cethego & Tuditano, anno U. C. dl. ante Christum cciv. *Eusebius in Chronico.* Epigramma ejus sepulchro impositum refert Gellius

lib. i. cap. 24.

⁴ *Qui judicatum, &c.*] Videbat aliquis duci hominem alteri additum in servitutem, cui, cum grandem summam deberet pecuniæ, solvendo non erat. Qui enim ære alieno premebantur, ex lege duodecim tabularum damnabantur, ut servitutem servirent creditori, donec illi fecissent satis. Petiit ab iis qui ducebant hominem, quantum ille miles deberet: responderunt mille numos deberi; ille cum putaretur eos numos aut eorum partem persoluturus, contra fecit, dixitque per se non stare quotinus infelix in ergastulum duceretur, & addiceretur creditori. *Nihil addo, ducas licet.* Ubi, *nihil addo*, ambiguum est: nihil addo an verborum, an pecuniæ debita?

⁵ *Nummum*] Numus sive sestercius numus, quod vocabulum vel unico vel geminato m scribi veterum monumentis liquet, quarta pars denarii Romani, decem denariis nostratibus æstimatur, ut Budæo visum; ut recentioribus, aëre uno & semis, vel etiam duobus nostratibus. Mille nummum conficit quadraginta tres libras & quindecim asses Francicos, vel septuaginta quinque, aut etiam centum libras. Quæ summa ut florente opibus repub. tenuis erat, ita ante Nævii tempora nonnullius momenti videbantur.

Nihil

Nihil addo, ducas licet :

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, falsissimus. Hoc tum est venustissimum, cum in altercatione arripitur ab adversario verbum, & ex eo, ut ¹ à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui laceffivit, infligitur.

256. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere, & aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora, vitemus, (etenim cavendum est, ne ² arcessitum dictum putetur) per multa tamen acute dicemus. Alterum genus est, quod ³ habet parvam verbi immutationem, quod in litera positum, Græci vocant ^b παρονομασίαν, ut ³ Nobiliorem, mobiliorem Cato: aut, ut idem cum cuidam dixisset, *Eamus deambulatum*: & ille, *Quid opus fuit de?* Immo vero, inquit, *Quid opus fuit te?* aut ejusdem responsio illa, ^c *Si tu & adversus, & aversus impudicus es.*

257. Etiam ⁴ interpretatio nominis habet acumen, ^d cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ⁵ ego nuper, Nummium divisorem, ut Neoptolemum ad Trojam, sic illum in campo Martio nomen invenisse. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam versus facete interponitur, vel ^e ut est, vel paululum immutatus; aut aliqua

^a Longius repetitum. ^b vocem alteri voci similem. ^c si turpia facis & pateris. ^d cum ridiculam aliquam causam asseras, ob quam aliquis certo nomine vocetur. ^e isdem verbis quibus ab auctore scriptus est.

¹ A Catulo in Philippum] Vide superiores notas ad n. 220.

² Habet parvam, &c.] Paronomasiam adhibuit Tullius 111. Philip. *En cur magister ejus Antonii ex oratore arator factus sit.* Adhibuere qui Antiochum cognomento Επιφανή, hoc est, illustrem, appellarunt Επιφανή furiosum. & qui Tiberium Claudium Neronem, quod largius biberet merum calda temperatum, vocarunt Biberium Caldium Meronem.

³ Nobiliorem] M. Fulvius Nobilior clarissimis reip. magistratibus egregie functus, proconsul de Ætolis triumphavit anno U. C. DLXVII. ante Christum CLXXXVII.

⁴ Interpretatio nominis] Multa Cicero in Verrem, sed ut ab aliis dicta: modo

futurum ut omnia verreret, cum diceretur Verres: modo Herculi quem expilaverat molestiorem apro Erymanthio fuisse: modo malum sacerdotem, qui tam nequam Verrem reliquisset, quia Sacerdoti Verres successerat. Fabius lib. VI. cap. 3.

⁵ Ego nuper Nummium] Lepide jocus est Cæsar in Nummium divisorem, (erant autem divisores, qui ad emenda populi suffragia pecuniam inter tribus viritum candidatorum nomine dividebant, quos Plautus Curiarum magistros vocat.) Quemadmodum Pyrrhus, inquiebat Cæsar, ad Trojam Neoptolemus est appellatus, quod juvenis ad bellum venisset: ita in campo Martio nomen invenit Nummius à nummis scilicet, quos ibi tribus dividebat.

A a 2

pars

pars versus, ut ¹ Statius ² Scauro stomachanti : ^b ex quo sunt nonnulli, qui ² tuam legem de civitate natam, Crasse, dicant :

^c ³ *St, tacete, quid hoc clamoris ? quibus nec mater nec pater,*

Tanta confidentia estis ? auferte istam enim superbiam.

^d Nam in Coelio sane etiam ad causam utile fuit tuum illud, Antoni, cum ille à se pecuniam profectam diceret testis, & haberet filium delicatiorem : abeunte jam illo,

⁴ *Sentin' senem esse tactum triginta ⁵ minis ?*

258. In hoc genus conjiciuntur proverbialia ; ut illud Scipionis, cum Asellus omnes provincias stipendia merentem se peragrassse gloriaretur, ⁶ *Agas asellum, & cætera.* Quare

^a Agens cum Scauro irascente. ^b cuius ira putatur dedisse occasionem tibi ferenda legis de jure civitatis. ^c St, silete, cur sic clamatis ? tantamne habent audaciam immines obscuro & incerto loco nati ? ^d nam ad refutandum quandam testem Caelium, opportune usus es, Antoni, illo versiculo cum ipse Caelius testaretur pecuniam sibi clam ablatam esse à filio adolescente delicato & dissoluto, eamque datam ad corrumpendum judicium, cum Caelius dicto testimonio discederet, dixit illud, Advertis illi homini dolere sibi triginta minas extortas ?

¹ Statius Scauro] M. Æmilius Scaurus humili quidem genere oriundus, at virtute aditum sibi fecit ad honores amplissimos ; idem vehemens fuit orator, ejusque mentionem facit Tullius in Bruto. Cum aliquando impotenti ira commoveretur, à Statio his comici poetæ versiculis repressus est, *St, tacete, &c.*

² Tuam legem de civitate] L. Licinius Crassus, & Q. Mucius Scaevola consules anno U. C. DCLIX. legem de civitate Liciniam Muciam tulere, ut Cicero testatur oratione pro C. Cornelio, reipub. non modo inutilem, sed etiam perniciosam. Pighius hæc ejus præcipua fuisse capita colligit, uti quæreretur in eos, qui non cives, se pro civibus gererent. Præterea, uti in civitates suas redirent etiam Romæ nati muneribusque civium functi, quorum majores juris Italici civitate Romana propter virtutem donati non fuissent.

³ St, tacete] St, vocula usitata apud comicos poetæ, qua silentium indicitur.

⁴ Sentin'] Versus est senarius, quo Caelii testimonium infirmabat Antonius, cum eum triginta minarum da-

mno potius commotum, quam legum cura doceret.

⁵ Minis] Mina sive mna Attica centum drachmis Atticis constabat : ad nostrates calculos revocata conficit libras septemdecim & quindecim esset. Quapropter triginta minæ valebunt libras Francicas quingentas viginti quinque. Bis tanto pluris est talentum Atticum quod sexaginta minas continet, adeoque efficit libras nostrates 1050. Sunt qui pluris minam æstimant.

⁶ Agas asellum] Frustra asinum animal tardum ac segne agas & impellas ut acceleret : nihil enim proficias. Ita non est verisimile te, qui & re & nomine Asellum refers, provincias omnes militantem peragrassse. Porro hæc verba, *Agas asellum*, initium sunt versiculi senarii, qui cum tritus esset ac pervagatus tunc temporis, & notum omnibus proverbium contineret, non integer à Cicerone recitatur. Quænam autem fuerint postrema senarii verba, nunc ignotum est. Censent alii P. Æmilianum censorem cum Claudio Asello equum ademisset, ut asellum deinceps ageret, ejus cognomen connotando, non sine multorum risu dixisse.

ea quoque, quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur.

259. Est etiam in verbo positum non insulsum genus, ex eo, ^a cum ad verbum, non ad sententiam rem accipere videre: ex quo uno genere totus est ¹ Tutor, mimus vetus, oppido ridiculus. Sed ^b ab eo à mimis; tantum genus huius ridiculi insigni aliqua, & nota re notari volo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogasset, Non tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem venisset: *Tu vero*, inquit, *molestus non eris*: Jubebis igitur te, inquit, ^c fuscitari? & tu, *Certe negaras te molestum futurum*.

260. Ex eodem hoc vetus illud est, quod aiunt ^d Maluginensem illum M. Scipionem, ^e cum ex ³ centuria sua renuntiaret ⁴ Acidinum Cos. præco, dixissetque, *Dic de L. Manlio: Virum bonum*, inquit, *egregiumque civem esse arbitror*. Ridicule etiam illud L. Porcius Nasica censori Catoni, cum ille, ⁵ *Ex tui animi sententia tu uxorem habes? Non hercule*, inquit, *ex mei animi sententia*. Hæc aut fri-

^a Cum aliquis fingit se verba tantum spectare, non ejus mentem à quo proferuntur. ^b non immoror in iis ridiculis quibus mimi delectantur, ago tantum de illis qua oratori & homini liberali conveniunt. ^c de somno excitari. ^d respondisse. ^e cum præco declararet electum esse à sua centuria consulem Acidinum, & Maluginensem alloquens dixisset, *Dic*, &c.

¹ Tutor] Nomen comædiæ ridiculæ, vel poetæ qui jocos & ridicula scripserat.

² Maluginensem] M. Cornelius Scipio Maluginensis quæstor fuit anno U. C. DLXXI. & prætor anno DLXXVI.

³ Centuria] Quum ab omni sexu & ætate fertur suffragium, comitia dicuntur centuriata, quod populus per centurias divisus ferret suffragia. *Asconius*.

⁴ Acidinum] Qui renunciatus fuit consul anno U. C. DLXXV. ante Christum CLXXIX.

⁵ Ex animi tui sententia, Tu uxorem habes] Interpunctione mutata recte jocum hunc sic explicat Lipsius. Censores cum lustrum conderent diligenter cavebant, nequis civis sine uxore esset. Cicero de Legibus censorum officia describens, *calibes*, inquit, *esse prohibent*. Solebant porro in exigendo jurejurando

hæc verba præmittere: *Ex animi tui sententia*: id est, responde ad id quod rogabo, ita ut lentis: ac deinde addebant, Tu equum habes? aut tu uxorem habes? Quod idem in omni juramento servatum auctor Cicero in Academicis. Hinc facilis hujus loci interpretatio. Cum enim censor Cato in lustris condendo à nescio quo Nasica solemnibus verbis de more petiisset, *Ex animi tui sententia*, dic videlicet, *Tu uxorem habes?* ille intempestive dicax, & in alium sensum verba censoris detorqueus respondit, *non hercule ex animi mei sententia*. Quasi censor non rogasset utrum uxorem haberet, sed utrum morigeram & bonam, & ex animi sui sententia haberet. Quis iste fuerit L. Nasica incertum: censorem autem cui id contigit fuisse M. Catonem illum censorium Lipsius existimat.

gida sunt, aut tum falsa, cum aliud est expectatum: natura enim nos (ut ante dixi) noster delectat error; ex quo, cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus.

261. ^a In verbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius verbi translatione, aut ex inversione verborum. Ex immutatione; ut olim ¹ Rufca cum legem ferret ^b annalem, ^c dissuasor M. Servilius, *Dic mihi, inquit, M. Pinnari, num, si contra te dixero, mihi male dicturus es, ut cæteris fecisti? Ut ^d sementem feceris, ita metes*, inquit.

262. Ex translatione autem; ut, cum ² Scipio ille major Corinthiis statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, ³ *turmales* dixit *displicere*. Invertuntur autem verba, ut Crassus apud M. Perpennam iudicem pro Aculeone cum diceret, ^e aderat contra Aculeonem Gratidano ⁴ L. Helvius Lamia, deformis, ut nostis, qui ^f cum interpellaret odiose, *Audiamus*, inquit, *pulchellum puerum*, Crassus. Cum esset arrisum, ^g *Non potui mihi*, inquit Lamia, *formam ipse fingere: ingenium potui*. ^h Tum hic, *Audiamus*, inquit, *disertum*: multo etiam arrisum est vehementius. Sunt etiam ⁱ illa venusta, ut in gravibus sententiis, sic in facetiis. Dixi

^a *Foci in verbis oriuntur vel ab allegoria* (quæ est metaphora continuata, cum aliqua tota sententia à proprio sensu ad alienum ob similitudinem aliquam & proportionem transfertur) *vel ex metaphora qua uno verbo fit*. ^b *qua certos annos constituit, quibus magistratus geri possint*. ^c *qui persuadere conabatur ejusmodi annos non esse statuendos capiendis honoribus*. ^d *si maledicas mihi, tibi quoque ut ceteri maledicturus sum*. ^e *Gratidianum, qui litigabat cum Aculeone, defendebat patronus quidam L. Helvius Lamia*. ^f *cum Crassum pro Aculeone dicentem moleste interpellaret Lamia*. ^g *non potui me ipse pulchrum facere, potui eloquentem & ingeniosum*. ^h *tum exclamavit Crassus*. ⁱ *illæ figuræ, immutationes, metaphoræ, &c.*

¹ *Rufca*] M. Pinarius Rufca legem annalem, de qua nihil exstat, tulit tribunus plebis anno U. C. DCXXIII. ante Christum cxxxI.

² *Scipio ille major*] Africani cognomentum consecutus est, Asdrubale Carthaginienſi, & Siphace Numidiæ rege iterum debellatis. Accusatus de capta ab Antiocho pecunia ad pacis leges ferendas, adversariorum invidiæ cessit, & Linternum in Campaniam se tranſtulit, ibique obiit anno U. C. DLXX. ante Christum CLXXXIV. *Livius, Plutarchus, &c.*

³ *Turmales*] Turma in re militari est manus seu multitudo equitum, itaque statua turmalis est proprie statua equestris: translate autem & improprie, quo sensu accipiebat hoc verbum Scipio, significat gregalem statuam, & in eo loco positam ubi promiscuè aliorum statuarum viderentur: qualem sibi displicere Scipio dicebat.

⁴ *L. Helvius Lamia*] Pighius ad annum U. C. DCXXXIV. legendum putat L. *Alius Lamia*; neque enim in Helvia, sed in Ælia gente reperiri familiam Lamiarum.

enim

enim dudum, Materiam aliam esse joci, aliam severitatis;
^agraviorum autem, & jocorum unam esse rationem.

263. Ornant igitur imprimis orationem verba ^brelata contrarie: quod idem genus sæpe est etiam facetum; ut ¹Ser. ille Galba, cum iudices L. Scribonio, tribuno plebis, ferret familiares suos, & dixisset Libo, *Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exhibis? Cum tu, inquit, de cubiculo alieno.* A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metello, ²*Villam in Tiburte habes, cortem in palatio.*

264. Ac verborum quidem genera quæ essent faceta, dixisse me puto: rerum plura sunt, eaque magis (ut dixi ante) ridentur, in quibus est narratio: res sane difficilis. Exprimenda enim sunt, & ponenda ante oculos ea, quæ videantur & verisimilia, quod est proprium narrationis; & quæ sint, quod ridiculi proprium est, ^csubturpia: cujus exemplum, ut brevissimum, sit sane illud, quod ³ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus adscribamus etiam narrationes ⁴apologorum.

265. Trahitur etiam aliquid ex historia, ut cum ⁵Sex.

^a Exornationem & easdem figuras & joci & severitati servire. ^b ex adverso opposita. ^c deformia.

¹ Ser. ille Galba] Galba in L. Scribonium Libonem iudices elegit, qui sibi essent ob consuetudinem comestationum familiares; quod cum videret Libo, quandonam, inquit, ô Galba, defines eligere iudices compotatores tuos? cum tu, respondit Galba, modum impones tuis adulteriis. Hæc verba de triclinio tuo, de cubiculo alieno sibi repugnant.

² Villam in Tiburte] Cum C. Servilius Glaucia Metellum opprimere tentaret, ad eum defendendum convenit in Palatium frequens amicorum turba. Tum Glaucia peracutus & dicax, Villam, inquit, habes, Metelle, in agro prope urbem Tibur posito, & cortem in palatio. Cors proprie significat locum in villa, ubi aluntur aves & pecudes. Glaucia vero significabat hoc verbo civium multitudinem, quæ reip. studio in Palatium confluxerat ad opem Metello ferendam: cohors enim quæ in re militari est decima pars legionis à

corte dicta fuit. Opponuntur autem ista, habere villam in Tiburte, & cortem Romæ, cum in villa cors sita sit.

³ Ante posui] Scilicet hujus libri num. 240.

⁴ Apologorum] Apologorum five fabularum inventio refertur ad Æsopum, qui five non auderet aperte verum loqui vir servili conditione, five facilius percipi crederet quod festive doceretur, primus philosophari ridendo instituit, rebusque mutis sensum, & animalibus sermonem affinxit. Scite & eleganter Phædrus lib. III.

Nunc fabularum cur sit inventum genus Brevis docebo: Servitus obnoxia

Quia qua volebat, non audebat dicere,
 Affectus proprios in fabellas transiit,
 Calumniamque fictis elusit joci.

⁵ Sex. Tirus] Seditiosus ac turbulentus tribunus plebis anno U. C. DC. LV. ante Christum c. i. quem mordacissimo joco Antonius carpsit. Cum enim ille jactabundus Cassandram se diceret, quasi qui

Titius se Cassandram esse diceret, *Multos*, inquit Antonius, *possum tuos Ajaces Oileos nominare*. Est etiam ex similitudine, quæ aut ^a collationem habet, aut tanquam imaginem. Collationem; ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque Scaurus ^b tenuitate Magii redargueret, *Erras*, inquit, *Scaure*: ^c *ego enim Magium non conservasse dico, sed^d tanquam nudus nuces legeret, in ventrem abstulisse*. Ut illud M. Cicero senex, ^d hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, *Nostros homines similes esse^e Syrorum venalium: ut quisque³ optime Græce sciret, ita esse nequissimum*.

266. Valde autem ridentur etiam ⁴ imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris; ut meum illud in Helmium Manciam, *nam ostendam cujusmodi sis*: cum ille, *Ostende queso*: demonstravi digito pictum Gallum in Mariano scuto ⁵ Cimbrico ⁶ sub Novis distortum, ^f ejecta lingua, buccis flu-

^a Comparationem cum alia re. ^b probare contenderet non esse tantam pecunia vim datam Magio, quippe qui egenus foret. ^c dico Magium similem illi fuisse, qui cum nudus sit, legit nuces, quas in ventrem addit, cum veste careat, in qua eas colligit: ita Magius omnem illam pecuniam absumsit computationibus, & in ventrem dimisit. ^d M. Tullii Ciceronis oratoris. ^e servorum qui è Syria advehebantur, ut Romæ venderentur. ^f lingua projecta extra os, buccis turpiter inflatis.

qui vera quidem, sed non credenda perituræ civitati prædiceret; Multos, inquit Antonius, possum appellare tuos Ajaces Oileos, hoc diæterio impurissimos ejus mores configens. Cassandram enim Priami filiam, cujus veris vaticiniis nulla fides habebatur, Ajax filius Oilei in templo Minervæ violaverat.

¹ *Tanquam nudus*] Hic locus à collatione sive comparatione ducitur: Magius enim, qui computando dicebatur omnem absumpsisse pecuniam, cum eo confertur, qui nudus in ventrem nuces demittit.

² *Syrorum*] Quæ gens alibi dicitur à Tullio nata servituti. Hinc apud comicos Syri nomen servis datum.

³ *Optime Græce*] Apud veteres Romanos male audiebant, quibus erat frequentius cum Græcis commercium: quippe quorum si disciplinas non omnino respuerent, at loquacitatem, ignaviam,

& adulationem pessime oderant. Proclive est autem existimare ab eorum temeribus non abhorreere, quorum doctrinas studiosius persequeris.

⁴ *Imagines in deformitatem*] Qualis est elegans illa Martialis,

Cum sint crura tibi, simulent quæ cornua luna.

⁵ *Cimbrico*] Cimbri populi Germaniæ maxime ad Septentrionem.

⁶ *Sub Novis*] M. Varrone teste lib. V. de Latina lingua, sub Novis dicta est pars in foro Romano ædificiorum pervetusto vocabulo, ut & via nova, à tabernis nempe novis. In plerisque editionibus *sub nodis* legitur, quasi vinculis, quibus ille Gallus ut captivus alligatus pingebatur. Refert loco citato Plin. tabulam illam *sub Vesperibus*, nempe fori porticibus, tam facili, ut opinamur, memoriæ lapsu, quam cum ibidem jocum hunc Cæsaris Crasso tribuit.

entibus.

entibus. Risus est commotus : nihil tam Mancix simile visum est. ^a Ut cum Testio Penario mentum in dicendo intorquenti, *Tum ut diceret, siquid vellet, si nucem fregisset.*

267. Etiam illa, quæ ¹ minuendi, aut ² augendi causa ad incredibilem admirationem ^b efferuntur, velut tu, Crasse, in concione, *ita sibi ipsum magnum videri Memmium, ut in forum descendens caput ^c ad ³ fornicem Fabii dmitteret.* Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam, cum stomacharetur cum ⁴ C. Metello, dixisse dicitur, *Si quintum pareret mater ejus, asinum fuisse parituram.*

268. Arguta etiam significatio est, cum parva re, & sæpe verbo res obscura, & latens illustratur ; ut, cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, avarus & furax, sed egregie fortis, & bonus imperator, gratias ageret, *quod se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno, & gravi : Nihil est, quo mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quam venire.* Ut Asello Africanus objicienti lustrum illud infelix, *Noli, inquit, mirari : is enim, qui te ⁵ ex ærariis exemit, lustrum condidit, & taurum immolavit.* ⁶ Tanta suspicio est, ut religione civitatem obstrinxisset videatur Mummius, quod Asellum ignominia levarit.

^a Cum videns Testio Penario dixi, pergeret porro loqui, postquam fregisset nucem, quam in ore, quod contorquebat, habere videretur. ^b exprimuntur. ^c ad præcelsum Fabii fornicem caput inclinaret.

¹ Minuendi] Non minus lepidum est quod rem incredibiliter imminuit, quam quod auget. Facetum est illud Ciceronis, qui cum Lentulum generum suum, exigux staturæ hominem, longo gladio accinctum vidisset, Quis, inquit, generum meum ad gladium alligavit. *Macrob. lib. II. Saturnal. cap. 3.*

² Augendi causa] Cum quis utitur hyperbole, qualem adhibuit per jocum Cicero. Cum in ea provincia, quam Q. Frater rexerat, vidisset clypeatam imaginem ejus ingentibus lineamentis usque ad pectus ex more pictam ; erat autem Quinctus ipse staturæ parvæ, ait : Frater meus dimidiatus major est quam totus. *Macrob. ibid.*

³ Fornicem Fabii] Quem Fabius vir triumphalis victoriæ de Allobrogibus relatæ monumentum exstruxerat.

⁴ C. Metello] Q. Metellus Macedo-

nicus, ut refert Plutarchus libro de fortuna Romanorum, quatuor habuit filios consulares, Q. Balearicum, L. Diadematum, M. Metellum & C. Caprarium, quorum ut quisque cæteros ætate, sic ingenio superabat. Omnium igitur minime ingeniosus fuit C. Metellus, cujus tarditatem accusans Scipio aiebat, si mater ejus quintum pareret, asinum fuisse parituram. quasi ita obtusus fuisset Metellus, ut nullus nisi asinus ipsi posset esse inferior.

⁵ Ex ærariis exemit] Inter ærarios referri dicebatur, qui jure suffragii & civis Romani privatus referebatur in tabulas, ut æra tributi nomine penderet : Ex ærariis eximi, qui pristinum in gradum revocabatur.

⁶ Tanta suspicio est] Hæc Scipionis verba suspicionem movent, ut putetur Mummius sanctissimas violasse religiones, B b

269. ^a Urbana etiam dissimulatio est, ^b cum alia dicuntur, ac sentias; non illo genere, de quo ante dixi, ^c cum contraria dicas, ut ^d Lamiae Crassus; sed cum toto genere orationis severe ludas, cum aliter sentias, ac loquare; ut noster Scævola Septumuleio illi ^e Anagnino, ^f cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, *ut se in Asiam praefectum duceret*, ^g *Quid tibi vis*, inquit, *insane? tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romae manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum.*

270. In hoc genere ^h Fannius in annalibus suis Africani hunc ⁱ Æmilianum dicit fuisse, & eum Græco verbo appellat, ^j εἰρωνία: sed, uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia, dissimulantiaque longe lepore, & humanitate omnibus præstitisse: genus est perelegans, & cum gravitate falsum, cumque oratoriis dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum.

271. Et hercule omnia hæc, quæ à me de facetiis disputantur, non maiora forensium actionum, quam omnium sermonum condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est,

^a Faceta est ironia. ^b non cum verbum alteri verbo opponas, v. g. si pulchellum appelles qui deformis est, ut Crassus Lamiam; sed cum aliqua tota sententia & versio in ironia versatur. ^c cui data erat pecunia ob interfectum Gracchum. ^d adone lucri negligens es, &c.

nes, & gravissimo crimine civitatem obligasse restituendo Atellum in pristinam dignitatem, à qua dejectus fuerat à cenfore.

¹ Cum alia dicuntur ac sentias] Cuiusmodi est illud Ciceronis. Cum Cæsar legem tulisset de agro Campano militibus dividendo, & multis ea res displicuit in senatu, & L. Gellius, admodum senex, negavit hoc futurum se quidem vivo: hic Cicero, expectemus, inquit; non longam diem postulat Gellius. Plutarch. in Cicerone.

² Lamia Crassus] Consule paulo superius n. 262.

³ Anagnino] Anagnia urbs illustris in Latio. nunc Anagna.

⁴ Fannius] Historicus, idemque orator, de quo in Bruto.

⁵ Æmilianum] Hic L. Pauli qui Persen vicit filius, adoptatus est à P.

Scipione Africani Majoris filio, qui liberis carebat. Consule notas in lib. iv. Heren. n. 19.

⁶ Εἰρωνία] Εἰρων Socrates Ciceroni est in omni oratione dissimulator, εἰρωνία dissimulantia, qua Socrates libenter uti solitus est, cum aliud diceret ac sentiret. Negat Quintilianus sibi videri dissimulationis nomine satis totius huius figuræ vires ostendi, quamvis invenit qui ironiam ita Latine vocarent: nempe Ciceronem, cuius nomen velut honoris causa tacet, cum opinionem & dictum ejus aliquod minus probat. Εἰρων autem est illi agens imperitum, & admirator aliorum tanquam sapientium. quam personam quoniam semper Socrates egit, semel susceptam; idem Quintilianus, Etiam, inquit, *vita universa ironiam habere videtur, qualis est vita Socratis.* Vavassor lib. de Ludic. diff. in Socrate.

qui multa retulit, ex quibus à me exempli causa multa ponuntur, ^a per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, *P. Mummius* ^b cuius tempore hominem esse. Sic profecto res se habet, nullum ut sit vitæ tempus, in quo non deceat leporem, humanitatemque versari. Sed redeo ad cætera.

272. Est huic finitimum dissimulationi, cum ¹ honesto verbo vitiosa res appellatur; ut cum Africanus censor ^c tribu movebat eum centurionem, qui ² in Paulli pugna non affuerat, cum ille se ^d custodiæ causa diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo ^e notaretur: *Non amo*, inquit, *nimum diligentes*.

273. Acutum etiam illud est, ³ cum ex alterius oratione aliud ^f excipias, atque ille vult; ut ⁴ Salinatori ⁵ Maximus, ^g cum, ⁶ Tarento amisso, arcem tamen Livius retinisset, multaque ex ea prælia præclara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretque eum Sali-

^a Videtur mihi perelegans. ^b quolibet loco ac tempore urbanum esse. ^c privabat jure suffragii cum ceteris civibus ferendi, & jure civitatis. ^d ut custodiret castra. ^e ignominia afficeretur. ^f resumam. ^g cum Livius Salinator urbe amissa in arcem confugisset, eamque servasset.

¹ *Honesto verbo*] Huc referri potest illud Ciceronis diæterium. Insimulatus adolescens quidam, quod venenum dedisset patri in placenta, jactabat se ferocius, & Ciceroni contumelias ac maledicta minabatur. Cui Cicero, Hoc, inquit, malo à te, quam placentam. *Plutarch. in Cicerone*. Placentæ nomine venenum scite dissimulabat.

² *In Paulli pugna*] De clade, ut opinor, Cannensi loquitur, qua L. Æmilius Paullus ad Cannas cum Romanorum flore misere periit anno U. C. DCCCXVIII. Septemdecim post annis centuriam obiit Africanus, quo tempore ultor ignaviæ centurionem tribu movit.

³ *Cum ex alterius oratione*] Cicero ni jocosum lepore ac frequentia nemo comparandus, tot ex omni facetiarum genere unus exempla sufficere potest. Quam elegans est illud in Clodium! *At qua dea est? Bonam esse oportet, quandoquidem est a/s te dedicata. Libertas, inquit, est. Eam tu igitur domi mea colleasti, quam ex urbe tota sustulisti. Pro domo tua.*

⁴ *Salinatori*] Primus, teste Plinio, vectigal ex salaria annona instituerat Ancus Martius Romanorum quartus rex, sed expulsus regibus sublatum fuerat. Multo post, nempe anno U. C. DL. ante Christum cciv. censores M. Livius & C. Claudius illud restituere. Id commentum alterum ex censoribus satis credebant, populo iratum, quod iniquo judicio quondam damnatus esset. Inde Salinatori Livio inditum cognomen, quod etiam in ejus familiam transfuit. *Livius lib. xxix.* Paulo ante præerat Tarento Livius, ut conjicimus, eratque præfectus ille, qui audito insidiis Hannibalis captam, in arcem peninsulæ more partim mari partim rupibus cinctam confugit, quod fuisse refert Livius lib. xxv. Id evenit anno U. C. DCLV. ante Christum ccix.

⁵ *Maximus*] Q. scilicet Fabius Maximus Verrucosus, qui tum erat consul, cum stratagemate Punico Tarentum est expugnatum.

⁶ *Tarento*] Tarentum urbs Calabriae in magna Græcia, nunc *Tarente*.

nator, ut meminisset, opera sua se Tarentum recepisse, *Quidni*, inquit, *meminerim? nunquam enim recepissem, nisi tu perdidisses.*

274. Sunt etiam illa ^a subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis :

^b *Homo fatuus;*

Postquam rem habere cœpit, est mortuus.

^c *Quid est tibi*

Ista mulier? Uxor. Similis medius fidus. Et,

³ *Quamdiu ad aquas fuit, numquam est mortuus.*

Genus hoc levius, & ut dixi, mimicum : sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ^d ut vel non stultus quasi stulte cum sale dicat aliquid ; ut tibi, Antoni, Mancía, cum audisset te censorem à M. Duronio de ambitu postulatam, ⁴ *Aliquando*, inquit, *tibi tuum negotium agere licebit.*

275. Valde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ à prudentibus, quasi per dissimulationem non intelligendi, subabsurde, falseque dicuntur. Ex quo genere est etiam, non videri intelligere quod intelligas ; ut Pontidius, *Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur?* ⁵ *tardum.* Ut ego, qui ^e in delectu, Metello, cum excusationem oculorum à me

^a Paululum absurda, alieno tempore ac loco dicta. ^b homo stultus postquam tu-
ctus est divitiis, obiit. ^c quid est tibi ista mulier? an soror, an cognata est? Est
mea uxor, inquit alter. sane est tam deformis quam tu, est tibi simillima: itaque
non uxorem, sed sororem putaveram. ^d quasi si quis homo prudens ac minime stul-
tus dicat aliquid tamen facetum, quasi stulte, ac veluti quid dicat non intelligens.
^e cum fieret militum delectus & conquisitio.

¹ *Homo fatuus*] Duo hic videntur subabsurda, & quod homo stultus divitias sibi parare potuerit, & quod iis paratis cum debuisset frui, statim è vita decessisset.

² *Quid est tibi*] Carpit quidam deformitatem alterius inepta interrogatione ac responsione.

³ *Quamdiu ad aquas*] Quamdiu iste piscator aut portorio præfectus in ripa fluminis vitam egit parce ac duriter, valetudine bona fuit: ubi molliori vitæ genere est usus, statim est mortuus; quod minime fieri conveniebat.

⁴ *Aliquando tibi*] Erat Antonius admodum occupatus in gerenda censura, & negotium multis facessabat. Accusatus de ambitu coactus est, ut se defenderet, omittere aliena negotia; visus est illi Mancía quidam gratulari, quod de suis tandem negotiis, quæ, ut publica curaret, neglexisse videbatur, serio ipsi cogitare liceret. Verum clam arguebat his verbis nimiam illius in aliena re severitatem & diligentiam, negligentiam in sua.

⁵ *Tardum*] Fugere enim debuerat, ne in eo deprehenderetur.

non acciperet, & dixisset, ¹ *Tu igitur nihil vides ? Ego vero, inquam, à porta* ² *Exquilina video villam tuam.*

276. Ut illud ³ Naficæ, qui cum ad poëtam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset, Domi non esse; Nafica sensit, illam domini jussu dixisse, & illum intus esse: paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius, & eum à janua quæreret, exclamat Nafica, Se domi non esse: tum Ennius, *Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam?* Hic Nafica, *Homo es* ⁴ *impudens: ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse; tu mihi non credis ipsi?*

277. Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit; ut, cum ⁵ Q. Optimus consularis, qui adolescentulus male audisset, festivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset, *Quid tu, Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu, & lana?* *Non* ⁶ *pol, inquit, audeo; nam me ad* ⁷ *famosas vetuit mater accedere.*

278. Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam; quo in genere est illud Siculi, cui, cum familiaris quidam quæreretur, quod diceret, uxorem suam suspendisse se de ficu, *Anabo te, inquit,* ⁸ *da mihi ex ista arbore quos seram surculos.* In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo; qui cum in epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam affedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam movisse: *Ac magnam quidem, inquit: neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit.*

a Injustus. b turpi fama laborantes.

¹ *Tu igitur &c.*] Itane vero tu oculos infirmos ac parum videntes habes? cæcus es? Imo, inquit Crassus, non ita sum cæcus, quin à porta Exquilina villam tuam magnificentius quam decet extructam videre possim. Dum se non penitus obtusa oculorum acie probat, sumptuosas Metelli substructiones reprehendit.

² *Exquilina*] Porta ad Exquilium montem Romæ ab excubiis Tulli Hostilii nominatum. Ovid. lib. 1. Pastor.

Addo quod excubias ubi rex Romanus agebat,

Qui nunc Exquilias nomine collis habet.

³ *Nafica*] P. Cornelius Scipio Nafica à prudentia Cosculum dictus, de quo in Bruto.

⁴ *Q. Optimus*] Consul anno U. C. dc. ante Christum cliv.

⁵ *Pol*] Adverbium jurantis per Pollucem, qui Jovis ex Leda filius, frater Castoris erat.

⁶ *Da mihi ex ista arbore*] Hic est abscondita ridiculi suspicio; tegitur enim quod perspicaces satis intelligunt, hunc hominem uxoris mortem exoptare.

279. Me quidem hercule valde illa movent stomachosa, & quasi ^a submorosa ridicula, non cum à moroso dicuntur; ^b tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi videtur, persalsum illud est apud Nævium;

Quid ploras pater?

Mirum ni cantem; condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ^c ridiculi genus patientis, ac lenti; ut, cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, *Cave*: rogavit, *numquid aliud* ^d ferret præter arcam?

280. Etiam stultitiæ falsa reprehensio; ut ille Siculus, ^e cui prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum; *Quæso*, inquit, *prætor, adversario meo da istum patronum; deinde mihi neminem dederis.* Movent illa etiam, quæ conjectura explanantur longe aliter, atque sunt; sed acute, atque concinne; ut cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset, & in ejus tabulis ostenderet literas, A. F. P. R. ^f idque diceret esse, *Actum fide P. Rutilii*: Rutilius autem: *Ante factum, post relatum*: C. Cannius, eques Romanus, & cum Rufo adesset, exclamat, neutrum illis literis declarari. *Quid ergo?* inquit Scaurus. *AEmilius fecit, plectitur Rutilius.*

281. Ridetur etiam discrepantia; ¹ *Quid huic abest, nisi res, & virtus?* Bella etiam est familiaris reprehensio, quasi errantis; ut, cum objurgavit ² Albius Granium, quod, cum ejus tabulis quiddam ^h Albucio probatum videretur, &

^a Qua videntur ab homine irato & querulo dici, qui revera tali indole non sit. ^b tunc enim non festivitas ipsius joci, sed indoles hominis tetrici deridetur. ^c cum jocus patientiam quandam ac moderatam hominis indolem præ se fert. ^d quo posset alium idem infligere. ^e assignabat Scipio prætor in Sicilia Siculo cuidam causidicum hospitem suum. ^f ita istas literas interpretaretur. ^g Rutilium defenderet. ^h quod noceret Albucio.

¹ *Quid huic abest*] Acriter vituperatur, qui sic maligne laudatur, ut nihil ei dicatur deesse, nisi duo maxima, opes & virtus.

² *Albius Granium*] Disceptabant in judicio Granius reus, Albucius actor. Granius pro se tabulas adversus Albucium protulit: contra eas judicatum; & nihilominus, propter alias scilicet

rationes, absolutus est Granius, gaudente Scævola, cui charus erat reus. Gloriabatur Granius maximum fuisse in tabulis suis causæ præsidium, cum ab Albio sic est objurgatus; Mi homo, contra tuas tabulas est judicatum. Quo dictorio eum vel falsi vel stupiditatis arguebat. Granius porro fuit scurra urbano sale notus, & Crasso familiaris.

valde absoluto Scævola gauderet ; neque intelligeret, contra suas tabulas esse iudicatum.

282. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris ; ut, cum patrono malo, ^a cum vocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut ^b mulsum frigidum biberet, simulac domum redisset : *Perdam, inquit, vocem, si id fecero* : ^c *Melius est, inquit, quam reum.*

283. Bellum etiam est, cum, ^d quid cuique sit consentaneum, dicitur ; ut, cum Scaurus ^e nonnullam haberet invidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeii, locupletis hominis, bona ^f sine testamento possederat, ^g federetque advocatus reo Bestiæ, cum funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, *Vide, inquit, Scaure, mortuus ^h rapitur, si potes esse possessor.*

284. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod est ⁱ præter expectationem ; cujus innumerabilia sunt exempla, vel ² Appii majoris illius, qui in senatu, cum ageretur de agris publicis ⁱ, & de ³ lege Thoria, & ^k premeretur ⁴ Lucilius ab iis, qui à pecore ejus depasci agros publicos dicerent, ¹ *Non est, inquit, Lucilii pecus illud ; erratis : (defendere Lucilium videbatur) ^m ego liberum puto esse : qua lubet, pascitur.*

^a Cum vocem sibi raucam & obscuram male declamando effecisset. ^b potionem quandam vino & melle temperatam. ^c melius est te vocem omnino perdere, quam reos, male defendendis illorum causas. ^d quid accommodatum sit ad uniuscujusque mores. ^e male audiret. ^f cum in demortui testamento haeres non fuisset scriptus, aut iste Pompeius nullum testamentum condidisset. ^g vocatus honoris & gratia causa, ut adesset iudicio, cum Bestia reus causam diceret. ^h ad rogum ducitur. ⁱ curandis. ^k accusaretur graviter. ^l non pertinet ad Lucilium. ^m puto pecus illud non esse Lucilii, aut alterius cujuscunque, sed liberum, & sui quasi juris, ita impune, ubi libuerit, pascitur.

¹ *Præter expectationem*] Lepidus est in eo genere jocus ille Tullii in ejus vita relatus à Plutarcho. Victo Pompeio, cum Nonnius spe esse bona juberet tamen; aquilas enim in castris Pompeii septem superesse : Recte tu istuc quidem, inquit, si cum Graculis bellum gereremus.

² *Appii majoris*] Appius Claudius Pulcher quaestor provinciae fuit anno U. C. DCXXXVIII. ante Christum CXVI. major est appellatus, ut discerneretur ab Appio Claudio juniore, qui pater fuit Clodii illius Ciceronis inimici.

³ *Legis Thoria*] Sp. Thorius Balbus

tribunus plebis anno U. C. DCXLVII. ante Christum CVII. legem agrariam tulit, qua sancitum, ut refert Appianus lib. bellor. civil. I. ne deinceps agri dividerentur, sed possessoribus in iis relictis, vestigalia pro iis penderentur. Apud Appianum depravate legitur Borius pro Thorius.

⁴ *Lucilium.*] Ex veteri codice Pighius ad annum U. C. DCXXXVIII. corrigendum putat Lucullus, L. Luculli qui Mithridatem vicit, pater, quem avaritia, luxu aliisque vitiis infamem fuisse scribit Plutarchus in Lucullo.

285. Placet

285. Placet etiam mihi illud Scipionis ^a illius, qui Tib. Gracchum ^b perculit: cum ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mucium judicem ^c tulisset, ^d *Ejere*, inquit; *iniquus est*: ^e cum esset admurmuratum, *Ab*, inquit, *P. C. non ego mihi illum iniquum ejero*, ^f *verum omnibus*. ^f Ab hoc vero Crasso nihil facit: cum læsisset testis Silus Pisonem, ^g quod se in eum audisse dixisset: *Potest fieri*, inquit ^h, *Sile, ut is*, ⁱ *unde te audisse dicis, iratus dixerit*: annuit Silus: *potest etiam, ut tu non recte intellexeris*; id quoque toto capite annuit, ^k ut se Crasso daret: *potest etiam fieri*, inquit, *ut omnino, quod te audisse dicis, nunquam audieris*. Hoc ita præter expectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Hujus generis est plenus Nævius, & jocus est familiaris,

Sapiens ² *si algebis, tremes*, & alia permulta.

286. Sæpe etiam facete concedas adversario id ipsum, quod tibi ille detrahit; ut C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis majoribus, *At bercule*, inquit, *tu tuis dignus*. Sæpe etiam sententiose ridicula dicuntur; ut M. Cincius, quo die ³ legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cento ¹ prodiisset, & fatis contumeliose,

^a Naficæ. ^b occidit. ^c elegisset ab ipso Nafica admittendum. ^d nolo habere judicem Mucium Scævolam, quid homo iniquus est. ^e cum edito levi murmure significassent qui aderant, non esse iniquum Scævolam, quippe qui ab omnibus laudatissimus haberetur. ^f hic elegantissimus est L. Crassi jocus. ^g quod dixisset se audisse aliquid, unde Piso, quem Crassus defendebat, damnaretur. ^h Crassus. ⁱ a quo. ^k ut gratum faceret Crasso. ¹ ascendisset in concionem.

¹ *Verum omnibus*] Notabat Nafica intempestivam Scævolæ lenitatem, qua cum excipere mitius vellet Gracchum, toti reip. iniquus erat. Tib. Gracchus corrupta largitionibus plebe perniciem senatui moliebatur. Mucius consul, cunctis consentibus ut armis rempublicam tueretur, negavit se quidquam vi acturum, Tum Scipio Nafica, Quoniam, inquit, consul, dum juris ordinem sequitur, id agit, ut cum omnibus legibus Romanum imperium corrumpat; egomet privatus voluntati vestræ me ducem offero. Animatis hac voce bonis civibus, Gracchum oppressit anno U. C. DCXXI. ante Christum CXXXIII. Valer. Max.

lib. III. cap. 2.

² *Si algebis, tremes*] Quamvis honesto sis loco natus, & illustri familia, quamvis sapientia & virtute prædatus fueris, si egeas, non invenies pauperum remedium, non habebis unde propulses frigus, sed si frigere cœperis, tremes porro, & frigore enecaberis. Pertinet huc illud Juvenalis satyra 1.

Probitas laudatur & alget.

³ *Legem de donis*] Anno U. C. DL. ante Christum CCIV. M. Cincius Alimentus tribunus plebis legem de donis tulit, qua cavebatur, ne quis ob causam orandam donum munusve caperet. Suasit hanc legem Q. Fabius Maximus Verrucosus. Livius lib. XXXIV.

^a *Quid*

^a Quid fers, ^b Cinciole? quæfisset: ^c Ut emas, inquit, Cai, si tui velis.

287. Sæpe etiam falsæ quæ fieri non possunt, optantur; ut Marcus Lepidus, cum, cæteris ^b in campo exercentibus, in herba ipse recubuisset, *Vellem hoc esset*, inquit, *laborare*. Salsum est etiam quærentibus, & quasi percunctantibus, lente respondere quod nollent; ut ^c censor Lepidus, cum M. Antistio ^d Pyrgensi ^e equum ademisset, amicique cum vociferarentur, & ^d quærent, quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, ^e cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset, ^f *Me istorum*, inquit, *nihil credere*.

288. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, ^g execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse: nam illa, quæ verbi ratione, & vi continentur, certa fere, ac definita sunt; quæ plerumque, ut ante dixi, laudari magis, quam rideri solent.

289. Hæc autem, quæ sunt in re, & in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, ri-

^a Quæ est ista tua lex? ^b in campo Martio corpus exercentibus. ^c ex equitum numero, quibus à publico dabatur equus, expunxisset. ^d à censore Lepido. ^e cum vulgo haberetur optimus colonus, &c. ^f respondeat Antistius patri suo, inquit censor, me istorum nihil credere.

¹ Cinciole] Cincium voce diminuta per contemptum vocat Cinciolum.

² Ut emas] Sententiose dixit, emendum illi, qui rebus alienis uti noler.

³ Censor Lepidus] Censura functus est M. Æmilius Lepidus anno U. C. DLXXV. ante Christum CLXXX.

⁴ Pyrgensi] Pyrgi, quam Romanam coloniam facit Livius, Tusciæ urbs est, quam conjicit Albertus nunc dici S. Marinello.

⁵ Execrationes] Execrationes, ut, *Abi quo lubes. Jupiter te Diique perdant!* Plautus in Aulularia. Admirationes, ut, *Jupiter supreme, servas me, measque auges opes.*

Maximas opimitates, opiparasque offert mihi;

Laudem, lucrum, ludum, jocum, festivitatem, serias,

Pompam, penum, potationes, saturitatem, gaudium.

Plautus in Captivis Actu IV. Scen. I. Minationes, quarum lepidum exemplum ejusdem comediæ scena consequente Plautus idem subministrat,

Meus est balista pugnus, cubitus catapultæ est mihi,

Humerus aries. tum genu ad quemque jocero, ad terram dabo.

Dentilegos omnes mortales faciam, quemque offendero.

Hæc & similia quæ in nimis plurima occurrunt, cum de levissimis plerumque fiant causis, ritu excipiuntur.

sus moventur. Itaque ^a imbuendus est is, qui jocosè vult dicere, quasi natura quadam, apta ad hæc genera, & moribus, ut ad cujusque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur; qui quidem quo severior est, & tristior, ut in te, Crasse, hoc illa, quæ dicuntur, falsiora videri solent.

290. Sed jam tu, Antoni, qui ¹ hoc diversorio sermonis mei libenter acquieturum te esse dixisti, tanquam in ² Pontinum diverteris, neque amœnum, neque salubrem locum, cenſeo ut satis diu te putes requiesſe, & iter reliquum conficere pergas. Ego vero, atque hilare quidem à te acceptus, inquit, & cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad jocandum. Non enim vereor, ^b ne quis me in isto genere levioſer jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti.

291. Sed habetis ea, quæ voluistis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum, & cogitandum fuit: nam cætera faciliora sunt, atque ex iis, quæ jam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus; cum & argumenta causæ, & eos locos, quibus animi judicium conciliantur, & illos, quibus permoventur, vidi atque cognovi; tum constituo, quid habeat quæque causa boni, quid mali. Nulla enim fere res potest in dicendi disceptationem, aut controversiam vocari, quæ non habeat utrumque: sed quantum habeat, id refert.

292. Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: à malo autem, vitioque causæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut

^a Conformare suam naturam debet, moresque ad hæc genera ridiculorum apte exprimenda. ^b ne quis hoc genus jocandi à mea gravitate putet alienum.

¹ Hoc diversorio sermonis] Qua sermonem absolverat Antonius metaphora n. 234. defessus jam labore atque itinere disputationis requiescam in Casar's sermone quasi in aliquo peropportuno diversorio, eadem desinit hic Cæsar, ac vereri se dicit, ne sit inamœnum hoc sermonis sui diversorium, sed potius simile Pontinarum paludum, inju-

cundarum, ac minime salubrium. Cæterum quod in plerisque editionibus sermonis tui legitur, mendum non dubitamus, ut ex citatis mox Antonii verbis videre est.

² Pontinum] In Volscorum finibus sunt Pontinæ paludes Campaniam versus. Hodie dicuntur *Aufente palude*. Est & Pontinus ager.

totum

totum bono illo ornando, & augendo diffimulatum obruatur. Et, ^a si causa est in argumentis, ¹ firmissima quæque maxime tueor, siue plura sunt, siue aliquod unum. Sin autem ² in conciliatione, aut ³ in permotione causa est; ad eam me potissimum partem, quæ maxime commovere animos hominum potest, conféro.

293. Summa denique hujus generis hæc est, ut, ⁴ si in refellendo adversario firmior esse oratio, quam in confirmandis nostris rebus, potest, ^b omnia in illum conferam tela: ⁵ sin nostra facilius probari, quam illa redargui possunt, abducere animos à contraria defensione, & ad nostram conor traducere.

294. Duo denique illa, quæ facillima videntur, quoniam quæ difficiliora sunt, ^c non possum, mihi pro meo jure sumo: Unum, ut molesto aut difficili argumento, aut loco nunquam omnino nihil respondeam; quod forsitan aliquis jure irriferit: quis enim est, quid id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo, confiteorque me, si quæ premat res vehementius, ita cedere solere, ut non modo non abjecto, sed ne ^d rejecto quidem scuto fugere videar; sed adhibere quandam in dicendo speciem, atque pompam, & pugnae similem fugam: consistere vero ^e in meo præsidio sic, ut non fugiendi hostis, sed ^f capiendi loci causa cessasse videar.

295. Alterum est illud, quod ego oratori maxime caven-

^a Si causa magis evinci potest argumentis, quam permovendis animis. ^b Vix omnem orationis ac robur ad refellendum adversarium adhibeam. ^c perficere. ^d in latius aut tergum reducto. ^e in loco tuto atque firmo. ^f occupandi loci tutioris.

¹ *Firmissima quæque*] Id observari potest in oratione pro Roscio Amerino, parricidii reo, qua oratione validissimis argumentis tantum crimen abs Roscio amolitur.

² *In conciliatione*] Ad obtinendam Ligarii causam reo conciliandus erat Cæsar; hoc ita mirifice præstitit Cicero, ut scriptam in Ligarium sententiam de manibus Cæsar's dicendi vi ac suavitate extorserit orator.

³ *In permotione*] In quo genere præcipua pars orationis pro Milone versatur. Quam eloquenter, maxime in peroratione, commovet judicum animos?

⁴ *Si refellendo adversario*] Ita Tullius in Miloniana probat struxisse potius insidias Clodium Miloni, quam Milonem Claudio. In Ligariana in Tiberonem accusatorem ejusdem, aut etiam gravioris, culpæ invidiam derivat, cujus reum peragebat Ligarium.

⁵ *Sin nostra facilius probari*] Clodianorum argumenta non poterat facile dissolvere Tullius Milonis patronus; ab iis auditoris animum avocat: & in his potissimum duobus immoratur, in rep. semper licuisse pestiferum civem de medio tollere, & Clodium insidias Miloni fecisse.

dum, & providendum puto, quodque me sollicitare summe solet; Non tam ut prosum causis, elaborare soleo, quam ut nequid obsum: non quin enitendum sit in utroque: sed tamen multo est turpius oratori nocuisse videri causæ, quam non profuisse. Sed ^a quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit ille: sed Cæsar ^b de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. Me vero lubente, inquit Antonius, dixerit, siue refellendi causa, siue querendi.

296. Tum Julius, Ego mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, Unum te in dicendo mihi videri ^c tectissimum; propriumque hoc esse laudis tuæ, Nihil à te unquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres: idque memoria teneo, cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de te institutus, Crassusque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, Cum cæteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quod non solum quod opus esset, diceres, sed etiam ^d quod non opus esset, non diceres.

297. Tum illum mihi respondere memini, Cætera in te summe esse laudanda, illud vero improbi esse hominis, & perfidiosi, dicere ^e quod alienum esset, & noceret ei, pro quo quisque diceret: quare non sibi eum disertum, ^f qui id non faceret, videri; sed improbum, ^g qui faceret. Nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in oratore majus esse videatur.

298. Dicam equidem, Cæsar, inquit, quid intelligam: sed & tu, & vos omnes hoc, inquit, mementote, Non me de perfecti oratoris ^h divinitate quadam loqui, sed de exercitationis, & consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cuiusdam est ingenii, ac singularis; cui quiddam ⁱ portentum simile esse visum est, posse aliquem

^a Sed quid hic clam mustitatu? ^b de ista tua, quam observas, dicendi ratione. ^c ab omni parte tutum contra hostium tela. ^d quod non prodesset, vel etiam obesset. ^e qui non noceret causa. ^f qui noceret ei, cuius causam suscepisset defendendam. ^g perfecta & absoluta dicendi facultate. ^h monstri.

ⁱ Quod non opus esset] Vulgaris in speciem, at revera magna laus. ——— dicenda tacendaque collat. Pers. Sat. IV.

inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetque ei, quem defenderet.

299. ^a Facit enim de se conjecturam; cujus tanta vis ingenii est, ut neminem, nisi consulto, putet, quod contra seipsum sit, dicere: sed ego non de præstanti quadam, & eximia, sed prope de vulgari, & communi prudentia disputo. Ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilii, atque ingenii Atheniensis ille fuisse ¹ Themistocles; ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus accessisse dicitur, eique artem memoriæ, ^b quæ tum primum proferebatur, pollicitum esse se traditurum: cum ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, Ut omnia meminisset; & ei Themistoclem respondisse, Gratius sibi illum esse facturum, si se oblivisci quæ vellet, quam si meminisse, docuisset.

300. Videsne, quæ vis in homine acerrimi ingenii, quam potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius oblivisci posse potius, quod meminisse noller, quam quod semel audisset, vidissetve, meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum, memoriæ nobis opera danda non est; neque illa mea cautio, & timiditas in causis, propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. ^c Uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significavit facultatem.

301. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspectiendi, ^d ne quid offendas, ne quo irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi laceffatur: orat. reus: urgent advocati, ^e ut invehamur, ut male dicamus, denique ut interrogemus. Non moveor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam assequor laudem. Homines enim imperiti facilius quod stulte dixeris reprehendere, quam quod sapienter tacueris laudare, possunt.

302. Hic ^f quantum sit mali, si iratum, si non stultum, si

^a Alios de se existimat. ^b qua tum primum invenita erat. ^c nihil me jurant vel Themistocles cum sua memoria, vel Crassus cum prudentia sua. ^d ne tibi, ne temere dicas plus quam par esset. ^e ut testem laceffamus. ^f quantum porro nocet oratori si testem ingeniosum, iratum & gravem hominem offenderit?

¹ Themistocles. De quo in libro de Claris Oratoribus.

non levem testem læseris? ^a habet enim & voluntatem nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita: nec, si hoc Crassus non committit, ideo non multi, & sæpe committunt: quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut ^b rogatu, sermo ille sequitur, ^c *Occidit ille; adversariumne? immo vero, aiunt, se, & eum, quem defendit.*

303. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse; ego autem sæpissime video in causis aliquid mali facere ^d homines minime malos. Quid? illud, quod supra dixi, solere me ^e cedere, &, ut planius dicam, fugere ea, quæ valde causam meam premerent, cum id non faciunt alii, ^f versanturque in hostium castris, ac sua præsidia demittunt, mediocriterne causis nocent, cum aut adversariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, & exulcerant?

304. Quid? cum personarum, quas defendunt, rationem non habent? si quæ sunt in his invidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando & efferendo invidiosiora faciunt, quantum in eo tandem mali? Quid? si in homines caros, iudicibusque jucundos sine ulla præmunitione orationis acerbis, & contumeliosius invehere, nonne abs te iudices ab alienes?

305. Quid? si, quæ vitia, aut incommoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in adversariis exprobrando non intelligas te in iudices invehi, mediocre peccatum est? Quid? si, cum pro altero dicas, ^h litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquo, nihilne noceas? ⁱ In quo ego, non quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens & lentus existimor; ut, cum te ipsum, Sulpici, objurgabam, ^k quod ministratorem peteres, non adversarium. Ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi maledicat, petulans, aut plane insanus esse videatur.

^a Testis iratus vult nocere, ingeniosus potest obesse, & si aliunde probus sit, fidem facit. ^b interrogatione. ^c evertit & perdidit. ^d simplices & incautos. ^e dissimulare & eludere firmissima adversariorum argumenta. ^f exponunt validissimas adversariorum rationes, quas penitus refellere non valent, & præcipuum causæ suæ robur dimittunt. ^g ut imperiti chirurgi. ^h te defendas omisso reo. ⁱ in audiendis adversariorum conviciis crudor nimium patiens, non quod maledicta libenter audiam, sed quia, ut me tuear, non libenter omitto ejus causam, cujus defensionem suscepi. ^k quod aggredieris non adversarium, sed patronum adversarii.

306. In ipsis autem argumentis si quid posueris aut aperte falsum, aut ei, quod dixeris, dicturusve sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu judiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc versari semper, (dicam enim sæpius) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo; sin id minus, ut certe nequid mali.

307. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paulo ante laudabas, ad ordinem, collocationemque rerum ac locorum. ^a Cujus ratio est duplex; altera, quam affert natura causarum; altera, quæ oratorum judicio & prudentia comparatur. Nam ^b ut aliquid ante rem dicamus; deinde, ut rem exponamus; post ut eam probemus nostris ^c præfidiis confirmandis, contrariis refutandis; deinde ut concludamus, atque ita peroremus: ^d hoc dicendi genus natura ipsa præscribit.

308. Ut ^e vero statuamus, ea, quæ probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus; id est vel maxime ^f proprium oratoris prudentiæ. ^g Multa enim occurrunt argumenta; multa, quæ in dicendo profutura videantur: sed eorum partim ita levia sunt, ut contemnenda sint; partim, etiam si quid habent adjumenti, sunt nonnunquam ejusmodi, ut insit in iis aliquid vitii; neque ^h tanti sit illud, quod prodesse videatur, ut cum aliquo malo conjungatur.

309. Quæ autem sunt utilia, atque firma, si ea tamen,

^a Cujus ordinis duplex modus est; alterum ipsa causa sua sponte suppeditant. ^b ut exordio utamur. ^c rationibus. ^d hanc rerum collocationem. ^e ut vero videamus quemadmodum disponamus ea quæ probandi causa, &c. ^f adeo gravis momenti sit.

¹ Proprium oratoris prudentia] Ut opera exstruentibus satius non est saxa, atque materiam, & cetera adificanti utilia congerere, nisi disponendis iis collocandisque artificum manus adhibeatur: sic in dicendo quamlibet abundans rerum copia cumulum tantum habeat atque congestum; nisi illas easdem dispositio in ordinem digressas, atque inter se commissas devinxerit. Quintilian. lib. vii. præfatione.

² Multa enim occurrunt argumenta] De usu ac dispositione argumentorum recte Quintilianus lib. v. cap. 12. Firmissimi argumentorum, singulis instandum, infirmiora congreganda sunt: quia

illa per se fortia non oportet circumstantibus obscurare, ut qualia sunt appareant: hac imbecilla natura mutuo auxilio sustinentur. Itaque si non possunt valere, quia magna sunt; valebunt, quia multa sunt: quæ ad ejusdem rei probationem omnia spectant: ut si quis hereditatis gratia hominem occidisse dicatur, Hereditatem sperabas, & magnam hereditatem, & pauper eras, & tum maxime à creditoribus appellaberis, & offenderas eum cujus hæres eras, & mutaturum tabulas sciebas. Singula levia sunt & communia: universa vero nocent, etiamsi non ut fulmine, tamen ut grandine.

(ut

(ut sæpe fit) valde multa sunt ; ea, quæ ex iis aut levissima sunt, aut aliis gravioribus confimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem cum colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quam expendere.

310. Et quoniam, (quod sæpe jam dixi) tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permovendo ; una ex tribus his rebus ^a res præ nobis est ferenda, ut nihil aliud, nisi docere velle videamur : reliquæ duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam & principia, & cæteræ partes orationis, de quibus paulo post pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, movendas, permanere possint.

311. Sed his ^b partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen, & commovendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius est locus & in exordiendo, & in perorando ; ^a digredi tamen ab eo, quod proposueris, atque agas, permovendorum animorum causa, sæpe utile est.

312. Itaque vel narratione exposita sæpe datur ad commovendos animos digrediendi locus, vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem, atque copiam,

^a Palam est significanda. ^b exordio scilicet & peroratione.

1. *Ras pro nobis.* Recte proficitur orator velle se audicores docere. Animadverti, iudices, omnem accusatoris orationem in duas divisam esse partes. . . Itaque mihi certum est hanc eandem distributionem invidia & criminum sibi in defensione servare, ut omnes intelligant nihil me nec subterfugere voluisse raticendo, nec obscurare dicendo. Cic. pro Cluentio n. 1. At nemo nisi inepte dixerit, Nunc mihi vestra severitas, iudices, excitanda est, nunc mihi conciliandi sunt vestri animi.

2. *Digredi tamen.* Ubi rem atrocem narraveris, aut argumentis confirmaveris, digredi & eam amplificare juverit. Exempla subministrat una Ciceronis oratio pro Roscio Amerino. Post nar-

rationem digreditur. Quid primum querat? ausando potissimum, iudices, exordiar? aut quod, aut a quibus auxilium petam? &c. Post refutationem iterum ad exaggerandum parricidarum supplicium divergit. O singularem sapientiam, iudices! nonne videntur hunc hominem rerum natura sustulisse & eripuisse, cui repono calum, solem, aquam, terramque ademerunt, &c. Rursus ubi cadit crimen in adversarios probavit magis convenire, invehiur in Chrylogonum. Hicne etiam sese putat aliquid posse Chrylogonus? hic etiam potens esse vult? rem miseram atque acerbam! &c. Tandem in peroratione mirabiles animorum motus excitat. Ex Strebao.

recte

recte id fieri potest: æque causæ sunt ad agendum, & ad ornandum gravissimæ, atque plenissimæ, ^a quæ plurimos exitus dant ad ejusmodi digressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur.

313. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui, quæ minime firma sunt, ¹ ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi nunquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum expectationi, qui audiunt, quam celerime ^b occurratur; cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. Male enim se ^c res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melior fieri videtur.

314. Ergo ut in oratore optimus quisque, sic & in oratione firmissimum quodque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellent, servantur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria (nam vitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem conjiciantur.

315. Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, ² postremum soleo cogitare, quo utar exordio. Nam ^d si quando id primum invenire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare, atque commune. Principia autem dicendi semper cum ³ accurata, & acuta, & instructa sententiis, apta verbis, tum

^a Quæ subministrant plurimas occasiones digrediendi. ^b satisfiat. ^c causa. ^d si quando cogitavi ante ceteras partes exordium elaborare.

¹ Ea prima collocant] Quasitum etiam, inquit Fabius lib. v. cap. 12. potentissima argumenta primone ponenda sint loco, ut occupent animos; an summo, ut inde dimittant; an partita primo summoque, ut Homericæ dispositione, Iliados iv. ubi imbecilliores Nestor in medio collocat, in medio sint infirma; an à minimis crescant. Quæ prout ratio causa cujusque postulabit, ordinabuntur, ut, ut ego censeo, excepto, ne à potentissimū ad levissimū decrescat oratio.

² Postremum soleo cogitare] Ab Antonii sententia discrepat Quintilianus lib. III. cap. 9. Et si enim antequam quicquam scribatur, totum causæ ge-

nus, quid profit, quid noceat, accurate velit expendi, non ideo tamen, inquit, eos probaverim, qui scribendum quoque præmium novissime putant. Nam ut conferri materiam omnem oportet, & quid quoque loco sit opus, constare debet, antequam dicere aut scribere ordiamur: ita incipiendum ab iis quæ prima sunt. Nam nec pingere quisquam aut fingere cœpit à pedibus: nec denique ars ulla consummat ibi, unde ordiendum est.

³ Accurata & acuta] Hæc ita debent observari, ut ars maxime lateat; quam si adverterit auditor, jam tum ab exordio sese præmunit adversus oratorem, à quo lucum pati veretur.

Dd

vero

vero caufarum propria eſſe debent. Prima eſt enim quaſi cognitio, & commendatio orationis in principio, quæ continuo eum, qui audit, permulcere, atque allicere debet.

316. In quo admirari ſoleo non equidem iſtos, qui nullam huic rei operam dederunt; ſed hominem in primis diſertum, atque eruditum, Philippum, qui ita ſolet ad dicendum ſurgere, ut, quod primum verbum habiturus ſit, neſciat: & ait idem, Cum brachium concalefecerit, tum ſe ſolere pugnare: neque attendit, eos ipſos, unde hoc ſimile ducat, illas primas haſtas ita jaſtare leniter, ut & venuſtati vel maxime ſerviant, &^a reliquis viribus ſuis conſulant.

317. Neque eſt dubium, quin exordium dicendi vehemens, & pugnax non ſæpe eſſe debeat: ſed ſi in ipſo illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congreſſum multa fiunt, quæ non ad vulnus, ſed ad^b ſpeciem valere videantur; quanto hoc magis in oratione exſpectandum, in qua non vis potius, ſed delectatio poſtulat^r? Nihil eſt denique in natura rerum omnium, quod ſe univerſum profundat, & quod totum repente evolet: ſic omnia, quæ fiunt, quæque aguntur acerrime, &^c lenioribus principiis natura ipſa prætexit.

318. ^d Hæc autem in dicendo non extrinſecus alicunde quaerenda, ſed ex ipſis viſceribus cauſæ ſumenda ſunt. Idcirco tota cauſa^e pertentata, atque perſpecta, locis omnibus inventis, atque inſtructis, conſiderandum eſt, quo principio ſit utendum: ſic & facile reperiatur.

319. Sumentur enim ex iis rebus, quæ erunt uberrimæ vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi digredi ſæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cum erunt pene ex intima deſenſione depromptæ, & apparebit eas non modo non eſſe communes, nec in alias cauſas poſſe trans-

^a Ne vires temere velut effundant in ipſa velitatione, ſed eas pugna reſervent. ^b venuſtatem quandam & pompam. ^c lente ac molliſſe inchoavit. ^d principia orationis. ^e prius meditata & conſiderata.

¹ Lenioribus principiis] Violentiſſima quæque minime ſubito impetu erumpunt, ſed ab initiis plerumque tenuioribus; ex ſcintilla magnum incendium excitatur. Vapores ſuſum attolluntur à ſole, concreſcunt in nubeculas, co-

guntur nubes, accenduntur, colliduntur, en tonitru: ardor emicat, en fulgur: prærupit ignis, & obvia quæque diſjicit, en fulmen. ferociſſimis bel-luis naſcentibus nihil mitius, paulatim imminuitate efferantur, &c.

ferri,

ferri, sed penitus ex ea causa, quæ tum agatur, ^a effloruisse.

320. Omne autem principium ^b aut rei totius, quæ agatur, significationem habere debet, aut aditum ad causam, & munitionem, aut quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet, ^c ut ædibus ac templis vestibula & aditus, sic causis principia ^e proportionem rerum præponere. Itaque in parvis, atque infrequentibus causis ab ipsa re est exordiri sæpe commodius.

321. Sed cum erit utendum principio (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex adversario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci licebit. ² Ex reo, (reos appello, ^d quorum res est) ^e quæ significant virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum, quæ valeant contra falsam criminationem. Ex adversario, iisdem ex locis fere contraria.

322. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si nova, si quæ restitui, sanarique non possit. Ex iis autem, apud quos agatur, ut benevolos, beneque existimantes efficiamus; quod ^f agendo efficitur melius, quam rogando. ^g Est id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam: sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur.

323. Nam & attentum monent Græci ut principio faciamus judicem, & docilem; quæ sunt utilia, ³ sed non principii magis propria, quam reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quod & attentum tum maxime sunt, cum omnia expectant, & dociles magis initiis esse possunt. Illu-

^a Cum dignitate ortas esse. ^b id totum ob oculos breviter ponere, de quo dicendum est. ^c pro rerum magnitudine aut tenuitate. ^d quorum agitur causa, siue defendantur, siue accusentur. ^e sententiæ duci debent. ^f potius ea dicendo quam benevolos auditores efficiant, quam rogando ut sint benevoli. ^g captanda est benevolentia tota oratione, sed præcipue in epilocho.

¹ Ut adibus ac templis] Quemadmodum palatii ac templis vestibula quæ eorum magnificentie respondeant, plebeiis autem ædibus nulla præponuntur: ita in causis gravioribus operæ pretium est adhibere exordia, quæ in parvis sunt omittenda.

² Ex reo] Horum omnium exordiorum exempla è veteribus cum historicis, tum oratoribus deprompta attulimus in notis ad lib. I. Heren. num.

6. 8. & 10. & lib. I. de Inventionem num. 23.

³ Sed non principii] Totum illud ex Aristotele depromptum est lib. III. Rhetor. cap. 14. Attentos facere omnium orationis partium commune est. Ubi enim relaxant animum magis, quam cum incipiunt audire. Quamobrem ridiculum est id in exordio præcipere, cum attentum tum maxime sint auditores.

striora enim sunt, quæ in principiis, quam quæ in mediis causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo.

324. Maxima autem copia principiorum ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo iudicem leviter, ut jam inclinato reliqua incubat oratio.

325. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ^a ut non tanquam citharœdi procemium affectum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse videatur. Nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri velle videantur. Atque ejusmodi illa prolusio debet esse, ut non ¹ Samnitum, qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil ntuntur; sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, ^b vel pugnare possint.

326. Narrare vero rem ² quod breviter jubent, si brevis appellanda est, cum verbum nullum redundet, brevis est L. Crassi oratio. Si tum est brevis, cum tantum verborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est; sed sæpe obest vel maxime in narrando, non solum quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam virtutem, quæ narrationis est maxima, ut jucunda, & ad persuadendum accommodata sit, tollit: ut illa,

^{c 3} *Nam is postquam excessit ex ephebis,*
quam longa est narratio? mores adolescentis ipsius, & ^d servilis percunctatio, mors Chrysidis, vultus, & forma, & lamentatio sororis: reliqua pervarie, jucundeque narrantur.

327. Quod si hanc brevitatem quæsisset,

^e *Effertur, imus, ad sepulcrum venimus,*
In ignem posita est——

^a Ut non sit tanquam aliqua prolusio fidicinii aliunde accersita. ^b etiam. ^c postquam excessit annum ætatis decimum quartum. ^d varia interrogationes, quæ à serbo fiunt in eadem narratione Terentiana. ^e ad rogum ducitur ejus cadaver.

¹ Samnitum] Italix populorum in ea parte quæ jam dicitur *Abruzzo*.

² Quod breviter jubent] Hoc in narratione brevitatis præceptum explodit pariter Aristoteles lib. III. *Rhetoric*.

cap. 16. Vide quæ observavimus ad lib. I. Heren. n. 14. & ad lib. I. de Invent. n. 28.

³ Nam is postquam] Verba Simonis senis ex *Andriæ Terent*, actu I. scena I.

^a in

^a in his fere decem versiculis, totum conficere potuisset: quam hoc ipsum, *Effertur, imus*, concisum est, ita, ut non brevitati servitum sit, sed magis venustati.

328. Quod si nihil fuisset, nisi, *In ignem posita est*; tamen res tota cognosci facile potuisset. Sed & festivitatem habet narratio ^b distincta personis, & interpuncta sermonibus: & est probabilius, quod gestum esse dicas, cum, quemadmodum actum sit, exponas: & multo apertius ad intelligendum est, ^c si sic constituitur aliquando, ac non ista brevitate percurritur.

329. ^d Apertam enim narrationem tam esse oportet, quam cæteras; sed hoc magis in hac elaborandum est, quod & difficilior est non esse obscurum in re narranda, ^e quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando; & majore periculo hæc pars orationis obscura est, quam cæteræ: vel quia si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est; narratio obscura totam obcæcat orationem: vel quod alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius; narrationis unus est in causa locus. Erit autem perspicua narratio, ^f si verbis usitatis, si ordine temporum conservato, si non interrupte narrabitur.

330. Sed quando utendum sit, aut non sit narratione, ^g id est consilii. Neque enim si nota res est, nec dubium quid gestum sit, narrari oportet; ^h nec si adversarius narravit, nisi si refellemus: ac, si quando erit narrandum, ne illa, quæ suspicionem & crimen efficient, contraque nos erunt, acriter persequamur, &, quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia, non stultitia fieri putat, ut causæ noceamus, accidat. Nam ⁱ ad summam

^a Versu superiore, effertur, imus, &c. id totum narrare potuisset senex, quod decem versiculis exposuit. ^b in qua nulla est personarum confusio, ubi suas quisque partes agit. ^c si quomodo fuerit gestum exponitur. ^d narratio debet esse tam clara quam reliqua orationis partes. ^e quam aut in exordio, aut in confirmatione, aut in refutatione, aut in peroratione. ^f pertinet ad oratoris prudentiam. ^g ubi adversarius narrationem fecit, non est facienda de integro, nisi velis ea qua dixerit refellere. ^h in hoc præcipue causa vertitur, an caute & prudenter, an imprudenter & inconsulte res narrando demonstrata fuerit.

ⁱ Si verbis usitatis] Rebus contrariis bus, confusione temporum, crebris digressionibus. narratio obscuratur, verbis insolentibus.

totius causæ pertinet, ¹ caute, an contra, demonstrata res sit; quod omnis orationis reliquæ fons est narratio.

331. ^a Sequitur, ut causa ponatur, in quo videndum est, quid in controversiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ conjuncte, & infirmandis contrariis, & tuis confirmandis: namque ^b una in causis ratio quædam est ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem & confirmationem, & reprehensionem quærit: sed quia ^c neque reprehendi, quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes; neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas; idcirco ^d hæc & natura, & utilitate, & tractatione conjuncta sunt.

332. ^e Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando iudice, vel mitigando: omniaque cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes iudicum quam maxime permovendas, & ad utilitatem nostram vocandas, conferenda sunt.

333. ^f Neque sane jam causa videtur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ ^g de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus: sunt enim pleraque communia; sed tamen sua-

^a Narrationem sequitur propositio orationis, tertia pars, in qua causa caput & summa constituitur: deinde in confirmatione exponenda sunt auditoribus argumenta causa propria, non aliena & nihil ad rem pertinentia. ^b in omnibus causis una est ratio idemque modus confirmationis; ad cuiuslibet enim causæ confirmationem adhibenda sunt argumenta quæ ex locis eruantur. ^c nec prodest argumenta adversariorum refutare, nisi tua confirmes, nec tua confirmare, nisi contraria refutet. ^d confirmatio & refutatio. ^e propria sedes amplificationis & sedandorum, aut excitandorum motuum est peroratio: omnes illi affectus, & excitandorum motuum rationes, præterquam quod in exordio, narratione & confirmatione adhiberi debent, maxime locum habent in extrema parte orationis. ^f cum egerimus de genere judiciali, nulla est causa cur differamus seorsim de præceptis ad genus deliberativum & exorativum spectantibus.

¹ Caute, an contra] Est hoc Rhetorum prudens omnino de narratione præceptum. Si tota sit pro nobis, acriter præcipuis quibusque partibus instandum erit, ut iudex bonitatem causæ facilius intelligat, meminerit, credat: si tota sit pro adversariis, quædam verbis elevanda sunt, luxuria hilaritatis, avaritia parsimonie, negligentia simplicitatis nomine lenietur. Effugienda præterea est omnis calliditatis suspicio: nunquam enim diffidit magis iudex, quam cum præsentit dici aliquid fictum. Itaque det operam orator, ut

omnia potius à causa, quam ab oratore profecta credantur. Quod si minime fuerit verisimilis nostra narratio, fatendum est vix credibile id esse, sed tamen verum, & eo majus habendum crimen; nescire nos quomodo factum sit, aut quare; mirari, sed probaturos. Denique tum optime dicit orator, cum videtur vera dicere. Consule Quintil. lib. iv. cap. 2.

² De suasionibus] Quæ spectant tria dicendi genera, cura fufius explicet Cicero in Partitione, notas omnes, quibus illustrari possunt, eo rejicimus.

dere

dere aliquid, aut dissuadere, gravissimæ mihi videtur esse personæ. Nam & sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus; & honesti, & disertis, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere possit. Atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt. Sapiens enim est consilium; multisque aliis dicendi relinquendus locus: vitanda etiam ingenii, ostentationisque suspicio.

334. ^a Concio capit omnem vim orationis, & gravitatem, varietatemque desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quam ^b dignitas. Nam qui utilitatem ^c putat, ¹ non quid maxime velit suasor, sed quid interdum magis sequatur, videt. Nemo est enim, præsertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: sed vincit utilitas plerumque, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri.

335. Controversia autem inter hominum sententias, aut in illo est, Utrum sit utilius; aut etiam ^d cum id convenit, certatur, Utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentia, pecuniæ, vectigalium, præsidii, militum, utilitates cæterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget, posteritatis immortalem memoriam augebit, utilitatem ex laude nasci defendet, semperque eam cum dignitate esse conjunctam.

336. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidque etiam sit necesse, aut non sit, ^e in utraque re maxime est quærendum. ^f Inciditur enim omnis jam deliberatio, si intelligitur

^a Qui ad populum dicit, debet explicare vim omnem eloquentia, auctoritatem suam, ac sententiarum varietatem ad pompam ostentare: hæc enim mirum quantum apud plebem valent. ^b id quod honestum est. ^c optabiliorum esse. ^d cum certum est quid sit utilius. ^e in suasionem & dissuasionem. ^f tollitur enim omnis deliberatio, si res de qua deliberatur sit impossibilis, aut necessaria.

² Non quid maxime] Qui putat melius esse utilitati servire, is non attendit, quid iis faciendum sit qui suadent universe (ii enim quæ sunt honestissima velle ac suadere debent) sed tantum spectat quid interdum aliquis ex ipsis faciat. Contingit enim aliquando

ut is qui suadet, utilitatem spectet in suadendo, sed est tamen verum, dignitatem præcipue ac vulgo spectandam esse. Cæterum ab hac sententia discedit Tullius in Partitione, ubi utilitatem dignitati præfert.

non

non posse fieri, aut si necessitas affertur, & qui id docuit,
^a non videntibus aliis, ^b is plurimum vidit.

337. Ad consilium autem de republica dandum, caput est, nosse rempublicam: ^c ad dicendum vero ^d probabiliter, nosse mores civitatis; qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum: &, quanquam una fere vis est eloquentiæ, tamen quia summa dignitas est populi, gravissima causa reip. maximi motus multitudinis: genus quoque dicendi grandius quoddam, & illustrius esse adhibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda est ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: sæpe etiam à temeritate, iracundia, spe, injuria, invidia, crudelitate revocandos.

338. Fit autem, ut, quia ^d maxima quasi oratori scena videatur concio, natura ipsa ad ornatus dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo vim quandam talem, ut quemadmodum tibicen sine tibiis canere, sic ^e orator sine multitudine audiente eloquens esse non possit.

339. Et ^e cum sint populares multi varique lapsus, vitanda est ^f acclamatio ^f adversa populi, quæ aut orationis pec-

^a Si ab aliis, qui suadent, aut dissuadent, id observatum non est. ^b is rem conficit, plurimum probavit. ^c ad dicendum ex instituto civitatis ad populum. ^d magna hominum frequentia est oratori quasi theatrum, in quo suam eloquentiam explicat cum dignitate. ^e cum sæpe & variis modis oratores peccent in iis orationibus quas habent ad populum. ^f graviter aliquid ferentis populi.

1 Probabiliter] Firmatur auctoritate Tullii interpretatio nostra. Probabilis erit narratio, inquit lib. de Partitione, si cum hominum opinione, auctoritate, si cum lege, cum more, cum religione conjuncta.

2 Orator sine multitudine] Auditorum paucitas Ciceronem pro Dejotaro dicentem angebat. n. 5. Dico intra domesticos parietes, dico extra conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent: in tuis oculis, in tuo ore vultuque acquiesco: te unum intueor: ad te unum omnis mea spectat oratio: qua mihi ad spem obtinenda veritatis gravissima sunt, ad motum animi & ad omnem impetum dicendi contentionemque leviora. Hanc enim, C. Caesar, causam si in foro dicerem, eodem audiente te, &

disceptante te, quantam mihi alacritatem pop. Rom. concursus afferret?

3 Acclamatio] In rep. Romana, maxime libera, acclamabat populus, alias in gratiam oratoris, ut patet ex Philippica IV. n. 2. Nunc vero multo sum erectior, quod vos quoque hostem illum esse tanto consensu, tantoque clamore approbavistis. Alias adversum clamorem tollebat, quod expertus est Cicero dum diceret pro Rabirio perduellionis reo n. 18. Nihil me clamor iste commoveret, sed consolatur, cum indicat esse quosdam cives imperitos, sed non multos. Nunquam, mihi credite, pop. Romanus hic qui silet, consulem me fecisset, si vestro clamore perturbatum iri arbitraretur. Strebæus.

cato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi vitio dictum esse aliquid videatur; aut hominum offensione, vel invidia, quæ aut iusta est, aut ex criminatione atque fama; aut res si displicet; aut si^a est in aliquo motu suæ cupiditatis aut metus multitudo: hisque quatuor causis totidem medicinæ opponuntur: tum objurgatio, ^b si est auctoritas: tum admonitio, quasi lenior objurgatio: tum promissio, si audierint, ^c probaturos: tum deprecatio, quod est infimum, sed nonnunquam utile.

340. Nullo autem loco plus facetiæ profunt, & celeritas, & breve aliquod dictum, nec sine dignitate, & cum lepore. Nihil enim tam facile, quam multitudo, à tristitia, & sæpe ab acerbitate, commode, ac breviter, & acute, & hilare dicto deducitur. Exposui fere, ut potui, vobis in utroque genere causarum quæ sequi solem, quæ fugere, quæ spectare, quaque omnino in causis ratione versari.

341. Nec illud tertium laudationum genus est difficile, quod ego initio quasi à præceptis nostris secreveram: sed & quia multa sunt orationum genera, & graviora, & majoris copiæ, de quibus nemo fere præciperet, & quod nos laudationibus non ita multum uti solemus, totum hunc ^d segregabam locum. Ipsi enim Græci ^e magis legendi, & delectationis, aut hominis alicujus ornandi, quam utilitatis hujus forensis causa, laudationes scriptitaverunt: quorum sunt libri, quibus ¹ Themistocles, ² Aristides, ³ Agésilas, ⁴ Epaminondas, ⁵ Philippus, ⁶ Alexander, alique laudantur. Nostræ

^a Solet uti multitudo adversa acclamatione, cum aliqua cupiditate vel metu perturbatur: tunc enim non libenter audit eos, qui suæ cupiditati resistunt. ^b si est in oratore satis auctoritatis, ut objurgare populum acclamantem possit. ^c vere ac iuste dictum affirmaturos. ^d separatim explicandum susceperam. ^e præstat Græcos rhetores legere.

¹ Themistocles] De quo in Bruto.

² Aristides] Atheniensis cognomento justus, frugalissimis moribus, egregie remp. administravit. Floruit Olympiade LXXV. annis ante Christum CCCCLXXX. Plutarchus, &c.

³ Agésilas] Lacedæmoniorum rex multis fortiter gestis obiit anno III. Olymp. CV. ante Christum CCCLVIII. ætatis LXXXIV. regni XLI. Plutarchus, Cornelius Nepos, &c.

⁴ Epaminondas] De quo in notis ad lib. I. de Orat. n. 210.

⁵ Philippus] Macedo Alexandri Magni parens annos natus viginti quatuor regna ^e cœpit in Macedonia. à Pausania occisus est Olymp. CXI. anno I. ante Christum CCCXXXVI. Diodorus, Justinus, &c.

⁶ Alexander] Vide notas in lib. IV. Heren. n. 31.

E e laudationes,

laudationes, quibus in foro utimur, aut ^atestimonii brevita-
tem habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad fu-
nebrem concionem, quæ ^bad orationis laudem minime ac-
commodata est. Sed tamen, quoniam est utendum aliquan-
do, nonnunquam etiam scribendum, velut P. Tuberoni Afri-
canum avunculum laudanti ^cscripsit C. Lælius, vel ut nos-
metipsi, ornandi causa, Græcorum more, si quos velimus,
laudare possimus; sit à nobis quoque tractatus is locus.

342. ¹Perspicuum est igitur, alia esse in homine optan-
da, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, cæte-
raque quæ fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non
habent in se veram laudem; quæ deberi virtuti uni puta-
tur: sed tamen, quod ipsa virtus in earum rerum usu, ac mo-
deratione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationi-
bus hæc sunt naturæ & fortunæ bona: in quibus est summa
laus, ^dnon extulisse se in potestate, non fuisse insolentem
in pecunia, non se prætulisse aliis propter abundantiam for-
tunæ; ut opes, & copiæ non superbiæ videantur ac libidini,
sed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse.

343. Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, & sine
qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes, quarum
alia est ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ
videntur in moribus hominum, & quadam comitate ac be-
neficientia positæ: aliæ, quæ in ingenii aliqua facultate, aut
animi magnitudine, ac robore. Nam clementia, iustitia,
benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, jucun-
da est auditu in laudationibus.

344. Omnes enim hæc virtutes non tam ipsis, qui eas in
se habent, quam generi hominum fructuosæ putantur: sa-
pientia & magnitudo animi, qua omnes res humanæ ²gerun-
tur, tenues, & pro nihilo putantur: & in excogitando vis

^a Breves sunt, usurpanturque cum laudatur aliquis testis, ejusque testimonium reci-
tatur. ^b ad explicandam orationis vim. ^c orationem à se scriptam Tuberoni dedit,
quam ipse Tubero pronuntiaret. ^d non elatum fastu ac superbia fuisse.

¹ Perspicuum est igitur] Recte ille
apud Terentium.

Quid reliqui est quin habeat, qua qui-
dem in homine dicuntur bona?

Parentes, patriam incolumem, amicos,
genus, cognatos, divitias?

Atque hac perinde sunt, ut illius ani-
mus qui ea possidet:

Qui uti scit, ei bona; illi qui non uti-
tur recte, mala.

² Geruntur] Haud scio an non me-
lius vocem hanc expunxeris.

quædam

quædam ingenii, & ipsa eloquentia, admirationis habet non minus, jucunditatis minus. Ipsos enim magis videtur, quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare, ac tueri: sed tamen in laudando jungenda sunt etiam hæc genera virtutum: feriunt enim aures hominum, cum illa, quæ jucunda, & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in virtute, laudari.

345. Et quoniam singularum virtutum sunt certa quædam officia, ac munera, & sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude justitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum ejusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itemque in cæteris res gestæ ad cuiusque virtutis genus, & vim, & nomen accommodabuntur.

346. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur à viris fortibus sine emolumento ac præmio: quæ vero etiam cum labore, & periculo ipsorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatissime possunt, & audiri facillime. Ea enim denique virtus esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis videri solet, tulisse casus sapienter adversos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem.

347. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res gestæ judiciis hominum comprobata: in quibus etiam felicitatem ipsam deorum immortalium iudicio tribui, laudationis est. Samendæ autem¹ res erunt aut magnitudine præstabiles, aut novitate primæ, aut genere ipso singulares. Neque enim parvæ, neque usitatæ, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ videri solent.

348. Est etiam cum cæteris præstantibus viris² compara-

¹ *Res aut magnitudine præstabiles, &c.]* Egregium aliquod factum ad laudem amplificandi Aristoteles in libris Rhetoricorum octo rationes aperit. 1. Si quis solus rem gesserit. 2. Si quis primus. 3. Si quis cum paucis. 4. Si quis præcipue. 5. Si quis tempore opportuno. 6. Si quis crebro. 7. Si quis ideo novos honores adeptus sit. 8. Si

quis ita comparetur cum viris illustribus, ut præferatur.

² *Comparatio]* Quam eloquenter adhibuit incertus auctor panegyrici Constantino Augusto n. 5. *Magnus Alexander, cum præter Macedonas suos cuncta Græcia, universo Illyrico innumerabilem delectum posset indicere, nunquam majores quadraginta millium copias duxit,*
E c 2 *inhabile*

tio in laudatione præclara. De quo genere libitum est mihi paulo plura, quam ostenderam, dicere, non tam propter usum forensem, qui est à me in omni hoc sermone tractatus, quam ut hoc videretis, Si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam.

349. Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis sumenda esse perspicuum est: simul est illud ante oculos, nec bonum virum proprie, & copiose laudari, sine virtutum; nec improbum notari ac vituperari, sine vitiorum cognitione, satis insignite, atque aspere posse. Atque his locis & laudandi, & vituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarum.

350. Habetis de inveniendis rebus, disponendisque quid sentiam. Adjungam etiam de memoria, ut labore Crassum levem, neque ei quidquam aliud, de quo differat, relinquam, nisi ea, quibus hæc exornentur. Perge vero, inquit Crassus: libenter enim te cognitum jam artificem, aliquandoque ^a evolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatumque perspicio; & quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis, estque mihi gratum.

351. Jam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, ^b erit in tua potestate. Si enim ^c vere agere volueris, omnia tibi relinquo: sin dissimulare, ^d tu quemadmodum his satisfacias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ¹ ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem, quam memoriæ, malim: gratiamque habeo ² Simo-

^a Exutum. ^b tam erit magnum & copiosum quam volueris. ^c nihil dissimulare ac reticere. ^d vide an non id agre latui sint Cæsar & Catulus.

inhabile regenti ratus quidquid excederet, & turbam potius, quam exercitum. Tu vero etiam minoribus copiis bellum multo majus aggressus es; tanto scilicet tua virtute propria potior, quanto ille numero instructior. Et ille quidem contra leves Medos, & Parthorum arma volatica, & Asiaticos optantes mutare servitium, rem gessit prælii unius eventus: tibi vincendi erant milites, pro nefas! paulo ante Romani, armis omnibus more prima classis armati, & pro facinorum conscientia nunquam nisi morte cessuri. Aliquando etiam heroes cum diis comparantur.

An quemadmodum educatus institutusque sis, pradicabo in illo limite, in illa famosissimarum sede legionum, inter discursum frenua juventutis, & armorum sonitus tuis vagitibus obstrepentes? Finguntur hæc de Jove, sed de te vera sunt, Imperator. Mamertinus in panegyri Maximo.

1 Ingenio] Ingenium hic sumit pro memoria, quam inferius partem ingenii vocat.

2 Simonidi] Simonides poeta Lyricus oriundus ex Cea, quæ maris Ægæi insula Eubæam inter & Bœotiam sita est, floruit, Eusebio teste, Olympiade

nidi illi Ceio, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse.

352. Dicunt enim, cum cœnaret ¹ Crannone in ² Theſſalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem, & nobilem, cecinissetque id carmen, quod in eum scripſiſſet, in quo multa ornandi cauſa poëtarum more in ³ Caſtorem ſcripta, & Pollucem fuiſſent, nimis illum ſordide Simonidî dixiſſe, Se dimidium ejus rei, quod pactus eſſet, pro illo carmine, daturum: reliquum à ſuis ⁴ Tyndaridîs, quos æque laudaſſet, peteret, ſi ei videretur.

353. Paulo poſt eſſe ferunt nuntiatum Simonidî, ut prodiret; juvenes ſtare ad januam duos quosdam, qui eum magnopere evocarent: ſurrexiſſe illum ipſum, prodiſſe, viſiſſe neminem: hoc interim ſpatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidiſſe: ea ruina ipſum oppreſſum cum ſuis interiſſe: quos cum humare vellent ſui, neque poſſent obtritotos internoscere ullo modo, Simonides dicitur ex eo quod meminisset, quo eorum loco quiſque ^a cubuiſſet, demonſtrator uniuſcujuſque ſepeliendi fuiſſe. Hac tum re admonitus inveniſſe fertur, ordinem eſſe maxime, qui memoriæ lumen afferret.

354. Itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos eſſe capiendos, & ea, quæ memoria tenere vellent, eſſingenda animo, atque in hiſ locis collocanda: ſic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conſervaret: res autem ipſas ^b rerum effigies notaret: atque ut locis ^c pro cera, ſimulacris pro literis uteremur.

355. Qui ſit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta viſ, quid me attinet dicere? tenere ^c quæ

^a Accubuiſſet menſæ. ^b imago rerum animo eſſicta. ^c qua tibi tradiderit is qui cauſam tibi ſuam defendendam dedit.

LXI. annis ante Chriſtum DXXXV. perperam variis in editionibus habetur Simonidî illi Chio.

¹ Crannone] Crannon, ut ait Bellonius, nunc dicitur Ceres.

² Theſſalia] Quæ Græciæ regio hodie vocatur Cemenolitari.

³ Caſtorem] Caſtor & Pollux gemini fratres Jovis ex Leda filii, poëtarum fabulis celebres.

⁴ Tyndaridû] A Tyndaro Oebaliæ regis, conjuge Ledæ, appellati ſunt Tyn-

daridæ Pollux & Helena, excluſi ex ovo quod ex Jove Leda conceperat, item Caſtor & Clytemneſtra, ex altero ovo excluſi, quod eadem ex Tyndaro conceperat.

⁵ Pro cera] In tabulis cera obductis ſcribere ſolebant Romani. certa loca animo designata, v. g. ædes, templum, porticus, &c. erunt nobis pro tabulis & papyro: rerum imagines, v. g. pugna, funus, ſtatua, &c. erunt pro literis & characteribus.

didiceris

didiceris in accipienda causa? quæ ipse cogitaris? omnes fixas esse in animo sententias? omnem descriptum verborum apparatus? ita audire vel eum, ^a unde dicas, vel eum, cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo videantur inscribere? Itaque soli, qui memoria vigent, sciunt, quid, & quatenus, & quomodo dicturi sunt, quid responderint, quid supersit: iidemque multa ex aliis causis aliquando à se acta, multa ab aliis audita meminere.

356. Quare confiteor equidem, hujus boni, naturam esse ^b principem, sicut earum rerum, de quibus ante locutus sum, omnium: sed ^c hæc ars tota dicendi, sive artis imago quædam est, & similitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingeniis nostris pars nulla sit, pariat & procreet, verum ut ea, quæ sunt orta jam in nobis, & procreata, educet, atque confirmet.

357. Veruntamen ^d neque tam acri memoria fere quicquam est, ut non dispositis, notatisque rebus, ordinem verborum, aut sententiarum complectatur; neque vero tam hebeti, ut nihil hac consuetudine, & exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudenter sive Simonides, sive alius quis invenit, ea maxime animis ^e effingi nostris, quæ essent à sensu tradita, atque impressa: acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum videndi: quare facillime animo teneri posse ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur; ut ^f res cæcas, & ab adspæctus judicio remotas, conformatio quædam, & imago, & figura ita notaret, ^g ut ea quæ cogitando complecti non possemus, intuendo quasi teneremus.

358. ^h His autem formis, atque corporibus, sicut omnibus, quæ sub adspæctum veniunt, sedes opus est: enim corpus intelligi sine loco non potest. Quare ne in re nota &

^a A quo sis delectus ad dicendum. ^b principium. ^c sive hæc ars est, sive quid arti simile. ^d nemo fere est, qui possit animo tenere ordinem verborum, aut sententiarum, nisi prius disposuerit certum locum, ac certis imaginibus res notarit. ^e inscribere. ^f res obscuras, quæque cerni nequeunt. ^g adeo ut quæ vix effingimus cogitatione, illa ipsa certis imaginibus notata quasi videremus. ^h illa imagines & formæ corporeæ animo affixæ debent aliquo in loco collocari.

ⁱ His autem formis] De memoria Oratore. num. 157. artificiali consule notas ad lib. 1. de

pervulgata ^a multus & insolens sim, ^b locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis intervallis: imaginibus autem ^c agentibus, ^d acribus, insignitis, quæ occurrere, celeteriterque percutere animum possint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, & ^e similitum verborum conversa & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius verbi imagine totius sententiæ informatio, ² pictoris cujusdam summi ratione & modo formarum varietate locos distinguendis.

359. Sed ^e ³ verborum memoria, quæ minus est nobis necessaria, majore imaginum varietate distinguitur: multa enim sunt verba, quæ, quasi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt: eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris: eam singulis personis bene positis notare possumus, ut sententias imaginibus, ^f ordinem locis comprehendamus.

^a Ne multa dicam & longius repetita. ^b multis in locis illa imagines ponenda sunt, neque hac loca à se invicem distare admodum debent, neque intricata & impedita esse. ^c non quævis & immotis. ^d vehementer animum impellentibus, & quæ aliquid insigne habeant. ^e ad retinenda verba opus est majore varietate imaginum. ^f ut immutetur nobis ordo singularum sententiarum, illarum imagines certis locis inter se ordinatis oportebit affigere.

1 Similitum verborum] Dabit facultatem ad recordandum notatio & animadversio verborum similitum, quorum unum alterius memoriam revocabit propter similitudinem: meminisse vis hominis qui vocatur Leo? leonem feram animo effinge. Memoriam item excitat casuum in iisdem verbis varietas, ut pisum legumen & Piso vir consularis. Nec non verba, quæ partem significant, totum exhibebunt, ut cicer Ciceronem, lac Lactantium: Species genus repræsentabit, ut canis animal. Denique unius verbi imagine totius sententiæ recordatio recurrit. Imago terræ menti impressa revocare poterit versum hunc integrum,

Terra malos homines nunc educat, atque pusillos.

2 Pictoris] In iis omnibus magnam varietatem oportebit adhibere, pictoremque optimum imitari, qui ne confundantur personæ & res, quas in variis tabellæ unius locis pingit, eas magna varietate distinguit & alias ab aliis discernit.

3 Verborum memoria] Quintilianus lib. xi. cap. 2. artificialem hanc verborum memoriam non immerito explodit. Nam quomodo, inquit, poterunt copulata fluere, si propter singula verba ad singulas formas respiciendum eris? Quare & Carneades & Sceptus Metrodorus, quos Cicero dicit usos hac exercitatione, sibi habeant sua: nos simpliciora tradamus. Paulo post quæ memoriæ maxime conducant, suggerit. In iis quæ scripsimus complectendis multum valent prope sola divisio & compositio. Nam qui recte divisit, nunquam poterit in rerum ordine errare.... Etiam quæ bene composita erunt, memoriam serie sua ducent. Nam sicut facilius versus ediscimus, quam prosam orationem: ita prosam vinciam, quam dissolutam.... Si quis tamen unam maximamque à me artem memoria quarat, exercitatio est & labor, multa ediscere, multa cogitare; & si fieri potest, quotidiana, potentissimum est. Nihil aque vel augetur cura, vel negligentia intercidit.

360. Neque verum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura ^a tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & divina prope memoria, Athenis Carneadem; in Asia, quem vivere hodie aiunt, ¹ Scepsum Metrodorum; quorum uterque tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non ^b eruenda memoria est, si est nulla naturalis: sed certe, si latet, ^c evocanda est.

361. Habetis sermonem bene longum hominis utinam non impudentis; illud quidem certe, non nimis verecundi: qui quidem cum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. Nam istorum ætas minus me fortasse movere debuit: sed mihi ignoscetis profecto, si modo, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis.

362. Nos vero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre ^d respondeo) non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam; & cum humanitatem, & facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam, & copiam. Equidem etiam hoc me affecutum puto, quod magno sum levatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis ^e divinitas. Nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissime cognosse, & undique collegisse, usuque doctum partim correxisse video, partim comprobasse.

363. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis virtutem, & diligentiam admiror, & simul gaudeo, iudicium animi mei comprobari, quod semper statui, Neminem sapientiæ laudem, & eloquentiæ, sine summo studio, & labore, & doctrina consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore, ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa,

^a Complecti memoria. ^b per vim artemque comparanda. ^c excitanda. ^d Julio.
^e divina & admirabilis eloquentia.

¹ Scepsum] Oriundum ex Scepsi, Myfia minore: si Stephano, in Troade.
quæ urbs, si credimus Ptolemæo, est in

nisi quod nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere voluisti?

364. Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso volui, quem ego paulo sciebam vel pudenter, vel invitius, (nolo enim dicere de tam suavi homine fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? consularem se esse hominem, & censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? quadriennio minor est. An se nescire? quæ ego fero, quæ cursim arripui, quæ¹ subcissivis operis, ut aiunt; iste à puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut melius, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse confideret. Quamobrem, ne frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus.

365. Tum ille, Ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longe secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim vere, amicissimi homines, quod sentio: sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? immo nonnunquam: ^a sæpe enim quæ potui, qui puer in forum venerim, neque inde unquam diutius, ^b quam quæstor abfuerim? sed tamen audiui, ut heri dicebam, & Athenis cum essem, doctissimos viros, & in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret: neque vero mihi quisquam copiosius unquam visus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, quam iste hodie, esse versatus. Quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum; non essem tam inurbanus, ac pene inhumanus, uti ^c eo gravarer, quod vos cupere sentirem.

366. Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse ² instrumentum

^a Quo enim modo potuissem illos sæpe audire otiose disputantes de arte oratoria, cum forensibus causis & negotiis occupatus semper fuerim. ^b quam quo tempore quæstor fui. ^c id facere nollem.

¹ Subcissivis operis] Operæ subcissivæ sunt iis temporibus quæ à gravioribus negotiis vacua sunt, iis horis quæ quasi

succiduntur ex occupationibus necessariis.

² Instrumentum] Instrumentum oratoris

oratoris exponeret, tibi ejus distinctionem, atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primum, quis Antonio permisit, inquit, ut & partes faceret, & utram vellet prior ipse fumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum valde libenter audirem, mihi conjuncte est visus de utraque re dicere. Ille vero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum invenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumpsit.

367. Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit; est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus: sin, quod facilius; tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus, Quid? quod dixisti, inquit, Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum? ^a nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi, inquit, Crasse, concedere ^b; sed vide, ^c ne quid Catulus attulerit religionis: ^d opus hoc censorium est: id autem committere, vide quam sit homini turpe ^e censorio. Agite vero, ille inquit, ut vultis: sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi forte in crastinum differre mavultis. Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen audire velle dixerunt.

^a Nonne putas te promissi religione teneri? ^b ut nihil diceres. ^c ne quid injecerit tibi scrupuli propter promissi religionem ac sanctitatem, quam nefas est violare. ^d est censoris id videre, ne quid contra religionem peccetur. ^e qui censor fuerit, qualis tu ipse es.

toris hic vocatur, quod adhibetur ad plicanda, quæ Crasso expolienda & docendum, conciliandum & movendum, hæc sibi sumpsit Antonius exornanda reliquerat.

M. T. CICERONIS
DE
ORATORE
AD
Q. FRATREM
DIALOGUS, seu LIBER III.
ARGUMENTUM.

TERTIUS hic liber partes quasi septem videtur completi.

I. à n. 1. ad 17. exordium est, quo Tullius funestam eorum omnium, qui partes in his dialogis agunt, ac præcipue Crassi, necem deplorat.

II. à n. 17. ad 55. disputandi munere suscepto, Crassus definit in verbis ac rebus consistere orationis exornationem: excellentes esse posse in genere dispati oratores: dicendum Latine, plane, ornate & apte.

III. à n. 55. ad 91. digreditur idem Crassus in eloquentiæ laudes, cui adjungendam docet philosophiam, non Epicureorum, aut Stoicorum, sed Academicorum, & Peripateticorum.

IV. à n. 91. ad 149. de illustranda oratione differit, eamque ait à singulari controversia ad universi generis vim esse conferendam.

V. à n. 149. ad 199. de ornatu verborum agit: item de verbis abjectis, inusitatis, novatis & translatis.

VI. à n. 199. ad 223. de ornatu & figuris sententiarum.

VII. à n. 223. ad 230. de actione disputat Crassus, & dialogum absolvit.

I. **I**NSTITUENTI mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem post Antonii disputationem Crassus habuisset, acerba sane recordatio veterem animi curam, molestiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte extincta subita est, vix diebus decem post eum diem, ^a qui hoc, & superiore libro continetur.

2. Ut enim Romam rediit extremo ¹ scenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione ² à Philippo, quem dixisse constabat, ^b Videndum sibi aliud esse consilium; illo senatu se rempergere non posse: mane ^c idibus Septembris, & ille, & senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. Ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quod consul ^d in eum ordinem tam graviter in concione esset invecus.

3. Hic, ut sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quanquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum judicatum, cæteros à Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum à sese superatum. Deploravit enim casum, atque orbitatem senatus; ^e cujus ordinis à consule, qui quasi parens bonus,

INTERPRETATIO.

^a Quo die qua differuit de arte oratoria continentur in hoc tertio & superiore altero libro. ^b alios sibi deligendos quibuscum iniret ipse consul consilium de rep. gerenda. ^c decimo tertio Septembris. ^d in senatum. ^e cujus ordinis auctoritas, qua velut hereditario jure à patribus accepta erat, affligeretur à consule, tanquam ab aliquo scelerato latrone, cum tamen ipse consul eam tanquam pater optimus aut fidelis tutor debere propugnare.

NOTÆ.

¹ Scenicorum ludorum] Ludi Romani, de quibus vide notas in I. de Orat. n. 24. dicebantur scenici, quod in iis tragiæ, comediæ & mimi exhiberentur, ut patet ex epist. I. lib. vii. ad Famil.

² A Philippo] De gravi illa Philippum consulem inter & Drusum tribunum plebis contentione egimus in notis ad lib. I. de Orat. n. 24.

aut

aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque vero esse mirandum, si, cum suis consiliis remp. ^a ¹ profligasset, ^b consilium senatus à repub. repudiaret.

4. Hic cum homini & vehementi, & diserto, & in primis forti ad resistendum, ^c Philippo, quasi quasdam verborum faces admovisset, non tulit ille, & graviter exarsit, ^d pignoribusque ablatis Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso divinitus dicta efferebantur, cum ^e sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. ^e *An tu, quum omnem auctoritatem universi ordinis pro pignore putaris, eamque in conspectu populi Rom. concideris, meis pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa sunt cædenda, si Crassum vis coercere: hæc tibi est excidenda lingua; qua vel evulsa, ^f spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit.*

5. Per multa tum vehementissima contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta esse constabat; sententiamque eam, quam senatus frequens secutus est, ornatissimis & gravissimis verbis, ³ Ut populo R. satisfaceret, nunquam senatus neque consilium reip. neque fidem defuisse, ab eo dictam; & eundem (id quod in auctoritatibus perscriptis exstat) scribendo adfuisse.

6. Illa tanquam ⁴ cycnea fuit divini hominis vox, & ora-

^a perdidisset. ^b nollet remp. senatus consiliis adjuvari. ^c Philippi iracundiam dictis acrioribus irritasset. ^d jubendo bona Crassi fisco addici, decrevit eum multare, quod in consulem liberius inveheretur. ^e an tu, Philippe, cum dignitatem senatus palam ita profligaveris ac dissipaveris, quasi si esset res addita arario, & multa loco vendenda ac diripienda, mihi terrorem injicere putas occupatis bonis meis? Illa non sunt rapienda, &c. ^f anhelitu ac flatu. ^g constabat Crassum, ut patet ex edictis à senatu factis, nomen suum cum caterorum senatorum nomine in extrema parte illius sententia scripsisse.

¹ Profligasset] Asperius dictum in Philippum, qui cum in ea causa Drusum seditionis auctorem exagitaret, bene de rep. meritis esset.

² Sibi illum consulem] Totum hoc breviter refert Valerius Maximus lib. vi. cap. 2. L. Philippus cos. adversus senatum libertatem exercere non dubitavit. nam segnitatem pro rostris exprobrans, alio sibi senatu opus esse dixit: tantumque à penitentia dicti absuit, ut etiam L. Crasso summa dignitatis & eloquentia viro id in curia graviter ferenti manus in-

jici juberet. Ille rejecto liſtore, Non est, inquit, mihi, Philippe, consul, quia nec ego quidem tibi senator sum.

³ Ut pop. Romano] Sunt verba sententiæ, quæ instar alicujus decreti ac senatusconsulti à Crasso conceptis verbis istis quæ referuntur, Ut populo, &c. dicta & à senatu probata, & gravissimis ornata verbis fuit.

⁴ Cycnes vox] Proverbium in eos quadrat, qui sub vitæ finem eloquenter disserunt. Socrates, in Phædone Platonis, cynis proxime morituris divi-

nandi

tio, quam quasi ^a expectantes, post ejus interitum veniebamur in curiam, ut ^b vestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, contueremur. Namque tum latus ei decenti condoluisse, sudoremque multum consecutum esse audiebamur: ex quo cum cohorruiisset, cum febris domum rediit, dieque septimo ¹ lateris dolore consumtus est.

7. O fallacem hominum spem, fragilemque fortunam, & inanes nostras contentiones! quæ in medio ^c spatio sæpe franguntur, & corruunt, & ante in ipso cursu obruuntur, quam portum conspicerere potuerunt. Nam quamdiu Crassi fuit ^d ambitionis labore vita districta, tamdiu privatis magis officiis, & ingenii laude floruit, quam ^e fructu amplitudinis, aut reip. dignitate. Qui autem ei annus primus ^f ab honorum perfunctione aditum, omnium concessu, ad summam auctoritatem dabat, is ejus omnem spem, atque omnia vitæ consilia morte pervertit.

8. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus: sed ii tamen remp. casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso à diis immortalibus vita, sed donata mors esse videatur. Non vidit ² flagrantem bello Italiam, non ³ ardentem invidia senatum, non sceleris nefarii principes civitatis reos, non ⁴ luctum filiae, non exilium generi, non acerbissimam ⁵ C. Marii fugam, non illam post reditum ejus

^a Illam iterum audituri. ^b eum locum in quo postremum stetit verba facturus in senatu. ^c cursu. ^d occupata honoribus ambiendis. ^e splendore illo, & auctoritate, quam obtinent homines summis honoribus perfuncti. ^f post gestos magistratus.

nandi facultatem, & cantum suavissimum tribuit; de cantu consentiunt Aristoteles in historia animalium, aliique philosophi, quos secuti sunt celeberrimi poëtæ & Græci & Latini. Fabulæ! sexcentos vidimus, & in iis aliquos morti proximos; canentem audivimus nullum, qui morientes audivisse se diceret, neminem invenimus; Ut vera sit Alexandri Myndii apud Athenæum, Plinii, Luciani & Julii Cæsaris Scaligeri sententia, qui cynci cantum commentitium putant.

¹ Lateris dolore] Πλευρίτις appellant Græci inflammationem membranæ, quæ costas succingit, ortam ex contentione.

² Flagrantem bello Italiam] Bello Sociali, sive Marisco, quod tum exarsit, cum Marci alique Italiæ populi finitimi

sperato per Drusum civitatis jure frustrati à pop. Rom. cum plerisque Italiæ populis defecerunt, dubio Marte aliquando pugnatum est, donec de iis omnino devictis triumphavit Cn. Pompeius Strabo consul, anno U. C. DCLXV. ante Christum LXXXIX. Florus, &c.

³ Ardentem invidia senatum] Factione equitum, de qua diximus lib. I. de Orat. n. 24. quo tempore potentissimi quique senatores in suspicionem affectata tyrannidis veniebant.

⁴ Luctum filia] Crassi filia nuptæ Scipioni, qui Marium secutus, pulsus in exilium à Sylla magnum uxori luctum attulit.

⁵ C. Marii fugam] Mithridatici belli gerendi provinciam Syllæ ereptam in se transtulit Marius, ope C. Sulpicii tribuni

cæ
def
tur
fort
ip
mus
mor
hor
cuti
Q.
inco
esse
ille
cent
fuit
vero
prod
hæc
mul
maxi

a C.
populus

tribun
urbem
Mariu
redire
ac ced
ante C
Appian
1 U
mortu
Maxim
Mario
sue, r
percal
cujus
riana g
Appian
ignis
misse
2 M
de pot
dendur

cædem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria præstitisset.

9. Sed quoniam attigi cogitatione vim, varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea longius, atque eis fere ipsis definietur viris, qui hoc sermone, quem referre cœpi-mus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est à multis sæpe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum fere collo-cuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum, virum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed ^a exsilium & fugam deprecaretur, esse coactum, ¹ ut vita se ipse privaret.

10. Jam ² Marci Antonii in ^b his ipsis rostris, in quibus ille rempublicam constantissime consul defenderat, quæque censor imperatoriis ³ manubiis ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum civium capita servata. Neque vero longe ab eo ⁴ C. Julii caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit; ut ille, qui hæc non vidit, & vixisse cum repub. pariter, & cum illa si-mul extinctus esse videatur. Neque enim propinquum suum, maximi animi virum, ⁵ Publium Crassum, suapte interfectum

^a Cum precaretur ut sibi liceret exsilare. ^b in loco unde habebantur orationes ad populum.

tribuni plebis. Graviter id tulit Sylla, urbeque occupata occidit Sulpicium, Marium in fugam compulit; paulo post rediit Marius, totamque urbem rapinis ac cædibus cœdavit, anno U. C. DCLXVI. ante Christum LXXXVIII. Plutarchus, Appianus, Florus, &c.

¹ Ut vita se ipse privaret.] Q. Catuli mortem ut minime vulgarem Valerius Maximus refert lib. IX. cap. 12. à Mario propter civiles dissensiones mori jus-su, recenti calce illito, multoque igni percussus cubiculo se inclusum pœmisit: cujus tam dira necessitas maximus Ma-rianæ gloria rubor exstitit. Idem tradit Appianus lib. I. bellor. civil. Tamen ignis haustu se se ludibrio hostium exe-misse tradit Florus lib. III. cap. 21.

² M. Antonii.] Marius & Cinna ur-be potiti satellites ad Antonium occi-dendum submisere, qui ejus eloquentia

delinici districtos gladios vaginis red-diderant; cum iis digressis Antonius crudele imperium anno U. C. DCLXVII. ante Christum LXXXVIII. truculento mi-nisterio peregit. Valer. Maxim. lib. VIII. cap. 9. Appian. Plutarch. &c.

³ Manubii.] Manubia appellata sunt pecunia à quaestore ex venditione præda re-dacta. Gellius libro XIII. capite 24.

⁴ Julii caput.] C. & L. Julii Cæsa-res fratres Syllam secuti à Mario cru-delissime eadem proscriptione occisi sunt, jure hospitii à Quinctilio Tarqui-nienti per fide violato.

⁵ P. Crassum.] Eadem belli civilis procella sæviente, Crassi pater & filius, inquit Florus, in mutuo alter alterius aspectu trucidantur. Narrat Appianus lib. I. bellor. civil. Crassi filium in fuga interemptum à patre, ne veniret in potestatem insequentium satellitum, quos

manu, neque ¹ collegæ sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum ² Vestæ respersum esse vidit: ³ cui moerori (quam mente ille in patriam fuit) etiam ⁴ C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuisset.

11. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant, horribiles, miserisque casus. Ex quibus ⁵ C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus ejectus est ex civitate. ⁶ Sulpicius autem, qui in eadem invidiæ flamma fuisset, quibuscum privatus conjunctissime vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta vita est, & poena temeritatis ⁷ non sine magno reipublicæ malo constituta.

12. Ego vero te, Crasse, cum vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino consilio & ortum, & extinctum esse arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi, constantiaque tua civilis ferri subeunda fuit crudelitas, aut siqua te fortuna ab atrocitate mortis vindicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coëgisset: neque solum tibi improborum

² Eidem Crasso tristitiam attulisset mors Carbonis, quamvis inimici, quia patriam magis quam se amaret, ac patriæ funesta esset mors Carbonis.

quos effugere pater ipse cum non posset, suo se gladio transfixit. quanquam de necis modo dissentiant historici.

¹ Collega sui] Q. Mucii Scaevolæ, qui Crassi collega fuit in consulatu. Is cum adhæssisset Syllæ, Vestales amplexus aras tantum non eodem igne sepultus, iussu Marii interfectus est. Florus, Appianus, & Lucanus lib. II.

Te quoque neglectum violata Scaevola dextra

Ante ipsum penetrare domum, semperque calentes

Mactare focos: parvum sed fessa senectus

Sanguinis effudit jugulo, flammisque pepercit.

² Vestæ] Quæ fuit Saturni filia ex Ope; Vestæ colendæ dabant operam virgines, quibus credita erat cura ignis perpetui fovendi. Ejus nomen Cicero i. de Nat. Deor. derivat à τῆς ἑστίας, à foco.

³ C. Carbonis] Non is fuit, quem

Crassus adolescens accusavit; eum enim veneno sibi mortem attulisse traditur in Bruto: verum ejus filius quem triplici consulatu gesto inuigean, & fuga relictum, vincitum, & quasi reum sedens pro tribunali Pompeius morti addixit. rescissum caput ad Syllam missum est. Appianus lib. I. bellor. civil. Plutarchus, &c.

⁴ C. Cotta] De quo in notis ad lib. I. de Orat. n. 25.

⁵ Sulpicius] Consule notas in lib. I. Herenn. n. 25.

⁶ Non sine magno reip. malo] Sulpicius tribunus plebis Syllæ insensu leges in gratiam Marii tulerat. Sylla cum exercitu Romam, ex qua paulo ante fugerat, reversus occupavit. Sulpicius quidem in fuga occisus est, at elapsus Marius, & ex Africa revocatus annitente Cinna consule Syllanos vicissim proscripsit, & quos sibi senserat infectos, incredibili reip. detrimento trucidari iussit. Plutarchus, Florus, &c.

dominatus,

dominatus, sed etiam, propter admistam civium cædem, bonorum victoria mœrori fuisset.

13. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum casus, de quibus ante dixi, & ea, quæ nosmetipsi ob amorem in rempublicam incredibilem, & singularem pertulimus, ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua ¹ vera ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque præcipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum virorum, ^a me semper ab omni contentione, ac dimicatione revocasti.

14. Sed quoniam ^b hæc jam neque in integro nobis possunt esse, & summi labores nostri, magna compensati gloria, mitigantur, pergamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis molestiis jucunda, sed etiam ^c hærentibus, salutaria nobis esse possunt; sermonemque L. Crassi reliquum, ac pene postremum memoriæ prodamus; atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitamque referamus.

15. Neque enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus fere Socrates exprimitur, non, quanquam illa scripta sunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur: quod item nos postulamus, non à te quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed à cæteris, qui hæc in manus fument, ut majus quiddam de L. Crasso, quam quantum à nobis exprimeretur, suspicentur.

16. Nos enim, qui ipsi sermoni non interfuissemus, & quibus Caius Cotta tantummodo locos, ac sententias hujus disputationis tradidisset, ^d quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, idipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quod si quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium ^e jejuniorem, aut Crassum fuisse ^f pleniorum putet, quam quomodo à nobis uterque inductus est; is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut judicare non

^a Auctor fuisti ne cum improbis contenderem. ^b non est in nostra potestate ut emendantur præterita. ^c præsentis dolore cruciantibus malis salutaria sunt remedia. ^d ita loquentem facimus, eo stilo utentem, qualem in utroque fuisse ex eorum scriptis & fama cognoveramus. ^e pressorem. ^f uberiores in dicendo.

¹ Vera ac sapiens] Huic fratris sententiæ non semper Cicero adhæsit: quanto sibi steterit cum Antonio dimi-

casse, vidit, sed serius, cum ab ejus satellitibus obruncatus est.

possit. Nam fuit uterque (ut exposui antea) cum studio, atque ingenio, & doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus; ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret.

17. Urigitur ante meridiem discesserunt, paululumque requierunt, in primis hoc à se Cotta animadversum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima, atque attentissima cogitatione posuisse; seseque, qui vultum ejus, cum ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogitando probe nosset, atque in maximis causis sæpe vidisset, cum dedita opera, quiescentibus aliis, in eam ¹ exhedram venisset, in qua Crassus lectulo posito recubisset; cumque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisset, atque in eo silentio duas horas fere esse consumtas. Deinde quum omnes, inclinato jam in postmeridianum tempus die, venissent ad Crassum, Quid est, Crasse, inquit Julius, imulse sessum? ² et si admonitum venimus te, non flagitatum.

18. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc præsertim munus ^b putem diutius posse debere? Quinam igitur inquit ille, locus ^c? an in media silva placet? Est enim is maxime & ^d opacus, & frigidus. Sane, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem cæteris, in silvam venit, & ibi magna cum audiendi expectatione confiditur.

19. Tum Crassus, Cum auctoritas, atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quanquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, fumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret; ea divisit, quæ sejuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re, atque verbis constet oratio; neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba semoveris.

^a Hoc autem non dicimus, ut moleste à te postulemus quod promisisti, sed ut in memoriam tantum revocemus. ^b explicandi quæ de eloquentia supersunt dicenda. ^c quinam igitur locus, inquit Julius, nobis est eligendus? ^d umbrosus.

¹ Exhedram] Aulam, locum ubi ² *Dez* Græce sedes est. Julius Pollax lib. sunt cathedræ ad quietem captandam. 1. cap. 8.

20. Ac ^a mihi quidem veteres illi majus quiddam animo complexi, multo plus etiam vidisse videntur, quam quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest; qui omnia hæc, ¹ quæ ^b supra & subter, unum esse, & una vi, atque una consensione naturæ constricta esse dixerunt. Nullum est enim genus rerum, quod aut avulsum à cæteris per seipsum ^c constare, aut quo cætera si careant, vim suam, atque æternitatem conservare possint.

21. Sed hæc major esse ratio videtur, quam ut hominum possit sensu, aut cogitatione comprehendi. Est etiam ² illa Platonis vera, & tibi, Catule, certe non inaudita vox, Omnem doctrinam harum ingenuarum, & humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri: ^d ubi enim perspecta vis est rationis ejus, qua causæ rerum, atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum, concentusque reperitur.

22. Sed si hoc quoque videtur esse altius, quam ut id nos humi strati suspicere possimus, ^e illud certe tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus. ^{f3} Una est enim, quod & ego hesternæ die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significavit Antonius, eloquentia, & quascunque in oras disputationis, regionesve delata est.

a videntur mihi veteres de rerum hac universitate sensitse, quam nos, ac vidisse praeclarissimi. b summa & ima, cælum ac terras, unum quiddam esse, cuius partes omnes sibi mutuo conjunctæ ac connexæ forent. c consistere ac durare. d si quis cognoverit causas effectusque rerum singularium, reperiet doctrinam omnes quodam inter se quasi vinculo colligatas. e saltem non debemus artem oratoriam, quam profitemur, ignorare. f uniusmodi & ejusdem generis. g quacunq; de re disputet.

1 *Qua supra & subter, unum esse*
 Quo refertur illud Platonis in Timæo.
 πάσης γὰρ ὁρῶνς ἓνα νόησας περὶ τῶν καμιν,
 ἢ πολλὰς καὶ ἀπείρους λέγειν ἢ ὁρῶντας ἢ
 ἓνα· ὡς κατὰ τὸ περὶ ἀσέβητος διδύμου
 γράμματα ἐστὶ. An igitur recte unum mun-
 dum dixerimus, an plures & innumerabi-
 les dicere rectius est. Unum certe dixero,
 siquidem ad exemplar factus est.

2 *Illa Platonis*] *Illa sententia de-*
sumpta videtur ex *Epinomide* sub fi-
nem, ubi dicitur mathematicas disci-
plinas ab eo facile capessendas, qui ad
unum intentus eas edicere voluerit.
Διπαρήσται δὲ ἄν, ὃ λόγῳ μιν, ἡρώδης τις

τίς τῶν βίωσαν μαζάρει; διαφέρει γὰρ πρῶτος
 πάντων τῶν τῶν εἰς ἀναγκαῖότητα διανο-
 μῶν. Percipietur autem, si quis, quod
 dicimus, ad unum recte respiciens discat:
 vinculum enim esse in his omnibus unum
 apparebit intelligentibus. Ex ea tamen
 auctoritate nihil probat Crassus, ut sibi
 sint omnes doctrinae uno societatis vin-
 culo conjunctae; certe praecepta, & quae
 de iis traduntur, institutiones separari
 posse nemo negaverit.

3 *Una est*] iisdem elocutionis praeceptis exornari potest, quodcumque sibi tractandum sumperit orator.

23. Nam sive de cœli natura loquitur, sive de terræ, sive ^a de divina vi, sive de humana, ^b sive ^c ex inferiore loco, sive ex æquo, sive ex superiore, sive ut impellat homines, sive ut doceat, sive ut deterreat, sive ut concitet, sive ut ^e reflectat, sive ut incendat, sive ut leniat, sive ad paucos, sive ad multos, sive inter alienos, sive cum suis, sive secum, ^d rivis est deducta oratio, non fontibus; & quocunque ingreditur, eodem est instructu, ornatuque comitata.

24. Sed quoniam ^e oppressi jam sumus opinionibus non modo vulgi, verum etiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius divulsa, & quasi discerpta contrectant; & qui, tanquam ab animo corpus, sic à sentiētiis verba sejungunt, ^f quorum sine interitu fieri neutrum potest, non suscipiam oratione mea plus, quam mihi imponitur: tantum significabo brevi, neque verborum ornatum inveniri posse non ^g partitis, expressisque sentiētiis, neque esse ullam sententiā illustrem sine luce verborum.

25. Sed prius quam illa conor attingere, quibus orationem ornari, atque illuminari putem, proponam breviter, quid sentiam de universo genere dicendi. Natura nulla est (ut mihi videtur) quæ non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen ² consimili laude ^h dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia sæpe, ut id, quod proximum audias, jucundissimum esse videatur: & oculis colliguntur pene innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ⁱ ut unum sensum dissimili genere delectent, & reliquos

^a De rebus ad deum & superos pertinentibus. ^b sive alloquatur superiores, sive aequales, sive inferiores. ^c concitatos mitiget. ^d eloquentia unum tantum aliquem fontem habet, unde tota varias in partes, ut rivos, funditur: eadem sunt præcepta orationis in quolibet argumento. ^e servimus pervulgatis opinionibus non modo vulgi, sed etiam semidoctorum. ^f cum tamen neque corpus ab anima, neque à sentiētiis verba seungi possint, quin uti corpus, ita verba quasi intereant & emortui sint. ^g divisi in suas partes. ^h digna sint. ⁱ ut eundem videndi sensum mira varietate rerum peraque oblectent.

¹ Ex inferiore loco] Oratores in inferioribus subelliis dicebant ad prætores sedentes pro tribunali, ex æquo parique loco ad patres conscriptos, ex superiore, ut ex rostris, ad populum. *Strebaus.*

² Consimili laude dignentur] Diversi colores visum, auditum canora vox si-ve gravis sive acuta, gustum acris & dulcia, odoratum quam dispares odores perinde fere oblectant.

sensus

sensus voluptates oblectent^a dispares, ut sit difficile iudicium excellentis maxime suavitatis.

26. At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Una^b fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt¹ Myro, ² Polycletus, ³ Lysippus; qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, ut^c neminem sui velis esse dissimilem. Una est ars, ratioque picturæ; dissimilimique tamen inter se⁴ Zeuxis, ⁵ Aglaophon, ⁶ Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse videatur. Et, si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen verum; quanto admirabilius in oratione, atque in lingua? quæ cum in iisdem sententiis, verbisque versetur, summas habet dissimilitudines; non sic, ut alii vituperandi sint, sed ut ii, quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur.

27. Atque id primum in poëtis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quam sint inter sese⁷ Ennius, Pacuvius, ⁸ Acciusque dissimiles: quam apud Græcos ⁹ Æschylus, ¹⁰ Sophocles, ¹¹ Euripides; quanquam omnibus par pene laus in dissimili scribendi genere tribuatur.

28. Adspicite nunc eos homines, atque intuemini, quo-

^a Diversi generis ac modi. ^b statuas elaborandi. ^c neminem velles non sibi constare in sua quadam sibi propria fingendi ratione.

¹ Myro] Lycius, insignis statuarius, Polycleti discipulus, claruit circa Olympiadem xc. annis ante Christum ccccxx. Plinius lib. xxxiv. cap. 8.

² Polycletus] Qui è Sicyone oriundus floruit Olymp. lxxxvii. annis ante Christum plus minus ccccxxx. Plinius ibidem.

³ Lysippus] De quo in notis ad lib. iv. Herenn. num. 9.

⁴ Zeuxis] Vide notas in lib. II. de Invent. num. 1.

⁵ Aglaophon] Celeberrimus pictor teste Plinio lib. xxxv. cap. 9. inclaruit Olympiade xc. annis ante Christum ccccxx.

⁶ Apelles] Omnes prius genitos futurosque postea pingendi arte superavit, inquit Plinius lib. xxxv. cap. 10. ab hoc uno pingi se iussit Alexander Magnus. celebris fuit Olympiade cxii. annis ante Christum ccccxxx.

⁷ Ennius, Pacuvius] De Ennio con-

fulantur notæ in lib. II. Heren. n. 34. De Pacuvio dictum eodem libro n. 36.

⁸ Accius] L. Accius poëta tragicus auctore Eusebio floruit Olympiade clx. ante Christum annis cxl.

⁹ Æschylus] Poëta tragicus Olymp. lxxi. annis ante Christum ccccxcvi. floruit Athenis, illiusque Cynegiri frater fuit, qui in pugna Marathonica incredibili fortitudine certavit, quocum & Æschylus in acie stetit. Postea cum prædictæ sibi ruinæ metu in aperto loco consideret, casu testudinis, quam ex aëre demisit aquila, comminutis cervicibus, interijt ætatis anno lviii. Suidas.

¹⁰ Sophocles] Atheniensis, natus est anno II. Olymp. lxxi. ante Christum ccccxcv. fabulas scripsit centum viginti tres, & vices quater victoriam reportavit. A Cicerone divinus poëta dicitur.

¹¹ Euripides] Vide notas in lib. I. de Invent. n. 94.

rum

rum de facultate quærimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas. Suavitatem ¹ Isocrates, subtilitatem Lyfias, acumen Hyperides, sonitum Æschines, vim Demosthenes habuit: quis eorum non egregius? tamen quis cuiusquam nisi sui similis? Gravitationem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorum: quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen quisque in genere ² princeps.

29. Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat uti præsentibus exemplis, atque vivis? Quid jucundius auribus nostris unquam accidit hujus oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui pene solus videatur: sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas, ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic judicare soleo, quicquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius & deterius futurum.

30. Quid noster hic Cæsar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit prope singulare? Quis unquam res, præter hunc, tragicas ^b pene comice, tristes remisse, severas hilare, forenses ^c scenica prope venustate tractavit; atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur?

31. Ecce præsentibus duo prope æquales Sulpicius & Cotta: quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? ^d limatus alter, & subtilis, rem explicans propriis, aptisque verbis; hæret in causa semper; &, quid judici probandum sit, cum acutissime vidit, omiſſis cæteris argumentis, in eo mentem, orationemque defigit. Sulpicius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima & maxima voce, summa contentione corporis, & dignitate motus, verborum quoque ea gravitate & copia est, ut unus ad dicendum instructissimus à natura esse videatur.

32. Ad ^e nosmetipsos jam revertor: (quoniam sic fuimus semper comparati, ^f ut hominum sermonibus quasi in ali-

^a Excellens. ^b jucunde ac leniter. ^c qualis in theatro & scena solet adhiberi. ^d Cotta scilicet erat tam exactus, ut nihil nisi quod causam spectaret, loqueretur. ^e Crassum & Antonium. ^f ut homines cum de nobis loquerentur, ambigerent, con- tenderentque uter utri præstaret.

¹ Isocrates] De quo, ut de cæteris oratoribus quorum hic fit mentio, differemus in notis ad Brutum.

quod contentionis iudicium vocaremur) quid tam dissimile, quam ego in dicendo, & Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius: ego autem, quanquam^a met mei poenitet, cum hoc maxime tamen in comparatione conjungar. Videtisne, genus hoc quod sit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte causæ septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum aurium satietate.

33. Nos autem, ^b quicumque in dicendo sumus (quoniam esse aliquo in numero vobis videmur) certe tamen ab hujus multum genere distamus : quod quale sit, non est meum dicere, propterea quod minime sibi quisque notus est, & difficillime de se quisque sentit : sed tamen dissimilitudo intelligi potest, & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod, ^c quibus vestigiis primum institi, in iis fere soleo perorare ; & quod aliquanto me major in verbis, & in sententiis eligendis, quam eum, labor, & cura torquet, verentem, ne, si paulo ^d obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione, & silentio fuisse videatur.

34. Quod si in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cujusque propriæ ^e, & in ea varietate ^f fere melius à deteriore, facultate magis, quam genere distinguitur, atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est ; quid censetis, si omnes, qui ubique sunt, aut fuerunt oratores, ^g amplecti voluerimus ? numne fore, ut quot oratores, toridem pene reperiantur genera dicendi ? Ex qua mea disputatione forsitan ^h occurrat illud, si pene innumera-biles sint quasi formæ, figuræque dicendi, specie dispares, genere laudabiles, non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis, atque in una institutione formari.

35. Quod non est ita ; diligentissimeque hoc est eis, qui instituunt aliquos, atque erudiunt, videndum, quo sua quem-

^a Non mihi ipse satisfacio. ^b quantulicunque. ^c iisdem utroque in peroratione argumentis ad amplificationem & ciendos motus, quibus sum usus in ipsa confirmatione. ^d negligentior & humilior. ^e laudantur. ^f id quod est melius in arte dicendi ab eo quod est deterius distinguitur, non diverso genere eloquentia, sed majore facultate ac scientia oratoris, qui ad hoc vel illud eloquentia genus animum appellat. ^g in quo singuli fuerint dissimiles, explicare. ^h obijciatur.

que natura maxime ferre videatur. Etenim videmus, ^a ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificum & magistrorum exisse discipulos dissimiles inter se, atamen laudandos, cum ad cuiusque naturam institutio doctoris accommodaretur.

36. Cujus est vel maxime insigne illud exemplum (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates, doctor singularis, Se calcaribus in ¹ Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti solere: alterum enim exultantem verborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, & quasi verecundantem incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum ² alteri affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur.

37. Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut, si non omnia, quæ proponerentur à me, ad omnium vestrum studium, & ad genus id, quod quisque vestrum in dicendo probaret, ^b adhærescerent, id à me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & ^c agenda sunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi est modus melior (nam de actione post video) quam ut ³ Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcumque ageretur, apte, congruenterque dicamus.

38. Atque eorum quidem, quæ duo ^d prima dixi, ^e rationem non arbitror exspectari à me, puri, dilucidique sermonis: neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat; nec sperare, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturum; neque vero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, usum necessarium:

^a Ex eadem schola. ^b accommodata essent. ^c pronuncianda cum actionis dignitate. ^d ut Latine, & plane loquamur. ^e modum & præcepta.

¹ Ephoro] De quo, ut & Theopompo, dictum in notis ad lib. II. de Orat. num. 57.

² Alteri affinxit] Ephoro tardiori Isocrates magister stimulos admovebat, addebat aliquid, pictoris instar, qui additis ex arte coloribus tabulam perficit: contra, Theopompum nimis juveniliter exultantem frenis coarcebat, ipsi de-

trahebat aliquid, ut statuarius dum materiam informem deradendo expolit, simulacrum fabricatur.

³ Latine] Latina est oratio quæ barbarismum & solæcismum excludit; plana quæ dilucida; ornata quæ vel numerosa, vel figuris sive verborum sive sententiarum distincta; apta denique quæ dicentem decet.

nam

nam ^a alterum traditur literis, doctrinaque puerili; ^b alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit.

39. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus & poetis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes prope præclare locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ^c ne cupientes quidem poterunt loqui; nisi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi causa, parce, quod ostendam; sed usitatis ita poterit uti, leuissimis ut utatur is, qui in veteribus erit scriptis studiose, & multum ^d volutatus.

40. Atque ut Latine loquamur, non solum videndum est, ut & verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat; & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conservemus, ut nequid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit; sed etiam lingua, & spiritus, & vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas ^e putidius, nolo ^f obscurari negligentius.

41. Nolo verba ^g ^h exiliter exanimata exire, nolo inflata, & ⁱ quasi ² anhelata gravius: nam de voce nondum ea dico, quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo est, quin effugere cupiat, mollis vox, ut muliebris, aut quasi extra modum ⁱ absona, atque absurda: est autem vitium, quod nonnulli de industria consecretantur.

42. Rustica vox, & agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur; ut tuus, Catule, sodalis L. Cotta gaudere mihi vide-

^a Modus Latine loquendi pueris traditur à grammaticis. ^b perspicuitas. ^c tametsi nolint bene Latine loqui, non poterunt tamen non recte loqui. ^d sape versatus. ^e molestius ac scrupulosius. ^f obscura voce efferri. ^g molli & quasi seminea voce prolata. ^h magno & oris & pectoris conatu pronunciata. ⁱ contenta plus iusto.

¹ Exiliter exanimata] Qualia sunt eorum qui, ut loquar cum Persio, --- tenero supplantant verba palato.

² Anhelata] Catullus lepide ridet nescio quem Arium hoc vitio laboran-

tem, qui

Commoda dicebat, si quando commoda vellet

Dicere, & insidias Arius insidias, &c.

tur ^a gravitate linguæ, sonoque vocis agreſti, & illud, quod loquitur, priſcum viſum iri putat, ſi plane fuerit ruſticanum. Me autem ^b tuus ſonus, & ſuavitas iſta delectat; ^c omitto *verborum*, quanquam eſt caput: verum id affert ratio, docent literæ, confirmat conſuetudo & legendi, & loquendi: ſed hanc dico ſuavitatem, quæ exit ex ore; quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, ſic in Latino ſermone, huius eſt urbis maxime propria.

43. Athenis jam diu doctrina ipſorum Athenienſium interit, domicilium tantum in illa urbe remanet ſtudiorum, ^d quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis, & auctoritate: tamen eruditiffimos homines ^e Aſiaticos quivis Athenienſis indoctus, non verbis, ſed ſono vocis, nec tam bene, quam ſuaviter loquendo, facile ſuperabit. ^e Noſtri minus ſtudent literis, quam Latini: tamen ex iſtis, quos noſtis, ^f urbanis, in quibus minimum eſt literarum, nemo eſt, quin literatiſſimum ^g togatorum omnium, ^h Q. Valerium Soranum, lenitate vocis, atque ^h ipſo oris preſſu, & ſono facile vincat.

44. Quare cum ſit quædam certa vox Romani generis, urbiſque propria, in qua nihil ⁱ offendi, nihil diſplicere, nihil animadverti poſſit, nihil ſonare, aut olere peregrinum, hanc ſequamur; neque ſolum ruſticam aſperitatem, ſed etiam ^k peregrinam inſolentiam fugere diſcamus.

45. Equidem cum audio ſocrum meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptam ^l antiquitatem conſervant, quod ^m multorum ſermonis expertes, ea tenent ſemper, quæ pri-

^a Tarda aſperitate lingua. ^b tua pronunciandi ratio. ^c nihil dico de ſuavitate verborum, licet ſit præcipua. ^d quibus Athenienſes carent. ^e qui ſunt Roma nati minus ſe applicant ad artes liberales, quam reliqui Latii cives. ^f qui in urbe Roma habitant. ^g Latinorum omnium, quorum propria veſtis eſt toga. ^h apto labiorum, lingua ac dentium habitu. ⁱ peccari. ^k modum loquendi inuſitatum Roma, in Italia reliqua, in provinciis uſitatum. ^l rationem antiquam pronunciandi. ^m non habent conſuetudinem loquendi cum multis, & maxime cum exteris & peregrinis.

¹ Quibus vacant] Quibus in ſexto caſu. Jam illud obſervarunt nonnulli verbum *vacare* à Cicerone nunquam uſurpari pro *operam dare*, imo adhiberi contrario ſenſu. Itaque ipſi fere ſemper ablativus conjungitur; & ſi quando additur dandi caſus, ne tum quidem ſignificat *animum applicare*, ſed vacuum eſſe, & otium habere, verbi cauſa, diſ-

ſerendi de philoſophia.

² Aſiaticos] Oratores ex Caria, Phrygia & Myſia quos in Oratore n. 25. tradit Tullius adſciviſſe aptum ſuis auribus opimum quoddam, & tanquam adipatum diſtionis genus.

³ Q. Valerium Soranum] De quo in Bruto.

ma didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videar audire. Sono ipso vocis ita recto, & simplici est, ut nihil ostentationis, aut ^a imitationis afferre videatur: ex quo sic locutum esse ejus patrem judico, sic majores; non aspere, ut ille, quem dixi, non ^b vaste, non rustice, non ^c hiulce; sed presse, & æquabiliter, & leniter.

46. Quare, Cotta noster, cujus tu ^d illa lata, Sulpici, nunquam imitaris, ut IOTA literam ^e tollas, & ^f plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messores videaris imitari. Hic cum arrisisset ipse Sulpicius, Sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis. Utinam quidem, inquit ille: id enim ipsum volumus; idque si feceris, multa (ut arbitror) hic hodie vitia ^g ponemus.

47. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpici, te reprehendere; quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. ^h Tum ille, Tum quod monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima essent imitaremur: ex quo vereor, ne nihil sim tui, nisi suppletionem pedis imitatus, & pauca quædam verba, & aliquem, si forte, ⁱ motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me, non reprehendo, ne meipsum irrideam: (sunt autem mea ^k multo & plura, & majora, quam dicis) quæ autem sunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si qui me forte locus admonuerit, commonebo.

48. Prætereamus igitur præcepta Latine loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani, ac domestici libri confirmant, & lectio veterum oratorum, & poëtarum. Neque vero in illo altero diutius commoremur, ut dispuemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur:

49. Latine scilicet dicendo, verbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quæ significari ac declarari volumus,

^a Nihil est in ejus sermone aliunde expressum imitando. ^b ore diducto & patenti. ^c cum verba verbis veluti colliduntur, ita ut is qui pronunciat, hianti ore cogatur esse. ^d rationem illam vaste pronuntiandi. ^e tam parum pronuncies, ut abesse videatur e vocabulo, verbi causa dicendo domnum pro dominum. ^f ore pleno & aperto. ^g corrigemus. ^h tum Sulpicius, Sed idem etiam Antonius, inquit, monuit, ut ea, &c. ⁱ gestum. ^k peccata & vitia in dicendo.

sine ambiguo verbo aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, ^a non valde productis iis, quæ similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur, non ^b discerptis sententiis, non ^c præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. Quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe videatur, cum difficilius intelligatur, quid patronus velit dicere, quam si ^d ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret.

50. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem simulac Fufius, aut vester æqualis Pomponius, agere cœpit, non æque, quid dicant, ^e nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum; ^f tantaque insolentia, ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, atque ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur.

51. Verum, si placet, quoniam hæc fatis spero, ^g vobis quidem certe majoribus, molesta & putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui vides, inquit Antonius, ^h cum alias res agamus, quam te inviti audiamus, qui adduci possumus (de me enim conjicio) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam est oratio tua.

52. Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modo percucurri, vel potius pene præterii, Latine loquendi, planeque dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim unquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus: si est aliter, irrident; neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret; sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset.

^a Metaphoris & allegoriis non diu continuatis. ^b divisis in minutas veluti partes. ^c perturbato temporum ordine. ^d is cujus agitur causa. ^e nisi attentius audiri. ^f tot & tam inusitata voces. ^g si non Sulpicio & Cotta adolescentibus, certe vobis, Antonio & Catulo, qui majores natu quam illi estis, hæc, credo, videntur ingrata & fastidiosa. ^h cum parum attenti simus (ironice dictum.)

53. ^aIn quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate & rebus, & verbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum, verumque conficiunt: id est, quod dico, *ornate*. Qui idem ^bita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ii sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego *aptum* & *congruens* nominem.

54. Qui ita dicerent, eos negavit adhuc se vidisse Antonius, & iis hoc nomen dixit *eloquentiæ* solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me auctore, deridete, atque contemnite, ^cqui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur, neque adhuc quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori, quæ sunt in hominum vita, quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subjecta materies, omnia quæ sita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent.

55. Est enim eloquentia ¹una quædam de summis virtutibus: quanquam sunt ²omnes virtutes æquales & pares; sed tamen est species alia magis alia formosa & illustris: sicut ^dhæc vis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis, & consilia, sic verbis explicat, ut eos, qui audiunt, quocunque incubuerit, possit impellere; quæ quo major est vis, hoc est magis probitate jungenda, summaque prudentia: quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus,

^a Quis est ille, quem cum horrore quodam, qui ex admiratione nascitur, audiunt?
^b hanc moderationem adhibent in dicendo, ut orationem ad res & personas accommo-
^c dent. ^c qui omnia cognovisse, unde vis omnis orationis & eloquentia efflorescit, putant
 legendis ac discendis rhetorum libris ac præceptis. ^d eloquentia.

¹ Una de virtutibus] Eloquentiam esse virtutem Fabius lib. II. cap. 20. sic probat. Si consorare sibi, inquit, in faciendis ac non faciendis, virtutis est, qua pars ejus prudentia vocatur, eadem in dicendis ac non dicendis erit. Et si virtutes sunt, ad quas nobis etiam ante quam doceremur, initia quædam ac semina sunt concessa natura; ut ad justitiam, cujus rusticis quæque ac barbaris

apparet aliqua imago: nos esse sic ab initio formatos, ut possemus orare pro bonis, etiamsi non perfecte, tamen, ut inessent quædam (ut dixi) semina facultatis, manifestum est.

² Omnes virtutes æquales] Sequitur Stoicorum sententiam, qui & virtutes omnes & vitia esse æqualia sentiebant. Vide paradoxa Ciceronis.

non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus.

56. Hanc, inquam, cogitandi, pronuntiandique rationem, vimque dicendi, veteres Græci sapientiam nominabant. Hinc illi ¹ Lycurgi, hinc ² Pittaci, hinc ³ Solones; atque ^a ab hac similitudine ⁴ Coruncanii nostri, ⁵ Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed ^b impetu mentis simili, & voluntate. Eadem autem alii prudentia, sed ^c consilio ad vitæ studia dispari, quietem atque otium secuti; ut ⁶ Pythagoras, Democritus, ⁷ Anaxagoras, à regendis civitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suavitatem, qua nihil est hominibus jucundius, plures, quam utile fuit rebus publicis, delectavit.

57. Itaque, ut ei studio se excellentissimis ingeniis homines dediderunt, ^d ex ea summa facultate vacui, ac liberi temporis, multo plura, quam erat necesse, doctissimi homines, otio nimio, & ingeniis uberrimis affluentes, ^e curanda sibi esse, ac quærenda, & investiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina, eadem videtur, & recte faciendi, & bene dicendi magistra; neque disjuncti doctores, sed iidem erant vivendi præceptores, atque dicendi: ut ille apud ⁸ Home-

^a Eandem atque Græci sapientiam professi. ^b eadem indole ac natura. ^c dissimile vita genus amplexi. ^d cum iis tempus vacuum ac liberum ab administratione reip. suppeteret. ^e curiose cognoscenda.

¹ *Lycurgi*] Vide notas in lib. I. de Orat. n. 58.

² *Pittaci*] Pittacus Mitylenæus, unus è septem Græciæ sapientibus, floruit Olympiade XLII. & obiit anno III. Olympiadis LII. annis ante Christum DLXX. *Diogen. Laert.*

³ *Solones*] Vide notas in lib. I. de Orat. n. 58.

⁴ *Coruncanii*] Antiquæ probitatis Romani variis magistratibus ipsaque dignitate insignes. De Ti. Coruncanio inferius n. 134.

⁵ *Fabricii*] C. Fabricii virtus potissimum enituit in bello Samnitico, quod gestum est ab anno U. C. ccccx. ad cccclxxx. Eum Pyrrhus admirans aliquando dixit: ille est Fabricius qui difficilius ab honestate, quam sol à cursu suo, averti potest. *Eutropius.* De Catonibus & Scipionibus alibi disserimus.

⁶ *Pythagoras*] De Pythagora & Democrito consule notas in lib. I. de Orat. n. 42.

⁷ *Anaxagoras*] Patria Clazomenius, Periclis magister, natus Olympiade LXX. annis ante Christum cccxcviii. inedia sibi necem conscivit annos natus LXX. Olympiade LXXXVIII. non LXXVIII. ut mendose legitur apud Laertium. De quo plura Plutarchus in Pericle.

⁸ *Homerum*] Hic poetarum princeps ætate fuit cæteris omnibus longe superior, jam tum ab ipsis Salomonis temporibus celebris, annis ante Christum mxxvi. De hujus origine contendunt septem urbes, Smyrna, Rhodus, Colophon, Salamin, Ios, Argos, Athenæ. Hunc si quis cæcum genitum putat, inquit Velleius lib. I. omnibus sensibus orbus est.

rum ¹ Phoenix, qui se à ² Peleo patre ³ Achilli juveni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem verborum, actoremque rerum.

58. Sed ut homines labore assiduo, & quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibentur, ad ⁴ pilam se, aut ad ⁵ talos, aut ad ⁶ tesseras conferunt, aut etiam novum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum : sic illi à nego-

^a Cum propter incommodam tempestatem coguntur laborem intermittere.

¹ Phoenix] Phœnicem Achillis magistrum sic inducit loquentem Homerus Iliados lib. ix.

— Ζολ δὲ μὲν ἐπὶ κρητὶ γέροντι Πηνελόπειαν.

Πηνελόπειαν.

Τὴν δὲ μὲν περὶ τοῦ διδάσκοντος τὰς ἀντιφάσεις.

Μύθοις τε καὶ ἐν τῷ ἔργῳ, περὶ τῶν ἀντιφάσεων.

Tecum vero me misit senex eques Peleus. . . . Propterea me misit, ut te docerem hac omnia, ut dicendi vi praeares, & operibus agendis excelleres.

² Peleo] Peleus Aëaci filius ex Thetide genuit Achillem.

³ Achilli] Qui heros Homeri Iliade celeberrimus est.

⁴ Pilam] Hunc ludum sic describit Julius Pollux lib. ix. cap. 7. Græca brevitas studiosi prætermittimus, quæ Latine reddimus. Luditur, inquit, secundum multitudinem dispositis paribus ad pares : deinde mediam educunt lineam, quam scyrum appellant. huic imponitur pila : tum duas lineas post utrorumque ordinem describunt : vincunt qui pila missa alios ad aliam usque lineam pepulerint. Alio præterea modo luditur, cum pila sursum projecta ante debet excipi manu quam terram attigerit, quod Homerus in Phœacibus videtur intelligere.

⁵ Talos] Ut ea quæ de talis hic observamus, facilius intelligantur, haud abs re fuerit notam de tessera sequentem prælegere. Tali, quos Græci dixerunt ἀσπεργάλης, à tessera differebant situ, neque enim quatuor insisterant lateribus, sed qua parte sinuata erant, & veluti concamerata, non stabant ; numero, scilicet quatuor aut plures adhibebantur ; ornatu, nullis erant punctis inscripta, sed ipsa positura, au-

ctore Polluce, numerorum vicem præstabat ; jactu, qui fuit in talis Cocus, Chius, Planus, Suppus, Venus, Canis, Basilicus, Vulturius. Felicissimus fuit jactus Cocus, qui Latinis dicitur Venus & Suppus, id est, qui cadit ex animi sententia, æque sanctus ac senio tesserae ; tuncque contingebat, ut pater ex Luciano in Amoris, cum qualibet talorum superficies dissimilis cadebat. Chius autem, quem Planum Latini vocant & Canem, refertur ad unionem tesserarum ; Basilicus cum Veneris, Vulturius cum canis jactu congruit.

⁶ Tessera] Tessera nomen accepere à voce Græca τεσσαρά quatuor, non à quatuor lateribus, sex enim habent, sed quod figuræ sint undecunque quadratæ. Tesserarum ludum, quem Galli appellamus *le jeu des Dæz*, inventum à Lydis Asiæ populis Herodotus scribit. Tres tesseras punctis notatas ab unione ad senionem è cornu, quod & fritillum & pyrgum & pyxidem dixerunt, emittebant in tabulam : pro vario jactu varia fuit alea : cui ter sex puncta uno trium tesserarum jactu obveniant, is, ut refert Zenobius, felicissime jecerat ; contra, qui tria tantum puncta fuerat sortitus, vincebatur. Abibat victor qui plura puncta retulisset. Itaque cum tesserae jactus essent unio, binio, ternio, quaternio, quinio, senio ; unio, qui & dictus est canis, infaustissimus : faustissimus habebatur senio. Hinc Persius Sat. III.

— Quid dexter senio ferret

Scire eras in voto, damnosa canicula quantum

Raderet.

Non me tamen fugit aliquando senionem perinde ac canem fuisse damnosum, ut constat ex Suetonio in Augusto.

tiis publicis, tanquam ab opere aut^a temporibus exclusi, aut voluntate sua feriat, totos se alii ad poëtas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt; alii etiam, ut dialectici, novum sibi ipsi studium, ludumque pepererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur, atque virtutem, omne tempus, atque ætates suas consumserunt.

59. Sed quod erant quidam, iique multi, qui aut in rep. propter^b ancipitem, quæ non potest esse sejuncta, faciendi, dicendique sapientiam, florent, ut^c Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut, qui minus ipsi in rep. versarentur, sed hujus tamen ejusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates; inventi sunt, qui cum ipsi doctrina, & ingeniis abundarent, à re autem civili, & à negotiis, animi quodam judicio, abhorrent, hanc dicendi exercitationem^e exagitarent, atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusque judicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, d quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps.

60. Is, qui^f hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, *philosophia* nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentiendi, & ornatè dicendi scientiam, re coherentes, disputationibus suis separavit: cujus ingenium, variosque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse & literam Socrates nullam reliquisset.

61. Hinc discidium illud existit quasi linguæ atque cordis, absurdum sane, & inutile, & reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam cum essent plures orti fere à Socrate, quod ex illius variis, & diversis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud^h appre-

^a Propter calamitatem temporum prohiberi à gerenda rep. ^b duas partes completentem. ^c vituperarent. ^d quamcumque rem dicere ac probare vellet. ^e Socrates. ^f artem bene sentiendi ac dicendi. ^g nullum librum. ^h quarendum & tractandum sibi sumpserat.

² Themistocles, Pericles, &c.] De quibus omnibus, quia dicendi laude flo-

ruerunt, differit Cicero libro de Claris Oratoribus.

henderat,

henderat, profeminatæ sunt quasi ¹ familiæ dissentientes inter se, & multum disjunctæ, & dispares, cum tamen omnes se philosophi Socraticos, & dici vellent, & esse arbitrarentur.

62. Ac primo ab ipso Platone Aristoteles, & ² Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab ³ Antisthene, qui patientiam, & duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, ⁴ Cynici primum, deinde Stoici: tum ab ⁵ Aristippo, quem illæ magis voluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manavit, quam ille, & ejus posterī simpliciter defenderant: ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, ⁶ nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, fere qui se omnes Socraticos esse dicebant; ⁷ Eretricorum, ⁸ Herilliorum, ⁹ Megari-

a Dignitatem & honestatem non, ut par est, tuentur.

¹ *Familia dissentientes*] De variis philosophorum sectis differuimus in notis ad lib. I. de Orat. n. 9.

² *Xenocrates*] Chalcedonius, Platonis discipulus, quem stimulo urgendum dicebat Plato, cum fr̄nis indigere Aristoteles. Admirabili fuit continentia, moderatione & integritate vite. Cum noctu incidisset in pelvim, obiit anno ætatis LXXXII. Olympiadis cx. 2. ante Christum cccxxxix. *Diogenes Laertius*.

³ *Antisthene*] Hic Athehiensis, discipulus primum Socratis, quem confectis quotidie quadraginta stadiis audire solitus erat: tum Cynicorum auctor fuit. Floruit annis ante Christum circiter cccxl. *Laertius*.

⁴ *Cynici*] Philosophi sic dicti, teste Empirico, quod canum instar tuerentur bonos, malos invaderent: quanquam à Cynicis alieni eos nomen habuisse dicebant à canina impudentia.

⁵ *Aristippo*] Is Cyrenæus è Cyrenaica Africæ regione, Socratis sectam philosophus amplexus est: omni loco, tempore ac personæ serviebat; quare & Dionysio charus, & à Diogene regius canis dictus est. Inclauit circa Olym-

piadem xcv. annis ante Christum cccc. *Laert.* Voluptatem summum bonum; dolorem summum malum esse docuit ut tradit Cicero lib. II. Tuscul. Quæst.

⁶ *Eretricorum*] A Menedemo Eretriate (Eretria autem Thessaliæ urbs est) Eretrici Philosophi sunt appellati: quorum omne bonum, inquit Tullius lib. iv. Academ. Quæst. in mente positum, in mentis acie qua verum cerneretur. Septem dierum inedia mortem sibi conscivit, annos natus quatuor & octoginta. *Laertius*. Celebris fuit Olympiade cx. annis ante Christum cccxt.

⁷ *Herilliorum*] Herillus Carthaginiensis philosophus summum bonum in cognitione & scientia posuit. *Diogenes* Vixit annis ante Christum cclx.

⁸ *Megaricorum*] Cicero lib. iv. Academic. Quæst. ait ab Euclide Megaræo (Megara urbs est Achaïæ) Megaricos philosophos appellatos, qui id bonum solum esse dicebant, quod esset unum, & simile, & idem, & semper. Megarici præterea dicti sunt *ἑκείνοι*, sive contentiosi, ac demum *διαλεκτικοί*, quippe qui se dialecticæ totos addicerent. Porro Euclides Socraticus floruit annis ante Christum cccxxx. *Laertius*.

corum, ¹Pyrrhoneorum: sed ^aea horum vi, & disputationibus sunt jamdiu fracta, & extincta.

63. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, ^bprocul abest tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem auctorem publici consilii, & regendæ civitatis ducem, & sententiæ, atque eloquentiæ principem, in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus. Nec ulla tamen ^cei philosophiæ fiet injuria à nobis: ^dnon enim repelletur inde, quo aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi vult, ubi etiam recubans molliter, & delicate, ^enos avocatur à rostris, à judiciis, à curia, fortasse sapienter, ^fhac præsertim rep.

64. Verum ego non quero nunc, quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori ^gconjuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus: sunt enim & boni viri, & quoniam sibi ita videntur, beati: tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen, tanquam mysterium, teneant, Quod negant ^hversari in rep. esse sapientis. Nam si hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiunt, otiosi.

65. ²Stoicos autem, quos minime improbo, ⁱdimitto tamen; nec eos iratos vereor, quoniam omnino ³irasci nesci-

^a Academicorum & Peripateticorum vi & disputationibus ista philosophorum secta sunt extincta & vixit magnam partem. ^bEpicureorum philosophia non ostendit accommodata. ^cEpicureorum. ^dnon prohibebimus Epicureos quæ minus voluptati serviant. ^epersuadere conatur non debere sapientem administrare remp. dicere ad populum, &c. ^ftam prava & calamitosa. ^gmaxime idonea. ^hsenatu gubernacula recip. ⁱnon puto etiam philosophiam oratori convenire.

¹ Pyrrhoneorum] A. Pyrrhone nomen habuere; qui ex Elide in Peloponneso oriundus, primo pictor, deinde philosophiæ desiderio incensus contulit sese in Indiam, ibique se Gymnosophistarum & magorum in disciplinam tradidit. Inde novum invenit philosophandi genus auctor sectæ Scepticæ, quæ in omnibus assensum sustinebat. Vixit annos prope nonaginta; floruit annis ante Christum circiter cccxx. de quo vide Diogenem.

² Stoicos] Vide notas in lib. I. de Orat. n. 43.

³ Irasci nesciunt] Iram enim cadere in sapientem negant Stoici, quorum

præcepta lepide colligit Cicero pro Muræna n. 61. Horum præcepta sunt ejusmodi: Sapientem gratia nunquam moveri, nunquam casusquam delicto ignoscere: neminem misericordem esse nisi suum & levem: viri non esse neque enervari, neque placari: Solos sapientes esse, si distortissimi sint, formosos: si mendicissimos, divites: si servitutem servant, reges: nos autem, qui sapientes non sumus, fugiendos, exules, hostes, insanos denique esse dicunt: Omnia peccata esse paria: omne delictum scelus esse nefarium: nec minus delinquere aum, qui gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quam eum qui patrem suffocaverit: Sapientem nihil opinari.

unt: atque hanc iis habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam virtutem, ac sapientiam esse dixerunt: sed utrumque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore valde abhorreat; vel quod omnes, qui sapientes non sint, servos, latrones, hostes, insanos esse dicunt; neque tamen² quemquam esse sapientem. Valde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo civis, nemo liber esse videatur.

66. Accedit, quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certe acutum; sed, ^b ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, jejunum, & tandem ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possit. Alia enim & bona, & mala videntur Stoicis, & cæteris civibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominia, præmii, supplicii: vere, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam unquam rem dicendo expedire possimus.

67. Reliqui sunt Peripatetici, & Academici: quanquam Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ. Nam ¹ Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem ² Polemo, & ³ Crantor nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem, magnopere dissensit: copia fortasse, & varietate dicendi pares non fuerunt. ⁴ Arcefilas primum, qui Polemonem audierat, ⁵ ex variis Platonis

^a Putant. ^b si spectetur genus dicendi accommodatum oratori.

opinari, nullius rei pænitere, nulla in re falli, sententiam mutare nunquam. V. & Laert. in Zenone.

¹ *Speusippus*] Atheniensis post Platonem scholam rexit annis octo, cVIII. Olympiade, annis ante Christum cccI. vir iracundus, avarus ac voluptari deditus, tristitia confectus ob paralytium dicitur sibi necem attulisse. *Laert.*

² *Polemo*] Atheniensis ab impura ac libidinosa vita ad meliorem frugem traductus à Xenocrate, quem de temperantia differentem adolescens audivit. Ejus scholæ regendæ deinde successit Olympiade cxvi. anno ante Christum cccxvi. tunc mortuus est admodum senex. *Laertius.*

³ *Crantor*] Solis è Cilicia, unde o-

riundus erat, Athenas venit, ibique docti Polemoni operam dedit. Ante magistrum discipulus obiit aqua intercutis morbo. *Laertius.*

⁴ *Arcefilas*] Qui Piræne in Æolide natus post varias peregrinationes Athenas se contulit, ubi Crantorem audiit. Primus induxit novum philosophandi genus, quo nihil sciri posse contendebat: quare & à Cicerone dicitur omnem evertisse philosophiam, & à Lactantio ignorantia magister appellatur. Claruit circa Olympiadem cxx. annis ante Christum ccc. Obiit ex crapula ætatis anno lxxv. *Diogenes.*

⁵ *Ex variis Platonis libris*] Præcipue ex Phædone.

libris, sermonibusque Socraticis hoc maxime arripuit, Nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi, sensusque iudicium, primumque instituisse, (quanquam id fuit Socraticum maxime) non, quid ipse sentiret, ostendere; sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare.

68. Hinc ¹ hæc recentior Academia emanavit, in qua existit divina quadam celeritate ingenii, dicendique copia Carneades; cuius ego etiam multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, & socerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adolescens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum virum, qui illum à se adolescente Athenis, jam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat.

69. Hæc autem, ut ex ² Apennino, fluminum, sic ³ ex compuni sapientium iugo sunt doctrinarum facta divortia, ut philosophi, tanquam in ³ superum mare Ionium defluerent, Græcum quoddam, & ^b portuosum: oratores autem in inferum hoc ^c Tuscum, & barbarum, scopulosum, atque infestum, laberentur, in quo etiam ipse ³ Ulysses errasset.

70. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui ⁶ sciat aut negare oportere, ^d quod arguare; aut si id non possis, tum ostendere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut injuria, aut

^a Ex sapientia, tanquam ex monte quodam, duo disciplina, ut duo flumina, in oppositas partes derivata sunt. ^b portubus frequens & commodum. ^c mare. ^d aliquid de quo te adversarius accuset.

¹ Hæc recentior Academia] Secta philosophorum Academica triplex vulgo distinguitur: vetus Platonem habet auctorem, media Arcesilaum, nova Lacyden. Quæ revera medium obtinet locum Arcesilai Academia, dicitur hic recentior habita ratione Platonice antiquioris Academicæ, cuius paulo ante meminit Crassus.

² Apennino] Apenninus mons amplissimus Italiam perpetuis jugis mediam dividit ab Alpibus ad Siculum fretum.

³ Superum mare Ionium] Quod & Adriaticum, sive Hadrianum mare; hunc sinus Venetus, *Golphe de Venise*,

appellatur: fluvios à septentrionali parte Apennini defluentes excipit Aufidum, Sagrum, Aternum, Metaurum, Truentum, Pisaurum, &c.

⁴ Tuscum] Quod Tyrrhenum dicitur & inferum: huc ab australi Apennini parte labuntur fluvii Tiberis, Arnus, Ufens, Liris, Vulturnus, Silarus, &c.

⁵ Ulysses] Rex Ithacæ, heros prudentia ac fortitudine celeberrimus. De quo fuse Homerus tota Odyssea.

⁶ Sciat aut negare] Perstringit hic triplicem causarum constitutionem, de qua diximus in notis ad lib. I. Herenn. num. 18.

ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario, aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur, aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit : & si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere, quæ multo tamen ornatus, quam ab illis dicuntur, & uberius explicavit Antonius : sed, si his contenti estis, atque iis etiam, quæ dici voluistis à me, ^a ex ingenti quodam oratorem, immensoque campo in exiguum sane gyrum compellit.

71. Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem, sequi vultis, & si illam præclaram, & eximiam speciem oratoris perfecti, & pulcritudinem adamastis ; aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia ^b vis comprehendenda est.

72. Namque (ut ante dixi) veteres illi usque ad Socratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem, & scientiam cum dicendi ratione iungebant : postea ^c dissociati (ut exposui) à Socrate, diserti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam : neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur : ^d ex quo promiscue haurirent, si manere in pristina ^e communione voluissent.

73. Sed, ut pontifices veteres ^f propter sacrificiorum multitudinem ^g tres viros epulones esse voluerunt, cum essent ipsi à ^h Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium

^a Multum detrahitis de subiecta oratori materia, cum ex ingenti spatio & circulo, in quo libere versari & excurrere poterat, in angustum locum compellit, exiguis finibus oratoriam artem concluditis. ^b ubertas, copia, amplitudo qua floruit Aristoteles. ^c diserti, qui ornate dicunt, à doctis, qui prudenter sentiunt, divisi & separati fuerunt per Socratem, ejusque discipulos, qui Socratici dicti sunt. ^d cum tamen possent tum philosophi, tum oratores ex ipsa sapientia, tanquam ex communi utrisque fonte, haurire & sumere communiter. ^e societate ac conjunctione. ^f quia non poterant satis commode curare per sese omnia sacrificia, epulones elegerunt, qui epulare sacrificium curarent, quod ab ipsis pontificibus ex instituto Numa procurandum erat, ut alia sacrificia.

^g Tres viros epulones] Pontificum munus erat Jovi ceterisque diis epulas instruere. Sed cum ipsis propter sacrificiorum multitudinem tot apparare convivia non vacaret, anno U.C. DLVIII. ante Christum cxcvi. triumviri ac dein-

de septemviri epulones creati sunt, ad quos ea pars curæ sacerdotalis derivaretur.

^h Numa] Vide notas in lib. I. de Orat. num. 38.

facerent,

facerent, instituti : sic Socratici ^a à se causarum actores, & à communi philosophiæ nomine separaverunt, cum veteres dicendi & intelligendi mirificam societatem esse voluissent.

74. Quæ cum ita sint, paululum equidem de me deprecabor, & petam à vobis, ut ea, quæ dicam, non de memet ipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui, cum summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forum ingenii tantum, quantum ipse sentio, non tantum, quantum ipse forsitan vobis videar, detulissem, non possum dicere, me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse, didicisse : quippe qui omnium maturime ad publicas causas accesserim, ¹ annosque natus unum & viginti nobilissimum hominem, & eloquentissimum in iudicium vocarim ; ^b cui disciplina fuerit forum, magister usus, & leges, & instituta populi Romani, mosque majorum.

75. Paulum, sitiens istarum artium, de quibus loquor, gustavi, quæstor in Asia cum essem, ^c æqualem fere meum ex Academia rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cuius memoria commemoravit Antonius : & inde decedens, Athenis : ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, ^d quod ^e mysteria non referrent, ad quæ biduo serius veneram, succensuissem. Quare ^f hoc, quod complector tantam scientiam, vimque doctrinæ, non modo non pro me, sed contra me est potius, (non enim, quid ego, sed quid orator possit, disputo) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos, Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de narrationibus.

76. Illa vis autem eloquentiæ tanta est, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omnisque naturæ, quæ mores ho-

^a Vellent eloquentiam à philosophia esse disjungendam. ^b qui usus finem fore, tantumque scholæ & palæstræ oratoria. ^c æqualem ætatis meum. ^d quod arcana sacra inspicere vellent honoris mei causa. ^e facit ista vis & amplitudo, quam tribus eloquentiæ, non solum contra me, sed etiam contra illos rhetorice magistros, qui sunt maxime deridendi, cum scribunt de triplici causarum constitutione, &c.

¹ Annos natus unum & viginti] Id contigit anno U. C. DCCXV. cum Carbonem consularem virum eundemque eloquentissimum Crassus accusavit. Auctor dialogi de Oratoribus, qui creditur Quintilianus, perperam hoc anno Crassi decimo nono evenisse refert.

² Mysteria] Athenis majora quidem erant Ceresis, minora Proserpinæ ; quorum spectandi cupidissimus Crassus, cum biduo ante exhibita essent, non potuit ab Atheniensibus obtinere, ut ea referrentur.

minum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationesque teneat: eadem mores, leges, jura describat, rempublicam regat, omnia, quæ ad quamcunque rem pertineant, ornate, copioseque dicat.

77. In quo genere nos quidem versamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu valemus: neque tamen istis, qui in una philosophia quasi ^a tabernaculum vitæ suæ collocarunt, multum sane in disputatione concedimus.

78. Quid enim meus familiaris ¹ C. Velleius afferre potest, quamobrem voluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possim vel tutari, si velim, vel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius est rudis, unusquisque nostrum versatus? Quid est, quod aut ² Sext. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum ³ Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute hominum, Stoici, possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut vestrum quisquam concedere?

79. Non est enim philosophia similis artium reliquarum: nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur. Hæc vero, quæ sunt in philosophia, ^b ingenii eruntur ad id, quod in quoque verisimile est, eliciendum, acutis, atque acribus, eaque exercitata oratione poliantur. Hic, hic noster ^c vulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi ^d istos quidem nostros verberabit, neque se ab iis contemni ac despicere sinet.

80. Sin aliquis exstiterit aliquando, qui Aristotelio more de omnibus rebus in utramque sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes, præceptis illius cognitiss, explicare, aut hoc Arcesilæ modo, & Carneadis, con-

^a Omne suum studium, curam & operam. ^b inveniuntur ab hominibus ingenio ad id, quod in quoque verisimile est, excogitandum acuto gradibus. ^c non instructus omni doctrina genere. ^d obrues dicendo nostros illos philosophos, qui in arte rhetorica minime sunt versati.

¹ C. Velleius] Senator philosophis Epicureis sese addixerat.

² Sext. Pompeius] De quo, ut & de Balbis, in Bruto.

³ Panætio] Is Stoicus philosophus,

Rhodius, Scipionis Africani præceptor elegantes de officiis libros conscripsit, eumque eodem in argumento Tullius est secutus. Floruit cl. xxx. circiter ante Christum annis, & Athenis obiit.

tra omne, quod propositum sit; differat; quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum usum, moremque, exercitationemque dicendi; is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus nervis satis vehemens, & gravis, nec sine varietate doctrinae satis politus, & sapiens esse orator potest.

81. Quare ¹ Coracem istum vestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui evolent, clamatores odiosi, ac molesti; ² Pamphilumque nescio quem sinamus ^a in infulis tantam rem, tanquam pueriles delicias aliquas depingere: nolque ipsi hac tam exigua disputatione hesterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, ^b dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum unquam attigit, comprehensa esse videatur.

82. Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Crasse, mirandum est, esse in te tantam dicendi vel vim, vel suavitatem, vel copiam; quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo viderere: nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quae ad sapientiam spectarent, atque ^c ex his hanc dicendi copiam fluxisse: sed tamen, cum omnes gradus aetatis recordor tuae, cumque vitam tuam, ac studia considero; neque quo tempore ista didiceris, video, nec magnopere te istis studiis, hominibus, libris, intelligo deditum; neque tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quae mihi persuades, maxima esse adjumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere; an, si non potueris, posse isto modo dicere.

^a In quibusdam fasciis ac tabellis praelongis patiamur Pamphilum artis oratoriae praecepta depingere, ut rem pueris gratam, qui imaginibus delectari solent. ^b dummodo artem oratoriam constet tam amplam esse, ut omnibus libris philosophorum eam contineri putemus. ^c ex ipsius sapientiae studio esse haustam eloquentiam tuam.

¹ Coracem istum vestrum] Sententia est: sinamus ab imperitiis magistris discipulos ridiculis praeceptis imbui, eosque è schola sua, ut pullos male crocitantès è nido, emitti. Verbo notat Coracem Siculum rhetoricæ inventorem; Is, cum argutiarum artem discipulum edocuisset, de utroque dictum est *ix xaxú nógxos xaxú óu*, mali corvi ma-

lum ovum: quod abiit in proverbium. Vide librum secundum ad Herennium num. 38.

² Pamphilum] An Pamphilus ille Amphipolita, vel Sicyonius, vel Nicopolita philosophus cognomento curiosus, qui imagines ordine elementorum scripsit, de quo Suidas.

83. Hic

83. Hic Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule, primum persuadeas velim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum: negarem enim posse eum^a satisfacere in gestu, nisi^b palæstram, nisi saltare didicisset; neque, ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificii existimatorem.

84. Similiter nunc de oratore, vestro impulsu, loquor, summo scilicet. Semper enim, quacumque de arte, aut facultate quæritur, de absoluta & perfecta quæri solet. Quare si jam me vultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo: (c quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, summus tamen certe non sum. Neque enim apud homines res est ulla difficilior, neque major, neque quæ plura adjumenta doctrinæ desideret.

85. Attamen quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. Vis enim, & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis, & quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in istis libris, & cum istis hominibus vivere; nec vero, id quod tu recte commeministi, ullum unquam habuisse sepositum tempus ad discendum, ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenses feriæ concesserint.

86. At, si quæris, Catule, de doctrina ista, quid ego sentiam, Non tantum ingenioso homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui rempubl. spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ii sumserunt, d quos discentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, e qui eas ad usum transferunt; aliter ab iis, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in vita sunt aliud acturi. f Magister

a Placere spectantibus. b artem exercendi & movendi corporis. c cur nunc velim eos refellere, qui me oratorem bonum existimant? non est hoc hujus loci. imo de eloquentia disserentem convenit me bonum oratorem haberi. d qui ad ultimum usque vita tempus literis operam dederunt. e qui eas discunt, ut iu, cum res feret, utantur. f magister ille Samnitium, quem nostis, nunc admodum senex, est ille quidem bonus lanista, sed uni huic studio dat operam, de nulla alia re sollicitus: contra Q. Velocius a puero artem gladiatoriam edidicerat: totam perceperat: quamvis esset, ut est apud Lucilium in ludo gladiatorio bonus Samnis, ac rudibus batueret, tamen civis erat diligens & fortis, serviebat foro, amicis ac rei familiari.

i Magister hic Samnitium] Quantum distent qui in earum cognitione con-
ab iis qui artes transferunt ad usum, quiescunt, triplici probat exemplo.

K k

Primum

hic Samnitium summa jam senectute est, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud: at ¹Q. Velocius puer addidicerat: sed quod erat aptus ad illud, totumque cognorat, fuit, ut est apud ²Lucilium,

*quamvis bonus ipse
Samnis in ludo, ac ³rudibus, tuis satis asper.*

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari.

¹⁰87. Valerius quotidie cantabat: ^aerat enim scenicus: quid faceret aliud? at Numerius Furius, noster familiaris, cum est commodum, cantat: est enim paterfamilias, est eques Romanus: puer didicit, quod discendum fuit. Eadem ratio est harum artium maximarum: dies & noctes virum summa virtute & prudentia videbamus, ^bphilosopho cum operam daret, Q. Tiberonem: at ejus avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facile, si & tantum sumas, quantum opus sit, & habeas qui docere fideliter possit, & scias etiam ipse discere.

88. Sed si tota vita nihil velis aliud agere, ipsa tractatio, & questio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desiderio delectatione vestiges. Ita fit, ut ^cagitatione rerum sit infinita cognitio, facilis usus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria studiumque permaneat. ^dLibet autem semper discere, ut si velim ego ^etalis optime ludere, aut pilæ studio teneam, ^eetiam fortasse si assequi non pos-

^a Modos in theatro & scena faciebat. ^b cum se philosopho traderet instituendum. ^c crebra disputatione. ^d namquam satiatur sciendi desiderium, si quis artem aliquam optime tenere velit. ^e talos semper ac pilam tractabo, licet id fortasse assequi non possim ut optime ludam.

Primum est duorum lustrarum, qui tunc temporis celebres erant. Alter quidem, quem apprimè novistis, magister Samnitium, id est, gladiatorum magister (Samnites enim, teste Festo, gladiatores) totus in arte sua occupatus, aliud nihil cogitat: alter, Q. Velocius, quantumvis artis numeros omnes calleret, & pugnando cederet nemini; tamen operam foro impendebat, amicis præstabat obsequium, & rem familiarem curabat. Secundum exemplum est Valerii & Furii, musicorum; hic interdum, ille quotidie cantabat. Tertium est Q. Tiberonis & Africani, qui philosophiæ dabant operam; Tubero im-

palescebat illis studiis, quibus Africanus horis tantum succisivis incumbebat.

¹ Q. Velocius] Sic legimus cum Turnebo & Lipsio, cum in plerisque editionibus vulgatis; atque velocius puer, &c.

² Lucilium] Vide notas in lib. II. Herén. num. 19.

³ Rudibus] Bacillis ferreis, oblongis, ligno aut tormento præfixis, quibus in palestra & ludo gladiatorio ad exercitationem utebantur.

⁴ Talis] De talorum & pilæ ludo paulo superius dictum num. 58.

sim:

sim: at alii, qui præclare faciunt, vehementius, quam causa postulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla talis.

89. Quare nihil est, quod quisquam magnitudinem artium ex eo, ^a quod senes discunt, pertimescat. Namque aut senes ad eas accesserunt; aut usque ad senectutem in studiis continentur; aut sunt tardissimi. Res quidem se mea sententia sic habet, ut, ¹ nisi quod quisque cito potuerit, nunquam omnino possit perdiscere.

90. Jam, jam, inquit Catulus, intelligo, Crasse, quid dicas, & hercule assentior. Satis video tibi homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis. Pergisne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de re putare dicere? Sed jam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi vero, Catulus inquit, placet.

91. Tum Crassus, Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longa, & tam alte repetita oratio? ² hæc duæ partes, quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornate, altera apte, hanc habent vim, ut sit quam maxime jucunda, quam maxime in sensus eorum, qui audiunt, influat, & quam plurimis sit rebus instructa.

92. ^b Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum sane, atque mendicium est: illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multo est majus, quam illud vulgare, ac forense. Apparatu nobis opus est, & rebus exquisitis undique, & collectis, arcessitis, comportatis, ³ ut tibi, Cæsar, faciendum est ^c ad annum; ut ego in ædilitate laboravi, quod quotidianis, & ^d vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam.

^a Quod videant etiam à senibus in iis operam & tempus poni. ^b res undique collectæ & conquisitæ, quibus oratio conficitur. ^c hoc anno quo ædilis designatus est. ^d spectaculis, tabulis, signis obviis, & Romæ vel in Italia videri solitis.

¹ Nisi quod &c.] Hoc effatum Crassi non omnino verum esse, quotidiana experientia comprobatur.

² Hæc duæ partes.] Supra dixerat Crassus quatuor esse dotes orationis, eam esse debere Latinam, dilucidam, ornata & aptam. de duabus primis

disputavit: reliquas deinde persequetur.

³ Ut tibi, Cæsar, &c.] Quemadmodum ad ludorum ædificiorum pompam non vulgaris ornatus sufficit, sed solito magnificentior apparatus requiritur: ita rerum exquisitarum supellex superpetere debet oratori.

93. ^a Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est vel ratio, vel, sine ratione, ipsa exercitatio. Rerum est ^b silva magna, quam ^c cum Græci jam non tenerent, ob eamque causam juvenus nostra dedisceret pene discendo, etiam Latini ^d, ^e si diis placet, hoc biennio magistri dicendi exstiterunt: quos ego censor ² edicto meo sustuleram; non quo (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed contra, ingenia ^f obtundi nolui, corroborari impudentiam.

94. Nam apud Græcos, qui cujuscumque essent, videbam tamen esse, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & humanitate dignam scientiam: hos vero novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut ^g auderent; quod, etiam cum bonis rebus conjunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur, & cum impudentiæ ^h ludus esset; putavi esse censoris, ne longius ⁱ id serperet, providere.

95. Quanquam non hæc ita statuo, atque decerno, ut desperem, Latine ea, de quibus disputavimus, tradi ac perpoliri: patitur enim & lingua nostra, & natura rerum veterem illam excellentemque ^k prudentiam Græcorum ad nostrum usum, moremque transferri: sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fue-

^a Verba seligere, apte collocare, ambitu quodam concludere, ne brevior periodus aures defraudet, aut longior fatiget, facile est: ipsaque exercitatio sine præceptis docere potest. ^b copia. ^c cum Græci, qui rhetoricam Roma docebant, toti essent in verbis, & res omitterent. ^d novo ac ridiculo instituto. ^e postremis duobus annis quibus censuram gessi. ^f hebetari & languescere, occupari adolescentes discendis verbis, qua impudenter, quasi admodum periti essent, effutiebant. ^g audaces & impudentes in dicendo fierent. ^h schola. ⁱ id vitium extenderetur. ^k qua tradita sunt à Græcis de informandis hominum moribus.

¹ Si diis placet] Ironice dictum.

² Edicto meo] C. Fannio Strabone, M. Valerio Messala coss. anno U. C. DCCIII. ante Christum CLXI. senatus-consulto philosophi rhetoresque Roma pulsi sunt. sexagesimo nono post anno Cn. Dorpitius Ætiobarbus, & L. Licinius Crassus censores de coercendis Latinis rhetoribus edictum his verbis conceperunt: ad quos juvenus in ludum con-

veniat: eos sibi nomen imposuisse Latinos rhetoras: ibi homines adolescentulos dies totos desidere. Majores nostri, qua liberis suis discere, & quos in ludos itare velent, instituerunt. Hæc nova qua præter consuetudinem ac morem majorum fiunt, neque placent, neque recta videntur. Quapropter & iis, qui eos ludos habent, & iis, qui eos venire consueverunt, visum est facinorandum, ut ostenderemus nostram sententiam, nobis non placere. Gellius l. xv. c. 2. Suetonius libro de claris rhetoribus.

runt:

runt : sin quando exstiterint, etiam ¹ Græcis erunt antepo-
nendi.

96. Ornatur igitur oratio genere primum, & quasi colore quodam, & succo suo : nam ut gravis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum ² articulorum : ^b in toto spectantur hæc corpore. Ut porro conspersa sit quasi verborum, sententiarumque floribus, id non debet esse fustum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi ^c in ornatu disposita quædam ^d insignia, & lumina.

97. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet. Non enim à me jam expectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta : aliud quiddam majus, & ingenia me hortantur vestra, & ætates.

98. Difficile enim dictum est, quænam causa sit, ² cur ea, quæ maxime sensus nostros impellunt voluptate, & specie prima acerrime commovent, ab iis celerrime fastidio quodam & satietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine, & varietate floridiora sunt in picturis novis pleraque, quam in veteribus ? quæ tamen, etiamsi primo adspectu nos ceperunt, diutius non delectant ; cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido, obsoletoque ^e teneamur. Quanto molliores sunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falsæ vocalæ, quam certæ, & severæ ? ^f quibus tamen non modo austeri, sed, si sæpius fiunt, multitudo ipsa reclamationat.

99. Licet hoc videre in reliquis sensibus : unguentis minus diu nos delectari summa & acerrima suavitate conditis, quam his moderatis ; & ³ magis laudari quod terram, quam

^a Partium orationis. ^b debent esse fusa & permixta in tota oratione. ^c in apparatu v. g. ludorum, aulae, &c. ^d egregia quadam ornamenta. ^e delectemur. ^f quas falsas vocalas non modo severi homines & graves, sed populus ipse condemnat, & frequentiores sint.

¹ Græcis erunt anteponendi] Quo loco sit habendus Cicero, hic tacitus insinuat ; ea nimirum tractavit, quæ quisquis inter Latinos ingeniosus scripsisset, Crassi judicio, Græcos superaret.

² Cur ea qua, &c.] Redundare vi-

detur ea, nec satis cum reliqua phrasi congruere.

³ Magis laudari quod terram] Lektionem hanc confirmat Plinius tum lib. XIII. cap. 3. In M. Ciceronis monumentis invenitur unguenta gratiora esse quæ terram

quod ^a crocum olere videatur : in ipso tactu ^a esse modum & mollitudinis, & lævitat^a. Quinetiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime voluptarius, quique dulcitudine præter cæteros sensus commovetur, quam cito id, quod valde dulce est, aspernatur, ac respuit? Quis portione uti, aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quæ leviter sensum voluptate moveant, facillime ^b fugiant satietatem.

100. Sic omnibus in rebus, voluptatibus maximis fastidium finitimum est : quo hoc minus in oratione miremur ; in qua vel ex poëtis, vel oratoribus possumus judicare, concinnam, distinctam, ornatam, festivam, sine intermissione, sine reprehensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta vel poësis, vel oratio, non posse ^c in delectatione esse diuturna. Atque eo ^d citius in oratoris, aut in poëtæ cincinnis, ac fūco offenditur, quod sensus in nimia voluptate natura, non mente, satiantur : in scriptis, & in dictis non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis, ^e infucata vitia noscuntur.

101. Quare, *bene, & præclare*, ^f quamvis nobis sæpe dicatur ; *belle, & festive*, nimium sæpe nolo : quanquam illa ipsa exclamatio, *Non potest melius*, sit velim crebra ; sed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac summa laus, umbram aliquam, & recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, exstare, atque eminere videatur.

102. Nunquam ^g agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest,

^a Moderatam esse oportere mollitudinem ac lævitatem. ^b non pariant satietatem. ^c delectationem assero diuturnam. ^d ornatus ab oratoribus vel poëtis adhiberi solitus est facilius offendit fastidiumque gignit, quod fastidium sensuum in nimia voluptate oritur ab ipsa natura, qua expleta ac satiata est. ^e pigmentis ac fūco testis. ^f quantumlibet sæpe laudetur orator his vocibus, *bene, præclare* dixit : per me licet. ^g in theatro pronuntiat hunc versum.

terram, quam qua crocum sapiant. tum lib. xvii. cap. 5. Certe Cicero, lux doctrinarum altera, Meliora, inquit, unguenta sunt qua terram, quam qua crocum sapiunt. Hoc enim maluit dixisse, quam redolent. Labitur hic memoria Plinius. pergit autem, quod ad rem nostram facit, de odore terræ dicere. Ita est profecto : illa erit optima, qua unguenta sapiat. Quod si admonendi sumus, qua-

lis sit terra odor illo qui quaritur, contingit sæpe etiam quiescente ea sub occasum solis, in quo loco arcus celestis deiecerit capita sua : & cum à siccitate continuis immaduit imbre : tunc emittit illum suum halitum divinum ex sole conceptum, cui comparari suavitatis nulla possit.

ⁱ Crocum] Crocus, sive crocum, Gallice safran.

^a *Nam sapiens virtuti honorem, præmium, haud prædam petit :*

sed ^b abjicit prorsus, ut in proximos,

Ecquid video? ferro septus possidet sedes sacras,
incidat, aspiciat, admiretur, stupefcat. Quid ille alter ^c :

Quid petam præsidii?

quam leniter? quam remisse? quam non actuose ^d ^e instat enim,

O pater! ô patria! ô Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non posset, si esset consumpta superiore motu, & exhausta. Neque id actores prius viderunt, quam ipsi poetæ, quam denique illi etiam, ^f qui fecerunt modos, à quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur.

103. Ita sit nobis igitur ornatus, & suavis orator, (nec tamen potest aliter esse) ut suavitatem habeat austeram, & solidam, non dulcem, atque ^g decoctam: nam ipsa ad ornandum præcepta, quæ dantur, ejusmodi sunt, ut ea quamvis vitiosissimus orator explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum silva rerum, ac sententiarum comparanda est; quæ de parte dixit Antonius: hæc formanda ^h filo ipso, & genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis.

104. Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando, quod valet non solum ² ad augendum aliquid, & tollendum altius, dicendo, sed etiam ³ ad extenuandum, at-

^a Nam sapiens vult virtutem suam compensari honore, non prada. ^b remissus pronunciat. ^c versiculus. ^d à Roscio pronunciat. ^e sequitur enim alius versus, in quo pronunciando commoveri debeat alio vehementius. ^f qui tantum certis modis ac numeris flexerunt. ^g fastidiosam: qualis suavitas est in vino quod igne decoctum est. ^h filo ipso.

¹ Nam sapiens] Versus, quantum conjicere licet, ex Ennii tragedia Hecuba desumpti.

² Ad augendum aliquid] Exemplum sit illud ex Verrina VII. n. 169. de promptum. Facinus est vinciri civem Romanum: scelus verberari: prope paricidium necari; quid dicam in crucem tollere? verbo satis digno tam nefaria res appellari nullo modo potest. Non fuit his omnibus iste contentus. Spectet, inquit, patriam, in conspectu legum, libertatisque moriatur.

³ Ad extenuandum] Quod præstitit

Tullius in Ligariana n. 17. Scelus tu illud vocas, Tubero? quæ? ipso enim nomine illa adhuc causa caruit. Alii errorem appellans: alii timorem: qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui gravissime, temeritatem: scelus præter te adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium & verum nomen nostri mali quaratur, fatalis quadam calamitas incidisse videtur, & improvidas hominum mentes occupavisse; ut nemo mirari debeat humana consilia divina necessitate esse superata.

que

que abjiciendum. Id desideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel cum concitamus.

105. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum, eaque una laus oratoris est, & propria maxime. Etiam major est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius, (primo rejiciebat) laudandi, & vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quam utrumque horum cumulatissime facere posse.

106. Consequentur etiam illi loci, qui quanquam propriæ causarum, & inhærentes in earum^b nervis esse debent, tamen quia^c de universa re tractari solent, *communes* à veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum, & peccatorum acrem quandam cum amplificatione inculcationem, aut querelam, ^d contra quam dici nihil solet, nec potest; ut in^e depeculatorem, in proditorem, in parricidam, quibus uti, confirmatis criminibus, oportet.

107. Aliter enim jejuni sunt, atque inanes. Alii autem habent deprecationem, aut miserationem: alii vero ancipites disputationes, in quibus de universo genere in utramque partem differi copiose licet. Quæ exercitatio nunc propria^e duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, ^f à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio, & copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, utilitate, honore, ignominia, præmio, pœna, similibusque de rebus, in utramque partem dicendi ^g animos, & vim, & artem habere debemus.

108. Sed quoniam² de nostra possessione depulsi, in par-

^a Cujus præcepta tradidit Antonius sub finem disputationis. ^b visceribus causarum. ^c de aliquo genere universo, v. g. de furto, de parricidio. ^d qua ita perspicua est, ut refutari non possit. ^e Academicæ & Peripareticæ. ^f qui docebant forensium eloquentiam. ^g naturales impetus.

¹ Depeculatorem] Reum peculatus, sive raptæ pecuniæ publicæ. Vox inde deducta, auctore Festo, quod initium hujus fraudis à pecore olim fieri solet.

² De nostra possessione] Hujus loci talis est sententia. Quoniam philo'o-

phi dum disserunt de moribus, ea invaserunt, quæ tractanda erant à rhetoribus, quibus nihil jam præter causas forenses superest, à philosophis, qui nostra bona deprædari sunt, mutuemur id quod nobis est necessarium. Ducta translatio

vo, & eo litigioso, prædiolo relictus sumus, & aliorum patroni, nostra tenere, tuerique non potuimus; ab iis, (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur.

109. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex ^a particula parva urbis ac loci nomen habent, & Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur; olim autem, propter eximiam rerum maximarum scientiam, à Græcis ^a politici philosophi appellati, univrsarum rerum publicarum nomine vocabantur; Omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, aut ^b definita controversia certis temporibus ac reis, hoc modo, Placeatne à Carthaginiensibus captivos nostros, redditis suis, recuperari; aut infinite, de universo genere quærentis, Quid omnino de captivo statuendum, ac sentiendum sit. Atque horum superius illud genus, causam, aut controversiam appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæstio infinita, & quasi ^c proposita, consultatio nominatur: atque hæcenus loquuntur ^d.

110. ² Etiam hæc instituendo divisione utuntur, sed ita, non ut jure, aut iudicio, ut denique recuperare amissam possessionem; sed ut ex jure civili, furculo defringendo, usurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est tem-

^a Qui docerent rationem & scientiam administranda civitatis. ^b in questione quædam tempora, certos reos definitos habeat. ^c in medio posita, dicitur. ^d Philosophi Peripatetici, ac Academici.

translatio ab iis, qui paterna possessione dejecti, compelluntur in vile prædiolum, de quo etiam lis intenditur. Litigiosum prædiolum dicit non propter eas lites in quibus versantur oratores, sed quod philosophi oratoribus detrahere volunt judicialium quæstionum partem optimam. Illis enim concedunt quæstionem finitam, infinitam sibi vindicant. *Strebans.*

¹ Particula parva urbi.] E Lyceo scilicet, quod gymnasium Athenis celeberrimum dicebatur quoque *ἡλιώλειον*, obambulatio, quod inter deambulandum inde nominati Peripatetici philosopharentur. Academia, gymnasium aliud Athenis, ab Academo Atheniensi nomen habuisse tradit Plutarchus in Theseo.

² Etiam hæc, &c.] Locum satis im-

plicatum sic evolves. Hac etiam divisione civilis orationis in finitam & infinitam, cum præcepta tradunt, philosophi utuntur: quod cum pertineat ad oratores, usurpant tamen non lege & jure, non iudicio recuperatorio, sed ut ex jurisconsultorum auctoritate, illata vi, qua quis vindiciarum loco furculum & ramum aut glebam defringebat ex agro quem suum esse contendebat. Sic illi philosophi imitantur eos, qui alienam possessionem invadunt, & furculum tantum decerpunt, ut in ea sibi aliquid esse juris confirmet: non utramque causæ divisionem tractant; de quæstione definita, tanquam sibi propria, disputant, sed ex parte tantum; quæstionem infinitam non attingunt; appellant duntaxat ejus nomen inter

poribus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipsum ^a lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime vigere audio, etiam harum jam causarum cognitio, exercitatioque celebratur. Alterum vero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam ejus, nec partes, nec genera proponunt; ut præteriri omnino fuerit satius, quam attentatum deferi: nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio videntur.

III. ^a Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri & disceptari potest, sive in infinitis consultationibus disceptatur, sive in iis causis, quæ in civitate, & in forense disceptatione versantur: neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi vim, rationemque referatur.

II2. Nam aut ipsa cognitio rei, scientiaque perquiritur; ut, Virtus suamne propter dignitatem ^b, an propter fructus aliquos ^c expetatur; aut agendi consilium exquiritur; ut, Sitne sapienti capeffenda resp. ^d

II3. Cognitionis autem tres modi, conjectura, definitio, &, ut ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit, conjectura quæritur; ut illud, Sitne in humano genere sapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat; ut, si quærat, ² Quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, cum, quid quamque rem sequatur, inquiritur; ut illud, ³ Sitne aliquando mentiri boni viri.

^a Eadem ambigi & quæri possunt de re qualibet, sive spectetur illa universe, sive in certa & definita causa. ^b ut opinantur Stoici. ^c quod Peripaterici sentiunt. ^d quod Epicurus negat, ratus civilibus curis voluptatem, in qua summum bonum ponit, perturbari.

prima artis præcepta. Id melius efficit omnino prætermittere, quam delibatum relinquere: tum enim id videntur certo consilio fecisse, non ignorantia & inopia.

1 Lacinia] Pars est extrema vestimenti. Hic translatio sumpta ab iis qui vestem extrema tantum parte retinent.

2 Quid sit sapientia] Sapientia est (ut à veteribus philosophis definitum est) rerum divinarum & humanarum, causarumque quibus hæ res continentur, scientia. Tullius lib. II. de Offic. n. 5.

3 Sitne aliquando mentiri] Recte Plato lib. II. de Rep. *ἢ ποτε ὁ μὲν ἀνὴρ*

ἢ ποτε ὁ γυνὴ ἀποφύγειν τὴν ἀλήθειαν. Mendacium non tantum à diis, sed etiam ab hominibus odio habetur. Videtur ab hac sententia aliquantulum deflectere, cum libro v. de Rep. mendacio tanquam pharmaco magistratibus utendum aliquando censet ad subditorum utilitatem. Mendacium officiosum approbat Tullius in oratione pro Ligario. Aristoteles lib. iv. Ethicorum, licitum unquam mendacium negat, cujus sententiæ accedendum. Quid autem discrepent mentiri & mendacium dicere, ex Nigidio docet Gellius lib. xi. cap. 2.

II4. Redeunt

114. Redeunt rursus ad conjecturam, eamque in quatuor genera dispertiunt: nam aut quid sit, quæritur, hoc modo;
² ¹ Naturane sit jus inter homines, an opinionibus: aut, quæ sit origo cujusque rei; ut, ² Quod sit initium legum, aut ³ rerumpublicarum: aut causa, & ratio; ut, si quærat, ⁴ Cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione; ut, si disputetur, Num interire virtus in homine, aut num in vitium possit converti.

115. Definitionis autem sunt disceptationes, ut, cum quæritur, ^b Quid ³ in communi mente quasi impressum sit; ut, si differatur, ^c ⁶ Idne sit jus, quod maximæ parti sit utile: aut cum quid cujusque sit proprium, exquiritur; ut, Ornate dicere, ⁷ propriumne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit: aut cum res distribuitur in partes; ut, si quærat, ⁸ Quot sint genera rerum expetendarum; aut, Sintne tria ^d, ⁹ corporis, animi, externarumque rerum: aut, cum quæ forma, & quasi naturalis nota cujusque sit, describitur; ut si quærat avari species, seditiosi, gloriosi.

116. Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur: nam aut simplex est disceptatio; ut si differatur, Expetendane sit gloria: aut ex comparatione; ¹⁰ Laus, an di-

^a An jus quod inter homines est fundatum, sit in ipsa hominum natura. ^b qua sit hominum omnium super aliqua re communis opinio. ^c an jus recte definiti possit, id quod maxima parti sit utilissimum. ^d bona, vel bonorum genera.

¹ Naturane sit jus] Jus aliud est naturale, definiturque à Cicerone lib. 1. de Legibus, ratio summa insita in natura, qua jubet ea qua facienda sunt, prohibetque contraria. Aliud jus gentium ad naturale accedit, estque omnium gentium auctoritate passim receptum; aliud proprium, quod sibi quisque populus describit; aliud civile, &c. Vide Partit. Orat. n. 62.

² Quod sit initium legum] Callicles in Gorgia Platonis ab infirmiori plebe leges inventas putat, quibus, ne quid præter fas auderent, potentiores coercerentur. Thrasymachus apud Platonem lib. 1. de Rep. jura & leges principum arbitrio putat constitutas. Unde perperam concludit illud esse jus quod potentioribus est utile. Vide notas in 1. de Orat. n. 33.

³ Rerumpublicarum] Earum initium primo domus, tum vicus, denique ci-

vitas. Aristoteles lib. 1. de Rep.

⁴ Cur doctissimi] Scilicet eruditiorum perinde ac vulgi opiniones in maxima inconstantia veritatis ignoratione versantur. Tullius lib. 1. de Nat. Deorum. num. 43.

⁵ Quid in communi, &c.] Hæc sunt innata, religione deum, parentes pietate, officiis amicos colere.

⁶ Idne sit jus] Rectius à jurisperitis definitur ars boni & æqui.

⁷ Propriumne sit] Ornate & apposite ad persuadendum dicere unius est oratoris.

⁸ Quot sint genera] Tria sunt expetenda, honesta, utilia & jucunda.

⁹ Corporis] Bona corporis sunt sanitas, robur, agilitas, pulchritudo: animi, ingenium, memoria, industria: externa, nobilitas, proba institutio, divitiæ.

¹⁰ Laus, an divitiis] Quæstionem sol-
L l 2 vit

vitæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi: de expetendis, fugiendisve rebus; ut, Expetendine honores sint; Num fugienda paupertas. De æquo, aut iniquo; ¹ Æquumne sit ulcisci injurias, etiam propinquorum. De honesto, aut turpi; ut hoc, Sitne honestum gloriæ causa mortem obire.

117. Comparationis autem duo sunt modi: Unus, cum, idemne sit, an aliquid intersit, quæritur; ut ² *metuere*, & *vereri*; ut ³ *rex*, & *tyrannus*; ut ⁴ *assentator*, & *amicus*: Alter, cum, quid præstet aliud alii, quæritur; ut illud, ^a Optimine cujusque sapientes, an populari laude ducantur. Atque ex quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic fere à doctissimis hominibus describuntur.

118. Quæ vero referuntur ad agendum, aut ^b in officii disceptatione versantur, quo in genere, quid rectum, faciendumque sit, quæritur; cui loco omnis virtutum, & vitiolorum est ^c silva subiecta: aut in animorum aliqua permotio- ne aut gignenda, aut sedanda, tollendave tractantur. Huic generi subiectæ sunt cohortationes, objurgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnem animi motum & impulsio, & si ita res feret, mitigatio.

119. Explicatis igitur his generibus, ac modis disceptationum omnium, ^d nihil sane ad rem pertinet, si qua in re discrepavit ab Antonii divisione nostra partitio: eadem enim sunt membra in utrisque disputationibus, sed paulo secus à me, atque ab illo, partita, ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus, ^e pensumque revocabo.

^a An malint sapientes ab optimo quoque laudari, quam à vulgo. ^b in questionibus qua officium cujusque spectant. ^c materia. ^d parum refert, an ego eundem in dividendo, atque Antonius, ordinem secutus sim.

vlt Salomon Proverbiorum cap. 22. Melius est nomen bonum quam divitiarum multa.

¹ Æquumne sit ulcisci] Consule notas in lib. II. de Invent. n. 66. & in lib. I. de Orat. n. 32.

² Metuere & vereri] Metuere est angere malo imminenti quod vix declinari potest: vereri est timere ne quid perperam fiat.

³ Rex & tyrannus] Rex est qui rerum summam administrans, publicæ, non privæ utilitati studet; tyrannus

contra suis tantum commodis servit. Omnes & habentur & dicuntur tyranni, qui potestate sunt perpetua in ea civitate, qua libertate usa est. Cornelius Nepos in Miltiade.

⁴ Assentator & amicus] Adulator voluptatis aut utilitatis suæ causa amicitiam simulat: amicus vult bona evenire alteri non sua, sed illius ipsius causa quem diligit. Consule Plutarchum lib. de discrimine amici & adulatoris.

⁵ Pensum] Proprie manipulus est lane vel lini ex colu pendens, & à puellis

Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera quæstionum argumenta sumenda; sed aliis generibus alii loci magis erunt apti: de quo, non tam quia longum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse.

120. Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, ^a quæ latissime vagantur, & à privata, ac singulari controversia se ad universi generis vim explicandam conferunt, & convertunt, ut ii, qui audiant, natura, & genere, & universa re cognita, de singulis reis, & criminibus, & litibus statuere possint.

121. Hanc ad consuetudinem exercitationis vos, adolescentes, est cohortatus Antonius, atque à minutis, angustisque concertationibus ^b ad omnem vim, varietatemque vos differendi traducendos putavit. Quare ^c non est paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solum acuenda nobis, neque ^d procudenda lingua est, sed onerandum, complendumque pectus maximarum rerum, & plurimarum suavitate, copia, varietate.

122. Nostra est enim (si modo nos oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiæ, doctrinæque possessio, in quam ^e homines, quasi caducam, atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt, atque etiam aut iridentes oratorem, ut ^f ille in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosque rhetoricos inscribunt ^g, quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de justitia, de officio, de civitatibus instituendis, & regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur.

^a Qua versantur in quæstionibus infinitis, & ab hypothesis ad thesim traducuntur.
^b Quæ certis definitæ sunt personis, temporibus ac locis.
^c Hac ars de universo genere differendi præcipi non potest paucis rhetorum libellis, neque hoc sermone quem habuimus in Tusculano horis antemeridianis ambulando, neque hoc quem nunc habemus horis pomeridianis sedendo.
^d Quasi cudendo formanda ex arte.
^e Philosophi prudentia & eruditionis possessionem qua nostra est, rapuerunt, quasi possessore fuisset destituta.
^f Ut Aristoteles & Theophrastus.

puellis fuso trahendus: metaphorice sumitur pro negotio cuique injuncto.

¹ Ut ille in Gorgia Socrates.] Socratis

in Gorgia mentem non est hic affectus Crassus, ut jam annotavimus ad lib. 1. de Orat. n. 47.

123. Quæ quoniam jam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, à quibus expilati sumus; dummodo illa ad hanc civilem scientiam, quo pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (ut ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem, sed cum fontes viderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino, tum, quotiescumque opuserit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriemus.

124. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum, & ingeniis, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit videre: neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio ^a cernat, si modo adspexerit. In hoc igitur tanto, tamque immenso campo, cum liceat oratori vagari libere, atque, ubicunque constiterit, consistere in suo, facile ^b suppeditat omnis apparatus, ornatusque dicendi.

125. Rerum enim copia verborum copiam gignit; & si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in verbis. Sit modo is, qui dicit, aut scribet, institutus liberaliter educatione, doctrinaque puerili, & flagret studio, & à natura adjuvetur, & in universorum generum infinitis disceptationibus exercitatus, ornatissimos scriptores, oratoresque ad cognoscendum, imitandumque cognorit; ^c nã ille haud sane, quemadmodum verba struat, & illuminet, à magistris istis requireret: ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modo est exercitata, labetur.

126. Hic Catulus, Dii immortales, inquit, quantam rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam, Crasse, complexus es! quantisque ex angustiis oratorem educere ausus es, & in majorum suorum regno collocare! Namque illos veteres doctores, auctoresque dicendi nullum genus disputationis à se alienum putasse accepimus, semperque esse in omni orationis ratione versatos.

^a Penitus intelligat, si modo attigerit. ^b prae esto, abundat. ^c profecto nequaquam ille requireret a magistris, &c.

127. Ex quibus ¹ Eleus ² Hippias, cum ³ Olympiam venisset, maxima illa ⁴ quinquennali celebritate ludorum, gloriatu est, cuncta pene audiente Græcia, Nihil esse ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solum has artes, quibus liberales doctrinæ, atque ingenuæ continerentur, geometriam, musicam, literarum cognitionem, & poetarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebus publicis dicerentur; sed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, ^a soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse.

128. Scilicet nimis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso est conjectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidem repudiarint. Quid de ¹ Prodicto Chio? quid de Thrasymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unusquisque plurimum temporibus illis, etiam de natura rerum, & disseruit, & scripsit.

129. Ipse ille Leontinus Gorgias, ^b quo patrono (ut Plato voluit) philosopho succubuit orator, qui aut non est victus unquam à Socrate, neque sermo ille Platonis verus est; aut, si est victus, eloquentior videlicet fuit, & disertior Socrates, &, ut tu appellas, copiosior, & melior orator: sed ^c hic in illo ipso Platonis libro, de omni re, quæcunque in

^a Calceos. ^b qui dum in dialogo à Platone compositis, defensorem se rhetorica profertur contra Socratem, quem cum illo de philosophia dignitate disputantem Plato facit, vincitur à Socrate. ^c Gorgias.

¹ Eleus] Oriundus ex Elide, quæ urbs est in Peloponneso, nunc Belvedere.

² Hippias, cum Olympiam venisset] Totus hic locus ex Platonis Hippiæ minore desumptus est; in quo Socrates Hippiam, audacissimum ardelionem, nihil non sibi arrogantem, dum facete deridet, sophistarum disputandi rationem evertit. De Hippiæ vide Apuleium lib. II. Floridor. Paulo post ea tempora annis circiter ante Christum eccl. x. Hiungus quidam inter Sinas philosophus isti Hippiæ persimilis vestes, calceos, &c. sua sibi industria & manu conficiebat. Martinus lib. v. Sinica historia, Decade prima.

³ Olympiam] Urbem in Elide regione Peloponnesi, dictam quoque Pi-

sam; nunc Langanico Castaldus, Niger Stauri vocari scribit.

⁴ Quinquennali celebritate ludorum] Olympicos ludos ad Jovis cultum Olympiæ quinto quoque anno celebrandos instituit Hercules, Diodoro teste: quanquam illorum auctorem Velleius facit Atreum. Eos instauravit Iphitus Eleus, anno post excidium Trojæ ccccvi. ante Romam conditam xxiii. ante Christi ortum dcccxxvi. Atque hinc primum certum aliquid habetur in historia Græca. Eorum ludorum celebritas desit Theodosio Magno imperante, ut narrat Cedrenus.

⁵ De Prodicto Chio, &c.] Vide notas in Brutum.

disceputationem,

disceptionem, quaestionemque vocaretur, se copiosissime dicturum esse proficitur; isque ^a princeps ex omnibus ausus est in conventu poscere, qua de re quisque vellet audire; cui tantus honos habitus est à Græcia, soli ut ex omnibus ¹ Delphis ² non inaurata statua, sed aurea statueretur.

130. Atque ii, quos nominavi, ³ multique præterea summi dicendi doctores, uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu, Crasse, dicis; oratorisque nomen apud antiquos in Græcia maiore quadam vel copia, vel gloria floruisse.

131. Quo quidem magis dubito, tibine plus laudis, an Græcis vituperationis esse tribuendum statuam: cum tu, in alia lingua, ac moribus natus, occupatissima in civitate, vel privatorum negotiis pene omnibus, vel orbis terræ procuratore, ac summi imperii gubernatione, ^b districtus, tantam vim rerum, cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ^c ejus, qui consilio, & oratione in civitate valeat, scientia, atque exercitatione sociaris: ^d illi, nati in literis, ardentisque his studiis, otio vero diffuentes, non modo nihil acquirerint, sed ne relictum quidem, & traditum, & suum conservaverint.

132. Tum Crassus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, sed ^e in aliis etiam compluribus, distributione partium, ac separatione, magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cum esset ⁴ Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios ^f, qui vulneribus, alios, qui ocu-

^a Primus omnium. ^b occupatus. ^c Q. Mucii Scaevolæ. ^d Græci. ^e quia partes artium alia ab aliis separata sunt, & aliis attributa, ideo artes, maxima artes, valde sunt imminuta. ^f chirurgos appellant.

¹ Delphi] Delphi Phocidis urbs in Achaia, Apollinis oraculo celeberrima. Castri Sophiano, Salona Nigro.

² Non inaurata statua] Perperam itaque Pausanias in Phocidis Gorgiæ statuam inauratam erectam fuisse scribit: verius Valerius Maximus & Plinius auream fuisse referunt; quanquam & hic lapsus est lib. xxxiii. cap. 4. qui Gorgiam sibi, non Græciam ipsi statuam auream posuisse refert, Olymp. circiter lxx. sive annis ante Christum v.

³ Multi] Ut Theodorus Byzantius,

Isocrates, &c.

⁴ Hippocrates Cous] Medicorum princeps Hippocrates, qui tam fallere quam falli nescit, ut ait Macrobius lib. i. in somnium Scipionis cap. 6. in insula maris Ægæi Co (hodie dicitur Lango) natus est, teste Histomacho, anno i. Olymp. lxxx. scilicet ante Christum cccclx. obiit apud Larissas, quo ætatis anno vix constat: scribunt alii nonagesimo, alii octogesimo quinto, alii centesimo quarto, alii denique centesimo nono. Soranus.

lis mederentur? num geometriam ¹ Euclide aut ² Archimede, num musicam ³ Damone aut ⁴ Aristoxeno, num ipsas literas ⁵ Aristophane aut ⁶ Callimacho tractante, tam disceptas fuisse, ut nemo genus universum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret?

133. Equidem saepe hoc audiui de patre, & de ^a socero meo, Nostros quoque homines, qui excellere sapientiae gloria yellent, omnia, quae quidem tum haec civitas noster, solitos esse complecti. Meminerant illi ⁷ Sex. Aelium, M^o. vero Manilium nos etiam vidimus transverso ambulanti foro; ^b quod erat insigne eum, quid id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in solio sedentes domi, sic adibat, non solum ut de jure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fun-

^a De patre uxoris meae. ^b signum erat eum esse parvum ad respondendum, si quis ab ipso quid petere vellet.

1 *Euclide*] Euclides mathematicus geometriam Alexandriae docuit Ptolemaei Lagidae Aegypti regis temporibus, Olympiade cxxviii. annis ante Christum cccviii. Multum differt ab antiquiore illo Euclide Megaresi Socratis discipulo. In opere de Geometria omnem magnitudinis ac multitudinis rationem complectitur, quae subinde divisa est, aliis figuris planas, aliis solidas, aliis numeros, aliis lineas commensurabiles, ut vocant, & incommensurabiles tractantibus.

2 *Archimede*] Hic Syraculanus celi siderumque spectator geometricae ac machinalis scientiae peritissimus, patriam adversus Romanorum conatus novis bellicorum operum inventis facile per triennium defendit: Syraculis capto, cum esset in sua studia intentus, ab ignoto milite interfectus est, id aggreferente Marcello viatore, qui edixerat, ne vir tantus violaretur: anno U. C. dclxii. ante Christum cccxi. etatis circiter lxx. *Levius lib. xxiv. Plutarchus, Plinius, &c.* Scripsit Archimedes de Sphaera & Cyllindro, de circuli dimensione, de equiponderantibus, de conoidibus & sphæroidibus, de spiralibus, de quadratura parabolæ, & insidentibus in humido, quorumvisque hæc omnia simul complectitur?

3 *Damone*] Damon, Agathopolis discipulus, non in musicis tantum, verum etiam aliis artibus perjuvandis excelluit. *Plato in Lachetis.*

4 *Aristoxeno*] Qui ortus ex urbe Tarento philosophicis juxta & musicis disciplinis eruditus existit. Aristotelem audivit præceptorem, in quem officii parum memor subinde invecus est, quod Aristoteles in schola sibi delegisset Theophrastum successorem. Inclaruit anno ante Christum circiter cccxx. *Suidas.*

5 *Aristophane*] Hic Byzantius grammaticus, Callimachi & Zenodoti discipulus, vixit Olympiade xlv. ante Christum annis xc. *Suidas.*

6 *Callimacho*] Cyrenæo Grammatico, qui poemata quovis carminum genere scripsit, multaque oratione numeris soluta edidit. Ista subinde pariter sunt studia, alii grammaticæ, alii poeticæ additi. Vixit Callimachus ad tempora Ptolemæi Evergetæ, qui regnare cepit in Aegypto Olympiadis cxxvii. anno secundo, ante Christum cclxi. *Suidas.*

7 *Sex. Aelium, M^o. Manilium*] De quibus, ut & cæteris qui dicendi laude præstiterunt, disseremus in notis ad Brutum.

do emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negotio referretur.

134. Hæc fuit ¹ P. Crassi illius veteris, hæc ² Ti. Coruncanii, hæc proavi, generi mei, ³ Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis, atque humanis rebus referretur: iidemque & in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi, & militiæ consilium suum, fidemque præstabant.

135. Quid enim ⁴ M. Catoni, præter hanc politissimam doctrinam ^a transmarinam, atque adventitiam, defuit? num, quia jus civile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, juris scientiam negligebat? At utroque in genere & laboravit, & ^b præstitit. Num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in rep. capeßenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator: idem facile ^c optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri, discive potuit, quod ille non cum investigarit, & scierit, tum etiam conscripserit.

136. Nunc contra plerique ad honores adipiscendos, & ad remp. gerendam nudi veniunt, atque inermes; nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit unus è multis, ^d effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut usum aliquem militarem, (^e quæ sane nunc quidem obsoleverunt) aut juris scientiam, (^f ne ejus quidem universi: nam ^g pontificium, quod est conjunctum, nemo discit) aut eloquentiam, quam in clamore, & in verborum cursu positam putant: omnium vero bonarum artium, denique virtutum ipsarum societatem, cognationemque non norunt.

^a Petitam à Græcis, qui ab Italis mari sejunguntur. ^b excelluit. ^c dux belli scientissimus. ^d præstantiorem se aliis haberi vult; si una aliqua dote præditus est. ^e quæ virtus bellica & usus militaris nunc jacens sine honore. ^f ne totius quidem juris. ^g jus de rebus divinis à pontificibus scriptum, quod est conjunctum cum jure civili.

¹ P. Crassi illius veteris] Cognomento Divitis, qui pontificis maximi munere functus est, & consulatum gessit anno U. C. DCLVIII. ante Christum excvi.

² Ti. Coruncanii] Hic etiam pontifex maximus fuit, & obiit anno U.

C. DCI. ante Christum CLIII. ut indicat Cicero in Catone.

³ Scipionis] Hic ille Scipio est Nasica Corculum, & ipse pontifex maximus, proavus Scipionis, qui Crassi gener fuit.

⁴ M. Catoni] Vide notas in Brutum.

137. Sed,

137. Sed, ut ad Græcos referam orationem, (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam ut virtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla repetenda) ¹ septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberentur, & vocarentur: hi omnes, præter ² Milesum Thalem, civitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cujus eloquentia literis instructior fuisse traditur, quam Pisistrati? qui primus ³ Homeri libros, confusos antea, sic ⁴ disposuisse dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut literis, doctrinaque præstaret.

138. Quid Pericles? de cujus dicendi copia sic accepimus, ut, cum contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, ^a severius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus, & jucundum videretur; ^b cujus in labris veteres comici, etiam cum illi male dicerent (quod tum Athenis fieri licebat) Leporem habitasse dixerunt; tantamque in eo vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non ^b clamator aliquis ^c ad clepsydram la-

^a Ejus oratio quamvis esset severior. ^b rhetorica magister imperitus.

¹ Septem fuisse dicuntur] Omnes illi, excepto Thale Milefio, omnium antiquissimo, suis civitatibus præfuerunt; Pittacus Mitylenæsis, Bias Prienensibus, Solon Atheniensibus, Cleobulus Lindii, Myson Chenensibus in Laconica, Chilo Lacedæmoniis. *Plato in Protagora*, &c. Floruerunt ab Olympiade XL. ad LVIII. sive ab anno ante Christi ortum DCXX. ad DCLVIII. *Diogenes*, &c.

² Milesum] Oriundum è Mileto nunc Melasso; ex Ptolemæo Cariz, ex Herodoto civitas est Ioniz. Quod in utriusque provincie sinibus sita sit, hinc orta fortasse geographorum æqualium dissensio, quorum alii, ut Mela, Strabo & Plinius, Miletum in Ionia; alii, ut Ptolemæus, in Caria collocant.

³ Homeri] De quo supra n. 57.

⁴ Disposuisse dicitur] Recte assensum hic sustinet Cicero; neque enim Pisistratum, sed ejus filium Hipparchum Homeri libros ordine disposuisse tradit Plato in Hipparcho.

⁵ Cujus in labris] Conviciis ac maledictis Periclem, ut refert Plutarchus in ejus vita, proscindebant comici poetæ Cratinus & Eupolis: hic nihilominus, auctore Tullio in Bruto n. 59. quam deam Græci vocant Πνθεα, Ennius Suadam, in Periclis labris sessitavisse scripsit. Vide notas in Brutum n. 27.

⁶ Ad clepsydram] Clepsydra, ἡ τῆς κλεψύδρας ὕδωρ, ab aqua furtim labente, appellata, vas est, inquit Suidas, angustissimo ore circa fundum, quod guttatim aqua defluente certum temporis spatium notabat, quo tempore non modo privatim declamabant rhetores, sed etiam in foro actor & reus æquali spatio perorabant. Eam consuetudinem invaluisse Romæ patet ex Plinii lib. 1. epist. ad Falconem; Athenis receptam ait Æschines in oratione contra Ctesiphontem. Εγγύτῃ γὰρ τὸ πρὸς πρῶτον ὕδωρ τῆς κλεψύδρας, τὸ δὲ δεύτερον ὕδωρ τῆς τοῦ γράφου κλεψύδρας. Infunditur prima aqua accusatori, secunda vero aqua reo.

trare docuerat, sed, ut accepimus, ¹ Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta annos praeuit Athenis, & urbanis eodem tempore, & bellicis rebus.

² Quid Critias? quid Alcibiades? ³ civitatibus suis quidem non boni, sed certe docti, atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis ⁴ Dionem Syracusum doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguae solum, verum etiam animi, ac virtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum ⁵ Timotheum, ⁶ Cononis, praestantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille ⁷ Lyſis Thebanum ⁸ Epaminondam, haud scio an summum virum unum omnis Graeciae? aut Xenophon Ageſilaeum? aut ⁹ Philolaum ¹⁰ Architas Tarentinus? aut ipse Pytha-

¹¹ *Crabato sua damnata effecerant, quippe qui fuerunt tyranni.*

¹ *Clazomenius*] Natus Clazomenis urbe Ioniae in Asia minore; Theveto Grina.

² *Dionem Syracusum*] Hic Platonis discipulus contra Dionysium Minorem tyrannum copias movit, eumque devicit, ad libertatem popularem vindicandam egregie multa manu & consilio gessit. Calippi opera à Zacynthis mercenariis perfide jugulatus est anno 3. Olymp. cvi. ante Christum cccxv. *Diodorus, Plutarchus & Cornelius Nepos.*

³ *Timotheum*] Qui dux Atheniensis bellicam gloriam doctrinae laude cumulavit. *Cornelius Nepos.* Ejus res praclare gestas inimici tribuebant fortune, quam depingebant urbes retibus inclusas ipsi offerentem: quod agre tulit Timotheus; ex quo tempore adversa ei ceciderunt omnia; adeo ut tandem ab insensato populo in exilium pulsus fuerit. *Plutarchus in Sylla.*

⁴ *Cononis*] Hic Atheniensis à Lyſandro Lacedaemoniorum duce bello superatus, voluntario se multavit exilio, & auxilio Artaxerxis Persarum regis,

à servitute patriam liberavit. *Cornelius Nepos.*

⁵ *Lyſis*] Tarentinus, cui praceptoris sic fuit deditus Epaminondas, ut adolescens tristem ac severum senem omnibus aequalibus suis in familiaritate anteposuerit. *Cornel. Nepos.* Floruit Olympiade circiter xcv. annis ante Christum cccc.

⁶ *Epaminondam*] De quo, ut & Xenophontes, & Ageſilao, jam supra diximus.

⁷ *Philolaum*] Philolaus Crotoniata philosophus Pythagoricus, teste Lactantio, tyrannidis affectata suspectus mortuus est: cujus tres libros decem milibus denarium emptos à Platone refert Gellius lib. III. cap. 17.

⁸ *Architas*] Philosophus Pythagoricus, Platonis à Dionysio necandi salutem asseruit; saepius populo praefectus est, sed mathematicis quam bellicis artibus multo clarior exstitit. Claruit annis ante Christum, circiter cccc. *Diogenes.*

goras

goras totam illam veterem ¹ Italiae Græciam, quæ quondam Magna vocitata est? Equidem non arbitror.

140. Sic enim video, unam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in rep. vellet excellere, fuisse doctrinam; quam qui acceperant, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuissent, & se ad dicendum quoque, non repugnante natura, dedissent, eloquentia præstitisse.

141. Itaque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quod ipse suas disputationes, à causis forensibus & civilibus, ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutavit repente totam formam prope disciplinæ suæ, versumque quendam de ² Philocteta paulo secus dixit. ³ Ille enim turpe sibi ait esse ⁴ tacere cum Barbaris: hic autem, cum Isocratem pateretur dicere, Itaque ornavit, & illustravit doctrinam illam omnem, rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. Neque vero hoc fugit sapientissimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio ⁵ doctorem accierit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & loquendi.

142. Nunc sive qui volet, cum philosophum, qui copiam nobis rerum, orationisque tradat, per me appellet oratorem licet; sive hunc oratorem, quem ego dico sapienti-

² Tacere Barbaris loquentibus.

¹ Italia Græciam] Vide notas ad lib. II. de Orat. n. 154.

² Philocteta] Philoctetes comes Herculis, à quo sagittarum ad excidium Troje fatalium hæres institutus est. Eorum una decidente graviter eo pede læsus, quo tumulum Herculis contra datam fidem monstraverat, Machaonis arte convaleuit.

³ Ille enim] Philocteten tragicus quidam poeta hoc fere versu loquentem inducebat,

Αἰχμήν σιωπῶν, βαρβάρων δ' ἰσὶν ἄνθρωποι.

Turpe est silere, & barbaros sinere loqui.

Quem versum paulatim sic immutabat Aristoteles.

Αἰχμήν σιωπῶν, δ' ἰσοπατέρων ἰσὶν ἄνθρωποι.

Turpe est tacere, & Isocratem sinere loqui.

Cum ex Isocratis iudo celeberrimos prodire vidisset Aristoteles pomeridianis horis, præcipere cepit artem oratoriam. Quintil. lib. III. cap. 3.

⁴ Doctorem accierit] Brevem Philippi epistolam, qua Aristoteli committit institutionem Alexandri, refert Gellius lib. IX. cap. 3. *Ἐπιστολὴν Ἀριστοτέλει καί πρὸς τὸν βασιλέα Ἰσίδωρον ἐν ᾗ φησὶν ὅτι τὸν φιλοσοφῶντα ἐκεῖνον τὸν ἀνδραγαθὸν αὐτὸς γυγνόντων ἑαυτοῦ γὰρ παύσειν ἐν τῷ τραγῳδίᾳ, καὶ ἀνδραγαθῶν ἄλλων ἐκταῖν δὲ ἡμῶν, δὲ τὸν ἀνδραγαθὸν διδάσκειν. Philippus Aristoteli salutem. Scito mihi natum, filium; multam igitur diis gratiam habeo, non tam quod natus sit puer, quam quod tua aetate natus sit. Spero enim ipsum a te educatum, & institutum, dignum fore & nobis, & negotiorum susceptione.*

am

am junctam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque^a infantiam ejus, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat; neque inscientiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quam stultitiam loquacem.

143. Sin quærimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controversia est: sin eos disjungent, hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia: quæ quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & cæteris silentium fuit.

144. Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, non possum queri, quod mihi videre aliud quiddam, & non id, quod susceperis, disputasse: ^b plus enim aliquanto attulisti, quam tibi esset tributum à nobis, ac denuntiaturum. Sed certe & hæ partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres; & eras ipse jam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras: cumque de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter, exigueque dixisses, duas tibi reliquas feceras; quemadmodum primum ornatè, deinde etiam aptè diceremus.

145. ^c Quo cum ingressus esses, repente te quasi quidam æstus ingenii tui procul à terra abripuit, atque in altum à conspectu pene omnium abstraxit; ^d omnemque rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti: (neque enim fuit tam exigui temporis) sed ^e apud hos quid profeceris, nescio; me quidem in Academiam totum compulisti: in qua velim sit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo adspexerit: sed etiam si est ali-

^a Orationis inopiam. ^b plura explicuisti, quam à te petieramus, & exponenda tribueramus. ^c quod cum inciperes exponere, subito impetus ingenii te impulit ad ea res tractandas, quas minime sperabamus. ^d differuisti de omnium rerum scientia. ^e nescio ex oratione tua quem fructum Cæsar & Sulpicius retulerint: ego quidem ita sum ea commotus, ut statim Academicorum omnem scientiam pernoscerem.

quanto ^a spissius, aut si ego sum tardior, profecto nunquam conquiescam, neque defatigabor ante, quam illorum ^b ancipites vias, rationesque, & pro omnibus, & contra omnia disputandi, percepero.

146. Tum Cæsar, Unum, inquit, me ex tuo sermone maxime, Crasse, commovit, quod eum negasti, qui non cito quid didicisset, unquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile ^c periclitari, & aut statim percipere ^d ista, quæ tu verbis ad coelum extulisti; aut, si non potuerim, tempus non perdere, cum tamen ^e his nostris possim esse contentus.

147. Hic Sulpicius, Ego vero, inquit, Crasse, neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quemquam desidero: vel me licet existimes desperare posse ista perdiscere; vel, id quod facio, contemnere. Mihi rerum forensium, & communium vulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam; ex qua ipsa tamen permulta nescio, quæ tum denique, cum causa aliqua, quæ à me dicenda est, desiderat, quæro. Quamobrem, nisi forte es jam defessus, & si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem, splendoremque pertinent; quæ ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem.

148. Tum Crassus, Pervulgatas res ^f requiris, inquit, & tibi non incognitas, Sulpici: quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? sed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breviter exponam tibi: censebo tamen ad eos, qui auctores, & inventores sunt harum sane minutarum rerum, revertendum.

149. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis; quorum primum nobis ratio ^g simpliciter videnda est, deinde conjunctæ: nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est; alius, qui ex continuatis, conjunctisque constat. Ergo utemur verbis aut iis, quæ propria sunt, & certa quasi vocabula rerum, pene una nata cum rebus ipsis; aut iis,

^a Difficilius. ^b rationes quibus in utramque partem disputatur. ^c experiri. ^d rerum omnium maximarum cognitionem. ^e mediocri Romanorum scientia. ^f quæ ad elocutionem pertinent. ^g in singulis verbis separatim sumptis, deinde in continuatu.

quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur; aut illis, quæ novamus, & facimus ipsi.

150. In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, ut ¹ abjecta, atque ² obsoleta fugiat; lectis, atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam, & sonans inesse videatur. Sed in hoc verborum genere priorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus: in quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimum.

151. Etiam hoc, quod vulgo de oratoribus ab imperitis dici solet, *Bonis is verbis*, aut *aliquis non bonis utitur*, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur: in quo non magna laus est vitare vitium, (quantum id est magnum) verum hoc quasi ³ solum quoddam, atque fundamentum est, verborum usus & copia bonorum.

152. Sed quid ipse ædificet orator, & in quo adjungat artem, id esse à nobis querendum, atque explicandum videtur. Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam, atque exornandam orationem; aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum.

153. Inusitata sunt, prisca fere, ac vetusta, & ab usu quotidiani sermonis jamdiu intermissa, quæ sunt ⁴ poetarum licentiae liberiora, quam nostræ: sed tamen ⁵ raro habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem. ⁶ Neque enim illud fugerim dicere, ut ⁷ Coelius, *Qua tempestate Pænus in Italiam venit: nec prolem, aut sobolem, aut effari, aut ⁸ nuncupari, aut ⁹ ut tu soles, Catule, non rebar,*

^a Sedes ac fundamentum elocutionis. ^b aliquando. ^c non abstinendum mihi esse putem ab hoc vocabulo, quo Coelius Antipater usus est.

¹ Abjecta] Verba villia ac sordida, quibus sæpe utuntur comici & satyrici. Observat tamen Quintilianus lib. viii. cap. 3. vim rebus aliquando ipsa rerum humilitate asserri. ut cum dixit in Pisonem Cicero, cum tibi tota cognatio in sarraco advebatur, incidit in sordidum nomen, quo contemptum auxilium hominis, quem destrutum volebat. Et alibi, caput opponit cum eo consensans.

² Obsoleta] Ridicule nescio quis apud Gellium lib. xi. cap. 7. cum vellet dicere inopia quendam miseroque victu vivere, & fursureo pane vesci, & vini facem potare; Hic, inquiebat, eques Romanus apudam edit, & flocos bibit.

Obsoleta aliquando Tullius adhibuit, præcipue in epistolis, Raudusculum; muginari, aueruntato, stricari, nofinabundus, &c. Consule Gellium lib. i. c. 19.

³ Poetarum licentia] Plurima inusitata adhibet Virgilius; olli, suat, aulai, quianam, &c.

⁴ Coelius] De quo in notis ad lib. ii. de Orat. n. 34.

⁵ Nuncupari] Nuncupo & opinor verba cæteris modis ac temporibus maxime communis, ut ex hoc loco patet, vix usitata erant, hoc in prima persona imperfecti indicativi, illud in presenti infinitivi passivi.

⁶ Ut tu soles] Non rebar; dixit Catullus

aut opinabar; & alia multa, quibus loco positis, grandior, atque antiquior oratio sæpe videri solet.

154. ¹ Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt: vel conjungendis verbis; ut hæc,

² *Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat.*

³ *Num non vis hujus me versutiloquas malitias?*

Videtis enim & versutiloquas, & expectorat, ex conjunctione facta esse verba, non nata. Vel sæpe sine conjunctione verba novantur; ⁴ ut ^c ille Ennius, *Dii genitales*; ut, ^d *Baccarum ubertate incurvescere.*

155. Tertius ille ^e modus transferendi verbi late patet, quem necessitas genuit, ^e inopia coacta, & angustis; post autem delectatio, jucunditasque ^f celebravit. Nam ut vestis frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi coepta est ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: sic verbi translatio ⁷ instituta est inopiæ causa, frequentata de-

^a Tunc timor mihi consternato adimit omnem sapientiam ex pectore. ^b nonne vis me cavere ab hoc, qui fraudulentiis verbis mihi malum machinatur? ^c ille poeta. ^d multitudine fructuum incurvari. ^e propter penuriam verborum propriorum. ^f frequentatorem reddidit.

lus supra num. octogesimo secundo.

¹ Novantur] Novari posse verba testis est locuples Horatius in Arte,

— licuit semperque licebit

Signatum prasente nota procedere nomen. Multa in Latium inveniunt vocabula Tullius, quæ ne statim offendant aures, præposito verbo solet emollire. *Ista beatitas, siue beatitudo dicenda est, utrumque omnino durum est, sed usu mollienda nobis verba sunt.* lib. 1. de Nat. Deor. n. 95. Confugis ad aequilibratam: sic enim trochæus, si places, appellemus. ibid. n. 110. Carentem omni qualitate (faciamus enim tractando usitatus hoc verbum & tritius.) lib. 1. Acad. Quæst. n. 27. Id autem visum cum ipsum cerneretur, comprehensibile: feretis hoc? Nos vero, inquam; quoniam enim modo ualde hæc dicere? ibid. n. 41. Scite prænino Fabius libro 1. capite 6. *Ut novorum verborum optima erunt maxime vetera, ita veterum maxime nova.*

² Tum pavor] Versus hic ex Ennio citatur lib. 14. Tusc. Quæst. n. 19.

³ Num non vis] Desumptus ex alio vetere poeta versus.

⁴ Ut ille Ennius, *Dii genitales*] In maxima lectionum varietate facilius est sortiri, quam certo conjicere quid recte dicas. Habent editiones alie, ut *ille sensus disertus indigenitalis*; alie, ut *illud disertis sensus dii genitales*; alie, ut *ille senius, ut dii genitales*; alie, ut *illud senium disertum*. Alie aliud etiam exhibent: nos lectioni Turnebi adhaerimus; similis est enim Ennii versus, *Jupiter in calo cum diis genitalibus avum*

Degit.

⁵ Baccarum] Baccæ sunt fructus variorum generum, lauri, olive, myrti & aliorum hujusmodi.

⁶ Modus transferendi] De verbis translatis siue metaphora ejusque legibus hic fuisse & egregie disputare Crassus incipit. Est autem metaphora vox à propria significatione translata ad alienam, propter similitudinem.

⁷ Instituta est inopia causa] Quia necessitatis causa usurpantur ea quodque rectius dici, quam utraque, auctoribus Porphyrio, Tyrio & Demetrio, sentit Vossius.

N n

lectionis.

lectionis. Nam *gemmare vites, luxuriam esse in herbis, letas segetes*, etiam rustici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo.

156. Ergo hæ translationes quasi mutationes sunt, cum, quod non habeas, aliunde sumas. Illæ paulo audaciōres, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid arcessunt: quarum ego quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera ponam?

157. ^a Similitudinis est ad verbum unum contracta brevitās, quod verbum in alieno loco, tanquam in suo, positum, si agnoscitur, delectat; ² si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ ³ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

———— ⁴ *Inhorrescit mare,*
Tenebræ conduplicantur, noctisque & nubium occæcat
nigror,
Flamma inter nubes coruscat, cælum tonitru contremitt,
^c *Grando mista imberi largifluo sabita præcipitans cadit,*
Undique omnes venti erumpunt, sævi existunt turbines,
Fervit æstu pelagus —————

Omnia fere, quo essent clariora, translatis per similitudinem verbis dicta sunt.

158. Aut ⁵ quo significetur magis res tota, siue facti ali-

^a Translatio, seu metaphora, est similitudo, qua breviter uno verbo exprimitur. ^b nigror noctis & nubium intuentes veluti cæcos reddit, ac lucem eripit. ^c grando cum ingenti pluvia præcipitans repente ruit.

¹ *Qua non inopiam indicant*] Tales sunt hæ translationes significantiores; ² *plumbeum pugionem*! lib. 1v. de Finib. n. 28. dicere potuit ô infirmum argumentum! Cum enim sit campus in quo possit exultare oratio, cur eam in tantis angustias & in Stoicorum dumeta compellimus. Academ. Quæst. lib. 1v. num. 112.

² *Si simile nihil habet*] Haud scio an quisquam hanc Solini in proœmio translationem probet, libri non tam brachæi eloquentia præferant, quam fermentum cognitionis. Quotus enim quisque Solini mentem assequatur, qui censeret oportere libros potius esse longos &

spissos ad intelligentiam lectoris, quam breves ac tenues ad ostentationem ingenii paucis multa complectentis?

³ *Aut clariorem faciunt rem*] Id præcipue cavendum est, ne id quod similitudinis gratia ascrivimus, aut obscurum sit, aut ignotum. debet enim quod illustrandæ alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo quod illuminat. Quintil. lib. viii. cap. 3.

⁴ *Inhorrescit mare*] Hos esse Pacuvii versus scribit Cicero lib. 1. de Divinat. num. 24.

⁵ *Quo significetur magis*] Necessitate nos durum hominem aut asperum dicimus. Non enim proprium erat, quod daretur

cujus, sive consilii; ut ille, qui ^a occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis, similitudine ipsa indicat,

^b *Quandoquidem iste* ¹ *circumvestit dictis, sepi sedulo.*

Nonnunquam etiam ^c ² brevitās translatione conficitur; ut illud, *Si telum manu fugit*. Imprudentia teli emissi brevius propriis verbis exponi ³ non potuit, quam est uno significata translato.

159. Atque hoc in genere persæpe mihi admirandum videtur, quid sit, quod omnes translatis, & alienis magis delectantur verbis, quam propriis, & suis. Nam si res suum nomen & proprium vocabulum non habet, ut ⁴ *pes* in navi, ut ⁵ *nexum*, quod per libram agitur, ut in uxore ⁶ *divortium*; necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant.

160. Id accidere credo, vel quod ingenii specimen est quoddam, transilire ante pedes posita, & alia longe repetita sumere: vel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quæ maxima est delectatio: vel quod ^d singulis verbis res ac totum simile conficitur: vel quod

^a De industria utentem obscura ratione. ^b quandoquidem iste obscure loquitur, & mentem tegit. ^c ideo brevis est oratio, quia metaphorica. ^d uno eodemque verbo videt is, qui audit, & rem quæ metaphorica voce significatur, & alteram rem unde similitudo sumpta est, qua brevitate delectatur; ut cum lupus pro prædone dicitur.

remus his affectibus, nomen. Jam incensum ira, & inflammatum cupiditate, & lapsus errore significandi gratia. Nihil horum suis verbis, quam his accersitis magis proprium erat. Quintil. lib. viii. cap. 6.

¹ *Circumvestit*] Circumvestit, verbum translatum à corporis partibus quæ teguntur, sepi, ab agris aut oppidis quæ circumcinguntur.

² *Brevitas*] Simile est illud Tullii lib. i. de Nat. Deor. num. 104. *Quidquid horum attigeris, ulcus est. ita male instituta ratio exitum reperire non potest.* Nonnisi fufius dicere potuit, quidquid ad propugnandam deorum inertiam ex Epicuri mente dixeris, absurdum & ineptum erit.

³ *Non potuit*] Dicit enim verbis propriis debuisset, telum manu impru-

denter emissum est.

⁴ *Pes in navi*] Funes quibus antennæ velis instructæ demittebantur attollebanturque, vocabant rudentes: qui vero ex utroque infimo veli angulo pendeabant, dicebant pedes, quorum usus erat in captando vento. Virg. v. Æneid. *Una omnes fecere pedem.*

⁵ *Nexum*] Vide notas in Topica in quibus quæ ad jus civile pertinent explicamus. & quæ jam diximus ad lib. i. de Orat. n. 173.

⁶ *Divortium*] Divortia sunt, inquit Isidorus, flexus viarum, sive viæ in diversa tendentes: aquarum divortia locus est, unde aquæ duas in partes divisæ incipiunt defluere. Translatione divortium tunc est, quando vir & uxor separantur.

omnis translatio, quæ quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos admovetur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus.

161. Nam & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis, sunt ducta à cæteris sensibus. Illa vero oculorum multo acriora, quæ ponunt pene in conspectu animi, quæ cernere & videre non possumus. ¹ Nihil est enim in rerum natura, cujus nos non in aliis rebus possumus uti vocabulo & nomine: unde enim simile duci potest, (potest autem ex omnibus) indidem verbum unum, quod similitudinem continet, translatum, lumen affert orationi.

162. Quo in genere primum fugienda est dissimilitudo.

— ² Cæli ingentes fornices.

Quamvis sphaeram ^b in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in sphaera fornicis similitudo non potest inesse.

— *Vive Ulysses, dum licet:*

Oculis postremum lumen ³ radiatum rape.

Non dixit, *cape*, non, *pete*: haberet enim moram sperantis diutius esse sese victurum; sed *rape*: hoc verbum est ad id aptatum, quod ante dixerat, — *dum licet*.

163. Deinde videndum est, ⁴ ne longe simile sit ductum.

^a Odoratu, tactu, auditu, gustatu. ^b in theatrum, ut populo probaret metaphoram suam non esse viciolam.

¹ Nihil enim est in rerum natura] A quibuslibet rebus peti posse metaphoras inductione fuisse probat Vossius. à divinis, *Deus illa nosse* Plato lib. iv. ad Attic. epist. 16. A cælestibus, Ciceroni *cælestissimum* ac tribuit Paternulus. Ab elementis, Virgil. Georg. II.

— *foribus domus alta superbis*
Mans salutatantum totam vomis adibus
undam.

A meteoris, *nubeculam frontis* Cic. A plantis & mixtis, *Olli robur & as triplex* circa positus erat. Horat. Ab animalibus, *caput canis*. Cic. *ventrem facit paries*. Alphenus. Ab hominibus, *latus segetes*. Virgil. Ab artificialibus, Apionem mundi *Cymbatum* vocabat Tiberius; Longinum Eunapius, & *Cassius* *imphox* à *vicina* *tur* *purior*, *bibliothecam* *vivam*, & *am* *hulans* *musum*.

² Cæli ingentes fornices] Non adeo vituperanda videtur, præsertim in carmine, hæc translatio, quæ vulgi sententiae accommodata est. Vix aliquid similitudinis in hac Plauti metaphora de famelico reperias in Curculione Actu II. scena III. *Lippiunt fauces fame*. an quod famelicis saliva faucibus inherens lippitudinem oculorum imitari videtur?

³ Radiatum] Muretus lib. xi. var. lect. cap. 9. putat legendum *radiantis*, quo nomine solem appellabant veteres poëta.

⁴ Ne longe simile sit ductum] Quale est teste Quintiliano lib. viii. cap. 6. istud Furii Bibaculi,

Jupiter hybernas cana nive confusus
Alpes,

¹ Syrtim

¹ *Syrtem patrimonii, scopulum libentius dixerim.* ² *Charyb-
dim bonorum, voraginem potius* : facilius enim ad ea, quæ
visa, quam ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur.
Et, quoniam hæc vel summa laus est verbi transferendi, ut
sensum feriat id, quod translatum sit, ³ fugienda est omnis
turpitudine earum rerum, ad quas eorum animos, qui audi-
unt, trahet similitudo.

164. Nolo morte dici Africani *castratam* esse remp. no-
lo *stercus curiæ* dici ⁴ *Glauciam* : quamvis sit simile, tamen
est in utroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse
⁵ aut majus, quam res postulet ; *Tempestas* ⁶ *comissionis* :
⁶ aut minus ; *comissatio tempestatis*. Nolo esse verbum angu-
stius id, quod translatum sit, quam illud proprium, ac suum.

—— ⁷ *Quidnam est, obsecro ?* ⁸ *quid te adiri abnutas ?*
Melius esset, *vetas, prohibes, absterres* : quoniam ille dixerat,

—— ⁹ *Illico istic,*

Ne contagio mea bonis, umbræ obfit.

165. Atque etiam si vereare, ne paulo durior translatio
esse videatur, ¹⁰ mollienda est, præposito sæpe verbo ; ut si

^a *Immoderati convivii.* ^b *prohibes ne te conveniam.* ^c *an times ne ego tanquam
aliqua pestis bona tua contagione inficiam, vel umbra instar arbores tuas ac fruges
ladam, & ab iis tolem prohibeam.*

¹ *Syrtem*] Syrtis sunt non modo lo-
ca in mari Libyco periculossima, sed
etiam hæc regiones Africæ continentis,
quarum regionum fauces ventis arenas
excitantibus pro diversa tempestate
mutantur ; arenis, quemadmodum in
mari Libyco, modo subsidentibus, mo-
do horrendam ad altitudinem assurgen-
tibus. Auctor est Solinus iis in locis
viatores iter sideribus dirigere. Duplex
est Syrtis ad Africam ; major hodie
dicitur *les Seiches de Barbarie*, minor
Golphe Capes.

² *Charybdim bonorum*] Quam simi-
litudinem hic improbat Tullius, ad-
hibuit orationis æstu abreptus Philip-
pica II. n. 67. *Quæ Charybdis tam va-
rax ? Charybdis dico ? quæ si fuit, ani-
mal unum fuit : Oceanus, medius fidius,
vix videtur tot res tam dissipatas, tam
distans in locis pastas, tam cito ab-
sorbere potuisse.* Charybdis autem est in
trecto Siculo periculossima vorago.

³ *Fugienda est omnis turpitudine*] Re-

de quidem sentinam reipublicæ dixit
Cicero, fœditatem hominum signifi-
cans : ac minime probandum est illud
veteris oratoris, *persecutissi reipublica vo-
micas.* i. e. improbos castigasti.

⁴ *Glauciam*] C. Servilius Glaucia
scurra ridiculus, quæstor fuit anno U.
C. DCXLIV. ante Christum ex.

⁵ *Aut majus*] Quale est imperare
remo, quod apud Euripidem à Tele-
pho dictum jure arguit Aristoteles lib.
III. Rhet. cap. 2.

⁶ *Aut minus*] Ut si quis editum &
asperum locum verrucam vocet cum
Catone apud Gellium lib. III. cap. 7.

⁷ *Quidnam est obsecro*] Versus ex
Atreo Attii, ut colligitur ex lib. III.
Tuscul. Quæst.

⁸ *Mollienda est*] Translatio durior
solet etiam epitheto molliiri: tonitru du-
rius dixeris tubam; adde cum Tryphio-
doro cœlestem, *ἰσχυρίαν κάλυψα*, duri-
ties omnis tollitur.

olim

olim M. Catone mortuo, *pupillum* senatum quis relictum diceret, paulo durius; sin, *ut ita dicam, pupillum*, aliquanto mitius est. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse; atque ut ^a precario, non vi, venisse videatur.

166. ^b Modus autem nullus est florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam ^c illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut ^d aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

— ² *Neque me patiar iterum
Ad unum scopulum, & telum classem Achivum offendere.*
Atque illud,

*Erras, erras: ³ nam exsultantem te, & praesidentem tibi
Repriment valida legum habena, atque imperii ^d insistent
jugo.*

167. Sumta re simili, verba ejus rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quae dicuntur ^e aenigmata. Non est

^a Precibus adhibitis. ^b tropus in singulis verbis nullus est metaphora praestantior. ^c allegoria qua ex metaphora ducitur, constat ex pluribus metaphoris, estque veluti continuata metaphora. ^d submittent.

¹ Aliud dicatur] Cum tropus nihil aliud sit quam imaginis & vocis à propria significatione ad alienam translatio, certe quisquis illum adhibet, necessario aliud dicit, aliud intelligit. Cum orator aliud dicit, aliud intelligit prope idem, tropus est synecdoche, qua pars pro toto, totum pro parte sumitur. *Mucrones eorum à jugulis nostris rejecimus.* III. Catilinaria. *Mucrones*, id est, gladios. Cum aliud dicit, aliud intelligit mutuo dependens, metonymia est, qua ex causis effecta significantur, & vicissim. *Vitemus linguas hominum.* Cic. i.e. sermones. Cum aliud dicit, aliud oppositum intelligit, ironia est. *O praclarum, ut alunt, custodem ovium lupum!* III. Philipp. n. 27. Denique cum aliud dicit, aliud simile intelligit, metaphora est, de qua hic agitur, quae continuata vocatur allegoria. Unum sit instar omnium hoc Tullii exemplum ex Pisoniana n. 20. *Neque fui tam timidus, ut qui in maximis turbinibus ac*

fluctibus reip. navem gubernassem, salvamque in portu collocaissem, frontis tua nubeculam, tum collega tui contaminatum spiritum pertimescerem. Alios ego vidi ventos: alias prospexi animo procellas: aliis impendentibus tempestatibus non cessi, sed his unum me pro omnium salute obtuli.

² *Neque me patiar*] Verba veteris poetae, quorum proprius est hic sensus: non me iterum exponam periculo, deducta allegoria fortasse à discrimine quod ad promontorium Caphareum adiit classis Graecorum, & à telis pestiferis quae in Graecos Apollo immisit.

³ *Nam exsultantem*] Sumpta ab eoque metaphora significatur arrogantiam alicujus coercendam esse.

⁴ *Aenigmata*] *Ἄρò τῶ ἀνι-στροφ. obscure loquens*, dicitur aenigma, estque allegoria obscurior. Quo in genere eleganter & erudite ludit Ausonius Epist. IV. ad Theonem,

autem in verbo ^a modus hic, sed in oratione, id est, in continuatione verborum. Ne illa quidem ^b traductio, atque immutatio, in verbo quandam fabricationem habet, sed in oratione,

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro *Afris* est sumta *Africa*. Neque factum verbum est; ut,

—— *Mare saxifragis undis* :

neque translatum; ut, —— *Mollitur mare* : —— sed ornandi causa ^c proprium proprio commutatum,

Desine Roma tuos hostes ——

Et,

—— *Testes sunt campi magni.* ——

Gravis est modus in ornatu orationis, & sæpe sumendus : ex quo genere hæc sunt ; ^d ¹ *Martem belli esse communem* ; ² *Cererem* pro frugibus ; ³ *Liberum* appellare pro vino ; *Neptunum* pro mari ; *curiam* pro senatu ; *campum* pro comitiis ^e ; ⁴ *togam* pro pace ; *arma ac tela* pro bello.

168. Quo item in genere & virtutes, & vitia ^f pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur : ⁵ *Luxuries* quam in domum

^a Tropus. ^b metonymasia & hypallage à Græcis dicta. ^c ut Africa pro Afris ponitur &c. ^d aleam belli. ^e quæ habentur in campo Martio. ^f pro hominibus eo virio laborantibus, ut avaricia pro avaris.

*Aus adsit interpres tuus,
Ænigmatum qui cognitor
Fuit meorum, cum sibi
Cadmi nigellas filias,
Melonis albam paginam,
Notasque furva sepia,
Cnidiosque nodos prodidit.*

Nigellæ filix sunt literæ, quas in Græciam attulit Cadmus : Melonis alba pagina, papyrus Nilotica : Nilus olim Melo, teste Festo : atramentum quod è sepix succo conficiebant, appellat notas furvæ sepix, & nodos Cnidios calamos scribendo idoneos, è quibus Cnidii præstantiores erant cæteris. Raro sunt ab oratoribus adhibenda ænigmata, quippe quæ inter dicendum auditorum sensum etiam acutissimorum sæpe transvolent : usus est tamen Cicero pro Fonteio specie quadam ænigmati in Pletorium, quod refert Quintilianus. *Mater tua dum vixit, ludum, postquam mortua est, magistros habuit.* Dum viveret suspecta erat libidinis;

postquam mortua est, ejus bona hæc subjecta sunt.

1 *Martem*] Ut Vulcanum pro igne, Martem pro bello dicere eruditionem redolet, inquit Fabius lib. viii. cap. 6. ita Libeum & Cererem pro vino & pane licentius aliquis usurpaverit. Quos amissimus cives, eos Martis vi perculit, non ira victoria. Cicero pro Marcello.

2 *Cererem*] Tritum est illud Terentii in Eunuchio Actu iv. scena v. *Sine Cerere & Libero friget Venus*, i. e. subtrahito pane & vino intemperantia minuitur.

3 *Liberum*] Egregie Valer. Maxim. lib. II. cap. 1. Proximus à Libero patre intemperantia gradus ad inconcessam Venere esse consuevit.

4 *Togam*] Cedant arma toga, sic Tullius pacem præferendam esse significabat.

5 *Luxuries*] Quatuor exempla consequuntur nullo inter se nexu conjuncta.

irrupit ;

irrupit; &, Quo *Avaritia* penetravit; aut *Fides* valuit; *Iustitia* confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cum, inflexo, commutatoque verbo res eadem enuntiatur ornatius: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, ^a aut ex parte totum; ut, pro ædificiis cum *parietes*, aut *tecta* dicimus: aut ex toto partem; ut, cum unam turmam, *equitatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures,

At Romanus homo, tamen etsi res bene gesta est, Corde suo trepidat: ———

aut ^a cum ex pluribus intelligitur unum,

² *Nos sumus Romani, qui fuimus ante Rudini.*

^b aut quocunque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est.

169. ³ Abutimur sæpe etiam verbo, ^c non tam eleganter, quam in transferendo; sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter; ut cum *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo dicimus. Verum ^d illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, ^e sunt translata quodammodo.

170. Ita fit, ut omnis singulorum verborum virtus, atque laus, tribus existat ex rebus; si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum vel conjunctione, vel novitate; in quo item ^f est auribus, consuetu-

^a Cum unus homo de se loquitur quasi plures essent. ^b cum aliud quidlibet intelligitur, non ut ipsa verba videntur significare in certo genere sumpta, sed ut is, qui dicit, sentit ipse, ac significat. Sic ad significandum bellum adhibentur verba, quæ procellam ac tempestatem significant. ^c non tam eleganti modo, quam cum adhibetur translatio. ^d hæc omnia non singulis verbis continentur, sed oratione perpetua. ^e habent aliquid metaphora. ^f videndum est ne aures & consuetudo offendantur.

1 Aut ex parte totum] Est hæc synecdoche, de qua paulo ante n. 166.

2 Nos sumus] Non dubitat Lipsius lib. v. Lect. cap. 2. quin hic sit Ennii versus sibi data civitate gratulantis. Varie sunt lectiones, *Nos sumus Romani, qui fuimus Rutuli.* aliter *Rutilli.* Rectius *Rudini* à *Rudiis* urbe Calabriae, ex qua oriundus fuit Ennius. Ergo qui hæc fecerat, *Rudium hominem* Ennium majores nostri in civitatem receperunt.

Cicero pro Archia n. 21. Ut versus confitetur, pro *fuimus* lege *fuimus*.

3 Abutimur] Catachresis seu abusus vocis est, quæ verbi alicujus significationem durius dessectimus ad aliam longe à propria recedentem: ita parricida dicitur interfector matris aut sororis; calamus sumitur vulgo pro penna, cum ille arundine fiat, hæc avium sit propria.

dinique

dinique parcendum : aut translatum ; quod maxime, tanquam stellis quibusdam, notat, & illuminat orationem.

171. Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam, formamque desiderat. Collocationis est componere, & struere verba, sic, ut neve asper eorum concursus, ¹ neve ² hiulcus sit, sed quodammodo ³ coagmentatus, & lævis. ⁴ In quo lepide soceri mei persona luit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius ;

^d *Quam lepide lexeis composuæ ? ut ² tesserae omnes Arte pavimento, atque ³ emblemata ⁴ vermiculato.*

Quæ cum dixisset in Albucium illudens, ne ^a me quidem abstinuit,

Crassum habeo generum, ^c ne ⁵ rhetoricotero⁶ tu sis.

Quid ergo ? ^f iste Crassus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit ? idem illud scilicet, ut ille voluit, & ego vellem, melius aliquanto, quam Albucius : verum in me quidem luit ille, ut solet.

172. Sed est tamen hæc collocatio conservanda verborum, de qua loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ lævem, quæ æquabiliter fluentem. Id assequemini, si verba extrema cum consequentibus primis ita jungetis, ut ⁶ ne aspere concurrant, ^g ⁷ neve vastius diducantur.

^a Hianti & aperto ore pronunciandus. ^b concursus vocum sit recte cohærens, & aquabilis. ^c in quo genere facete jocatus est, qui jocandi peritissimus erat, Lucilius, in quadam latorya loquentem inducens Mucium Scævola socerum meum, à quo Albucius accusatus erat de pecuniis repetundis. ^d verba tua, o Albuci, quam eleganter sunt composita ! ita sunt coagmentata, ut in pavimento inter se conferta sunt ex arte tesserae & emblemata. ^e ne glorieris esse te meliorem oratorem. ^f quorsum hic appellatur Crassus, qui non sum ex eorum numero qui verba omnia eleganter coagmentant ? contendo illud tamen efficere quod ille voluit, sed vellem melius quam Albucius. ^g neque ore nimium aperto pronuncianda sint.

¹ Neve hiulcus] Qualis est in his locutionibus, Persarum rex Xerxes.

² Tessera] Ut & tessellæ, laterali sunt, seu lapides quadrati.

³ Emblemata] Ἀπὸ τῆς ἐμβέλειος, ab immittendo dicta sunt emblemata, frusta quædam lignea, eburnea, &c. quæ rei alicujus v. g. floris aut animalis effigiem habent ; quæ frusta interferuntur & immittuntur ad ornatum in pavementis, abacis, &c.

⁴ Vermiculato] Ornamentis, quasi

vermiculis, variato & distincto. Plinius lib. xxxv. cap. 1. vermiculatis ad effigies rerum & animalium crustis.

⁵ Rhetoricotero⁶] Vox Græca ῥητορικώτερος, artis rhetorica peritior, s. eliditur more antiquo, ut sibi versus constet.

⁶ Ne aspere concurrant] Ut si quis dicat, Xerxis exercitus.

⁷ Neve vastius, &c.] Quod accidit cum litera a crebrius recurrit, ut si quis dicat, Frugifera regna Asia.

O o

173. Hanc

173. Hanc diligentiam subsequitur ^a modus etiam, & forma verborum; quod jam vereor ne huic Catulo videatur esse puerile. ^b Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est, ^c numeros quosdam, nobis esse adhibendos putaverunt: interpirationis enim, non defatigationis nostræ, neque ^d librariorum notis, sed verborum, & sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt: idque princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis, atque atque aurium causa (quemadmodum scribit discipulus ejus Naucrates) numeris adstringeret.

174. Namque hæc duo, ^a musci, qui erant quondam iidem poëtæ, ^d machinati ad voluptatem sunt, versum, atque cantum; ut & verborum numero, & vocum modo, delectatione vincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum conclusionem, quoad orationis severitas pati possit, à poëtica ad eloquentiam traducenda duxerunt.

175. In quo illud est vel maximum, quod ^a versus in oratione si efficitur conjunctione verborum, vitium est; & tamen eam conjunctionem, sicuti versum, ^d numerosè cadere, & quadrare, & perfici volumus: neque est ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ignaroque distinguat, quam quod ille rudis incondite fundit, quantum potest, & id, quod dicit, spiritu, non arte, determinat; orator autem sic illigat sententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, & ^c adstricto, & soluto.

^a Numerus in oratione. ^b antiqui voluerunt in oratione esse periodos, versuum instar, certis verborum finibus comprehensas, ut in pronuntiatis interspiraret orator, nec defatigaretur. ^c eorum qui libros describunt. ^d excogitarunt.

1 Numeros quosdam] Hic de numeris ac periodis breviter disserit, quod argumentum cum uberius tractet in Oratore, eo notas rejicere satius est. hoc obiter tantum dixerim, numerum esse idoneum sententiæ sonum, qui ex dispositione partium oritur.

2 Musci qui erant, &c.] Hoc aperte Quintilianus testatur lib. 1. cap. 10. Quis ignorat muscen tantum jam illis antiquis temporibus non studii modo, verum etiam venerationis habuisse, ut iidem musci, & vates, & sapientes judicaren-

tur? mittam alios; Orpheus, & Linus, &c.

3 Versus vitium est] In quod tamen non semel incidit ipse Cicero, ut in notis ad Oratorem observabimus n. 189.

4 Numerose cadere] Est orationem eo modo desinere, qui placeat eruditæ auribus; quadrare, undecunque expolitam sibi constare.

5 Adstricto.] Oratio numerosa & adstricta & soluta simul dicitur: adstricta quidem, quod certo verborum ambitu comprehensa non vageretur sermonis instar, quem naturalis impetus sine lege effundit:

176. Nam ^a cum vinxit modis, forma & relaxat, & liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata sint quasi certa aliqua lege versus, neque ita soluta, ut vagentur. Quoniam igitur modo ^b tantum munus insitemus, ut arbitremur nos hanc vim numeroſe dicendi conſequi poſſe? Non eſt res tam difficilis, quam neceſſaria: nihil eſt enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile ſequatur, quocumque ducas, quam oratio. ^c Ex hac verſus, ex eadem diſpares numeri conſiciuntur.

177. ^d Ex hac hæc etiam ſoluta variis modis, multorumque generum oratio. Non enim ſunt alia ſermonis, alia contentionis verba; neque ex alio genere ad uſum quotidianum, alio ad ſcenam, pompamque ſumuntur; ſed ea nos ^e cum jacentia ſuſtulimus è medio, ſicut molliffimam cæram, ad noſtrum arbitrium formamus, & fingimus. Itaque tum graves ſumus, tum ſubtiles, tum medium quiddam tenemus: ſic inſtitutam noſtram ſententiam ſequitur orationis genus; idque ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum mutatur, & vertitur.

178. Sed ut in pleriſque rebus incredibiliter hoc natura eſt ipſa fabricata; ſic in oratione; ut ea, quæ maximam utilitatem in ſe continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel ſæpe etiam venuſtatis. Incolumitatis, ac ſalutis omnium cauſa videmus hunc ſtatum eſſe hujus totius mundi, atque naturæ, rotundum ut cælum, terraque ut media ſit, eaque ſua vi, ^f nutuque teneatur; ^g ſol ut circumferatur, ut accedat ad brumale ſignum, & inde ſenſim aſcen-

^a Cum orator numeris orationem aſtrinxit, eandem ſolvit & liberat forma verſus, evitatis pedibus quibus conſicitur. ^b rem tantam perſiciemus. ^c ex iſdem verbis ſit verſus, & oratio metri legibus ſoluta. ^d ex verbis quibus conſtat oratio ſoluta, ſi variis modis coagmententur, oritur ſtilus diverſus, humilis, mediocris, grandiloquus: non enim ſunt alia voces ſermonis quotidiani, alia diſtinctionis forenſis. ^e cum à ſermone communi ſumpſimus. ^f nixu ſuo conglobata, partibus omnibus ad centrum nitentibus.

effundit: ſoluta vero, quod non præſcriptis pedibus verſuum more vincitur.

1 Ex hæc verſus] Exemplo ſit ille Horatii verſiculus,

Sperne voluptates, nocet emptæ dolore voluptas.

immuta verborum ordinem, evaneſcet forma verſus. Voluptates ſperne, dolore

voluptas emptæ nocet.

2 Sol ut circumferatur] Conversionem annuam in zodiaco ſol conſicit diebus 365. horis 5. minutis 49. Cum circumſum attigit æquatoris 23. ſeptembris, ſenſim accedit ad hybernũ capricorni ſignum, indeque 23. decembris regreditur ad nos verſus æquatorem; & tandem cancri ſignum 22. Junii ingreditur.

dat in diversam partem ; ut ¹ luna accessu, & recessu suo solis lumen accipiat ; ut eadem spatia ² quinque stellæ dispari motu, cursuque conficiant.

179. Hæc tantam habent vim, ut paulum immutata coherere non possint ; tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatio. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam cæterarum animantium formam, & figuram : nullam partem corporis sine aliqua necessitate affectam, totamque formam quasi perfectam reperietis arte, ³ non casu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam, conservandamque naturam ? nusquam tamen est ulla pars, nisi venusta.

180. Linquamus naturam, artesque videamus. Quid tam in navigio necessarium, quam latera, quam ⁴ carinæ, quam prora, quam puppis, quam antennæ, quam vela, quam mali ? quæ tamen hanc habent in specie venustatem, ut non solum salutis, sed etiam voluptatis causa, inventa esse videantur. Columnæ & templa, & porticus sustinent ; tamen habent non plus utilitatis, ⁵ quam dignitatis. ⁶ Capitolii fastigium illud, & cæterarum ædium, non venustas, sed neces-

¹ Luna accessu] Luna lumen omne suum à sole mutuatur, & pro vario accessu & recessu videtur à nobis modo pleno orbe, modo dimidiato illuminata, modo densis involuta tenebris fugit visum. Est nihilominus media sui parte, quæ à sole respicitur, semper illustrata. Nos partem illam, cum luna soli subijciatur in Syzygia, videre non possumus ; ut abs sole recedit primum curvata in cornua, tum æqua portione divisa ; cum omnino soli adversa opponitur, ab eoque distat 180. gradibus, nobis lucet orbe pleno, ut ex optices legibus patet. Conversio lunæ in zodiaco mensem efficit, qui duplex est, alter periodicus, quo uno circuitu totum decurrit zodiacum diebus 27. horis 7.43'. alter synodicus, quo non modo perlustrat zodiacum, verum etiam alios viginti septem circiter gradus emetitur, ut iterum cum sole conjungatur, qui mensis dies 29. horas 12. 44'. completitur.

² Quinque stella] Quinque planetæ in zodiaco circuitum absolvunt, alii a-

lio temporis intervallo. Qui sunt modo infra, modo supra solem Venus & Mercurius, hic diebus 116. ille 584. horis 22. 3'. circum conficit. Sole superiores planetæ, Mars anno uno, diebus 321. horis 22. Jupiter annis 2. diebus 315. horis 15. Saturnus annis 29. diebus 161. orbem suum describunt.

³ Non casu] Democritus & Epicurus fortuito atomorum concursu omnia genita somniabant.

⁴ Carina] Ima pars navis : prora pars anterior : puppis pars posterior : antenna transversum in navi lignum ad malum, cui velum alligatur.

⁵ Quam dignitatis] Tales sunt columnæ opere Dorico, Ionico, & præcipue Corinthiaco.

⁶ Capitolii] Capitolium templum Jovis in monte Tarpeio, cui nomen imposuit hominis caput ipsis in fundamentis repertum. Fuere quatuor capitolia diversis temporibus extructa. ejus, quod erexit Tarquinius Priscus, tegulas æreas primus Catulus inauravit post Carthaginem everfam.

fitas

fitas ipsa fabricata est : nam cum esset habita ratio, quemadmodum ex utraque tecti parte aqua delaberetur, utilitatem templi fastigii dignitas consecuta est ; ut, etiam si in cœlo statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse videatur.

181. Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem, ac prope necessitatem suavis quædam, & lepos consequatur. Clausulas enim, atque interpuncta verborum, animæ interclusio, atque angustia spiritus attulerunt. Id inventum ita suave, ut, sicui sit infinitus spiritus datus, tamen eum ^a perpetuare verba nolumus. Id enim auribus nostris gratum est inventum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile esse possit. ^b Longissima est igitur complexio verborum, quæ volvi uno spiritu potest.

182. Sed hic naturæ modus est, artis alius : nam cum sint numeri plures, ¹ iambum, & ² trochæum frequentem ³ segregat ab oratore Aristoteles, Catule, vester, qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem, sermonemque nostrum : sed ^c sunt insignes ⁴ percussiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primum ⁵ ad ^d heroum nos

^a Sine intermissione continuare. ^b longissima periodus ea est, qua uno spiritus conatu pronunciari potest. ^c oratio numerosa, qua constat ex iambis & trochæis, offendit, quasi subsultat propter brevitatem pedum. ^d pedem quo utimur in carmine heroico.

1 Iambum] Syllaba longa brevi subiecta vocatur Iambus, Horatius in Arte, qui alibi versum hunc ex meris iambis scripsit,

Suis & ipsa Roma viribus ruit.

2 Trochaum] Pedem metricum syllabis duabus prima longa, altera brevi constantem, ut arma.

3 Segregat ab oratore Aristoteles] De pedibus in oratione numerosa adhibendis fusius agitur in Oratore : in quo si quid difficile occurrerit, notis illustrabimus. Quod hic præcipit Cicero, tradidit Aristoteles lib. III. Rhetor. cap. 8.

Ο ἰαμβὸς αὐτὴ ἐστὶν ἡ λέξις ἢ τῶν πολλῶν διὰ μέγιστα πάλαι τῶν μέτρων ἰαμβικὰ φερόμεναι λέγοντες. αὐτὴ δὲ σιμωμένη γινώσκται, καὶ ἐκείνη. αὐτὴ τροχάος κορυφαία καὶ τῶν δὲ τὰ τετραμέτρα. Iambus autem ipsa est distinctio multitudinis : quare ex omni versuum genere maxime iambicos proferunt qui loquuntur. Oportet autem orationem dignitatis esse plenam, & in admirationem rapere. Trochaus Cor-

daci, quod lascivæ saltationis est genus, magis convenit : hoc patet ex tetrametris.

4 Percussiones numerorum] Numerus, Græce ποσὺς, ex multis pedibus componitur, quorum tempora animo metimur, & intervalla pedum & digitorum ictu signamus.

5 Ad heroum] Id refert Aristoteles loco supra laudato. τὸ δὲ ποσὺς ὁ μὲν ἵππος, σιμὸς, καὶ λευκὸς, καὶ ἄρμος διόμνος. Inter numeros herous gravis est, & orationi accommodatus, & temperatione aliorum numerorum indiget : Nisi enim iambi interantur, grandior est numerus quam desideret soluta oratio. Ex quibus secum ipse conciliandus Tullius, qui ex mente Aristotelis heroum numerum hic probat : in Oratore numero 192. rejicit. Nimirum hic admittit reliquorum numerorum harmonia temperatum, alibi purum improbat.

Cæterum herous pes Fabio dactylus est,

¹ dactyli, & ² anapæsti, & ³ spondei pedem invitat; in quo impune progredi licet ² duos duntaxat pedes, aut paulo plus, ne plane in versum, aut similitudinem versuum, incidamus.

⁴ Aliæ ^b sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum verborum satis decore cadunt.

183. ⁵ Probatur autem ab eodem illo maxime pæon; qui est duplex: nam aut à longa oritur, quam tres breves consequuntur; ut hæc verba, *desinite, incipite, comprimite*: aut à brevibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa; sicut illa sunt, *domuerant, sonipedes*. Atque illi philosopho ordiri placet à superiore pæone, posteriore finire. Est autem pæon hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius iudicium, & certius, ⁶ par fere Cretico, qui est ex longa, & brevi, & longa; ut,

⁷ *Quid petam præsidii, aut exsequar? quove nunc—*
A quo numero exorsus est ⁸ Fannius, *Si, Quirites, minas illius—* Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas vult longa plerumque syllaba terminari.

184. Neque vero hæc tam acrem curam, diligentiamque

a Usque ad duos tantum pedes. b percussiones.

est, Ciceroni præterea spondæus & anapæstus.

1 *Dactyli*] Pes una longa syllaba, & duabus brevibus constans, ut *corpore*; à similitudine digiti, in quo tres sunt articuli, nomen habet.

2 *Anapæsti*] Pes à Græcis ἀνὰ πῶς τῶν δακτύλων contrarius appellatus, ex duabus brevibus & una longa componitur, ut *animos*. ex ἀνὰ & πῶς *serius*, quod sono reciproco dactylum repercutiat.

3 *Spondei*] Ex duabus longis constati, ut *omnes*: dicti ἀπὸ τῆς σπονδῆς, à libatione, quod in sacrificiis adhiberi solebant.

4 *Alia sunt gemina*] In singulis pedibus simplicibus, quia habent ἀπὸ τοῦ & *clationem & positionem*, singulæ sunt percussiones: si duos in clausula pedes certos constituimus, geminæ sunt percussiones; si totidem pedes apponimus in principio, aliæ sunt geminæ in principio continuationis, quam Græci ἀπὸ τοῦ πρῶτου vocant. Ponuntur itaque non sine dignitate & in principio & in

fine, vel ipsi ordine tres pedes heroi dactylus, anapæstus & spondæus, vel singuli cum aliis mixti: quod potius est intelligendum. Ita *Strobaus*.

5 *Probatur*] Locus est Aristotelis ex eodem cap. 8. lib. III. Rhetor. desumptus. Οὐδὲ πῶς ἀνὰ πῶς ἀπὸ μὲν γὰρ πῶς ἐστὶ μέτρον τῶν ῥημάτων πῶς μὲν καὶ κατὰ τὴν. Paan sive pæon usurpandus: ex hoc enim uno prædictorum numerorum non fit versus: adeoque maxime latet. Cæterum non tantum duplex, sed etiam quadruplex est pæon. constat enim præterea alius ex iambo & pyrrichio, ut *docuimus*: alius ex Pyrrichio & choreo, ut *moriatur*. Pæones omnes ex tribus brevibus & una longa constant.

6 *Par fere Cretico*] Creticus seu amphiacer sit ex longa, brevi & longa, ut *maximos*. par est pæoni aurium certo iudicio, unam enim longam & duas breves æqualibus intervallis metimur.

7 *Quid petam*] Versus ex Ennii Hecuba.

8 *Fannius*] De quo in Bruto.

desiderant,

desiderant, quam est illa poetarum; quos necessitas cogit, & ipsi numeri ac modi, sic verba versu includere, ut nihil sit, ¹ ne spiritu quidem minimo, brevius, aut longius, quam necesse est. Liberior est oratio, & plane, ut dicitur, sic & est, vere soluta; non ut fugiat tamen, aut erret, sed ut sine vinculis sibi ipsa moderetur. Namque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita, atque facta quodammodo, non adstrictæ, sed remissius numerosam esse oportere.

185. Etenim sicut ille suspicatur, &^a ex illis modis, quibus hic usitatus versus efficitur, post anapæstus, procerior quidam numerus, effloruit; inde ille licentior, & divitior fluxit ² dithyrambus: cujus membra, & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et, si numerosum est id in omnibus sonis, atque vocibus, ³ quod habet ^b quasdam impressiones, & quod metiri possumus intervallis æqualibus, recte genus hoc numerorum, dummodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur. Nam si rudis, & impolitata putanda est illa sine intervallis loquacitas perennis, & profluens, quid est aliud causæ, cur repudietur, nisi quod ^c hominum aures vocem natura modulantur ipsa? quod fieri, nisi inest numerus in voce, non potest.

186. Numerus autem ^d in continuatione nullus est: distinctio, & æqualium, & sæpe variorum intervallorum per-

^a Ex illis numeris qui faciunt versum heroicum, qui maxime est in usu, ortus est versus anapæsticus, heroico liberior, qui præter dactylum & spondæum admittit anapæstum: ex anapæstico fluxit multo licentior dithyrambus, qui ex quibuslibet pedibus efficitur. ^b certos quosdam pedes, quibus egregie clauditur. ^c aures hominum naturali propensione in loquentium vocibus modum exigunt. ^d in rebus perpetuo coherentibus & conjunctis nullus est numerus.

¹ Ne spiritu quidem minimo] Ita pedes in versibus suis quique sedibus disponi debent, ut ne syllaba quidem vel desit vel redundet.

² Dithyrambus] Hymnus ad Bacchum, qui & ipse Dithyrambus est appellatus ἀνὰ τὸν Δία τις Δίπας, seu Δία Δίπας ὑμναῖος, quod bis in portam, siue duas portas ingressus esset; bis enim natus credebatur, videlicet ex matre Semele, deinde ex Jovis femore. Carminis genus quo conficiebatur hic hymnus quolibet pedes adprimebat, Horat. lib. iv. carm.

Seu per audaces nova dithyrambos
Verba devolvit, numerisque fertur
Lege solutis.

³ Quod habet quasdam impressiones] Hoc quivis facile sentiat in hac periodo Tullii pro Cæcina n. r. ubi sunt quatuor impressiones totidem in periodi partibus. Si quantum in agro locisque desertis audacia potest, tantum in foro atque in judiciis impudentia valeret: non minus nunc in causa cederet A. Cæcina Sext. Abutis impudentia, quam tum in vi faciendâ cessit audacia. intervalla sunt prope æqualia, numerosa omnia.

cussio,

cussio, numerum conficit : ^a quem in cadentibus guttis, quod intervallis distinguuntur, notare possumus ; in amni præcipitante non possumus. Quod si continuatio verborum hæc soluta multo est aptior atque jucundior, si est articulis membrisque distincta, quam si continuata, ac producta ; membra illa ^b modificata esse debebunt : quæ si in extremo breviora sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus : sic enim has orationis conversiones Græci nominant ^d. Quare ^e aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis ; aut, quod etiam est melius, & jucundius, longiora.

187. Atque hæc quidem ab ^e iis philosophis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta sunt : quod eo sæpius testificor, ut ^f auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus ? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius ?

188. At enim vereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora & istis ad persequendum esse videantur ; aut, quia non traduntur in vulgari ista disciplina, nos ea majora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quemquam putas à te hæc opera quotidiana, & pervagata expectare : ista, quæ dicis, dici volumus ; neque tam dici, quam isto dici modo ; neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo.

189. Ego vero, inquit Antonius, inveni tandem, quem negaram in eo, quem scripsi, libello me invenisse, *eloquentem* : sed eo te ne laudandi quidem causa interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore verbo uno meo diminueretur.

190. Hanc igitur, Crassus inquit, ^h ad legem cum exercitatione, tum stilo, qui & alia, & hoc maxime ornat, ac limat, formanda vobis oratio est. Neque tamen hoc tanti la-

^a Numerum vel parem vel imparem observare possumus in cadentibus è stillicidio guttis, quia alia post alias certis spatiis interpositis decidunt ; non possumus animadvertere in fluvio, cujus aqua continuato ac perenni lapsu devolvuntur. ^b quodam ambitu comprehensa. ^c rumpitur. ^d cum appellant periodos. ^e Aristotele & Theophrasto. ^f cum antiquos auctores citavero. ^g Cottæ & Sulpicio. ^h in numeros flectitur oratio exercitatione & stilo.

ⁱ Aut paria esse debent] In allata mox periodo facile potes advertere.

boris est, quanti videtur : ^a nec sunt hæc rythmicorum, ac musicorum, acerrima norma dirigenda : & efficiendum est illud modo vobis, ne ^b fluat oratio, ne vagetur, ^c ne insistas interius, ^d ne excurrat longius ; ut membris distinguatur, ut ^e conversiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, & quasi conversione verborum, sed sæpe ^f carpenda membris minutioribus oratio est, quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda.

191. Neque vos pæon, aut herous ille conturbet : ipsi occurrent orationi : ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt non vocati : consuetudo modo illa sit scribendi, atque dicendi, ut ¹ sententiæ verbis finiantur, eorumque verborum junctio nascatur à proceris numeris, ac liberis, maxime ^g heroo, & ^h pæone priore, aut ⁱ cretico, sed ^k varie, distincteque considat. Notatur enim maxime similitudo in conquiescendo : & , si primi, & postremi illi pedes sunt hac ratione servati, medii possunt latere, modo ne circuitus ipse verborum sit aut brevior, quam aures expectent ; aut longior, ^l quam vires, atque anima patiatur.

192. Clausulas autem diligentius etiam servandas esse arbitror, quam superiora ; quod in his maxime perfectio, atque absolutio judicatur. Nam versus æque prima, & media, & extrema pars attenditur ; qui ^m debilitatur, in quacumque sit parte titubatum. In oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique : quæ quoniam apparent, & intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum iudiciis repudientur, aut aurium satietate.

193. Duo enim, aut tres sunt fere extremi servandi, & notandi pedes, si ⁿ modo non breviora, & præcisa erunt su-

^a Numeri persequendi sunt non eorum severo more, qui carmina & odas concinendas scribunt. ^b sine ulla distinctione. ^c ne sistat prius quam numerus sit absolutus, ut ea oratio cuius posteriores partes brevitate sua defraudant aures auditorum. ^d ne numero perfecto nondum absoluta sit sententia. ^e periodos. ^f distinguenda. ^g dactylo, aut spondeo, aut anapæsto. ^h una longa, tribus brevibus. ⁱ longa, brevis & longa. ^k variis pedibus terminetur. ^l quam ut possit uno & continenti spiritu pronunciari. ^m versus vitiosus est quacunque in parte pedes idonei non fuerint collocati. ⁿ modo priores periodi partes non sint breviores.

¹ Ut sententia verbis finiantur] Hæc & alia illustrabimus exemplis in Oratore. Interim hoc Quintiliani lib. ix. cap. 4. accipe, Verbo sensum cludere, multo, si compositio patiatur, optimum

est. in verbis enim sermonis vis inest. At si id asperum erit, cedat hac ratio numeris, ut sit apud summos Græcos Latinosque oratores frequentissime.

periora, quos aut ^achorios, aut heroos, aut ^aalternos esse oportebit, aut ^bin pæone illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum vicissitudines efficient, ut neque ii fatientur, qui audient, fastidio similitudinis; nec nos id, quod faciemus, ^copera dedita facere videamur.

194. Quod si ^aAntipater ille Sidonius, quem tu probe, Catule, meministi, solitus est versus hexametros, aliosque variis modis, atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingeniosi, ac memoris valuit exercitatio, ut, cum se mente, ac voluntate coniecisset in versum, verba sequerentur; quanto id facilius in oratione, exercitatione, & consuetudine adhibita, consequemur?

195. Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quædam est vis, incredibilisque naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu, sine ulla arte, aut ratione, quæ sint in artibus, ac rationibus recta ac prava, dijudicant; idque cum faciunt in picturis, & in signis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam à ^dnatura minus habent instrumenti, tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum, vocumque iudicio; quod ea ^esunt in communibus infixis sensibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit esse expertem.

196. Itaque non solum verbis arte positis moventur omnes, verum etiam numeris, ac vocibus. ^fQuotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum, ac modorum? At ^gin his si paulum modo offensum est, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? ^hhoc non idem fit in vocibus, ut à multitu-

^a Permixtos inter se & alternis dispositos. ^b orationis clausula conquiescat. ^c affectato studio. ^d à natura non sunt facti. ^e ea sunt in omnium animis & auribus innata. ^f quam pauci sciunt artem numerorum? ^g quod spectat quantitatem syllabarum, si quid histriones peccaverint vel contractione vel productione perperam adhibita, spectatores omnes & auditores reclamant. ^h nonne idem accidit in modis musicorum & symphonia? non modo tota cohors cum errat, sed etiam singuli cum sibi non consentiunt, exsibilantur.

1 Chorios] Chorius, sive choreus, idem qui trochæus una longa & brevi constat.

2 Antipater] Hic oriundus ex Sidone in Phœnicia (nunc Said) poeta extemporalis in carmine facundia celebris, cujus epigrammata undeviginti

habemus in Anthologia. Plinius libro vii. cap. 51. refert cum omnibus annis uno die natali tantum correptum febre, & eo consumptum fuisse satis longa senectâ. Floruit centum circiter ante Christum annis.

dine,

dine, & populo, non modo catervæ atque conventus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes ejiciantur?

197. Mirabile est, cum plurimum in faciendo interfit inter doctum, & rudem, quam non multum differat in iudicando. Ars enim, cum à natura profecta sit, nisi naturam moveat ac delectet, nihil sane egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quam ¹ numeri, atque voces; quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior, & cantibus, non neglecta, mihi videtur, à Numa, rege doctissimo, majoribusque nostris, ut epularum solennium fides, ac tibiæ, ² Saliorumque versus indicant: maxime autem ³ à Græcia vetere celebrata: quibus utinam, similibusque de rebus disputari, quam de puerilibus his verborum translationibus maluissetis.

198. Verum, ut in versu vulgus, si est peccatum, videt: sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poëtæ non ignoscit, nobis ^a concedit: tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum, perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cum ^b circuitum, & quasi orbem verborum conficere non possent, (nam id quidem nuper vel posse, vel audere cœpimus) ^c terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant; qui in illa ^d infantia naturali, illud, quod aures homi-

^a Parcit. ^b periodum numerosam. ^c quorum alia aliis responderent. ^d imperitia dicendi.

¹ Numeri atque voces] Est hæc Simmæ philosophi apud Platonem in Phædone sententia, hominis animum esse harmoniam: quam opinionem ibidem refellit Socrates.

² Saliorum] Salii sacerdotes Martis, sic dicti quod dum ferrent ancilia, solerent saltare. Ancile autem brevius erat scutum, quod è celo cum esset delapsum ad salutem Romæ fatale, ne forte subriperetur, curavit Numa, secundus rex Romanorum, ut undecim alia omnino similia fabricarentur.

³ A Græcia vetere] Summam eruditionem Græci sitam censebant in verborum vocumque cantibus. Igitur & Epa-

minondas princeps, meo iudicio, Græcia, fidibus præclare cecinisse dicitur: Themistoclesque aliquot ante annis, cum in epulis recusasset lyram, habitus est indoctior. Cic. lib. 1. Tuscul. Quæst. n. 4.

⁴ Terna, aut bina] Terna invicem opposita verba numerosam efficiunt orationem: ex.gr. Odis privatam luxuriam: publicam magnificentiam diligit. Cic. pro Muræna. item bina binis, ut In dominatu servitus, in servitute dominatus. Cic. pro Dejotaro: item cum singula singulis opponuntur, ut in illo Terentii Eunuchi Actu 1. scena 1.

Exclusive, revocat. redeam? non, si me obsecret.

num flagitabant, tenebant tamen, ut & illa essent paria, quæ dicerent, & æqualibus interpirationibus uterentur.

199. Exposui fere, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar: dixi enim de singulorum laude verborum; dixi de conjunctione eorum; dixi de numero, atque forma. Sed^a si habitum orationis etiam, & quasi colorem aliquem requiritis, est & plena quædam, sed tamen teres; & tenuis, non sine nervis, ac viribus; & ea, quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam venustatis non fūco illitus, sed sanguine diffusus, debet color.

200. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est & verbis, & sententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis, aut palæstra, non solum sibi^b vitandi, aut ferendi rationem esse habendam putant, sed etiam, ut cum venustate moveantur: sic verbis quidem ad aptam compositionem, &^c condecentiam, sententiis vero ad gravitatem orationis utatur, ut ii, qui in armorum tractatione versantur^d.

201. Formantur autem & verba, & sententiæ¹ pene innumerabiles; quod satis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum, & sententiarum, hoc interest; quod² verborum^e tollitur, si verba mutaris; sententiarum permanet, quibuscumque verbis uti velis. Quod quidem vos etsi^f facitis, tamen admonendos puto, & ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium, atque mirabile,

^a Si formam & speciem orationis nosse vultis: alia est sublimis, & tamen aquilū non inflata: alia tenuis, non tamen exsanguis & exsucca: alia inter utramque media. In hac triplici orationis specie reperiri debet non ascititius, sed verus ac naturalis decor. ^b ictus. ^c gratiam. ^d arti gladiatoris rationem decori adiungunt. ^e venustas. ^f ita esse creditū. ^g ne putetis ad summum oratoris decus aliud requiri, quam in singulis verbis, &c.

¹ Pene innumerabiles] Cum figura sit orationis habitus à recta & simplici consuetudine non sine dignitate recedens; patet id plurimis ac pene infinitis modis fieri posse ab ingeniosis.

² Verborum tollitur] Sua figuræ verborum perit gratia, si verba mutantur. In illo Ovidii versiculo, quem citat Quintilianus,

Cur ego non dicam, Furia, te furiam?
paronomasia est. aliquid aliud, v. g. rabidam, in fine versus substitue, eva-

nescit figura. Contra in hac sententiæ figura, (præteritio est quam adhibet Tullius pro lege Manilia) Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terra marique, quantaque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint: sed etiam venti tempestatesque obsecundarint: Hoc brevissime dicam, &c. Immuta quantumlibet voces, eadem stabit figura, sententiæ præteritio.

nisi

nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumque ^a factis, raro autem etiam pervertitis: ^b in perpetua autem oratione, cum & ^c conjunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est ¹ quasi luminibus distinguenda, & ^d frequentanda omnis oratio, sententiarum, atque verborum.

202. Nam & ² commoratio una in re permultum movet, & illustris explanatio, ³ rerumque, quasi gerantur, sub aspectum pene subjectio; quæ & in exponenda re plurimum valet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum; ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic contraria sæpe ⁴ præcisio est; & ⁵ plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio; & distincte ⁶ concisa brevitās; &

^a Novatiū. ^b in continuatione orationis. ^c lenem verborum collocationem. ^d exornanda.

1 Quasi luminibus distinguenda.] De figurarum usu recte hoc præcipit Fabius lib. ix. cap. 3. Si quis parce & cum res poscet utetur velut asperso quodam condimento, jucundior erit oratio: at qui nimium affectaverit, ipsam illam gratiam varietatis amittet; quanquam sunt quadam figura ita recepta, ut pene jam hoc ipsum nomen effugerint: qua etiam si fuerint crebriores, aures consuetas minus ferient. Nam & secreta, & extra vulgarem usum posita, ideoque magis nobiles, ut novitate autem excitant, ita copia satiant: nec se obvias fuisse dicenti, sed conquistat, & ex omnibus latebris extractas congestasque declarant.

2 Commoratio una in re] Exemplā suggerent Ciceronis orationes prope omnes. Insignis est hic locus pro Roscio Amerino n. 74. Quomodo occidit? ipse percussit, an alius occidendū dedit? si ipsum arguis, Roma non fuit. si per alios fecisse dicis, quare servosne an liberos? quos homines? indidemne Ameria, an hosce ex urbe sicarios? si Ameria, qui sunt hi? cur non nominantur? si Roma, unde eos novérat Roscius, qui Romam multis annis non venit, neque unquam plus triduo fuit? ubi eos convenit? quicum locutus est? quomodo persuasit? pretium dedit? cui dedit? per quem dedit? unde, aut quantum dedit? &c.

3 Rerumque, quasi gerantur] Figu-

ram hanc διατύπωσις & ὑποτύπωσις vocant Græci. Exemplum illustre suppeditat Tullius Verrina vii. n. 117. Patres hi, quos videtis, jacebant in limine, matresque misera pernoctabant ad ostium carceris, ab extremo complexu liberum exclusa: qua nihil aliud orabant, nisi ut filiorum extremum spiritum excipere sibi liceret. Aderat janitor carceris, carnis ex pratoris, mors terrorque sociorum ac civium, licitor Sestius: cui ex omni gemitu doloreque certa merces comparabatur: ut adeas tantum dabis: ut cibum tibi intro ferre liceat, tantum: nemo recusabat. Quid ut uno istu securis afferam mortem filio tuo, quid dabis? ne diu crucietur? ne sapius feriat? ne cum sensu doloris aliquo & cruciatu spiritus auferatur? Etiam ob hanc causam pecunia licitori dabatur.

4 Præcisio] Vide lib. iv. ad Herenn. num. 41.

5 Plus ad intelligendum] Refertur ad emphasin, de qua lib. iv. ad Herennium num. 67.

6 Concisa brevitās] Brachyepian vocat Rutilius, cujus hoc exemplum affert ex Lyfia. Sed nos æquum est voluntatem dispicere. Nam consilio valuit, fortuna lapsus est: homo fuit, fatetur, concedendum non omnia posse; hoc enim deorum est proprium.

¹ extenuatio,

¹ extenuatio, & huic adjuncta ² illusio, à præceptis Cæsaris non abhorrens :

203. Et ab re non longa ³ digressio, in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus, & concinnus esse debet ; propositioque quid sis dicturus, & ab eo, quod est dictum, ⁴ seunctio ; & reditus ad propositum ; & ⁵ iteratio, & orationis apta conclusio ; tum augendi, minuendive causa, ⁶ veritatis superlatio, atque ^b trajectio ; & ⁷ rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio, expositioque sententiæ suæ ; tum illa, quæ maxime quasi irrepat in hominum mentes, alia dicentis ac significantis ⁷ dissimulatio, quæ est perjucunda, cum in oratione, non contentione, sed sermone, tractatur :

^a Ab eo quod dictum est transitus ad aliud rei genus. ^b qua fertur ultra veritatem.

¹ Extenuatio] Consule lib. II. de Orat. num. 267.

² Illusio] De qua fuse admodum & eleganter Cæsar differit lib. II. de Orat. num. 235. &c.

³ Digressio] Digressio, propositio, seunctio, reditus ad propositionem & orationis apta conclusio, quorum omnium exempla passim occurrunt, vix inter figuras locum obtinent.

⁴ Iteratio] Qualis est hæc in oratione pro Quinctio n. 36. Ostendam primum causam non fuisse cur à pratore postulares ut bona P. Quinctii possideres : deinde ex edicto te possidere non potuisse : postremo non possedisse. Quas, C. Aquilli, vosque qui estis in consilio, ut quid pollicitus sim, diligenter memoria mandetis Nogo fuisse causam cur postulare : Nogo-ex edicto possidere potuisse : nego possedisse.

⁵ Veritatis superlatio] Est hyperbole, de qua lib. 4. ad Herenn. n. 44. & lib. 2. de Orat. n. 267.

⁶ Rogatio] Rogatio aliquid detegendi causa adhibetur. pro Roscio Comædo n. 13. Stipulatus es ? ubi ? quo die ? quo tempore ? quo prasente ? qui spondisse me dicit ? nemo. Percontatio fit etiam de iis quæ notissima sunt. pro Lege Manilia n. 61. Quid enim tam novum, quam adolescentulum privatum, exercitum difficili reip. tempore conficere ? confecit. huic præsente ? præsuis. rem optime ductu suo gerere ? gessit. Quid tam præter consuetudinem, &c.

⁷ Dissimulatio] Sive ironia, qua aliud dicitur, aliud omnino oppositum intelligitur. Tullius in Pisoniana à n. 58. ad 62. ironia mirabili Pisonem exagitat, qui negaverat se triumphi cupidum esse. Non est integrum Cn. Pompeio consilio jam uti tuo : erravit enim. non gustarat istam tuam philosophiam : ter jam homo stultus triumphavit. Crasse, pudet me tui. quid est quod confecto formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris à Senatu ? P. Servili, Q. Metelle, C. Curo, P. Africane, cur non audisti tam doctum hominem, tam eruditum, priusquam in istum errorem induceremini O stultos Camillos, Curios Sed quoniam præterita mutare non possumus : quid cessat hic homulus ex argilla & luto fictus Epicureus, dare hac præclara præcepta sapientia clarissimo & summo imperatori genero suo ? fertur ille vir, mihi crede, gloria meditare quibus verbis incensam illius cupiditatem comprimam atque restringam dices enim, ut es homo factus, ad persuadendum concinnus, perfectus, politus & schola. Quid est, Cæsar, quod te supplicationes toties decreta, tot dierum, tantopere delectent ? Quid tandem habet iste currus ? quid victi ante currum duces ? quid simulacra oppidorum ? quid aurum ? quid argentum ? quid legati in equis & tribuni ? quid clamor militum ? quid tota illa pompa ? inanias sunt ista, mihi crede, delectamenta pene puerorum, captare plausus, vehi per urbem, conspici velle, &c. Hac tu oratio-

204. Deinde ¹ dubitatio; tum distributio; tum ² correctio, vel ante, vel postquam dixeris, vel cum aliquid à te ipso rejicias: ³ pramunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & ⁴ rejectio in alium; ⁵ communicatio, quæ est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, deliberatio; ⁶ morum, ac vitæ imitatio, vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maxime; sæpe autem etiam ad commovendos:

205. ¹ Personarum ficta inductio, vel ² gravissimum lu-

² Descriptio, qua maxime prodest amplificationi.

ne non dubito quin illum jam ascendentem in curram possis revocare. O tenebra! ô dutum! ô sordes! &c. Vide & Verrinam ultimam n. 26. & Misopogonem Juliani, qui perpetua ironia contextus est.

¹ Dubitatio] De qua lib. 4. ad Heren. n. 40. Est præterea egregium exemplum lib. 5. in Verrem n. 103. Occurrebat illa ratio: *Quid Cleomene fiet? poterone animadvertere in eos, quos dicto audientes esse iussi? missum facere eum, cui imperium potestatemque permisi? . . . Pereat Cleomenes una. Ubi fides? ubi exsecrationes? ubi dextra complexusque? . . . fieri nullo modo poterat quin Cleomeni parceretur.*

² Correctio] Est hæc aculeata in so- rorem Clodii pro Coelio. *Quod quidem facerem vehementius, nisi inimicitia intercederent cum istius mulieris viro: fratrem volui dicere: semper hic erro.*

³ Pramunitio] Qualis est hæc Tullii Philippica vii. n. 8. Ego itaque pa- cū, ut ita dicam, alumnus, qui quantuscun- que sum (nihil enim mihi arrego) sine pa- ce civilis certe non fuisset (periculose di- ca: quemadmodum accepturi P. C. sitū, borreo; sed pro mea perpetua cupiditate ve- stra dignitatis retinenda & augenda, quas- oque vos P. C. ut primo, si erit vel acer- bum auditu, vel incredibile à M. Cice- rone esse dictum; accipiat sine offensione quod dixerō: neve id prius quam quale sit explicaverō, repudietis) Ego ille, dicam sapius, pacis semper laudator, semper au- ditor, pacem cum M. Antonio esse nolo. Magna spe ingredior in reliquam oratio-

nem, P. C. quoniam periculosissimum lo- cum silentio sum prætervectus.

⁴ Rejectio in alium] Sic in Milonia- na Cicero accusatoris partes occupat, & Clodium ipsum Miloni struxisse insidias probat. Sic apud Livium lib. xlv. Rhodii culpam totius civitatis in seditiosos aliquot conferunt.

⁵ Communicatio] Qua adversarios vel iudices consulimus: valet ad urgen- dum adversarium, & confessionem ab eo exprimendam. Exemplum habes pro Quinctio n. 53. &c. *Si mehercule hac tecum duo verba fecisses, Quid ago? re- spirasset cupiditas atque avaritia paulu- lum. . . . Ego pro te nunc hoc consulo post tempus in aliena re, quod tu in tua re, cum tempus erat, consulere oblitus es. Quaro abs te te C. Aquilli . . . vadimo- nium mihi non obiit quidam socius & af- finis meus. . . . postulone à pratore, ut ejus bona mihi possidere liceat. . . . profecto si re- cte vestram bonitatem atque prudentiam cognovi, non multum me fallit, si consula- mini, quid sitū responsuri: primum ex- spectare: deinde si latitare ac diutius lu- dificare videatur, amicos convenire: qua- rero quis procurator sit: domum denunciare. dici vix potest, quam multa sint, qua re- spondeatū ante fieri oportere, quam ad hanc rationem extremam necessariam devenire.*

⁶ Morum ac vitæ imitatio] Ethopœia dicitur à Græcis, de qua lib. 4. ad Her. n. 63.

⁷ Personarum] Protopopœia, cujus exempla attulimus in notis ad lib. 4. Heren. n. 66.

men augendi: ¹descriptio, ²erroris inductio, ³ad hilaritatem impulsio, ⁴ante occupatio: tum duo illa, quæ maxime movent, ⁵similitudo, & ⁶exemplum: ⁷digestio, ⁸interpellatio, ⁹contentio, ¹⁰reticentia, ¹¹commendatio, ¹²vox quædam libera, atque etiam effrenatior, augendi causa; ¹³iracundia, ¹⁴objurgatio, promissio, ¹⁵deprecatio, ¹⁶obsecratio,

2 Distributio.

1 Descriptio] Cujusmodi est hæc Pisonis apud Ciceronem in Sextiana n. 19. Alter, o dii boni! quam teter incedebat! quam truculentus! quam terribili aspectu! unum aliquem tu ex barbaris illis exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columnen reip. diceret intueri. vestitus asper nostra hac purpura plebeia ac pene fusca: capillo ira horrido, ut Capua, in qua ipse tum imaginis formanda causa diuoviratum gerebat, Sepasiam sublaturnus videretur. Nam quid ego de supercilio dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed pignus reip. videbatur. tanta erat gravitas in oculo, tanta frontis contractio, ut illo supercilio resp. tanquam Atlante cælum, niti videretur.

2 Erroris inductio] Qua aliquid inopinatum ac præter expectationem dicitur: ut in Heautontimorumeni Terentii actu v. Scena 1.

In me quidvis harum rerum convenit,
Qua sunt dicta in stultum, caudex,
stipes, asinus, plumbeus:

In illum nil potest: nam exsuperat ejus
stultitia omnia hac.

3 Ad hilaritatem impulsio] Fit adhibitis jocis de quibus prolixè lib. II. de Orat. n. 235. &c.

4 Ante occupatio] Sive prolepsis, qua id quod contra nos dici potest, anticipamus & refellimus. Ita Cicero pro Cælio n. 39. Dicit aliquis, hac igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescentes? ob hanc causam tibi hunc puerum parens commendavit & tradidit, ut in amore & voluptatibus adolescentiam suam collocaret, & hanc tu vitam & studia defenderes? Ego, si quis, judices, hoc robore animi atque hac indole virtutis ac continentia fuit, ut respueretur omnes voluptates, omnemque vita sua cursum in labore corporis atque in animi contentione conficeret: quem non quies, non remissio, non aqualium studia, non ludi, non convivia delectarent: nihil in vita expetendum putaret, nisi quod esset cum laude & cum di-

gnitate conjunctum, hunc mea sententia divinis quibusdam bonis instructum atque ornatum puto. Ex hoc genere illos fuisse arbitror Camillos, &c.

5 Similitudo] Sic apud Ciceronem lib. II. de Nat. Deor. n. 20. Ut profusus amnis aut vix aut nullo modo, conclusa autem aqua facile corrumpitur: sic orationis flumine reprehensoris vitia diluuntur, angustia autem conclusa orationis non facile se ipsa turatur.

6 Exemplum] Cicero 1. in Catilinam n. 3. An vero vir amplissimus P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Gracchum mediocriter labefactantem statum reip. privatus interfecit: Catalinam vero orbem terra cade atque incendiis vastare cupientem nos consules perferemus?

7 Digestio] Vide lib. 4. ad Her. n. 47.

8 Interpellatio] Qua sermo adversarii interrumpitur, vel ipsi indicitur silentium.

9 Contentio] Antithesis est, de qua diximus lib. 4. Herenn. n. 21.

10 Reticentia] Vide eundem librum n. 41. & 67.

11 Commendatio] Qua factum aliquid pluribus extollimus.

12 Vox quædam libera] *παρρησία* est. Consule lib. 4. ad Heren. n. 48.

13 Iracundia] Acris & vehemens oratio, quæ iracundiam oratoris indicat.

14 Objurgatio] Qua egregie adversus seditiosos utitur Germanicus apud Tacitum lib. 1. Annalium. Quid enim per hos dies inausum intemperatumve vobis? Quod nomen huic cæti dabo? Militesne appellem, qui filium imperatoris vestri vallo & armis circumsedistis? an cives? quibus tam projecta senatus auctoritas? Hostium quoque jus, & sacra legationis, & sanguis gentium rupistis, &c.

15 Deprecatio] Sophronisba uxor Syphacis victorem Masinissam sic urget precibus apud Livium lib. 30. Si captiva apud dominum vita necisque sua vocem supplicem

¹ declinatio brevis à proposito, non ut superior illa digressio, ² purgatio, ³ conciliatio, ⁴ læsio, ⁵ optatio, atque ⁶ execratio. His fere luminibus illustrant orationem sententiæ.

206. ² Orationis autem ipsius, tanquam armorum, est vel ad usum comminatio, & quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio. Nam & ⁷ geminatio verborum habet ^b interdum vim, leporem alias; & paulum ⁸ immutatum verbum, atque deflexum; & ejusdem verbi crebra tum ⁹ à primo re-

a Oratione, tanquam armis, utimur, vel ad comminandum, & quasi ad læsionem, vel ad decoram tractationem. b aliquando robur, aliquando venustatem.

supplicem mittere licet, si genus, si vultu-
cem attingere dextram, precor quasque per
majestatem regiam, in qua paulo ante nos
quoque fuimus, perque gentis Numidarum
nomen, quod tibi cum Syphace commune
fuit, per hujusce regis deos, qui te melio-
ribus omnibus accipiant, quam Syphacem
hinc miserunt: hanc veniam supplici des,
ut ipse quodcumque feret animus, de captiva
status, neque me in cuiusquam Romani
superbum ac crudele arbitrium venire si-
nas... Si nulla alia re potes, me morte ut
vindices ab Romanorum arbitrio, oro obte-
storque.

16 Obsecratio] Est vehementior de-
precatio.

1 Declinatio brevis à proposito] Si-
ve digressio; Græcis ἀπεικμασία, est, teste
Quintiliano lib. iv. cap. 3. aliena rei,
sed ad utilitatem causæ pertinentis, extra
ordinem præcurrentis tractatio. Quo ex ge-
nere est, ut ibidem dicitur, in oratio-
nibus contra Verrem compositis, Sicilia
laus, Proserpina raptus, pro L. Cornelio
popularis illa virtutum Cn. Pompeii com-
memoratio: in quam ille diximus orator,
veluti nomine ipso ducis cursus dicendi
teneretur, abrupto quem inchoaverat ser-
mone, divertit.

2 Purgatio] Legati C. Manlii per-
duellionis crimen à se amoluntur apud
Sallustium in bello Catilinario. Deos
hominesque testamur, imperator, nos ar-
ma neque contra patriam cepisse, neque
quo periculum alii faceremus: sed uti
corpora nostra ab injuria tuta forent, qui
miseri, egentis, violentia atque crudeli-
tate feneratorum, plerique patria, sed
omnes fama atque fortunæ expertes su-
mus, &c.

3 Conciliatio] Tantam enim man-
suetudinem, tam inusitatam inauditam-

que clementiam, tantum in summa po-
testate rerum omnium modum, tam de-
nique incredibilem sapientiam ac pene di-
vinam, tacitus præterire nullo modo pos-
sum. Pro Mæcello num. 1.

4 Læsis] O tenebra! ô lutum! ô sor-
des! ô paterni generis oblitos, paterni vix
memor. In Pilonem num. 62.

5 Optatio] Virgilius Ecloga viii.

—En erit unquam

Ille dies, mihi cum liceat tua dicere
facta?

En erit ut liceat totum mihi ferre per
orbem

Sola Sophocleo tua carmina digna co-
thurno.

6 Execratio] Dido Æneidos lib. iv.

hic furit in Trojanos,
Exoriaris aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanios ferroque sequar
colonos.

Nunc, olim quocumque dabunt se tem-
pore vires,

Litora litoribus contraria, fluctibus us-
da

Imprecor, arma armis: pugnent ipsique
nepotes.

7 Geminatio verborum] Modo vim
habet, ut in prima Catilinaria num. 2.
O tempora! ô mores! senatus hoc intelli-
git, consul videt: hic tamen vivit. vivit?
imo vero in senatum venit. Modo le-
porem, ut in hoc Virgilio Ecloga vi.

Addit se sociam, timidisque superve-
nit Ægle,

Ægle Naiadum pulcherrima.

8 Immutatum verbum] Consule no-
tas in lib. iv. ad Heren. n. 29. & lib. ii.
de Orat. n. 256.

9 A primo repetitio] Anaphora di-
citur hæc figura. Legum ministri magi-
stratur, legum interpretes iudices, legum
denique

petitio, tum ¹ in extremum conversio; & ² in eadem verba impetus, & concursio, & ³ adjunctio, & ⁴ progressio; & ⁵ ejusdem verbi crebrius positi quædam distinctio; & revocatio verbi; & illa, ⁶ quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ ⁷ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia.

207. Est etiam ⁸ gradatio quædam, & ⁹ conversio, & verborum concinna ¹⁰ transgressio, & ¹¹ contrarium, & dissolutum, & ¹² declinatio, & reprehensio, & ¹³ exclamatio, & ¹⁴ imminutio, & ¹⁵ quod in multis casibus ponitur, & quod

denique idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus. Pro Cluentio n. 146. & Virgilius Ecloga iv.

Pan etiam Arcadia mecum si iudice certet,

Pan etiam Arcadia dicat se iudice victum.

1 In extremum conversio] Est epithora, seu repetitio in clausulis. Cic. 2. Philip. Doletis tres exercitus pop. Rom. interfectos? interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives? eos quoque eripuit vobis Antonius. Auctoritas huius ordinis afflicta est? afflicta Antonius. & Virgilius Ecloga x.

Surgamus: solet esse gravis cantantibus umbra:

Juniperi gravis umbra: nocent & frugibus umbra.

2 In eadem verba impetus] Completio est, Græcis συμπληρωσις. Vide lib. iv. ad Heren. num. 20.

3 Adjunctio] Sive παραρτησις, est ejusdem verbi iteratio. Marcialis lib. ix. Epigr. 98.

Rumpitur invidia quidam, carissime Juli,

Quod me Roma legit, rumpitur invidia, &c.

4 Progressio] Species est gradationis. Cicero pro Muræna num. 22. Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas: ille, ut eo quo intendit, mature eum exercitu perveniat. Te gallorum, illum buccinarum cantus exsuscitat. Tu actionem instituis, ille aciem instruit. Tu caves ne consultores tui, ille ne urbes aut castra capiantur, &c.

5 Ejusdem verbi, &c.] Cicero in Pisonem num. 24. Magnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna majestas consulis.

6 Quæ similiter desinunt] Lib. iv. ad Heren. num. 28. differuimus de similitere desinentibus & cadentibus.

7 Paria paribus] Vide lib. iv. ad Heren. num. 27.

8 Gradatio] Lib. iv. ad Her. n. 34.

9 Conversio] Sive πείρασος, cum per eadem verba recurrimus. Cic. pro Cluentio. Sine invidia culpa pleatur, & sine culpa invidia ponatur. Tale est illud Biantis, auctore Aristote II. Rhetor. Δὲ φιλῶν ὧς μισῶντος, καὶ μισῶν ὧς φιλῶντος. Ita amet, ut aliquando fortasse osurus: ita oderis, ut amaturus.

10 Transgressio] de qua lib. iv. ad Herenn. num. 44.

11 Contrarium] De antithesi lib. iv. ad Heren. num. 21. de dissoluto sive alyntheto, ibidem num. 41. diximus.

12 Declinatio] An quemadmodum gradatio ascensus est ad superiora, ita declinatio descensus est ad inferiora? Nonnulla enim hic congeruntur schemata, quæ si non omnino eadem, certe sunt simillima; ut quæ mox dicitur reprehensio eadem est ac correctio, de qua diximus lib. iv. ad Heren. num. 36.

13 Exclamatio] Lib. iv. ad Her. n. 22.

14 Imminutio] Ibid. n. 50.

15 Quod in multis casibus] Πολλάκις τοι vocant Græci, cujus hoc exemplum ex Charisio Rutilius suggerit. Pater hic tuus nunc denique est, ut egestatem tuam debere alere videatur? Patrem nunc appellas, quem prius egentem auxilio tuo ut alienum deseruisti? Patris tu filius es ad potiundas opes, cujus ad senectutem violandam crudelissimus hostis fuisti? Nimirum nullo consilio filios procreamus. nam majorem partem ex illis doloris & contumelia capimus.

de singulis rebus propositis ductum ¹ refertur ad singula, & ² ad propositum subiecta ratio, & item ³ in distributis supposita ratio, & ⁴ permissio, & rursus ⁵ alia dubitatio, & ⁶ improvisum quiddam, & ⁷ dinumeratio, & ⁸ alia correctio, & ⁹ disputatio, & quod ¹⁰ continuatum, & interruptum, & ¹¹ imago, & ¹² sibi ipsi responsio, & ¹³ immutatio, & ¹⁴ disjun-

1 *Refertur ad singula*] Est enim hac, iudices, non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus: ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expedienda salutis. Pro Milone n. 10.

2 *Ad propositum, &c.*] *Ætiologia* est, quod schema, inquit Rutilius, efficitur ratione brevi & sententia, ita ut quod dubium est visum, ad certam fidem adduci videatur. Cicero Divinat. in Verrem. Intelligo quam difficili scopuloque verser loco. Nam cum omni arrogantia sit molesta, tum illa ingenii atque eloquentia multo molestissima.

3 *In distributis, &c.*] *Prosopodosis*, est, ut ait Rutilius Lupus, qua sententiis duabus aut pluribus propositis, sua cuique ratio subiungitur. Rem illustrat hoc Demosthenis exemplo. Non enim pari ratione Philippus, atque nos, diversis rebus medetur: sed ille usque eo nititur quoad superet: nos contra statim vinci meditatur. Ille enim pro laude sicut pro patria præliatur: nobis autem si nihil accedit mali, satis ac nimium boni videtur.

4 *Permissio*] Lib. iv. ad Heren. num. 39.

5 *Alia dubitatio*] Non in sententiis, sed in verbis posita: ut, Obfuit eo tempore plurimum reip. consulum sive stultitiam sive malitiam dicere oportet, sive utrumque.

6 *Improvisum*] Lib. II. de Orat. num. 255.

7 *Dinumeratio*] Ad distributionem referri potest.

8 *Alia correctio*] Quæ non sententiis, ut prior, sed vocibus constat. Philip. III. Patrimonium suum effudit: quam non sumus usi eo verbo quo decuit: non effudit, sed in salutem reip. collocavit.

9 *Disputatio*] Ratiocinatio fortasse

figuris ornata, cujus egregium habetur exemplum lib. iv. ad Herennium num. 23.

10 *Continuatum*] Continuatum, inquit Strebæus, dicitur, cui nihil deest: interruptum, cui unum verbum aut plura desunt.

11 *Imago*] Aliud nihil est quam translatio, addito adverbio similitudinis. Imagine Cicero utitur in Vatinius. Repente enim te, tanquam serpens ex latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus intulisti. Utitur translatione in Pilonem. Atque adeo vos gemina voragine scopulique reip.

12 *Sibi ipsi responsio*] Hoc adhibet schema Latinus Pacatus in Panegyrico Theodosii n. 38. ubi describit æstum Maximi antequam cum Theodosio conflingeret. Quoties sibi ipsum putamus dixisse, quo fugio? Bellumne tentabo? ut quem viribus totis ferre non potui, parte sustineam? Alpes Cottias obserabo? quia Julia profuerunt? Peto Africam? quam exhausti. Repeto Britanniam? quam reliqui. Credo me Gallia? sed invictus sum. Hispania me commisit? sed notus sum. Quid ergo faciam inter arma & odia medius? à tergo premor hostibus, à fronte criminibus. Si morerer, evaseram? Sed ecce nec animum sequitur manus, nec manum gladius; labitur ferrum, tremis dextra, mens fatiscit. O quam difficile est miseris etiam perire!

13 *Immutatio*] Rutilius Lupus lib. II. de figuris *ἀλλοιωσις* appellat schema, quod ostendit personarum, rerum factorumque dissimilitudinem. Hoc exemplum profert ex Hyperide. Non enim simile est vivere in æqua civitate, ubi jus legibus valeat: & venire sub unius tyranni imperium, ubi singularis libido dominatur; sed necesse est aut legibus fretum meminisse libertatis, aut unius potestati traditum quotidianam commentari servitutem.

14 *Disjunctio*] Qua res eadem diversis vocibus quasi distinguitur. Cicero r. Qq 2 in

atio, & ¹ ordo, & ² relatio, & ³ digressio, & ⁴ circumscriptio.

208. Hæc enim sunt fere, atque horum similia, vel plura etiam esse possunt, quæ sententiis orationem, verborumque conformationibus illuminent. Quæ quidem te, Crasse, video, inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis, effudisse. Ego vero, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ supra dixi, nova vobis esse arbitrabar, sed voluntati vestrum omnium parui.

209. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut brevior essem, qui ipse jam ^a præcipitans, me quoque hæc præcipitem pene ^b evolvere coëgit. Sed tamen hujus generis demonstratio est, & doctrina ipsa, vulgaris; usus autem gravissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus.

210. Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certe monstrati loci, nunc, quid aptum sit, hoc est, quid maxime deceat in oratione, videamus: quanquam id quidem perspicuum est, Non omni causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori congruere orationis unum genus.

211. Nam & causæ capitis alium quandam ^c verborum sonum requirunt, alium ^d rerum privatarum, atque parvarum: & ^e aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud judicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud objurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, ^f senatus, an populus, an judices:

^a Declinans ad occasum. ^b breviter exponere. ^c acrem scilicet & vehementem. ^d lenem ac moderatum.

in Catil. n. 1. Patere tua consilia non sentis? constrictam jam omnium horum conscientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris?

¹ Ordo] In narrationibus ac descriptionibus observandus.

² Relatio] Eadem fere ac conversio, de qua mox diximus.

³ Digressio] Multo brevior ea, cuius supra meminimus, ut in hoc Virgilii Æneid. lib. 3.

⁴ Fas omni: abruptis: Polydorum obtruncat, & auro

Vi potitur. Quid non mortalia pectora
ergo

Ansi sacra fames?

⁴ Circumscriptio] Elegans & paucis comprehensa sententia. Hannibal ad Scipionem apud Livium lib. xxx. Melior tutiorque est certa pax, quam sperata victoria: hac in tua, illa in deorum manu est.

⁵ Aliud dicendi genus] Requiritur dicendi genus grave ac temperatum deliberationes; laudationes floridum & ornatum; judicia vel remissum vel concitatum; sermo vulgare; consolatio suave ac sententiosum; objurgatio asperum; disputatio subtile; historia simplex, sumum & tractum.

⁶ Senatus] Delectatur Senatus oratione brevi ac sapienti, populus magnifica,

frequentes, an pauci, an singuli : & quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, auctoritate, debet videri : tempus pacis, an belli : festinationis, an otii.

212. Itaque hoc loco nihil sane est, quod præcipi posse videatur, nisi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris, ad id, quod agimus, accommodatam deligamus : ornamentis iisdem uti fere licebit, alias contentius^a, alias summissius^b : omnique in re posse, quod deceat, facere, artis & naturæ est : scire, quid, quandoque deceat, prudentiæ. Sæd hæc ipsa omnia^c perinde sunt, ut aguntur.

213. Actio, inquam, in dicendo una dominatur : sine hac summus orator esse in numero nullo potest ; mediocris, hac instructus, summos sæpe superare. Huic^d primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur, quid in dicendo esset primum ; huic secundas ; huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Æschine dictum videri solet, qui cum^e propter ignominiam iudicii cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus à Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam, quam^f in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat : qua perlecta, petatum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra à Demosthene pro Ctesiphonte edita : quam cum suavissima, & maxima voce legisset, admirantibus omnibus, ² Quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum ? Ex quo satis significavit, quantum esset in actione, qui orationem eandem aliam esse putaret, actore mutato.

214. Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, melius meministi, quod me puero^f tantopere ferretur ? ³ *Quo me miser conferam ? quo vertam ? in Capitoliumne ? at fratris sanguine redundat : an domum ? matremne ut miseram,*

^a Cum animorum motus erunt concitandi. ^b cum subtilius erit differendum. ^c talia sunt, qualis est oratoris actio & pronuntiatio. ^d primum locum. ^e quod turpiter in iudicio victus esset. ^f tantis laudibus predicaretur.

fica, iudices candida & perspicua, frequentes vehementiore, pauci temperata, singuli quotidiana.

¹ In Ctesiphontem] Quod sit Æschinis ac Demosthenis in causa Ctesiphontis argumentum orationum, perspicue exponit Tullius lib. de optimo genere oratorum n. 19.

² Quanto magis, &c.] Idem refert Valerius Maximus lib. viii. cap. 10. & Quintilianus lib. xi. cap. 3.

³ Quo me miser] Verba ex oratione Gracchi deprompta, quibus fratris à Scipione Nasica in Capitolio interfecti necem deplorabat.

lamentantemque videam, & abjectam? Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici ut lacrimas tenere non possent. Hæc eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui sunt ^a veritatis ipsius actores, reliquerunt; ^b imitatores autem veritatis, histriones, ^c occupaverunt.

215. Ac sine dubio in omni re ^d vincit imitationem veritas: sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profecto non egeremus: verum ^e quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda, aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscuratur, ac pene obruatur; discutienda sunt ea, quæ obscurant, & ea, quæ sunt eminentia & prompta, sumenda.

216. Omnis enim motus animi suum quendam à natura habet vultum, & sonum, & gestum; totumque corpus hominis, & ejus omnis vultus, omnesque voces, ^f ut nervi in fidibus, ita sonant, ut à motu animi quoque sunt pulsæ. Nam voces, ut chordæ, sunt intentæ, quæ ad quemque tactum respondeant, acuta, gravis, cita, tarda, magna, parva: quas tamen inter omnes est ^g suo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera ^h, læve, asperum: ⁱ contractum, diffusum: continenti spiritu, intermisso: fractum, scissum: flexo sono, attenuatum, inflatum.

217. Nullum est enim horum similium generum, quod non arte, ac moderatione tractetur. Hi sunt actori, ut pictori, expositi ad variandum colores. Aliud enim vocis genus iracundia sibiumat; acutum, incitatum, ^k crebro incidens.

^l *Impius hortatur me frater, ut meos malis miser Manderem natos.* —

^a Non fictarum causarum actores. ^b qui in argumentis verisimiliter fictis versantur. ^c sibi sumpserunt. ^d natura superat artem. ^e quia affectus animi, quem naturali permotione significare oportet, si verus est, aut actione imitari, si fictus est, sæpe ita perturbatur, ut vix notari possit; tollenda sunt ea, quibus obscuratur, gestus & pronuntiatio affectata: sumenda ea, quibus maxime apparet, vocis & vultus totiusque corporis conformatio, certas quasdam perturbationes naturaliter indicans. ^f ut chorda in citharis. ^g media inter acutam & gravem, citam ac tardam, magnam & parvam. ^h vocum. ⁱ quod contracto & brevi spiritu, quod fuso pronuntiatur. ^k crebro interruptum. ^l impius frater me invitavit, ut infelix dentibus conficerem filios.

¹ *Impius*] Versus ex Thyeste, tragædia Ennii. De Thyeste & Atreo fratribus nonnulla perstrinximus lib. iv. ad Heren. num. 46.

Et

Et ea, quæ tu dudum, Antoni, protulisti,

¹ *Segregare abs te ausus?* —

Et,

² *Ecquis hoc animadvertit?* ³ *vincite.* —

Et ^b Atreus fere totus. Aliud misratio, ac mœror; flexible, plenum, interruptum, flebili voce;

³ *Quo nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?*

Domum paternamne? ane ad ⁴ *Peliæ filias?*

Et illa ^c,

⁵ *O pater, ô patria, ô Priami domus!*

Et quæ sequuntur:

Hæc omnia vidi inflammari;

^d *Priamo vi vitam evitari.*

218. ^e Aliud metus: demissum, & hæsitans, & abjectum;

^f *Multi modis sum circumventus, morbo, exsilio, atque inopia:*

Tum pavor sapientiam mihi omnem & exanimato expectorat:

Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum, & necem;

^h *Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,*

ⁱ *Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.*

Aliud vis: contentum, vehemens, imminens quadam incitatione gravitatis,

^k *Iterum Thyestes Atreum attractum advenit,*

Iterum jam aggreditur me, & quietum exsuscitat.

^l *Major mihi moles, majus miscendum est malum,*

Quæ illius acerbum cor contundam, & comprimam.

^a Vinculis constringite. ^b tota de Atreo tragædia. ^c verba. ^d Priamo regi Trojanorum vitam violenter auferri. ^e aliud est vocis genus in metu. ^f undecunque sum afflictus. ^g adimit attonito. ^h qua cum impendunt. ⁱ qui non sentiat metu sanguinem ad cor coire, & se pallescere. ^k rursus venit Thyestes ut attrahat ad se Atreum. ^l atrocius aliquid mihi aggrediendum est, majus inferendum malum, quo crudele illius peccatus subigam & conteram.

¹ Segregare] Versus ex Teucro Pacuvii. Vide lib. II. de Orat. num. 195.

² Ecquis] Ex Accii Atreo.

³ Quo nunc] Ex Medea Ennii.

⁴ Peliæ] Pelias Neptuni filius, & Thessaliæ rex, quem filia occiderunt, impulsu Medæ, quæ illum ad juven-

tutem revocandum suis artibus pollicebatur. Ovidius in Metamorph.

⁵ O pater] Hic & duo sequentes versiculi ex Hecuba Ennii citati sunt.

⁶ Multi modis] Versus Ennii.

⁷ Iterum Thyestes] Vel ex Ennii Thyeste, vel ex Atreo Pacuvii.

219. Aliud voluptas: effusum, lenē, tenerum, hilaratum, ac remissum;^a

^b Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias, Tibi ferebat, cum simulabat sese alteri dare;

Tum ad te iudibanda dolē, & delicate detulit.

Aliud molestia: sine commiseratione grave quiddam, & uno pressu, ac sono obductum;

^d Qua tempestate Paris Helenam in nuptiis iunxit nuptius, Ego tum gravida, expletis jam fere ad pariendum mensibus, Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

220. Omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic verba exprimens^e scenicus, sed universam rem, & sententiam,^f non demonstratione, sed significatione declarans, latum inflexione hac fortis, ac virilis, non ab scena, & histrionibus, sed ab armis, aut etiam a palestra.^g Manus autem minus arguta, digitis subsequens verba, non exprimens:^h brachium & procerius projectum, quasi quoddam telum

^a Quo genere vocis pronunciandi sunt sequentes versas ex vetore poetis. ^b cum ad me attulit coronam, qua in nuptiis ornati me sportebat, tibi afferebat, prius cum ferebat se alteri dare; tunc ludens erudite & solerter ad te attulit. ^c simili sono prolatus. ^d quo tempore Paris filius Priami nuptius illicitus conficit cum Helena, ego tum uterum ferens completis fere novem mensibus brevi paritura eram, eodem tempore Hecuba Priami conjux Polydorum & Liberis ultimum in lucem edidit. ^e theatralis. ^f qua petitur non ex theatro & histrionibus, sed ex foro & oratoribus, qui ad recte agendum instruant. ^g non inflectatur ad pedes, sed longius remotum.

¹ Non demonstratione] In hac Tullii periodo, Collebatur in medio foro Messana, &c. non est motus laterum, qualis esse ad verbera solet, torquendus: nec vox qualis dolore exprimitur eruenda: nec si quis de citharædo loquatur, eum compositis quasi ad pullandos nervos manibus designare debet: permittitur tamen manum ad se referre, aut in aliam intendere de quo loquitur. Fabius lib. xi. cap. 3.

² Manus] Quot motus habeant manus, dici vix potest. his poscimus, pollicemur, vocamus, dimittimus, &c. Est ille gestus maxime communis, quo index ad pollicem contrahitur explicatis tribus aliis digitis; convenit exordiis cum leni in utraque partem motu prolatus, capite sensim, ad id quo fertur manus, inclinante. Idem gestus erit paulo productior in narrando, in

exprobrando acrior. Est & ille verecundæ actioni aptissimus, quo quatuor primis leviter in summum coactis digitis non procul à pectore ad nos fertur manus. Deinde admirationi convenit hic gestus, quo manus modice supinata ac per singulos à minimo collecta digitos redeunte flexu simul explicatur atque convertitur. Prodeus optime manus à sinistra parte incipit, & in dextra deponitur; sed ut deponi, non ferre videatur. Denique in exordiis gestus fieri non solet nisi post tria, quatuor aut quinque verba. Ex Quintiliano.

³ Brachium] Brachia projiciantur in contentione, contrahantur in remissione: Nunquam tamen sunt omnino extensa, nunquam supra oculos attollantur, nunquam demittantur infra pectus. Ex eodem.

orationis:

orationis: suppositio pedis in contentionibus aut incipientibus, aut finiendis.

221. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorum: ^a quo melius nostri illi senes, qui ¹ personatum ne Roscium quidem magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio, & imago animi vultus est, indices oculi. Nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, tot significationes, & commutationes possit efficere: neque vero est quisquam, ^b qui eadem contuens efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum ^c quendam dixit ² actorem aversum solitum esse dicere, qui in agendo contuens aliquid, pronuntiaret.

222. Quare ^d oculorum est magna moderatio: nam ^e oris non est nimium mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis: est enim actio quasi sermo corporis, quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, ³ ut equo & leoni setas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit.

223. Quare in hac nostra actione ^f secundum vocem vultus valet: is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam vis à natura data: quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maxime commoventur. Verba enim neminem movent, nisi eum, qui ejusdem linguæ societate conjunctus est; sententiæque sæpe acutæ ^g non acutorum hominum sensus prætervolant: actio, quæ præ se motum animi fert, omnes movet: iisdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iisdem notis, & in aliis agnoscunt, & in se ipsi indicant.

224. Ad actionis autem usum, atque laudem, maximam

^a In quo sentiebant optime nostri senes. ^b qui fixis in unam partem oculi possit diversas animi affectus significare. ^c histriionem dixit oculis aversum. ^d in agendo maxime moderandi sunt oculi. ^e totius vultus. ^f vultus post vocem maxime valet. ^g non concipitur ab hominibus non acutis.

¹ Personatum] Masqué: quo habitu prodibant aliquando in scenam histriiones.

² Actorem aversum] Qui aversis ab auditore oculis, in aliquid aliud semper

aspectum defigeret.

³ Ut equo] Leonum animi index cauda, sicut & equorum aures. Plinius lib. viii. cap. 16.

R r

sine

sine dubio partem vox obtinet; quæ primum est optanda nobis: deinde, quæcunque erit, ea tuenda: de quo ^a illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci serviat; equidem magnopere censeo serviendum. Sed illud videtur ab hujus nostri sermonis officio non abhorreere, quod, ut dixi paulo ante, plurimis in rebus quod maxime est utile, id, nescio quo pacto, etiam decet maxime. Nam ad vocem obtinendam nihil est utilius, quam crebra mutatio; nihil perniciosius, quam effusa sine intermissione contentio.

225. Quid? ad aures nostras, & actionis suavitatem, quid est vicissitudine, & varietate, & commutatione aptius? Itaque idem ¹ Gracchus (quod potes audire, Catule, ex Licinio, cliente tuo, literato homine, quem servum sibi ille ^b habuit ad manum) cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occulte post ipsum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut ^c à contentione revocaret. Audivi mehercule, inquit Catulus, & sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam, & scientiam.

226. ^d Ego vero, inquit Crassus, ac doleo quidem, ^e illos viros in eam fraudem in republica esse delapsos: quanquam ^f ea tela textitur, & ea incitatur in civitate ratio vivendi, ac posteritati ostenditur, ut eorum civium, quos nostri patres non tulerunt, jam similes habere cupiamus. Mitte, obsecro, inquit, Crasse, Julius, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer; cujus ego nondum plane rationem intelligo.

227. In omni voce, inquit Crassus, est quiddam medium ^g, sed suum cuique voci: hinc ^h gradatim ascendere vocem utile & suave est: (nam à principio clamare, agreste quiddam est) & illud idem ⁱ ad firmandum est vocem salutare: deinde est quiddam contentionis extremum, quod tamen ^k interius est, quam acutissimus clamor, quo te fistula progredi non sinet, & tamen ab ipsa contentione revocabit.

^a Nihil ad nos pertinet hinc vocis conservanda præcepta tradere. ^b habuit scribam. ^c à vehementi pronunciatione. ^d ego quoque idem audivi. ^e Tib. & C. Gracchos. ^f in agendi modum instituitur. ^g inter acutum & gravem sonum. ^h per gradus. ⁱ prodest voci corroboranda. ^k inferius est.

¹ Gracchus] De C. Gracchi fistula concionatoria vide Gellium lib. 1. c. 11.

² Ea tela textitur] Carpit ætatis suæ factiones Marianas & Syllanas, quibus

tota resp. concutiebatur. Cæterum eam vocem incitatur temere librariis excidisse putat Victorius lib. v. variarum lectionum cap. 7.

Est

Est item contra quiddam in remissione gravissimum, quoque tanquam sonorum gradibus descenditur. Hæc varietas, & hic per omnes sonos vocis cursus, & se tuebitur, & actioni afferet suavitatem. Sed fistulatorem domi relinquetis, ^a sensum hujus consuetudinis vobiscum ad forum deferetis.

228. Edidi quæ potui, non ut volui, sed ut me temporis angustia coegerunt. ^b Scitum est enim, causam conferre in tempus, cum efferre plura, si cupias, non queas. Tu vero, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum judicare, ita divinitus, ut non à Græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse videre. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo; ac vellem, ut meus gener, sodalis tuus, ¹ Hortensius, affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore.

229. Et Crassus, Fore dicis? inquit: ego vero esse jam judico, & tum judicavi, cum, ² me consule, in senatu causam defendit Africæ, nuperque etiam magis, cum pro ³ Bithyniæ rege dixit. Quamobrem recte vides, Catule: nihil enim isti adolescenti neque à natura, neque à doctrina deesse sentio.

230. Quo magis est tibi, Cotta, & tibi, Sulpici, vigilandum, ac laborandum: non enim ille mediocris orator ^c vestra quasi succrescit ætati; sed & ingenio peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari: cui quanquam faveo, tamen ^d illum ætati suæ præstare cupio; vobis vero ⁴ illum tanto minorem præcurrere vix honestum est. Sed jam surgamus, inquit, nosque ^e curemus, & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamque laxemus.

^a Cavebitis ne vox gravior sit aut acutior. ^b Sepidum est cum plura, vel si velis, non possis dicere, id rejicere in angustias temporis. ^c sensim crescendo vestram ætatem subsequitur. ^d cupio illum esse adolescentibus duntaxat ætatis suæ superiorem. ^e epulis refectamus.

¹ Hortensius] De quo fuse Tullius in Bruto, præcipue sub initium & finem.

² Me consule] Anno scilicet U. C. DCLVIII. ante Christum cxcvi. quo primum tempore, ut refert Tullius in Bruto, in foro dixit Hortensius, annos natus undeviginti.

³ Bithyniæ rege] Nicomede, qui mo-

riens Bithyniam populo Rom. reliquit. Bithynia autem Asiæ minoris regio nunc *Bensangial*, teste Castaldo, à Turcis appellatur *Osman ili*, quemadmodum scribit Leunclavius.

⁴ Illum tanto minorem] Cottam & Sulpicium annis decem Hortensio majores fuisse scribit Cicero in Bruto.

I N D E X

I N L I B R O S

D E O R A T O R E

- A.
- A** Cclamatio adversa populi qua arte coercenda, 216.
 Aëlio oratori necessaria, 8.
 Aëlio est sermo corporis, 313.
 in dicendo una dominatur, 309.
 Aculeo propinquus Ciceronis, 97.
 Acusilas inornate scripsit historiam, 113.
 In adolescentibus sæcundior in dicendo ubertas laudabilis, 125.
 Æschines à Demosthene victus, 309.
 Affectu plura judicant homines quam consilio, 153.
 Africanus Æmilianus *ispov*, 194.
 Agas asellum, proverbii genus, 188.
 Alcibiadis stilus acutus, 127.
 Ex Allegoria joci, 190.
 Allegoria constat ex pluribus metapho-
 ris, 286.
 Ex ambiguo joci, 183, & 185.
 Amplificare rem summa laus eloquen-
 tiz, 263.
 Anaxagoras Clazomenius, 276.
 Antipater antiquioribus historicis mi-
 nus inculcus, 113.
 Antipater poëta versus hexametros ex
 tempore fundebat, 298.
 Antisthenes Cynicus, deinde Stoicus,
 249.
 Antonii mira vis in dicendo, 137, ars in
 causa Norbani, 161. cicatrices ad-
 versas imperatoris exhibet judici-
 bus, 137, 160. ejus character, 238.
 tristis exitus, 231.
 Apollonius Alabandensis rhetor, 42.
 De applicationis jure controversa, 58.
 Aratus astrologiz ignarus optimis ver-
 sibus scripsit de cælo, 26.
 Arcefilas philosophus, 251.
 Argumentorum dispositio, 207. firmis-
 sima sint prima, 209.
 Aristippus auctor Cyrenæicæ philoso-
 phiæ, 249.
 Aristotelis æmulatio florente Isocrate,
 277. Alexandro Magno doctior acci-
 tus, 16.
 Artis definitio, 32, 37. in aliis artibus
 telebres multi, non item in oratoria,
 4. artium principia tantum tradi so-
 lent, 119. in eadem arte placet
 dissimilitudo ac varietas, 237.
 Athenæ artium omnium inventrices, 6.
 Athenis interit doctrina Atheniensium,
 242.
 Auditorem attentum facere debet ora-
 tor in omnibus orationis partibus,
 211. sine multis auditoribus orator
 eloquens esse non potest, 216.
 Aures Romanorum delicatissimæ, 298.
- B.
- Benevolentiam orator & sibi & reo
 quomodo conciliet, 155, 164.
 In Brutum facetiæ L. Crassi, 172, 173.
 ejusdem Bruti vehementissima in-
 crepatio, 174.
- C.
- Callisthenes historiam Alexandri scri-
 psit, 115.
 Carneadis Romam legatio, 147. ejus
 incredibilis in dicendo vis, 149.
 De Sp. Carvilio claudicante dictum, 183.
 M. Cato censorius jurisperitissimus, 55.
 Cato scripsit historiam sine ornamen-
 tis, 113.
 M. Cato orator, senator, imperator
 optimus, 274.
 Q. Catulus optime Latine loquebatur,
 238. ejus funesta mors, 231.
 Cavillatio genus facietiarum, 171.
 Causas orator primum penitus cogno-
 scat, 130.
 Charybdis bonorum translatio non probata
 Ciceroni, 285.
 Cicero in turbulenta tempora inci-
 dit, 2.
 L. Cicero patruus M. Ciceronis, 97.
 -- De civitatis jure controversa, 62.
 Collocatio verborum curanda, 239.
 Commoratio in una re multum mo-
 vet, 301.
 Ex comparatione joci, 191. comparatio
 cum præstantibus viris ad laudem
 adhibetur, 219. comparationis duo
 modi, 268.
 Conjecturæ disceptationes, 266, 267.
 Consecutionis quæstiones, 16.
 Contrarie

INDEX.

- Contrarie relata verba serviunt jo-
cis, 191.
C. Cotta in exilium ejectus, 232. ejus
& Sulpicii comparatio, 238.
Crantor philosophus, 251.
L. Crassi in prensando pudor, 38. in
exordiis orationum metus, 41. ora-
torum princeps teste Antonio, 136.
arte jocandi praestitit, 172. ejus in
Brutum jocus, *ib.* ejus character,
157, 238. libertas adversus consulem,
229. mors, 230. deploratur à Cice-
rone, *ib.* Crassus adolescens accusat
Carbonem, 234.
P. Crassi misera mors, 231.
Critolaus philosophus Romam lega-
tus, 147, 149.
M'. Curii & M. Coponii causa, 59.
Cycnea vox, 229.
- D.
- Decere caput artis, 44.
Declinatio brevis à proposito laudem
habet aliquando, 305.
Definitionis natura, 64.
—disceptiones, 267.
Deliberativum genus est personae gra-
vissimae, 214. in eo vitanda ingenii
ostentationisque suspicio, 215. deli-
berativi generis loci, *ib.*
Demetrius Phalereus politissimus, 128.
Demosthenis improbus labor, 92. actio
mirabilis, 309.
Dicacitas, genus facetiarum, 171.
Diligentia imprimis oratori necessaria,
145. ingenium ex tarditate incitat, *ib.*
ea virtutes reliquae continentur, *ib.*
Diogenes philosophus Romam lega-
tus, 147, 149.
Dion Syracusius, 276.
Diserti notio, 33. disertos nonnullos,
eloquentem neminem noverat Anto-
nius, *ib.*
Dithyrambicus versus liberior, 295.
Doctrinae omnes mutuo conjunctae, 235.
Drusus addictus senatoribus, 10.
- E.
- Eloquens nemo sine doctrina, 98.
eloquentiae studium apud Romanos,
6. ejus assequendae difficultas, 7. ad
eam multa sunt necessaria, *ib.* ejus
dignitas & praestantia, 12. ipsa non
ex artificio, sed artificium ex elo-
quentia natum, 47. eloquentiam
non esse artem probat Antonius, 105,
122. nihilominus praecepta sunt elo-
quentiae, 106. eloquentia virtus est.
245.
Empedocles philosophus egregium
poema fecit, 75.
- Ephorus historicus, 114. ei calcaria ad-
hibebat Isocrates, 240.
Epulones tres viri, 253.
Erctum cieri, 83.
Eretrici philosophi, 249.
Exordiorum praecepta tota oratione ser-
vanda, 123. quae sit eorum ars, quae
virtutes, 210. de exordio Antonius
postremo cogitabat, 209.
De exornativo genere, 217.
- F.
- Facetiae. V. Jocus, ridiculum.
Facti controversia, 131.
Fastidiis adhærescunt quæ primo sensus
impellunt acerrime, 261.
Figurae verborum ac sententiarum, 300.
recensentur, 304. &c.
Cn. Flavius primum actiones exposu-
it, 63.
Fornices celi metaphora non probata
Ciceroni, 284.
Fortitudinis prædicandae ratio, 219.
De furace sermo ridiculum Neronia-
num, 183.
- G.
- Serg. Galba excita populi commiseratione
absolutus, 78.
Generis definitio, 64.
Gestus oratorii leges, 312. dominatur
in vultu & oculis, 313. gestus ma-
nuum & brachiorum, 312. alium
aliæ perturbationes exigunt, 310.
Glauciae de Calvino claudicante jo-
cus, 183.
Gorgiae extemporalis facultas, 36.
erecta ipsi statua, 272.
Gracchi concionatoria fistula, 314.
Gracia reddere Latine prodest orato-
ri, 50.
Gymnasia longe ante philosophos, 102.
- H.
- Hellanicus ineleganter scripsit histori-
am, 113.
Herillii philosophi, 249.
Herodotus primus historiam ornate
scripsit, 113.
Herous pes aptissimus orationi, 293.
Hippias artium omnium peritus, 271.
Hippocrates medicus & chirurgus, 272.
Historiae laus, 107. leges, 116. forma,
117. stilus, *ib.* cujus sit eam scribe-
re, 112. Romani non historiam, sed
annales primum scripsere, *ib.* ex hi-
storia deprompti aliquando joci, 191.
Hortensii juvenis laus, 315.
Ex Hyperbole jocus, 193.
- I.
- Iambus sermoni propior, 293. hunc ab
oratore rejicit Aristoteles, *ib.*
Imitatio

INDEX.

- Imitatio necessaria oratori, 49.
Imitandum aliquem sibi proponat rudis orator, 126. quænam imitanda, 127. ex unius imitatione alius aliis temporibus stilius, *ib.* imitatione gestus alterius sit jocus, 180. imitatio nimia mimorum est, *ib.*
Imperatoris definitio, 72.
Ineptum hominem quomodo appellent Græci non habent, 101. ineptus quis sit, *ib.*
De Inventione libri rudes Ciceroni adolescenti exciderunt, 3.
Invidiæ commovendæ & compescendæ modus, 167, 168. --An sit ars jocandi, 170. duplex jocorum genus, 171. materia, 179. in jocando habeatur ratio locorum, temporum & hominum, 175, 182. parcendum charitati hominum, 179.
Jocus alius in re, alius in verbo, 182. joci ex imaginibus, 192. ex ironia, 194.
Ex Ifoeratis ludo insignes multi exierunt, 128. diversis modis instituebat diffimiles discipulos, 240.
Iteratio figura, 302.
Judicialis generis difficultas, 120.
Judicium vulgi & eruditorum de oratione numerosa idem, 299.
Judicium affectus tentandi, 156.
C. & L. Julii Cæsaris funesta mors, 231.
Jurisconsulti notio, 73. domus, oraculum civitatis, 68.
Jus civile perfrugium senectutis, *ib.*
Juris notitiam oratori necessariam esse fuisse probat Crassus, 52. &c. refellitur ab Antonio, 82. &c.
Justitiæ laudandæ modus, 219.
L.
L. L. L. M. M. quid hæc literæ significent, 180.
Lælia optime Latine loquebatur, 242.
Lælii & Scipionis otium prope puerile, 103.
Ad Latine loquendum quid requiratur, 241.
Laudanda quænam sint in homine, 218.
Laudationis fontes quinam sint, 110.
De Libertate controversia, 62.
Loci intrinseci breviter decursi, 150, 151. loci extrinseci, 152. loci communes, 264.
Loquendi elegantia augetur legendis oratoribus & poetis, 241.
C. Lucilius neque à doctissimis, neque ab indoctissimis legi volebat, 104.
Lysias paulo uberior Pericle, 128.
M.
Magonis libri de re rusticâ, 88.
Mancini consulis celebris causa, 60.
Mare Superum Ionium, 252. --- Tuscum sive Inferum, *ib.*
Marii Gratidiani & Oratæ controversia de servitute ædium, 59.
Mathematici plurimi insignes, 5.
Megarici philosophi, 249.
Memoria exercenda oratori, 50. --- necessaria oratori, 221, --- artem Simonides protulit, 220. --- artificialis ratio, 221.
Metaphoram induxit necessitas, post delectatio, 281. quid sit, 282. servit claritati dictionis, *ib.* cur delectet, 283. non sit longe petita, 284. non turpis, non justo major aut minor, non durior, 285. sit verecunda, *ib.*
In C. Metellum Scipionis dictum aculeatum, 193.
Metuere & vereri an differant, 263.
Misericordiæ movendæ ratio, 168.
De moribus animorum concitandis, 153. ut moveat orator, moveatur, 158.
Mulieres facilius rectum loquendi modum retinent, 242.
Mufici quondam iidem & poætæ, 290.
N.
Narratio obscura totam excæcat orationem, 213. narrationi sæpe obest brevitæ, 212.
Nasica ad Ennium jocus, 197.
Naturæ ad dicendum vis maxima, 38. quo ferat discipulos videat magister, 239.
Nicander poeta de rusticis rebus præclare scripsit, 26.
Nominis controversia, 132. interpretatio ad ridiculum aliquando convertitur, 187.
Norbani causa, 132, 162. --Minime sibi quisque notus est, 239.
Numa Pompilius, Pythagoreus visus nonnullis, sed falso, 146.
Numerus orationis, 290, 295, &c. numerorum similitudo in fine periodi vitanda, 297. numerosa oratio usu scribendi comparatur, *ib.*
O.
Oblivionis artem malebat Themistocles quam memoriæ, 220.
Oculi dominantur in gestu oratoris, 213.
Odii in adversarios concitandi modus, 165.
L. Opimii causa, 132.
Oratio flexanima & omnium regina, 157. orationis perfectæ laus, 107. oratio debet esse Latina, 240. &c. clara, 244. ornata, 245, &c. apta, 307.
Oratoris

INDEX.

Oratoris definitio, 24, 73. imago, 69.
officium, 45. oratore perfecto nihil
rarius, 42. non ejus est de omnibus
differere, 16. debet esse disciplinis
omnibus excultus, 20. eum ab ad-
ministratone reip. multi philosophi
repellunt, 19. orator est, si quis de
quavis arte bene dicat, 108. de ora-
tore malo Catuli jocus, 197. ora-
toris magna laus non nocere causæ,
204. impudens sæpe causæ nocet, 206.
Oratores celeberrimi maxime inter
se dissimiles, 238.
Ordo maxime lucem affert memoriæ,
221.
Orandæ orationis modus, 261.
Otium senectuti bellissimum subsidium,
91. ejus fructus relaxatio, 103.
P.
Ex paranomasia jocus, 187.
De pedibus ad orationem numerosam
aptis, 293.
Pericles à comicis exagritatus & lauda-
tus, 275. ejus stilus subtilis, 127.
Persius Romanorum fere doctissimus,
104.
Pherecydes sine ornamentis scripsit hi-
storiam, 113.
Philippi oratoris in malevolentem jo-
cus, 183.
Philippi consulis adversus senatum li-
bertas, 229.
Philistus Syracusius historicus, 114.
Philosophi definitio, 73. eorum sectas
numerare difficile, 5. eorum acumina
nihil conferunt ad eloquentiam, 148.
Phanix Achillis magister, 247.
Pictor & Piso Romani historici incul-
ti, 113.
Pictores optimi arte dissimiles, 237.
Pisistratus Homeri libros disposuisse di-
citur, 275.
Plato in Gorgia ridet oratores orator
optimus, 19.
Poeta nemo bonus sine afflatu furo-
ris, 159.
Poetæ plures boni quam oratores, 6. fi-
nitimi sunt oratoribus, 26. optimi
inter se dissimiles, 237.
Polemo philosophus, 251.
Q. Pompeius prætor urbanus, 54.
Pragmatici sunt jurisconsulti, 90.
Probitatis opinio ad persuadendum ne-
cessaria, 155.
Pronunciandi recta ratio præcipitur,
241.
Proverbia serviunt jocis, 188.
Prudentia indiferta stultitiæ loquaci
præferenda, 278.

Pythagorei frequentes olim in Italia,
146.
Q.
Quæstio rei infinitæ, 45. alia finita, alia
infinita, 265.
Quæstiones aliarum infinitæ, aliarum certæ,
109. omnes causæ ad quæstiones in-
finitas revocandæ, 140. finitas rejicit
Antonius, 141. ad cognitionem &
ad actionem relatæ, 267, 268.
R.
Refellendi argumenti multiplex ra-
tio, 170.
Rei sunt quorum res agitur, 156, 211.
Rhetores Roma pulsæ, 260.
Ridiculum quid sit, 178. quatenus ad-
hibendum, *ib.* aliud in re, aliud
in dicto, 181, 182.
Risus tenuissimus est ingenii fructus,
182. risum movere leve est, 171.
oratoris aliquando proprium, 178.
Romulus convenas congregavit, 14.
Roscius perfectus histrio, 43.
P. Rutilii Rufi integritas, 79. con-
demnatio, 80.
S.
Q. Scævola jurisperitorum eloquentis-
simus, eloquentium jurisperitissi-
mus, 60.
Scipionis de Nævio jocus, 183.
Scipioni turmales statuarum displice-
bant, 190.
Scripti & sententiæ controversiæ, 133.
Scurrilis dicacitas oratori fugienda,
181. scurrilium dictorum exem-
pla, *ib.*
Septem Græciæ sapientes, 275.
Simonides artem memoriæ invenit, 221.
Socrates Lysiae oratione ad sui defen-
sionem uti noluit, 81. damnatus est,
ib. ejus coram judicibus confidentia,
ib. fuit eloquentissimus, 248. lite-
ram nullam reliquit, *ib.*
Speusippus philosophus, 251.
Statuarii celeberrimi inter se dissimi-
les, 237.
Stilus optimus dicendi magister, 48.
Stoici irasci nesciunt, 250.
Stultitia excusationem non habet, 42.
stultitiæ falsa reprehensio, 198.
Sulpicii cruenta mors, 232. ejus &
Cottæ comparatio, 238.
Syri venales, 192.

T.
XII. Tabularum auctoritas, 66.
Testamentum agnascendo rumpitur, 85.
Themistoclis memoria, 205.
Theopompus historicus, 114. illum
frænis coercebat Iſocrates, 240.
Thucydides omnes historicos dicendi
artificio

INDIE X.

artificio vicit, 114. stilus subtilis, 127.		Versus in oratione viciosus,	290.
Timaeus eruditissimus historicus,	115.	Sine virtute nihil laudabile,	218.
Timidi videri debent in exordiis oratores,	41.	Virtutis partes,	ib.
Timoris concitandi ratio,	166.	Vituperandi praecepta,	220.
In Titium mordacissimus Antonii iocus,	192.	Vocem aliam aliis perturbationes exigunt, 311, 312. dominatur in actione, 313. vocis in pronunciando vitia, 241. vocis summa cura Graecis fuit,	89.
Tractatio orationis varia sit.	153.	Voluptatibus maximis fastidium finitimum,	262.
V.		Ufus doctrinam confirmat,	258.
P. Licinius Varus,	183.	Utilissima quaeque plurimum habent dignitatis,	291, 314.
In verbis propriis quid sequendum oratori, 280. inusitatis ac vetustis licet aliquando poëtis uti,	ib.	X.	
Verba novata, 281. translata, V. Metaphora.		Xenocrates Academicus,	249.
Verborum geminatio figura,	305.	Xenophon historicus,	115.
Veritas imitationem vincit,	310.		

INDEX IN NOTAS.

A.		M. Aquillii causa, 137. adversæ cicatrices exhibitæ,	ib.
A Cademia triplex,	252.	Aratus poeta,	26.
Accius poeta tragicus,	237.	Arcefilas philosophus,	251.
Acusilas historicus,	113.	Archimedes mathematicus,	273.
Ediles,	22.	Architas philosophus & mathematicus,	276.
Ænigma est allegoria obscurior,	286.	Argumentorum dispositio,	207.
Æschines philosophus Academicus,	18.	Aristides Athenienſis,	217.
Æschylus poeta tragicus,	237.	Aristippus dictus regius canis,	249.
Æſopus histrio, 92. cur fabulas invenit,	191.	Aristophanes grammaticus,	273.
Ætiologia figura,	307.	Aristoxenus musicus,	ib.
Affecta ætas, 68. ætatis flexus,	2.	Artis notio popularis, 37. ars naturam perficit,	39.
Affectu judicant homines,	153.	Aiclepiades medicus,	24.
Africani egregii imperatores,	72.	Athenienſes an artium omnium inventores,	6.
Agelilaus Lacedæmoniorum rex,	217.	Attentum auditorem facere debet orator in omnibus orationis partibus,	211.
Aglaophon pictor,	237.	Auspicia,	16.
Alluvionis definitio, 56. ex ea variæ controversiæ,	ib.	B.	
Ex ambiguo dicto loci,	183, 185.	Benevolentiam captare debet orator præcipuè in exordio, 123. quid eam conciliet, 60. — De summo Bono diversæ philosophorum sententiæ, 77.	
Ambrosia alendus,	177.	Brachii & lacerti discrimin,	179.
Amentaræ hasta,	85.	Brachiorum gestus,	312.
Amoris causæ,	164.	Byzantium,	171.
Amplificandæ rei præclaræ loci,	219.	C.	
Anapæstus pes,	294.	Caduceus insigne Mercurii,	87.
Anaxagoras Periclis magister,	246.	Cæcilius Statius poeta, 109. de eo variæ veterum sententiæ,	ib.
Annalium & historiæ discrimin,	112.	Callimachus poeta,	273.
Antiochus à Romanis victus,	121.	Callisthenes historicus ab Alexandro occiditur,	115.
L. Cælius Antipater historicus,	113.	Campus Martius,	53.
Antipater poeta,	298.	Candidati	
Antisthenes Cynicus,	249.		
M. Antonius orator, 10. ejus violenta mors,	231.		
Apelles pictor omnium celeberrimus,	237.		
Apenninus mons,	252.		
Apollonius Molo,	28.		
Applicationis jus,	58.		

INDEX.

Candidati qui ad magistratum aspirabant, 182. eorum labor,	2.	Definitio rerum alia erudita, alia popularis, 132. ejus natura,	64.
Capitis causa quænam apud Romanos, 60.		Democritus philosophus,	17.
Capitis triplex diminutio,	16.	Demosthenes Platonis, tum Callistrati studiosus,	32.
Capitolium,	292.	Depeculator,	264.
C. Carbo capite plexus,	232.	Deprecationis exemplum,	304.
Carneades bis falsi convincitur, 31, 32. de ejus temporibus veterum dissensio, 18. Carneades, Critolaus, & Diogenes, ad senatum legati, quo anno ambigitur,	147.	Descriptionis exemplum,	16.
Carachresis,	228.	Digitus Crassi,	157.
Q. Catuli mors funesta,	231.	Dion Syracusius,	276.
Centumvirales causæ,	56.	Disce ludus,	103.
<i>Charybdis bonorum</i> , metaphora à Tullio improbata, usurpata in æstu orationis,	285.	Dispositio argumentorum,	209.
Chrysippus Stoicus,	20.	Dithyrambus hymnus ad Bacchum, 295.	
M. Tullius Ciceronis pater qua stirpe oriundus,	96.	Dolor quid sit, 166. ejus in animis excitandi exemplum,	167.
M. Ciceronis consulatus, 2. quo exacto in exilium ejectus est, 3. timor & perturbatio cum accederet ad dicendum, 40. de jure libri,	65.	Cn. Domitius Ahenobarbus,	110.
Q. Cicero Marci frater,	1.	Draco Atheniensium legislator,	67.
Cilicia,	29.	Drusi pro senatu labores & funestus exitus,	9.
Civitatum duarum civis nemo esse poterat,	61.	Dubitationis exemplum,	303.
Ad clepsydram dicebant oratores, 275.		E.	
Clitomachus philosophus,	18.	Eloquens quis primus inter Romanos numeratus est,	4.
Collecta, pecunia à singulis convivis exacta,	177.	Eloquentia virtus est,	245.
Colophon urbs Ioniz,	26.	Eloquentiam non esse artem quomodo probet Antonius,	105.
Communicationis exemplum,	303.	Empedocles physicus,	75.
Ex comparatione laus egregia,	219.	Epaminondas Thebanus,	72.
Conon Atheniensium dux,	276.	Ephorus historicus,	114.
Consobrini quinam sunt,	97.	Epulones tres viri, ac deinde plures,	253.
Corax & Tisias antiquissimi rhetores, 32.		Ercisci, id est, dividere,	83.
C. Aurelii Cottæ oratoris egregie gesta & mors,	10.	Eretrici philosophi,	249.
Crantor philosophus,	251.	Euclides mathematicus,	273.
L. Crassus insignis orator, 10. ejus in prensando pudor,	38.	Euclides Megareus philosophus,	249.
Crassi diæterium in Brutum,	172.	Euxinus pontus,	57.
P. Crassi misera mors,	231.	Exhedra,	234.
Creticus sive amphimacer pes,	294.	Exhæres filius testamento debet appellari,	58.
Cretio in jure quod sit,	35.	An exordium ultimo sit scribendum,	209.
Curia quid sit,	13.	Exsecrationis exemplum,	305.
M. Curii & M. Coponii causa explicatur,	59.	F.	
Cycni cantus fabulosus,	229.	Fabius Maximus,	72.
Cynici philosophi,	249.	Q. Fabius Pictor historicus,	112.
D.		C. Fabricii virtus,	246.
Dactylus pes,	294.	Figuræ sententiarum ac verborum, 300. parce sunt adhibendæ,	301.
Damon musicus,	273.	Cn. Flavius fastos populo primus proposuit,	63.
Decemviri duodecim tabulas scripsere,	23.	Fœcunditas orationis uberior in adolescente laudabilis,	125.
Declamatorium opus,	27.	Fœderum & pactioinum discrimen,	51.
		Formulæ juris,	83.
		Forum, subællia, rostra quid differant,	13.
		Orator Fufius furit,	127.
		G.	
		Serg. Galba absolutus,	78.
		S i	
		Gentilitas,	

INDEX

Gentilitas,	36.	Laurentum urbs Latii,	103.
Geometria,	64.	Lauti mensis accumbabant Romani,	11.
Gestus manuum qualis,	312.	Legis definitio, una accurata, altera popularis,	132, 133.
Magna Græcia pars Italica,	146.	Leguleius,	83.
Græci veteres in nervorum vocumque cantibus summam eruditionem ponebant,	299.	Legum origo, 13. initium à quibus,	267.
Grammaticæ definitio & partes,	64.	Lex Apuleia, 132. Cincia, 200. Thoria,	199.
Gymnasium,	35.	Ludi Romani sive Magni,	10.
H.		De lustrinibus controversiæ,	56.
Hellanicus historicus,	113.	Luxæ & circus,	292.
Hercule, jurandi formula,	28.	Lustrum condi quid sit,	62.
Hercules,	119.	Lycurgus legislator Lacedæmoniorum,	23.
Herillus philosophus,	249.	Lysus Tarentinus,	276.
Herodotus historici pater,	113.	M.	
De heroo pede secum ipse Tullius conciliatur,	293.	Magonis Carthaginensis libri de re rustica,	88.
Hipparchus Homerilibros disposuit,	275.	Mancini cos. causa illustratur,	60.
Hippias Eleus artium omnium peritus,	271.	Mancipium quid sit,	56.
Hippocrates medicorum princeps,	272.	Cn. Manlii causa,	137.
Historiæ leges,	216.	Manubia,	231.
Histriones an infames,	43.	Inter Marcellos & Claudios de hereditate controversia,	58.
Homerus poetarum primus,	246.	Marii fuga & reditus luctuosus,	230.
Honorum gradus Romanis decurrendi,	2.	C. Marius imperator,	25.
Hypotyposis exemplum,	301.	Mathematici quinam sint, 5. eorum principes,	ib.
Hypsei & Octavii juris imperitorum controversia explicata,	53.	Megarici philosophi,	249.
I.		Memoria artificialis, 50. ejus ratio,	223.
Iambus sermoni proprius,	293.	verborum artificialis memoria à Quintiliano exploditur, 5. ars maxima exercitatio,	ib.
Januæ & vestibuli discrimen,	68.	Menedemus Eretrius philosophus,	249.
Imagines gentiliticæ,	174.	Mentiri an aliquando liceat,	266.
Imitatio oratori necessaria,	126.	Mercatura an imminueret nobilitatem Romanorum,	174.
Inepius an possit Græcè exprimi, 102.		Metaphora quid sit, 281. potest undecunque peti, 284. non sit longius deducta,	ib.
Sine ingenio nemo ad eloquentiam aspi- piet,	7.	Q. Metellus Macedonicus,	193.
Inhibere remas quid sit,	49.	In C. Metellum Scipionis dixerium, ib.	
Interrogationis exemplum,	302.	Q. Metellus Pius,	150.
Invidiæ definitio, 167. exemplum ejus commovendæ, ib. & sedandæ, 168.		Inter metuere & vereri quid discrimi- nis,	268.
In jocis parcendum charitati, 179. jocus scurrilis & obscænis vitandus, ib. exemplum joci in re, 182. & in di- cto, ib. jocus ex imagine, 192. ex imminuta re, 193. ex ironia, 194.		Miletus in qua provincia dubium,	175.
Iracundiæ definitio,	76.	Misenus mons Campaniæ,	116.
Ironiam habuit universa vita Socratis, 194. Ironiæ exemplum egregium,	302.	Moveatur orator ut moveat,	157.
Italicum seu Sociale bellum,	9.	Q. Mucius Scævola augur,	10.
Iterationis exemplum,	302.	Muscorum veterum principes, 5. in musica numeri, voces, & modi,	64.
Ichæa patria Ulyssis,	66.	Myro statuarius,	237.
Ex jure manu confectum vocare, 16.		Mysteria Athenis,	254.
jus naturale, gentium, proprium quid sit,	267.	N.	
L.		Nævius poeta,	186.
C. Lælius sapiens,	14.	Narbo,	173.
Letitiæ definitio,	166.	De narratione egregiæ præceptiones, 213.	
		Nasica Gracchum oppressit,	200.
		Naucrates discipulus Isocratis,	128.
		Neoptolemus,	

INDEX

Neoptolemus,	147.	Crassus,	ib.
Nexum est obligatio civilis,	56.	Pleuritis morbus,	230.
Nicander poeta,	26.	Plinii lapsus memoriam,	192, 261.
M. Fulvius Nobilior,	187.	Poeta nemo bonus sine afflatu furoris,	
Nominis interpretatio ad ridiculum		159. poetarum tum Græcorum tum	
convertitur,	ib.	Latinorum principes,	5.
Nomion hymnus ad Apollinem,	89.	Polemo Xenocratis auditor,	251.
Numa Pompilius secundus rex Roma-		Polycletus statuarius,	119, 237.
norum, 14. antiquior Pythagora, 147.		Polyproton,	306.
Qua arte fiat oratio numerosa,	299.	Sex Pompeius philosophus,	25.
O.		Pontifices religionis arbitri,	66.
Oburgationis exemplum,	304.	Popilia prima matronarum publice lau-	
Odium quid sit, 165. ejus commoven-		data,	110.
di exemplum,	ib.	Posthumus qui postremo loco, seu qui	
Olympia urbs Elidis, 271. Olympici		post humatum patrem natus,	59.
ludi,	ib.	Præmunitionis oratorum exemplum,	
L. Opimii causa,	132, 139.	303.	
Orationis exemplum,	305.	Pragmatici sive causidici,	67.
Oratio debet esse apta,	308.	Prævernum Latii urbs,	173.
Oratores admodum pauci, licet pluri-		Proconsules & præprotores,	29.
mos mediocres numeret Tullius, 4.		Prolepsis exemplum,	304.
plurimi in orationibus obmutuerunt,		Pyrgi colonia Romana,	201.
40.		Pyrrhoni philosophi,	250.
Orator debet esse probus,	155.	Pythagoras, 16. Pythagorei,	ib.
Orantes unde dicti sunt,	160.	Pythius Apollo,	68.
Ovatio minor triumphus,	ib.	Q.	
P.		Quadruplatores,	175.
Pæan hymnus Apollinis, 89. ex Aristote-		Quæstio est alia infinita, alia finita, 47.	
tele ab oratore debet sæpius adhiberi,		R.	
294.		Rabula,	69.
Palæstra quid significet,	29.	Refutationis regulæ, 178. exemplis	
Panætius philosophus,	19, 255.	comprobata,	ib.
Ex paronomasia jocus,	187.	Reges Romani ejectioni,	14.
De parietibus controversiæ,	56.	Regis & Tyranni discrimen,	268.
Paterpatrus,	61.	Repudium apud Romanos licitum, 62.	
Peculatus,	264.	Q. Marcius Rex,	137.
Pedis suppositio in actione,	80.	Rhetores Roma pulsi,	260.
Persius orator doctus,	104.	Rhetorica & Grammatica difficilium re-	
Phædrus Platonis,	11.	cepta apud Romanos,	6.
Pherecydes historicus Atheniensis,	104.	Ridiculi definitio, 178. in ridiculis ad-	
Phidias,	121.	hibendus modus, ib. & 181. ridiculo	
Philippus insensus senatui,	10.	refutatum crimen,	178.
Philippus Macedoniæ rex,	217.	Risus definitio, 177. quomodo concite-	
Philippi consulis audax libertas,	229.	tur,	ib.
Philistus historicus,	114.	Romani populi in tribus divisio,	15.
Philodetes comes Herculis,	277.	Romulus primus Romanorum rex, 14.	
Philolaus Pythagoreus philosophus,		ejus facta,	15.
276.		Rostri, subsellium, forum quid disse-	
Philosophandum paucis,	174.	rant,	13.
Philosophi Roma pulsi,	260.	Ruta caesa,	174.
Philosophorum sectæ præcipue decem,		P. Rutilius Rufus Stoicus,	78.
5.		S.	
Phormio Peripateticus,	121.	Sacramento cum aliquo contendere, 17.	
Pila ludus describitur,	247.	Salamis insula,	159.
L. Piso historicus,	112.	Salii sacerdotes Martis,	299.
Pittacus unus è septem sapientibus, 246.		Salinator Livius quare dictus,	195.
Planetarum motus,	292.	Samnitium Magister,	257.
Plato philosophus, 19. in Gorgia mi-		Sannio quis sit,	184.
maime ridet oratores, ut existimat		Sapientiæ definitio,	266.

I N D E X.

Scævolæ personam cur tantum primo libro Cicero induxerit,	94.	Testamenti definitio, 77. testamen-	
Q. Mucii Scævolæ cruenta cædes,	232.	tum in proinctu & per familia-	
Scalmus,	57.	emancipationem, 79. testamentum	
M. Æmilius Scaurus,	188.	agnascendo rumpitur,	85.
Scenarum in Theatris diversitas,	8.	Theopompus historicus,	114.
Scipio major,	190.	Thucydides historicus,	ib.
Scribentium triplex utilitas,	48.	De Timæo historico varia judicia,	115.
Scrups ludere,	74.	Timoris definitio,	166.
Sementis differt à semine,	88.	Timotheus dux Atheniensium,	276.
Tib. Sempronius pater Gracchorum,	15.	Tifias & Corax antiquissimi rhetores,	32.
Sicilia,	171.	Sex. Titius tribunus plebis,	111.
Similitudinis exemplum,	304.	Togati Romani,	38.
Sociale sive Maricum bellum,	230.	Tragedias in nugis agere,	164.
Socii populi Romani,	51.	Per transfennam alpicere,	52.
Socrates eloquentissimus cur indiffer-		In tribus pop. Rom. divisio,	15.
tus dicatur,	82.	Tribus, ætate Ciceronis, triginta quin-	
Socrates <i>ipso</i> , sive dissimulato,	194.	que,	ib.
Solis annua conversio,	291.	Tropus quid sit, & quotuplex,	286.
Solon Atheniensium legislator,	23.	Ser. Tullus Romanorum rex,	14.
Sophocles poeta tragicus,	237.	Tusculanum,	10.
Spei definitio, 166. ejus excitandæ ex-		Tutelæ definitio,	56.
emplum,	ib.	V.	
Speusippus, philosophus,	251.	Verba abjecta & obsoleta fugienda ora-	
De Spingæ Hortensii elegans Ciceronis		tori, 280. verba possunt novari, 281.	
jocus,	182.	in verborum collocatione diligentiam	
Spondalia,	159.	aliquando negligit Cicero,	1.
Spondens pes,	294.	Vesta Dea,	232.
Stilus quid sit,	48.	Virtutes utrum à natura,	87.
Stipulatiuncula,	57.	De utione aliud alii veterum sensere,	12.
Stoicorum effata,	250.	Ulysses,	67.
Sulpicius orator occisus,	252.	Umbilicus lapillus-rotundus,	103.
Sus Minervam,	177.	Ufucapionis definitio,	56.
Syrtes ad Lybiam,	285.	Vultum quem homini soli tribuit Ci-	
T.		cero, ad feras etiam extendit Virgi-	
Talorum ludus,	247.	lius,	184.
Tarentum urbs magnæ Græciæ,	195.	X.	
Tarracina sive Anxur urbs Latii,	186.	Xenocrates Platonis discipulus,	249.
Telamon rex Salaminis,	159.	Xenophon historicus,	115.
Terræ odor,	261.	Z.	
Tessera ludus,	247.	Zethus Jovis filius,	147.

Errata in Tullio sic corrigantur.

PAg. 17. n. 42. *lege* dicendo. p. 22. n. 55. *dele* à. *ib.* oratori. p. 27. n. 72. oratorum. p. 28. n. 78. Crassus. p. 32. n. 91. scriptorem. p. 63. n. 187. obscurius. p. 120. n. 72. hebeti. p. 121. n. 75. Peripateticus. p. 152. n. 171. est. p. 161. n. 199. neces-
sarias. p. 170. n. 216. natura. p. 172. n. 223. vendiderat. p. 183. n. 249. præclarum.
p. 186. n. 254. ambiguum. p. 190. n. 262. Gratidiano. p. 203. n. 294. qui. p. 209.
n. 312. gravissimæ. p. 213. n. 229. narrationis. p. 255. n. 79. eruuntur. p. 273.
n. 133. qui. p. 290. n. 173. *dele* atque. p. 309. n. 212. sed.
In Interp. & Notis. p. 1. n. 1. Atheniensium. p. 2. n. 1. forensium. p. 6. n. 1. Athe-
nas. p. 17. n. 7. Plutarcho. p. 23. n. 2. Plutarcho. p. 24. n. 5. Prusienis. p. 40. n. 2.
vehementius. p. 45. n. 2. quæstione. p. 54. n. 4. peteretur. p. 96. n. 1. Tullius.
p. 122. disceptationes. p. 123. sit. p. 128. copiosiores. p. 164. Verrem. p. 188. n.
5. asses. p. 192. n. 5. quidem. *ib.* jocus. p. 200. elegantissimus. p. 257. fami-
liari. p. 277. n. 3. turpe. p. 288. n. 2. fuimus.

F I N I S.